

AZƏRBAYCAN

12'2016

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

06.12.2016

Sifariş 3221

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
qasimzadeh@azbyb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

BU SAYIMIZDA:

RAMİZ RÖVŞƏNİN 70 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ- Sözü İlahidəndir.....	3
RAMİZ RÖVŞƏN- Xəyanət (kinopovest).....	5
VAQİF YUSİFLİ- "Bir qoca işıq mən bu yaşımda".....	30
SÜDABƏ AĞABALAYEVA- Yaşamaq istədiyini yaşamaq istəyən qorxular.....	35

POEZİYA

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ- Şeirlər	39
RAMİZ QUSARÇAYLI- Şeirlər	82
AFAQ ŞIXLI- Şeirlər	124
AVDİ QOŞQAR- Şeirlər	130
FUAD BABANLI- Şeirlər.....	136
BALAYAR SADİQ- Şeirlər.....	153
ƏBÜLFƏZ ÜLVİ - Şeirlər	160
MAHİRƏ NAĞIQIZI - Şeirlər.....	162

NƏSR

MURAD İBRAHİMBƏYOV - Şəbəkə (povest)	50
NİSƏ BƏYİM- Təkbuynuzlu (fantastik roman- sonu)	93

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

SERGEY KOZLOV- Adi əhvalat (hekayə)	140

UŞAQ ƏDƏBİYYATI

REYHAN YUSİFQIZI- İgid şahin; Təranənin arzusu (iki hekayə)	165
MƏZAHİR SÜLEYMANZADƏ, TAHİRƏ İSAQIZI, QƏŞƏM İSABƏYLİ POLAD BİLALOĞLU, İLHAM İLHAMİ, TUKƏZBAN VƏLİQIZI, ZAHİR AVŞAR ELOĞLU VƏ MİKAYIL YANARIN şeirləri	168

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

MEHRİBAN RZAYEVA- Ölən ümidlərin ruhu naminə	179
VAQİF YUSİFLİ- "Şairəm, deməli, mənimki dərdi..."	185
AYNUR SABİTOVA - Con Uintropun dini və ictimai-siyasi baxışları.....	189

KİTAB RƏFİ .....

193

"Azərbaycan" - 2016

2016-cı ildə "Azərbaycan" jurnalında dərc olunmuş materiallar	196

Ramiz Rövşenin 70 yaşı

SÖZÜ İLAHİDƏNDİR

Ədəbiyyat da dənizlər kimidir; zaman-zaman gah qabarır, gah da çəkilir, ardınca da bir durğunluq, süstlük hökm sürür. Dünya ədəbiyyatında, o cümlədən də Azərbaycan ədəbiyyatında belə qabarmalardan biri, "hələlik sonuncusu" desəm, zənnimcə səhv etmərəm, keçən əsrin, yəni XX əsrin 60-cı illərinə təsadüf etmişdi. (Burada illərin, göstərilən dövrün sərhədi şərtidir; proses bir qədər əvvəl başlamışdı və 70-ci illəri də, demək olar ki, əhatə etmişdi). Çox ulduzlar parladı ədəbi üfüqlərdə o zaman. Amma bu ulduzların ən parlaqlarından biri, heç şübhəsiz, iyirmi üç yaşlı Ramiz Rövşen idi; 18 şeirdən ibarət 60 səhifəlik əl boyda nazik bir kitabı çıxmışdı onda. "Bir yağışlı nəğmə" adlanan bu ilk şeirlər kitabı əl-əl gəzirdi. Dilinin sadəliyi, sözlə çəkdiyi rəsmlərin qeyri-adiliyi dərhal ovsunlayırdı oxucunu. Qərribə bir cazibə vardı onlarda; məhəbbət şeirlərinin gah ölçülü-biçili, gah dağınıq misraları o qədər axıcı, o qədər səmimi idi ki, nəğmə sözləri kimi az bir vaxtda gənc poeziyasevərlərin dillər əzbərinə çevrilirdilər. Bunlar insanın qəlbinə oxunduğu andaca yol tapır, ruhunu oxşayırdı; xüsusən şairin öz ifasında şeirlərinin enerjisi birə-on artırdı. Bunu dedim, yadıma bir hadisə düşdü.

Tanışlığımızın ilk illərində (70-ci illərdə onunla kinostudiyada bir yerdə işləyirdik) bir dəfə başım bərk ağrıyırdı, özümü çox pis hiss eləyirdim. O, mənə kinostudiyanın həyətinə çıxıb gəzməyi məsləhət gördü. Çıxdıq. Studiya binasının ətrafına bir neçə dəfə dolandıq. Gəzinti zamanı mənə böyük məhəbbətlə Füzuli şeirinin ecazından danışır, ara-sıra da təzə şeirlərindən oxuyurdu. Bir neçə dəqiqədən sonra bir də gördüm ki,

ağrılarım keçib gedib, özümü əla hiss edirəm... Bu, bir möcüzə idi; Ramiz Rövşenin öz şeirini oxuyarkən yaranmış enerjinin möcüzəsi...

...Məncə Ramiz Rövşən şeirinin enerjisi İlahidəndir. Onun Yaradanla sanki birbaşa əlaqəsi var; O ötürür bu enerjini ona...

...Ümumiyyətlə, Ramizin Allaha münasibəti tamam fərqlidir. Allah onun şeirlərində əlçatmaz deyil, mif deyil, real bir varlıqdır, canlıdır, insanların himayədarıdır; çətinə düşəndə onların yanındadır həmişə. Ramiz Rövşenin hələ ilk kitabında "Yorğunluq" adlı bir şeiri vardı, orda Tanrını göylərdən yerə endirmişdi. Yazırdı: "...gözlər gördülər ki, //Allah göydən düşüb, //ayı oraq kimi //alıb əlinə, //biçir zəmini".

Müharibə illərində ərlərini, oğullarını cəbhəyə göndərmiş taxıl biçən qadınların köməyinə gəlmişdi Allah. Şeirin axırında şairin rəsm etdiyi poetik lövhəyə baxın:

"...Qadınlar //düşdülər Allahın arxasınca. //Allah zəmini biçirdi. //Qadınlar //dərz bağlayırdılar".

O, Allaha insanlardan kömək əlini əsirgəməyən qadir bir varlıq kimi münasibətdən çəkinmir, onu yaxını, doğması bilir. Bir çox şeirlərində, hətta onunla sadə, məhrəm bir dildə danışır. Allaha bu "doğma münasibətdən" istifadə edib Dünya haqqında, Həyat barədə, İnsan və İnsanla bağlı həyatda nə varsa, onlar barədə çox mətləblərdən söz açır. Riyakarlıq etməyib, səmimi olub həmişə - şeirlərində də, nəsr əsərlərində də; bütün yazılarında. Və bu minvalla gəlib 70 yaşını haqlayıb. Mükafatı... Mükafatı minlərlə, on minlərlə oxucu sevgisidir.

Belə bir fikir var ki, böyük istedadları müasirləri qəbul etmir; yəni, geniş oxucu kütləsi. Bu - həm belədir, həm də belə deyil, elə nadir istedadlar var ki, onları elə öz zamanlarında da sevirlər; minlərlə fanatları var. Ramiz Rövşən də belə istedadlardan, belə böyük şairlərdəndir...

...Ramiz Rövşən, sərbəst vəznli şeirləri olsa da, daha çox Azərbaycan şeirinin ənənəvi vəznində yazır; köhnə qiyafədə, köhnə biçimdə görünməkdən qorxmur, çünki məzmun yenidir onun şeirlərində, müasirdir poetik obrazları, tam orijinaldır; köhnə biçimlərdə köhnələrə oxşamır, müasir formalarda müasirlərinə bənzəmir, orijinaldır təpədən-dırnağa. Biri realizm axtarır Ramiz Rövşəndə, biri-romantizm, o biri - sürrealizm, modernizm. Hamısı var onda, amma eklektika yoxdur; çünki nəfəsi öz nəfəsidir, düşüncələri özünündür - ordan-burdan gəlmə deyil. Mütaliəsi geniş olsa da, dünya ədəbiyyatından, dünya şeirindən xəbəri olsa da, poetik sistemi özününküdür, maksimum orijinaldır.

Bəziləri mən şairəm, mənimki şeirdir, sevgidir, məhəbbətdir; həyatda başqa nə varsa məndən aşağıdır, mənə dəxli yoxdur deyir. Ramiz Rövşən başdan ayağa şair olsa da, bütün varlığı sevgi ilə, məhəbbətlə yoğrulsa da, heç vaxt real həyatdan özünü ayırmayıb. Yazılarında, söhbətlərində həmişə "biz" deyib. "Gedək biz olmayan yerə" kitabının üz qabığında yazılmış fikirləri onun "Zaman" və "Özü" haqqında qənaətini çox dəqiq ifadə edir. Deyir: "...Necə adam olduğumu deyə bilmərəm, onu bilirəm ki, mən zamandan asılı deyiləm; dəyişməz və ardıcıl am..."

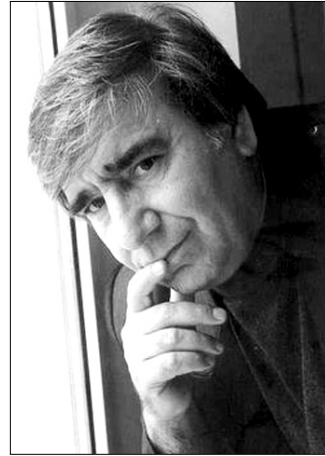
Deyirlər "şairlər çox yaşamır" guya. Niyə ki, məşallah, Ramiz 70-ini haqlayıb. Allah qoysa 80-inə, 90-ına da çatacaq!

70 yaşın mübarək, şair!

İntiqam QASIMZADƏ

Mənim ömrümün yarısından çoxu kinoda keçib. Ssenarilərım əsasında bir çox filmlər çəkilsə də, müxtəlif səbəblər üzündən hələ də ekran üzü görə bilməyən yazılarım da az deyil. Onlardan birini - 2007-ci ildə yazdığım "Xəyanət" adlı kinopovestimi "Azərbaycan" jurnalının oxucularına təqdim edirəm.

Ramiz RÖVŞƏN

XƏYANƏT

(Kinopovest)

BAKI. DEKABR. 1991-Cİ İL

Zalım oğlunun özü də, iti də elə bil iy bilirdi.

Hər il, bağ mövsümü sovulandıdan sonra, payızda, qışda, yazda, haçan olur-olsun, İsmayıl müəllim hər dəfə öz başına baş çəkəndə, il boyu bu ətrafdakı bağlara keşikçilik eləyən Göyüş kişinin konslager ovçarkasına oxşayan zəhmli iti qəflətən hardansa peyda olub hürə-hürə maşının üstünə cumurdu, o dəqiqə də Göyüş kişinin gurultulu səsi gəlirdi:

- Molçat!.. Smirna!..

Və it səsinə xırp kəsib dal ayaqları üstə mil dayanırdı.

...Bu gün də belə oldu.

İsmayıl müəllim maşını sürüb itin böyründən keçdi, öz başının qabağında, darvazanın ağzında maşını saxlayıb düşdü.

Göyüş kişi Ərəbzəngi kimi darvazanın ağzını kəsdirib durmuşdu.

İsmayıl müəllimlə əl verib görüşdü:

- Deyəsən, işləməyə gəlmisiz?

- Hə...

- Təzə romandı?

İsmayıl müəllim dilini sürüyə-sürüyə mızıldandı:

- Belə də... Təzə deyəndə ki...

- O köhnə romanı neylədiz? Qurtardız?.. Nəse heç kitabı-zadı gözüme dəymir...

İsmayıl müəllim yenə mızıldana-mızıldana:

- Yox, hələ qurtarmamışam, - dedi, - Bəlkə, bu yaxınlarda qurtardım...

Göyüş kişi gözaltı maşına sarı baxıb:

- Allah qüvvət versin!.. - dedi.

Sonra İsmayıl müəllim Göyüş kişiylə köməkləşib darvazanı taybatay açdı və cibindən bir əllilik çıxarıb Göyüş kişiye uzatdı.

Göyüş kişi nəse bir az həvəssiz-həvəssiz pulu aldı, baxdı:

- Deyirlər, Leninin şəklini pulların üstündən götürəcəklər. Düzdü?

İsmayıl müəllim çiyini çəkdi:

- Nə deyim, vallah, eşitməmişəm...

Göyüş kişi penceyinin döş cibindən bir dəstə pul çıxartdı, o əlliliyi də həmin pulların arasına qatıb təzədən cibinə qoydu və sonra yumruğunu döş cibindəki o pulların üstünə döyə-döyə:

- Dəxli yoxdu, - dedi, - hardan götürürlər -götürsünlər. O kişinin şəkli mən öləncən, bax, burda, ürəyimin başında olacaq!..

İsmayıl müəllim dinmədi.

Göyüş kişi:

- Yaxşı, siz işinizdə olun, mən gedim, - dedi, - meşat eləmiyim. İnşalla, kitab çıxar, oxuyarıq...

Bir az aralanandan sonra qəflətən çiyinin üstündən qanrılıb arxaya baxdı, bir gözü İsmayıl müəllimdə, bir gözü maşında, yenə dedi:

- Allah qüvvət versin!..

İsmayıl müəllim maşını sürüb darvazadan həyətə saldı, düşüb darvazanın cəftəsini bərk-bərk bağlayandan sonra gəlib maşının arxa qapısını açdı:

- Düş, - dedi.

Və Suğra az qala iməkləyə-iməkləyə maşından düşdü. Göyüş kişi görməsin deyə bayaqdan bəri maşının içində əyilib oturmaqdan ağrıyan belini düzəldib sinə dolusu nəfəs aldı:

- Oooy!.. Belim qırıldı...

Və üzünü bayıra sarı tutub Göyüş kişinin qarasına deyindi:

- Bilmirəm bu kaftar keqebeşnikdə nə görmüsüz?!.. Bağlara bir düz-əməlli keşikçi tapa bilmirsiniz?!..

- Nə keşikçi, əşi?!.. Neçə dəfə demişəm sənə, yazığın öz bağı burdadı. Pensianer adamdı da, yay-qış qalır burda, bizim bağlara da göz olur.

- Bağlara yox e, de ki, sizə göz olur. Hələ üstəlik, rüşvət də alır sizdən. Nədi, düz demirəm?..

- Mən ölüm, gəl valı dəyişək...

* * *

...Deyəsən, «valı dəyişmişdilər».

Otaqda bir həzin türk mahnısı səslənirdi; İsmayıl müəllimlə Suğra bərk-bərk qucaqlaşmış, o mahnıya uyğun ağır-ağır yırğalanırdılar, guya ki, rəqs ələyirdilər.

İsmayıl müəllimin gözləri yumuluydu.

Suğra dodaqlarını onun qulağına dirəyib pıçıldadı:

- Yatmamısan ki?..

İsmayıl müəllim diksinib gözlərini açdı, günahkar-günahkar Suğranın üzünə baxdı; bəlkə, elə doğrudan da, Suğrayla qucaq-qucağa yırğalandıqca, özündən xəbərsiz mürgüləmişdi, hələ desən, bir-iki ağız xoruldamişdi da.

Tez günahını yumağa tələsdi, Suğranı bağrına basıb bərk-bərk dodaqlarından öpdü və eləcə, öpə-öpə, tələm-tələsik soyundurmağa başladı.

Suğranı soyundura-soyundura İsmayıl müəllim özü də soyunmaqdaydı; çəkmələrini çıxarıb hərəsini bir tərəfə atmışdı, şalvarının kəmərinə də, düymələrini də açmışdı. Suğranı o cürə qucaqlamasaydı, yəqin, indi şalvarı sürüşüb əynindən düşərdi.

Və Suğra qəflətən onun qollarının arasından çıxıb, elə o cür döşü-başı açıq, cumub pəncərənin pərdəsini bağlayanda İsmayıl müəllimin şalvarı sürüşüb əynindən düşdü.

...Suğra o, pəncərə pərdəsini bağlamaqla, özü də bilmədən, Göyüş kişini «kor qoydu».

Çünki bağlara baxan o «kaftar keqebeşnik» bu dəqiqə öz bağındakı hündür çardağa qalxıb əlindəki durbinlə onların qucaqlaşib öpüşməyinə tamaşa eləyirdi.

Və Suğra o pərdəni bağlayıb «tamaşanı» yarımçıq kəsəndə Göyüş kişi ağzını doldurub tüpürdü:

- Tfu!.. Qəhbə köpek qızı!..

...İsmayıl müəllim təəccüblə Suğraya baxdı:

- O pəncərədən bizi kim görəcək? Pərdəni niyə bağlayırsan?

Suğra çılpaq döşlərini əlləriylə örtüb, yavaşcadan pıçıldadı:

- Qorxuram!..

O sözdən elə bil İsmayıl müəllimin də canına bir balaca qorxu düşdü, pıçiltıyla soruşdu:

- Kimdən?!..

Və Suğra səsi titrəyə-titrəyə:

- Teymur qayıdıb!.. - dedi.

...Teymur Suğranın əriydi, neçə ildi ki, türmədəydi...

İsmayıl müəllim əynindən düşən şalvarını tez-tələsik geyindi, sonra ağır-ağır gedib otağın o başındakı enli çarpayının üstündə oturdu.

Suğra da, kirmişcə gəlib onun yanında əyləşdi.

İkisi də bir- birinin üzünə baxmırdı.

İsmayıl müəllim handan - hana dilləndi:

- Haçan buraxıblar?

- Bir həftədi.

- Onun qorxusundan zəng eləmirdin?

Suğra dinmədi.

İsmayıl müəllim yenə ağzını açıb nəse soruşmaq istəyirdi, amma Suğra onun sözünü ağzında qoydu:

- Bu gün evdə yoxdu, - dedi, - axşamacan çətin gəlib çıxa. Bir köhnə dostundan quş almağa gedib.

- Nə quş?

- Göyərçin.

İsmayıl müəllim burnunun altında donquldandı:

- Quşbaz oğlu quşbaz!.. Səkkiz il türmədə də köhnə xasiyyətlərindən əl çəkməyib!..

Və Suğra birdən hıçqıra-hıçqıra ağladı:

- Əl çəkməyib, - dedi, - heç bir xasiyyətindən əl çəkməyib!..

Bayaqdan bəri əlləriylə örtüb-gizlətdiyi sinəsini açdı və Suğranın canındakı o gömgöy göyərən yerləri də İsmayıl müəllim elə indi gördü.

- Döyür?!..

Suğra köksünü ötürdü və dinmədi.

...Görünür, məsələ təkcə döyməkdə deyildi...

İsmayıl müəllim hər şeyi başa düşdü və ürəyindən qısqanlıq oxşayan bir hiss keçdi.

...Amma yox, İsmayıl müəllimin qısqanmağa haqqı yoxuydu. Çünki o Teymur hər nə köpəyoğluydusa, hər halda, Suğranın əriydi. Bir də ki, o Teymur lap şir, pələng, cin, şeytan olub indən belə yüz oyundan çıxsaydı da, yenə bu oyunda İsmayıl müəllimə uduzmuşdu; çünki Teymur Suğranın əriydi...

Suğra İsmayıl müəllimə qısılib qorxa-qorxa pıçıldadı:

- Teymurun tapançası da var...

İsmayıl müəllim həm özünə, həm də Suğraya ürək-dirək verə-verə:

- Qorxma, - dedi, - indi kimin tapançası yoxdu ki?..

Və Suğra, doğrudan da, bir balaca toxtayıb özünə gəldi.
 Sonra İsmayıl müəllim guya elə-belə, maraq üçün soruşdu:
 - Türmədən gətirib?
 - Yox, evdəydi...
 - Evdə?!..
 - Hə... Balkonda göyərçin damı düzəltmişdi, quş saxlamağa... Tapançanı da elə orda saxlayırdı...
 - İndi də ordadı?
 - Bilmirəm, baxmamışam... Bəlkə, türmədən gələndən sonra götürüb?!
 İsmayıl müəllimin gözləri heyrətdən böyüdü:
 - Deməli, o tutulandan bəri, səkkiz ilidi tapança ordaydı?!..
 Suğra başını tərpədir, ağlamsına-ağlamsına:
 - Hə... - dedi, - O tapançanın qorxusundan heç balkona da çıxmırdım, o quş damına yaxın da getmirdim... Üç-dörd quş idi. Yazıqlar gecə-gündüz acından çığışırdılar. Axırda hamısı uçub-getdi...
 İsmayıl müəllim öz-özünə mızıldadı:
 - Əcəb hekayə mövzusu...
 Suğra yenə qorxa-qorxa soruşdu:
 - O doğrudu ki, hər tapança ildə bir dəfə öz-özünə atılır?
 İsmayıl müəllimin Suğraya lap yazığı gəldi:
 - Bilirsən nə var, - dedi, - sən ərizə yaz, o köpəyoğludan boşan. Qoy özü də cəhənnəm olsun, tapançası da.
 Suğra başını buladı:
 - Yoox, boşansam, öldürər!
 - Kimi? Səni, yoxsa özünü?
 - Məni də... özünü də...
 Suğra bir anlığa susdu, sonra İsmayıl müəllimə baxıb köksünü ötürdü:
 - Ara yerdə mənə görə sənə ailən dağıldı...
 - Sənə görə?!
 - Hə də... Arvadın mənə görə evdən getmədi?
 - Tuta ki, evdən sənə görə getmişdi, bəs ərə kimə görə getdi?!
 Suğra yenə hıçqırıb ağladı:
 - Bilmirəm! - dedi, - Heç nə bilmirəm!.. Qurban olum sənə, gəl ayrılmaq...
 Oğlun da böyüyüb. O gün gördüm. Boyda səndən hündürdü.
 - Harda gördün?
 - Küçədə. Elə bizim evin böyründə.
 - O da səni gördü?
 - Nə bilim?... Bəlkə də, gördü. Amma özünü vurdu görməməzliyə... - Suğra birdən duruxdu. - Çoxdandı sənə bir söz demək istəyirəm, ürək eləmirəm. Neçə vaxtdı qapıma cürbəcür sözlər yazırlar. Özü də, hər dəfə sənən görüşən günün səhəri... Çıxıram, görürəm qapım yazılıb.
 - Nə yazırlar?
 Suğra dinməz-söyləməz İsmayıl müəllimin üzünə baxdı; yəni ki, özün bilmirsən, nə yazırlar?!
 İsmayıl müəllimin sifəti tutuldu:
 - Sən bilən kimin işi olar?
 Suğra pıçılıyla:
 - Ceyhunun xəttinə oxşayır, - dedi.
 Ceyhun İsmayıl müəllimin oğluydu.
 - Nə bilirsən onun xəttidi?
 - Bilirəm, bilirəm. O hələ bu boyda bağça uşağı olanda, - Suğra əliylə göstərdi, - özüm əlindən tutub ona hər f yazmaq öyrətmişəm... İllər nə tez keçdi, ay Allah!.. Ceyhun da böyüdü, Teymur da qayıtdı...

Suğra yenə ağladı, İsmayıl müəllimi qucaqlayıb:

- Gəl ayrılmaq, - dedi, - həvəsdi-bəsdi. Sən o balan Ceyhunun canı, ayrılmaq...

Suğra «ayrılmaq» deyə-deyə İsmayıl müəllimi bir az da bərk qucaqlayırdı.

İsmayıl müəllim də onu qucaqlayıb öpə-öpə:

- Ağlama, - deyirdi, - bəsdi, ağlama!..

Və bunu deyə-deyə Suğranı yavaş-yavaş çarpayıya yığırdı.

Suğra birdən sivişib İsmayıl müəllimin qucağından çıxdı, qalxıb çarpayidan aralanmaq istədi. İsmayıl müəllim əl atıb onun qolundan yapışdı:

- Nə var? Nə oldu?!..

Suğranın üz-gözü ağlamaqdan yamyaş olmuşdu, gözlərinin qara sürməsi axıb sir-sifətinə yayılmışdı.

- Üzümü yuyum, gəlirəm, - dedi və bu gün, bəlkə də, birinci dəfəydi ki, gülümsündü. Yeriylə otaqdan çıxdı. Və bir azdan İsmayıl müəllimin qulağına hamamdan su şırıltısı gəldi.

İsmayıl müəllim arxayınlayıb yenə şalvarını soyundu, səliqəylə qatlayıb çarpayının başından asdı, yorğan-döşəyə girib o suyun şırıltısına qulaq asısa gözlərini yumdu və...

...Suğranı gördü.

O Suğra indikindən azı on yaş cavan idi. Bir işıqlı, yaraşıqlı uşaq bağçasında, bir dəstə körpə uşağın arasında balaca Ceyhunun əlindən tutub ona hər f yazmaq öyrədirdi.

Ceyhun Suğranın əlini itələyirdi, hərfləri öz bildiyi kimi yazmaq istəyirdi.

Axır ki, Suğra Ceyhunu rahat buraxdı. Və Ceyhun əlləşib-vuruşub öz əyri-üyrü xəttiylə bircə kəlmə söz yazdı.

...Hamamda suyun şırıltısı kəsildi.

Suğra otağa girdi; əl-üzünü tərtəmiz yuyub gözlərinə təzə sürmə çəkmişdi.

Çarpayıda şirin-şirin yatan İsmayıl müəllimi görəndə əvvəlcə çaşan kimi oldu. Sonra ağılına nə gəldisə, əl-ayağa düşdü, onu oyatmaqdan qorxa-qorxa, səssizcə pal-paltarını geyinib həyəətə çıxdı, gedib yavaşcadan darvazanın cəftəsini açdı, ehtiyatla küçəyə sarı boylandı; Göyüş kişinin nə özü gözə deyirdi, nə də iti...

Suğra küçəyə çıxıb darvazanı arxasınca örtüdü.

Hardansa aşağıdan elektrik qatarnın taqqıltısı gəlirdi.

Yəqin ki, stansiya da elə o tərəfdəydi.

Suğra o səse sarı üz tutub bağ evlərinin arasıyla tələsə-tələsə gedirdi.

Amma qəflətən o qatar taqqıltısına bir hirsli-hikkəli it zingiltisi qarışdı və Göyüş kişinin mərdimazar iti hardansa peyda olub Suğranın yolunu kəsdi. Suğra yerində quruyub qalmışdı, addım atmaq istəyən kimi it mırıldanıb dişlərini qıcırırdı.

Suğra yan-yörəsinə göz gəzdirdi və qəflətən əyilib yerdən bir iri daş parçası götürdü, itin üstünə yeriylə qışqırdı:

- Rədd ol!..

Amma it rədd olub getmədi, şir kimi Suğranın üstünə atıldı.

Suğra o daşı itin başına çırpdı, ancaq daş itin ayağını tutdu.

İt zingildədi, üç ayağının üstündə hoppa-hoppa qaçıb getdi; əzilən ayağı quyuq kimi havada yellənirdi.

Amma o axsaq it də öz elədiyini eləmişdi və Suğra, üstü-başı toz içində, axır ki, gəlib stansiya çatanda plaşının altından əynindəki donun cırlmış ətəyi görünürdü.

Bağ mövsümü çoxdan sovuşmuşdu. Stansiyada adam yox idi. Bilet satılan kassanın pəncərəsi də bağlıydı.

Suğra bu gözdən-qulaqdan uzaq, kimsəsiz stansiyada öz təkliyindən xoflanıb o pəncərəni bərk-bərk döydü.

Və pəncərə açıldı.

Biletsatan bir yekəpər, kişisifət arvad idi. Yoğun səsle soruşdu:

- Hara?

Suğra yavaşcadan:

- Şəhərə... - dedi.

Bileti alıb kassadan aralandı.

Biletsatan arvad başını uzadıb pəncərədən bir xeylək onun dalınca baxdı, amma, deyəsən, ağıl bir şey kəsmədi, axırda başını yırğalayıb tüpürdü:

- Tfu!..

Və dönüb üzünü yanındakı balacaboy, cılız kişiye tutdu:

- Gördün də bu lotuşqanın vid-fasonunu. Sən öl, bu camaatda day abır-həya qalmayıb.

Kişi əlini yellədi:

- Əşi, qoy rədd olsun!.. Mən ölüm, ordan bir əlli süz görüm. Lap üşüdüüm e!..

Biletsatan arvad şüşədən stəkana araş süzəndə kişi onun yumşaq yerini çimdiklədi və o yekəpər arvad heç özünə yaraşmayan bir naz-qəmzəylə:

- Eləmə, - dedi, - qıdığım gəlir.

Qatar gəldi.

Suğra donunun cırılan ətəyini əliylə tuta-tuta qatara mindi. Vaqonda tək-tük adam gözə dəyirdi. Suğra gedib bir küncdə, pəncərənin ağzında oturdu.

Qatar yerindən tərpəndi.

Evlər, heyətlər, ağaclar, hamısı qatarın böyründən ötüb keçirdi. Və Suğra həmişə İsmayıl müəllimin maşınında oğru kimi gizlənib gəldiyi bu yerlərə ilk və son dəfəydi ki, o qatarın pəncərəsindən bu cürə göz dolusu baxa bilirdi...

* * *

Qatar şəhərə çatanacan Suğra ürəyində Allaha yalvarırdı ki, kaş Teymur evdə olmasın.

Dəmir yolu vağzalının qabağında taksilər sıraya düzülmüşdü. Bir az aralıda da mer-meyvə satırdılar. Və Suğra öz evlərinin qabağında taksidən düşəndə qucağında bir torba mer-meyvə vardı.

Cır-cır cırıldayan köhnə liftlə beşinci mərtəbəyə qalxdı.

Qapının ağzında bir anlığa duruxdu, qulağını dirəyib qulaq asdı; içəridən səs-səmir gəlmirdi. Hər halda, qapını açıb içəri girəndə qucağındakı meyvə dolu torbanı irəli verdi; guya bazardan gəlirdi.

Və içəridəki paltar şafının iri güzgüsündə özünü görüb diksindi; plaşı toz içindəydi, donu da ki, heç ələ gələsi deyildi, ətəyinin az qala yarısı o itin ağzında getmişdi. Əyilib qucağındakı torbanı yerə qoydu. Sonra donunun cırılan ətəyini qaldırıb güzgünün qabağında sağa-sola fırlana-fırlana uzun-uzun ayaqlarına tamaşa elədi. Amma yox, ayağına itin dişi batmamışdı. Ayaqları şüşə kimi hamar və gözəl idi.

Birdən evin o başından, eyvana açılan qapının cırıltısı eşidildi, bir quş uça-uça o qapıdan içəri girdi və Suğranın başının üstündən keçib şkafa qondu.

Suğra diksini donunun ətəyini aşağı saldı.

Teymur eyvanın açıq qapısına söykənib ona baxırdı.

Suğra yerdəki torbanı göstərib:

- Bazara getmişdim, - dedi, - qayıdanda bir it cumdu üstümə. Güc-bəlaynan canımı qurtarmışam.

Teymur dili dolaşa-dolaşa donquldandı:

- İt? Nə it?! Sənə sataşan itin ağzını cıram!..

Və Suğra gördü ki, Teymur dəmdi. Sevindi. Çünki Teymur hər dəfə dəmlə-nəndə yumşalıb muma dönürdü, özü də elə bil Suğraya təzədən aşıq olurdu.

İndi də, sərxoş gözləriylə Suğranı yeyə-yeyə, barmağıyla çağırırdı:

- Bura gəl!..

- Mənnənsən?

- Bəs kimnənəm?

Suğra şkaflın başına qonan göyərçini göstərdi:

- Elə bildim onnansan...

- Yaxşı... Onu da götür, gəl!..

Teymur özü ayaq üstə dura bilməsə də, onun sözünü yerə salmaq olmazdı. Suğranın əlini atmağıyla o quşu tutmağı bir oldu. Tumarlaya-tumarlaya gətirib uzatdı Teymura. Və Teymur Suğranı elə o quş qarışıq bərk-bərk qucaqlayıb bağrına basdı.

Suğra dartınıb:

- Burax! - dedi, - Yazıq quşu xurtxəşil elədin, burax!..

Teymur qollarını bir azca aralayan kimi quş uçub yenə şkafa qondu. Suğra da bir azca Teymurdan aralanıb:

- Sən də qucaqlaşmağa vaxt tapmısan, - dedi. - Görmürsən üstüm-başım nə gündədi?!..

Teymur onun üst-başını, deyəsən, elə indi gördü. Plaşını zorla dartıb əynindən çıxartdı. Ayağıyla vurub eyvanın qapısını lap araladı və bir əliylə yenə Suğranı qucaqlayıb, o biri əlində tutduğu plaşın tozunu eyvandakı quş damının üstünə çırpdı. O plaşın cibindən sürüşüb düşən qatar biletinə də Teymur gözünün ucuyla gördü, amma o xırdaca kağız parçasının nə olduğunu anlamağa, deyəsən, içkidən dumanlanmış beyninin gücü çatmadı.

Eyvanın açıq qapısından içeri dolan soyuğu da Teymur hiss eləmirdi. Amma Suğranı üşütmə tutmuşdu:

- Qapını ört, - dedi, - soyuqdu.

Teymur kirmişcə qapını örtüdü, əlindəki plaşı yenə Suğranın çiyinə salıb onu qucaqladı.

- İçmisən?

Suğra bunu elə soruşdu ki, guya Teymurun içdiyini təzəcə hiss eləmişdi.

Teymur başını tərpətdi:

- Həə... Bir baalaca...

Və elə bil öz kefliliyinə haqq qazandırmaqdan ötrü:

- Səkkiz ildi dilimə dəymirdi, - dedi, - içən kimi tutdu...

- Yəni, o türmədə heç araq-zad olmurdu?

- Niyə olmurdu?! İstəsəm, gündə içərdim. Amma o canavarların içində mənə içmək olmazdı.

- Niyə?

- Çünki mən içəndə quzuya dönürəm.

Teymurun içəndə «quzuya dönməyini» Suğra hamıdan yaxşı bilirdi. Amma yenə dilini dinc qoymadı:

- O vaxt dalaşanda da içmişdin, axı. Məhkəmədə də dedin ki, içmişdim. İçəndə quzuya dönürsənsə, o yazığı niyə bıçaqla deşik-deşik eləmişdin?

Teymur dişini dişinə sıxıb:

- Ağzından arvad söyüşü çıxartmışdı... - dedi və birdən Suğranı bağrına basıb qışqırdı:

- Səni söyən adamın... sənə hürən itin... ağzını cıraram!..
 Şkafın başındakı quş diksinib dik atıldı.
 Və Suğra Teymurun qılığına girib onu öpə-öpə, əzizləyə-əzizləyə:
 - Cırarsan! - dedi. - İtin də, qurdun da ağzını cırarsan.
 Sonra Teymurun bir az sakitləşdiyini görüb:
 - Gedək, bir çay dəmləyim, iç, - dedi.
 Teymur başını buladı:
 - Yoox, istəmirəm...
 Və birdən Suğranı qamarlayıb yerdən qaldırdı:
 - Səni istəyirəm!.. Səni!..
 Suğranı qucağına alıb büdrəyə-büdrəyə yatağa sarı apardı.
 Suğra onun boynunu qucaqlayıb qulağına pıçıldadı:
 - Heç olmasa, o quşu damına salaydın. Gör necə baxır...
 Doğrudan da, o quş şkafın başından gözünü zilləyib onlara baxırdı.
 Teymur quşun üstünə çığırdı:
 - Gözünü çək, oğğrraş!..
 Və quş tez gözünü onlardan çəkib başını yana çevirdi...

...İsmayıl müəllim yuxudan oyanıb yan-yörəsinə boylandı. Suğra yox idi.
 Çağırdı:
 - Suğra... Suğra!..
 Səs gəlmədi.
 Tez paltarını geyib həyətə çıxdı.
 Darvazanın cəftəsi açıq idi.
 Məsələni başa düşdü; Suğra getmişdi. Eləcə, onu yuxuya verib, bəlkə də, biryolluq getmişdi.
 Hava yavaş-yavaş qaralırdı.
 Allah bilir, neçə saat yatmışdı.
 Özündən ixtiyarsız qolundakı saata baxdı. Gördü, saat da yatıb.
 Cibindən siqaret çıxartdı. Elə bir-iki qüllab vurmuşdu ki, çeçəyib öskürdü
 və siqareti yerə atıb bərk-bərk tapdaladı...

* * *

...Suğra hamamda yuyunurdu.
 Su çıpaq bədənindən süzülüb axa-axa uzun-uzun ayaqlarının ucundan damcılایırdı.
 Teymur əlini başının altına qoyub, otaqdakı enli çarpayıda dalıqatlı uzanmışdı. Üzündə bir şirin yorğunluq vardı.
 Şkafın başındakı quş da, gözünün qırağıyla bic-bic ona baxırdı.
 Teymur o quşa göz vurub yerindən qalxdı, şalvarını geyindi və quşu da götürüb otaqdan çıxdı.
 Suğra yuyunub, qurulanıb, əynində ipək xalat, mətbəxə girəndə Teymuru orda əyləşən gördü. Teymur həm özü yeyirdi, həm də quşu yedizdirirdi. Bayaq Suğranın gətirdiyi mer-meyvə dolu torba da stolun üstündəydi.
 Suğra o torbadan bir qırmızı alma götürdü, xalatının yaxasına silib dişinə çəkdi. Başını yırğalayıb:
 - Yox, sən bu quşlardan əl çəkən deyilsən, - dedi.
 Sonra köksünü ötürüb:
 - Günah səndə deyil, məndədi, - dedi, - sənə bir uşaq doğa bilsəydim, bəlkə, heç quş-zad da yadına düşməzdi.
 Teymur tərs-tərs ona baxdı:
 - Gic-gic danışma. Mənim arvadım da sənsən, uşağım da.

- Bəs o quş sənə nəyindi?

Teymur quşun başını tumarlayıb:

- Bu quş mənim ruhumdu... - dedi.

Və quşu da götürüb səndələyə-səndələyə eyvana çıxdı, alaqaranlıqda quşu havaya atıb:

- Uç, - dedi, - uç!..

Quş qanadlarını çırpı-çırpı hündür binaların arasıyla uçub dövrə vurdu.

Teymur eyvanın alçaq məhəccərinə dirsəklənib quşa baxırdı.

Suğra çıxırdı:

- Yavaş!.. Yıxılarsan!..

Amma Teymur, deyəsən, onu eşitmədi. Bütün fikri-zikri quşdaydı.

Eyvanın qapısı açıq idi. Suğra bu dəfə yavaşcadan:

- Qapını ört, - dedi, - soyuqdu...

Və qəribəsi budu ki, Teymur onu eşidib eyvanın qapısını örtüdü...

...İsmayıl müəllim evin qapısını öz açarıyla açıb içəri girdi.

Ceyhun içəridə, qonaq otağında oturub televizora baxırdı.

Ceyhun atasının xasiyyətinə yaxşı bələdiydi; əgər evə gələndə qapının zəngini basırdısa, deməli, kefi yaxşıydı. Yox, qapını öz açarıyla açırdısa, deməli, qanı qarayırdı. Və belə vaxtda onu dindirməsən yaxşıydı.

Odur ki, İsmayıl müəllim otağa girəndə Ceyhun heç gözünü televizordan çəkmədi, elə ağzının ucuyla bir quruca salam verdi.

Televizorda «Vremya» xəbərlər proqramının axşam buraxılışı gedirdi və, əslində, bu dəqiqə ekranda görünən adamın da qaşqabağı yer süpürürdü; Moskvada, 1991-ci ilin bu soyuq dekabr günündə SSRİ-nin birinci və axıncı prezidenti Mixail Qorbaçov Kremlə vidalaşırdı.

İsmayıl müəllim:

- Bu da belə getdi, - dedi. - Hamını zibilə salıb özü aradan çıxdı.

Sonra soruşdu:

- Bu gün mənə zəng eləyən olmamışdı?

Ceyhun gözünü ekrandan çəkmədən:

- Eləmişdilər, - dedi.

- Hardan?

- Xalq cəbhəsindən.

- Nə deyirdilər?

- Deyirlər, iki gündən sonra mitinqdi. Gəlsin nitq eləsin.

İsmayıl müəllim əliylə televizoru göstərdi:

- Balam, day SSRİ dağıldı da. İndən belə nə mitinq?

- Bunu orda deyərsən.

- Orda belə söz demək olar? Adamı şişə çəkərlər!..

Ceyhun çiyinini çəkdi. Yəni ki, orasını özün bilərsən.

- Başqa zəng eləyən olmamışdı?

Ceyhun axır ki, üzünü çevirib atasına baxdı:

- Anam zəng eləmişdi.

- Anan?

- Hə... Sənə yox, mənə.

- Nə deyirdi?

- Sabah Cəmilənin ad günüdür.

- Kimin?

- Cəmilənin də... Balaca bacımın...

- Həəə... Sənin bacının...

İsmayıl müəllim əlini cibinə saldı:

- Əlli bəs eləyər?

Ceyhun dinmədi.

- Yaxşı, al bu yüzlüyü, götür, onsuz da pulda pulluq qalmayıb.

Ceyhun o pulu onun əlindən elə dartıb aldı ki, elə bil atasının qulağını dartırdı.

Və İsmayıl müəllim birdən hiss elədi ki, acıb. Həmişə hirsələnəndə acırdı. Mətbəxə keçdi. Amma, deyəsən, bir şey tapmadı. Səsi gəldi:

- Yeməyə bir şey yoxdu?

Ceyhun televizora baxa-baxa:

- Var idi, - dedi. - Özüm yedim. Elə bildim, tox gələcəksən.

İsmayıl müəllim yenə girdi otağa, gəlib Ceyhunun başının üstünü kəsdi, Ceyhun oturduğu yerdən qalxmaq istəyəndə çiyindən basıb:

- Otur! - dedi. - Yaman çoxbilən olmusan. Deyirlər, yazıçılığa da başlamısan, onun-bunun qapısını yazırsan.

- Kim deyir?

- Suğra müəllimə.

Ceyhun altından yuxarı ona baxıb istehzayla soruşdu:

- Bəyəm Suğra müəllimə hələ sağdı? Əri türmədən qayıdıb, axı. Nə əcəb onu öldürməyib?

İsmayıl müəllim yenə Ceyhunun çiyindən basıb:

- Gic-gic danışma! - dedi.

Sonra altına bir stul çəkib özü də onunla üzbəüz əyləşdi.

- Elə bilirsən sən anan bu evdən Suğraya görə gedib? Yooxx!.. Kişinin qızı artistkaydı, axı. Ürəyindən yazıçı arvadı yox, rejissor arvadı olmaq keçirdi. Getdi, arzusuna da çatdı. Beşcə ilin içində əməkdar artistka oldu? Oldu! Kukla teatrında dovşanı oynamaq hara, Azdramada Dezdemonanı oynamaq hara!.. Nədi? Düz demirəm?!.

Ceyhun susurdu.

İsmayıl müəllim durub qapıya sarı getdi, otaqdan çıxanda bir də geri qanrılıb:

- O tərəflərə hərlənmə, - dedi, - Suğranın əri axmağın biridi. Hələ köpəyoğlunun tapançası da var!

Və bunu deyib otaqdan çıxdı.

Sonra Ceyhun evin dəmir qapısının necə açılıb örtüldüyünü eşitdi; atası evdən çıxıb getdi. Hara?..

* * *

Əslində, İsmayıl müəllim çox da uzağa getmədi.

Elə piyada gəzə-gəzə, bir az aralıda, hündür binaların arasındakı balaca kafeyə girdi. Sağa-sola göz gəzdirib bir boş stol axtarırdı ki, böyürdən kimsə onu çağırırdı:

- Buyur, İsmayıl müəllim, buyur, gəl əyləş. Onsuz da mən indi dururam.

Yaşı yetmişə haxlayan bir qoca kişiydi, kafenin bir küncündə, stolun başında tək-cə əyləşmişdi. Əynindəki boz pencəyin döşündən bir cüt orden sallanırdı. Kişinin sir-sifətindən çox, ordenləri İsmayıl müəllimə nəse tanış gəldi. Yaxınlaşıb salamladı. Əyləşdi.

Kişi:

- Deyəsən, axı, mənə tanımadın, - dedi. - Sən məndən oçerk yazmısan... yetmiş beşinci ildə... Qələbənin otuz illiyində... «Ulduz» jurnalında...

- Həəə, yadıma düşdü. «Mahmud və Mariya» dastanı. Yaralı əsgəri güllələrin altından çıxaran şəfqət bacısı. Müharibədə qurulmuş beynəlmiləl ailə... Mariya xanım necədi?

Kişi köksünü ötürüb:

- Mariya xanım getdi, - dedi.

İsmayıl müəllim tutulan kimi oldu, yavaşcadan dedi:

- Allah rəhmət eləsin...

Ofisiant gətirib İsmayıl müəllimin qabağına da qabqacaq, çəngəl-bıçaq düzdü. Qədəh qoydu.

Və kişi o dəqiqə stolun üstündəki yarımçıq şüşədən İsmayıl müəllimə də, özünə də araq süzdü:

- Yox, Mariya xanım rəhmətə getməyib, - dedi, - Moskvaya köçüb gedib, oğlumuzun yanına...

İsmayıl müəllimin rəngi açıldı, stolun yanını kəsdirib sifariş gözləyən ofisianta:

- İki şiş kabab gətir, - dedi, - lülə, tikə...

Ofisiant:

- Baş üstə! - deyib getdi.

Kişi barmağını İsmayıl müəllimə tuşlayıb:

- Deyəsən axı, sən də buralarda yaşayırsan, - dedi.

İsmayıl müəllim başını tərpətdi. Yəni ki, hə.

- Bəs nə əcəb indiyəcən görüşməmişik?

İsmayıl müəllim çiyinini çəkdi. Yəni ki, nə bilim?

Kişi qədəhini onun qədəhinə toqquşdurdu:

- Gəl içək bu görüşümüzün sağlığına!..

İçdilər.

- Mən içən adam deyiləm. - Kişi bunu elə bil özünə bəraət qazandırmaq üçün dedi. - Kafeyə, restorana da ayda-ildə bir dəfə gedəm, ya yox... Amma bayaq televizorda o xallı köpəyoğlunu göstərdilər. Qorbaçovu deyirəm. Şə-lə-şüləsini yığışdırıb Kremldən gədirdi. Baxdım, sonra hirsimdən evdə otura bilmədim.

Kişi bir anlığa susdu, sonra sir-sifətini turşudub başını yırğaladı:

- Hitler o boyda qoşunla, top-tüfənglə SSRİ-ni yıxa bilmədi, bu şeytan oğlu şeytan heç nəsiz yıxdı...

Kişi yenə qədəhlərə araq süzdü:

- Bircə oğlum var, - dedi, - elə sən yaşda olar. Moskvada məşhur həkimdi. Yaxşı ev-eşiyi, arvad-uşağı, varı, pulu, hər şeyi var. Neçə ildi deyir, köçün yanıma. Amma köçmək istəmirdik. Adamın üstə Allah var. Rus olanda nə olar? Bizim arvad dilimizi məndən yaxşı bilir. Elə xörəklərimizi də rəhmətlik anamdan yaxşı bişirir... Amma keçən il o yanvar qırğınlarından sonra dedi, gedirəm. Mən də saxlamadım...

Yenə bir az susub fikrə getdi, sonra yumruğunu stola vurub:

- Yox, mən burdan heç hara getməyəcəm! - dedi. - Burda öləcəm!..

Və İsmayıl müəllimin düz gözlərinin içinə baxıb soruşdu:

- Yazıçı adamsan. Sən bilən, insan üçün əsl vətən haradı? Doğulduğun yer, yoxsa öldüyü yer?..

İsmayıl müəllim dinmədi.

Kişi qədəhini qaldırdı:

- Gəl içək vətəndə ölməyin sağlığına!

Bu dəfə qədəhləri toqquşdurmayıb içdilər.

Sonra kişi əlindəki boş qədəhi yerə qoyub, yavaş-yavaş yerindən qalxdı:

- Yaxşı... Mən gedim...

İsmayıl müəllim onun qolundan yapışdı:

- Bəlkə, ötürüm sizi.

- Yox, ötürənim var.

Kişi başıyla bir az aralıda oturan cavan oğlanı göstərdi.

- Qapıbir qonşumun oğludu, - dedi. - Yaxşı adamlardı. Amma arvad gedəndən bəri mənə gözdən qoymurlar. Neyləsinlər? Cavan oğlandı,

evlənməli idi. Onlar da gözlərini dikiblər mənim bir cüt otağıma. Qorxurlar, birdən başqasına satıb gedərəm...

Kişi bunu deyib gülümsündü və İsmayıl müəllimə göz vurub yavaşcadan pıçıldadı:

- Amma nəhaq qorxurlar. Sənə dedim ki, mən burdan heç yerə gedən deyiləm. Getsəm, ancaq qəbrə gedəcəm, qəbrə...

Və dönüb ağır-ağır qapıya sarı addımladı.

O cavan oğlan da oturduğu stolun arxasından qalxıb, onun dalınca getdi.

Ofisiant iri məcməyidə çörək, pendir, göy-göyerti gətirdi, süfrədəki bulaşq qabları, boş araş şüşəsini götürdü:

- Bu dəqiqə kababları da gətirirəm, - deyib aralanmaq istəyirdi ki, İsmayıl müəllim onu saxladı:

- Bir şüşə araş da gətir, - dedi, - nə içərəm, içərəm...

- Baş üstə!..

...Bir-iki saat ötəndən İsmayıl müəllim yeyib-içdiyinin pulunu verib gedəndən sonra, onun süfrəsini yığışdıran ofisiantın gördüyü mənzərə bu oldu; kababa heç əl dəyilməmişdi, amma araş şüşəsi, demək olar ki, boş idi...

İsmayıl müəllim qaranlıqda bürəy-bürəy birtəhər gəlib evə çatdı.

Liftə minib yuxarı qalxdı.

Amma liftdən çıxandan sonra nə illah elədisə, öz açarıyla evin qapısını açma bilmədi. Axırda açarı da əlindən salıb itirdi. Əyilib ora-bura baxdı, tapmadı. Elə qapının ağzındaca oturdu, kürəyini qapıya söykəyib gözlərini yumdu.

Ceyhun, deyəsən, qapının dalında kiminsə vurnuxduğunu hiss eləmişdi. Gəlib qapının gözlüyündən baxdı; heç kəsi görmədi.

Amma hər halda soruşdu:

- Kimdi?

- Mənəm...

Ceyhun qapını açanda, İsmayıl müəllim az qaldı dalıqlatlı aşib yerə dəysin. Ceyhun onun qoluna girib birtəhər ayağa durğuzdu:

- Nə olub?

İsmayıl müəllim dilini sürüyə-sürüyə:

- Açarımı itirmişəm... - dedi.

- Bude, açar!..

Ceyhun əyilib bircə addımlıqda yerə düşən açarı götürdü...

* * *

Suğranı yuxudan üz-gözünə düşən işıq oyatdı.

Pəncərənin pərdəsi örtülü olsa da, yataq otağı işıqla doluydu. Divardakı saata baxdı; doqquzu keçmişdi. Deməli, yatıb yuxuya qalmışdı.

Teymur bir qolunu onun boynuna dolayıb hələ də yatırdı. Bir ayağını da yorğanın altından çıxarıb onun ayağının üstünə aşırırmışdı. Elə bil qorxurdu ki, yuxuda əlindən çıxıb qaçar.

Suğra ehtiyatla, birtəhər onun qucağından çıxdı.

Özündən ixtiyarsız, bir anlığa çarpayının böyründə dayanıb üstüaçaq yatan yarıçılpaq ərinə tamaşa elədi.

...Axı, öz güclü qollarının, ayaqlarının, sağlam bədəninin hər əzələsiylə onu dəlicəsinə sevən bu kişiye Suğra niyə xəyanət eləmişdi? Hələ yaşı əllini haxlamamış piylənib qarın bağlayan İsmayıl müəllimin nəyinə tamah salmışdı? Maşınınamı? Kitablarınamı?!..

Suğra bu fikirdən diksinib, tez yorğanı ərinin üstünə çəkdi...

...Evdən çıxıb qaça-qaça ağzınacan adamla dolu köhnə avtobusa özünü güclə yetirdi. Amma minə bilmədi. Gedən avtobusun dalınca baxa-baxa qaldı.

Sonra boş dayanacaqda bir az ora-bura vargəl elədi. Allah bilir, o biri avtobus haçan gələcəkdi. Bəlkə də, piyada getseydi, işə ondan tez çatardı. Qolundakı saata baxdı və birdən yerindən qopub payı-piyada yola düzəldi.

Suğra yolun qırağıyla tələsə-tələsə gedirdi.

Qəflətən lap böyründən, az qala ona sürünə-sürünə bir maşın keçdi və ikicə addım qabaqda xırp dayandı.

Suğra yerində quruyub qaldı; İsmayıl müəllimin maşınıydı.

Qorxa-qorxa o yan-bu yana boylandı. Deyəsən, görəni yox idi.

Tez irəli cumdu, maşının arxa qapısını açıb mindi, qapını arxasınca bərk-bərk örtüb:

- Dəli olmusan?! - dedi. - Səhərin bu vaxtı... görüb-eləyən olar!..

Və diksinib susdu.

Maşını sürən İsmayıl müəllim deyildi, Ceyhun idi.

- Salam, Suğra xanım.

Suğra pərt-pərt mızıldandı:

- Salam.

- Bağçaya gedirsiz də?

- Hə...

- Onda getdik.

Ceyhun maşını yerindən elə tərpətdi ki, Suğra dik atılıb içini çəkdi.

Ceyhun çiyinin üstünə qanrılıb:

- Deyəsən, qorxduz, axı? - dedi. - Yox, Suğra xanım, qorxmayın, mən yaxşı sürürəm.

- Vaxt vardı mənə «Suğra müəllimə» deyirdin.

Suğra, deyəsən, yavaş-yavaş özünə gəlirdi.

- O vaxt uşağıydım da.

- Hə... Amma indi, maşallah, böyümüsən. Çox dəyişmişən, çoxox...

Ceyhun maşını sürə-sürə yenə arxaya çevrilib:

- Amma siz heç dəyişməmişiz, - dedi.

Sonra guya səhfini düzəltdi:

- Yoox, dəyişmişiz... Əvvəlkindən də qəşəng olmusuz!..

Ceyhun öz köhnə müəlliməsiylə, deyəsən, əməlli-başlı məzələnirdi.

Suğranın yadına bir vaxtlar, günün axırında, uşaqlar hamısı evə gedəndən sonra, uşaq bağçasının həyətinə ata-anasının yolunu gözləyə-gözləyə dilxor-dilxor gəzişən balaca Ceyhun düşdü.

İsmayıl müəllimin o vaxt da maşını vardı. Amma indiki kimi «Volqa» deyildi, «Jiquli»ydi.

İsmayıl müəllim Ceyhunun dalınca hərdən tək gəlirdi, hərdən arvadıyla.

Ər-arvad ikisi gələndə, Ceyhunun cavan müəlliməsini də evə avtobusla getməyə qoymurdular, maşına mindirib aparırdılar. İsmayıl müəllimlə də elə hərdənbir o maşında söhbət eləyə-eləyə isinişdilər.

Bəs sonra nə oldu?

Sonra İsmayıl müəllim, Ceyhunsuz-filansız, günlərin bir günü küçədə təsadüfən Suğraya rast gələndə də, onu öz maşınına mindirə bildi. Amma bu, doğrudan da, təsadüf idi? Bunu, yəqin, bir İsmayıl müəllim bilirdi, bir də Allah...

Suğra acı-acı gülümsündü və arxadan Ceyhunun qulağına sarı əyilib yavaşca soruşdu:

- Atan necədi?

Ceyhun, deyəsən, bu sualı gözləmirdi.

- Kim?
 - İsmayıl müəllim...
 - Hə... İsmayıl müəllim lap yaxşıdır. Bu saat evdə şirin-şirin yatır...
 - Yatır?!.. - Suğra kinayəylə dilləndi. - Deyirəm, axı, bu maşın səndə hardandı?..

Amma Ceyhun onun atmacasını heç vecinə almadı:

- Əriniz necədi, Suğra xanım?
 - Ərim?.. O da yatır.
 - Bəs dedilər türmədən çıxıb.
 - Türmədə yox, evdə yatır.

Maşın döngəni buruldu və Ceyhun qəfildən söhbəti dəyişdi:

- Suğra xanım, eşitdim qapınıza nəse yazıblar. Nədi? Pis sözdü?..

Suğranın sifəti birdən-birə sərtləşdi:

- Orasını sən bilərsən! - dedi. - Sənin xəttinə oxşayır...

Ceyhun, deyəsən, doğrudan təəccübləndi:

- Siz mənim xəttimi nə tanıyırsınız?

- Niyə tanımıram? Əlindən tutub yazmaq öyrətməmişəm?

- Bağcadakı o cızmaqaranı deyirsiniz? O heeç!.. Mən əlifbanı məktəbdə öyrənmişəm.

Qabaqdakı svetoforun qırmızı işığı yandı.

Maşınlar dayandılar. Ceyhun da maşını saxladı.

O dəqiqə hardansa üç-dörd uşaq peyda oldu. Hərəsinin əlində su dolu vedrə, bir də yaş əski. Cumdular maşınların üstünə, başladılar şüşələri silməyə.

- Suğra xanım, bu uşaqları görürsüz də?!.. Hamısı qaçqın balalarıdır. Bunlar da pulu belə qazanırlar. Neyləsinlər, müharibədi də...

Ceyhun maşının pəncərəsini silən uşağın üstünə qışqırdı:

- Yaxşı sil!..

Uşaq tez əskini suya batırıb bir az da canfəşanlıqla silməyə başladı.

Ceyhun barmağıyla o uşağı Suğraya göstərdi:

- Buna beşcə manat versən, kimin qapısına nə istəsən yazar, - dedi. - On manat versən, lap qapısını dibindən çıxardar!..

Yox, balam, bu Ceyhun əməlli-başlı Suğranı ələ salırdı.

Suğra maşının qapısını açıb güllə kimi bayıra atıldı, qaça-qaça küçənin o başına keçdi.

Ceyhun onun arxasınca çığıra-çığıra qaldı:

- Suğra xanım!.. Suğra xanıım!.. Suğra müəlliməə!..

Suğra hündür-hündür evlərin, ağacların arasıyla yüyürüb gözdən itdi.

Birdən Ceyhunun gözüne dal oturacağın üstündə nəse sataşdı. Bir əzik-üzük beşlik idi. Suğra atmışdı.

Ceyhun dişini dişinə sıxıb için-için güldü və əlini uzadıb pulu götürdü.

Sonra svetoforun yaşıl işığı yandı və Ceyhun maşını yerindən tərpədəndə o beşliyi şüşə silən uşağın vedrəsinə tulladı.

Maşın getdi, uzaqlaşdı.

Uşaq hələ də dayanıb mat-mat maşının dalınca baxırdı.

O pul da vedrədəki suyun üzündə balıq kimi yırğalanırdı...

Ceyhun bir zərgər dükanının qabağında maşını saxlayıb düşdü. Girdi içəri. Əlini salıb cibindəki yüzlüyü qurdalaya-qurdalaya piştaxtaya düzülən brilyant üzüklərə, sırğalara tamaşa elədi.

Yox, heç biri onun cibinə görə deyildi.

Amma axtaran tapar, deyiblər. Ceyhun da axtardığını o piştaxtanın lap küncündə tapdı. Bir cüt qızıl sırğa idi. Brilyantsız-filansız.

Ceyhun əvvəlcə o sırğanın qiymətini gördü (98 manat), sonra özünü. Saplağından sallanan bir cüt xırdaca üzüm giləsinə oxşayırdı. İki damla göz yaşına da bənzəri vardı. Elə bil bu bahalı üzüklərə, sırğalara həsrətlə baxan bir kasıb qızın gözlərindən düşmüşdü. Nə isə...

Ceyhun sırğaları alıb dükandan çıxdı. Maşını sürüb gəldi evə. Öz açarıyla qapını açıb içəri girən kimi xorultu səsi eşitdi.

İsmayıl müəllimin köhnə xasiyyətiydi, həmişə dəm yatanda xoruldayırdı. Ceyhunun yadındaydı ki, atası gecələr kefli gələndə, anası çox vaxt yorğanını da götürüb eyvandakı divanda yatardı. Bu evdən də, bəlkə, Suğraya-zada götürə yox, elə o xorultunun əlindən baş götürüb getmişdi.

Ceyhun səssizcə yataq otağına girdi.

İsmayıl müəllim şalvarını da soyunub çarpayının ayaq tərəfindən asmışdı.

Ceyhun maşının açarını aparıb o şalvarın cibinə qoydu və kirmişcə dayanıb atasına baxdı.

İsmayıl müəllim elə bil yuxuda nəsə hiss eləyib yerində qurcalandı, o biri böyrü üstə çevrilib üzünü oğlundan döndərdi və qəribədi ki, xorultusu da kəsildi...

* * *

Teymur çoxdandı belə rahat yatmamışdı.

Və indi yuxudan oyanıb yerin içində gərnəşə-gərnəşə ciyər dolusu nəfəs alanda heç ağılına da gətirmirdi ki, bu gün onun ömrünün ən ağır, ən bəd günü olacaq.

Suğra özü işə getsə də, ətri-qoxusu hələ evin havasından çəkilməmişdi.

Teymur o havanı ləzzətlə udub zümzümə eləyə-eləyə əl-üzünü yudu. Sonra gedib mətbəxdə çaydanın altını yandırdı. Və bir azdan qaynara düşən çaydanın zümzüməsi də onun zümzüməsinə qarışdı.

Oturub çay-çörək yeyəndə, quş da yadına düşdü. Yəqin, o da ac idi.

Bir parça çörək götürüb eyvana çıxdı; çərəyi ovub quş damındakı göyərçinin qabağına tökdü. Yerdəki kağız parçasını da elə onda gördü. Əyilib götürdü. Qatar biletiydi.

Bir anlığa duruxub key-key o bilete baxdı. Sonra yavaş-yavaş hər şey yadına düşdü; Suğranın dünənki gəlişi, cırıq donu, tozlu plaşı...

Sifəti dəyişdi. Nəfəsi darıxdı, boğuldu.

...Suğra dünən doğrudanmı bazardan gəlirdi?

O bazarda nə satırdılar?

Namusmu, qeyrətmə?!..

Teymurun əli özündən ixtiyarsız o quş damına uzandı, ordan uşaq kimi əskiye bükülü bir şey çıxartdı, açdı.

...Zənci balası kimi qapqara bir tapançaydı...

Vağzal adamla doluydu. Gələn kim, gedən kim.

Bir qadın səsi rus ləhcəsiylə elanları deyirdi:

- «Sabunçu-Buzovna» elektrik qatarına minik başlanır.

- «Suraxanı-Mərdəkan» elektrik qatarı beş dəqiqə sonra yola düşür.

- Bilet almağı unutmayın!

Teymur bilet satılan kassalardan birinə yaxınlaşdı. Əvvəlcə əlindəki bileti göstərib kassir qızdan nəsə soruşdu. Qız baxan kimi o biletin dünən hansı stansiyadan alındığını dedi.

Teymur o dəqiqə pulunu verib həmin stansiya bilet aldı. Və «Suraxanı-Mərdəkan» qatarı yerindən tərpənəndə özünü çatdırıb axırıncı vagona minə bildi.

O balaca, kimsəsiz stansiyada qatardan düşən kimi Teymur bileti satılan kassanın pəncərəsinə sarı cumdu.

Pəncərə açıq idi.

Biletsatan arvad yoğun səsle soruşdu:

- Hara?

- Heç hara!..

Teymur bunu deyib cibindən bileti çıxartdı:

- Bu bileti dünən sən satmısan?

Arvad bileti alıb ora-burasına baxdı:

- Həri... Necə bəyəm?

Teymur yenə əlini cibinə atdı, səkkiz il türmədə özüylə gəzdirdiyi şəkli çıxarıb arvada göstərdi:

- Buna satmısan?

Arvad şəklə baxıb başını tərpətdi:

- Həri... Amma burda bir az cavandı. Yoox, indi də pis deyil. Amma vidi nəşə bir təhər idi. Platyası cırıq, plaşı itin günündə...

Birdən düz Teymurun gözlərinin içinə baxıb soruşdu:

- Nəyindi? Bacındı? Arvadındı?

Teymurun dili-ağızı kilidlənmişdi. İynə vursan, qanı çıxmazdı.

Arvad elə bil onu ayılmaq üçün Suğranın şəklinə bir çırtma vurdu:

- Hər nəyindisə, bunu rədd elə getsin! - dedi. - İlin bu vaxtı bu boş bağlarda düz arvadın nə işi?!..

Teymur birdən əl atıb onun yaxasından yapışdı:

- Sən bunu tanıyırsan? - dedi. - Tanıyırsan?!..

- Yaxamı burax, dəlinin biri dəli!..

Arvad dartinıb yaxasını onun əlindən çıxartdı, tez pəncərəni bağladı. Elə o dəqiqə də kassanın qapısı açıldı, içəridən bir balacaboy, cılız kişi çıxdı, Teymurun qolundan tutub qırağa çəkdi:

- Adresi səhv salmısan, - dedi. - Sənə Göyüş kişi lazımdı...

- O kimdi?

- Bu bağların axranniki!.. Köhnə keqebeşnikdi. Burda onun bilmədiyi şey yoxdu.

Başıyla Teymurun əlindəki şəklə işarə elədi:

- Bu şəkli də apar göstər ona. Tanısa, ancaq o tanıyar!..

Göyüş kişini harda, necə tapmağın yolunu da Teymura öyrətdi.

Və Teymur aralanıb uzaqlaşanda kişi arxadan onu bir də çağırdı:

- Amma ehtiyatlı ol! - dedi. - Yaman əzazil iti var!..

...Teymur o əzazil iti elə Göyüş kişinin darvazasının ağzındaca birçə təpiklə susdurdu.

İt zingildəyə-zingildəyə quyruğunu qısıb qaçdı və Teymur darvazanı açıb həyətə girdi. Sağa-sola göz gəzdirdi. Amma axtardığı adamı yerdə yox, həyətdəki çardağın üstündə tapdı.

Teymur aşağıdan çağırdı:

- Göyüş kişi!..

Qoca eşitmədi.

- Göyüş müəllim!..

Yenə eşitmədi.

Teymur ayağının altında cırıldayan taxta pilləkənlə çardağa qalxdı.

Amma «köhnə keqebeşnik», deyəsən, sayıqlığını tamam itirmişdi. Xəlvətcə divar deşiyindən hamamda çimən arvadlara baxan oğlan uşağı kimi ağzının suyunu yalaya-yalaya durbinlə harasa baxırdı.

Teymur da baxdı və aralıdakı bağların birində, hündür, çıpaq tut ağacından asılmış yelləncəkdə əyləşən bir sanballı kişini gördü. O kişi, bəlkə də, böyük qulluq sahibiydi, onu görəndə çoxlarının dizi əsirdi, amma indi bir cavan qızı dizlərinin üstə otuzdurub bərk-bərk bağrına basmışdı; bu soyuq dekabr günü, heç nəyi veclərinə almayıb, öpüşə-öpüşə yelləncəkdə yırğalanırdılar. Kim bilir, bəlkə, o cür yırğalana-yırğalana başqa işlə də məşğul idilər.

Teymurun yadına bilet satan arvadın bayaqkı sözü düşdü:

- İlin bu vaxtı bu boş bağlarda düz arvadın nə işi?!..

Birdən o kişinin qucağındakı qızın yerində Suğranı gördü. Diksinib gözünü çəkdi. Və arxadan Göyüş kişinin üstünə atılıb, durbinini onun əlindən dartıb aldı.

Göyüş kişi qorxub qırağa sıçradı; az qala, çardaqdan aşıb yıxılacaqdı.

Teymur əlini atıb onun qolundan tutdu, çardağın bir küncündəki stulu göstərib:

- Otur! - dedi.

Göyüş kişi dili topuq çala-çala:

- Sən kimsən? - dedi. - Bura necə qalxmısan?!

Tez aşağı boylanıb iti axtardı.

İt həyətin o başında, darvazanın böyründə, döyülmüş uşaq kimi büzüşüb oturmuşdu.

Teymur pencəyinin ətəyini bir balaca qaldırıb, şalvarının kəmərinə keçirtirdi tapançanı göstərdi:

- Otur!.. Elə eləmə ki, səni Məşədi İbadın gününə salım!..

Göyüş kişi, bir gözü tapançada, qorxa-qorxa oturdu.

Teymur pencəyinin ətəyini aşağı salıb:

- Qorxma! - dedi. - Səndən söz soruşmağa gəlmişəm. Deyirlər, sən burda hamını tanıyırsan. Hər şeydən də xəbərin var...

Cibindən Suğranın şəklini çıxartdı:

- Bunu tanıyırsan?

Göyüş kişi şəklə baxıb dinmədi.

Teymur həm pencəyinin ətəyini, həm də səsini qaldırdı:

- Nədi?.. Tanımırsan?..

Göyüş kişi çəsməyini çıxarıb gözüne taxdı, şəklə diqqətlə baxıb:

- Tanıyıram, - dedi. - Deyəsən, müəllimədi. Bağca müəlliməsi... Əri də türmədədi...

Birdən gözünü qaldırdı, Teymurun tüklü papağının altından görünən qırıxq başına baxıb məsələni anladı və səsini xırp kəsdi.

- Həəə... Türmədəydin...

Teymurun səsi boğula-boğula elə bil hardansa lap uzaqdan gəldi.

Sonra Teymur qəribə bir sakitliklə Suğranın şəklini tikə-tikə eləyib çardaqdan aşağı səpələdi. Və havada uçuşan o kağız qırıntılarına baxa-baxa Göyüş kişidən soruşdu:

- Bu müəlliməni burda hansı oğraşla görmüsən?!..

Göyüş kişi mızıldandı:

- Oğraş deyəndə ki... yazıçıdı... İsmayıl müəllim... Maşını da var. Ağ «Volqa»sı...

Göyüş kişi maşının nömrəsini də dedi.

Daha bu çardaqda Teymurluq bir iş qalmamışdı.

Teymur Göyüş kişinin durbinini özünə qaytardı:

- Al, kefə bax! - dedi. - Bu dünya oğraşların dünyasıdı!..

Və ondan aralanıb taxta pilləkənlə ağır-ağır çardaqdan düşəndə arxadan Göyüş kişinin donqultusunu eşitdi:

- Oğraş özünsən!..

Amma geri dönmədi...

* * *

İsmayıl müəllim zəng səsinə oyanıb gözlərini açanda günortadan xeylək ötmüşdü.

Qonaq otağındakı telefon kirmək bilmirdi. Axır ki, Ceyhun, deyəsən, dəstəyi qaldırdı. Sonra yataq otağının qapısını aralayıb:

- Göyüş kişidi, - dedi, - Səni çağırır.

İsmayıl müəllim yerindən durub donquldana-donquldana şalvarı əyninə keçirdi.

- Yəqin, yenə bağa adam girib. - dedi. - Bu qaçqınlar aman vermir ki. Hər şeyi söküb aparırlar...

Amma Göyüş kişi telefonda ona nə dedisə, sir-sifəti dəyişdi, tez əl-ayağa düşdü, heç əl-üzünə su vurmamış pal-paltarını geyindi, bir qıraqda oturub mat-mat baxan Ceyhundən soruşdu:

- Nə oturmusan? Bəs sən ad gününə getmirsən?

Ceyhun başını yırğaladı:

- Yox, hələ tezdi.

İsmayıl müəllim onu tələsdirdi:

- Dur!.. Dur geyin!.. Maşınla yolüstü səni də ataram anangilə.

Ceyhun qərribə bir maraqla soruşdu:

- Hara gedirsən ki?

İsmayıl müəllim acıqlı-acıqlı:

- Cəhənnəmə, gora!.. - dedi.

Və Ceyhun kirimişcə qalxıb pal-paltarını geyinməyə başladı.

- Gecə anangildə qalacaqsan?

Ceyhun çiyinini çəkdi:

- Nə bilim...

- Orda qalsan yaxşıdı.

- Niyə?

- Niyəsini sonra bilərsən.

Qapını bağlayıb çıxdılar.

İsmayıl müəllim Ceyhunu düşürəndən sonra maşını birbaşa Suğranın işlədiyi uşaq bağçasına sarı sürdü.

Çoxdandı bu tərəflərə ayağı dəyməmişdi. Qocalan təkcə özü deyildi, bu uşaq bağçası da əməlli-başlı qocalmışdı. Hasarının suvağı neçə yerdən qopub tökülmüşdü. Həyətidəki ağacların neçəsi qurumuşdu. İsmayıl müəllimi həyətdə görən kimi tanıyıb salamlaşan və tez içəri cuman xidmətçi qadın da xeyli kökəlib ağırlaşmışdı.

İçəridə uşaqların günorta yeməyindən sonra yatan vaxtıydı.

Suğra da o iri otaqda yan-yana düzülmüş balaca çarpayılardan bir az aralıda stul qoyub əyləşmişdi, mişıl-mişıl yatan uşaqlara baxa-baxa özü də bala-bala mürgüləyirdi.

O xidmətçi qadın tez-tələsik özünü içəri salanda Suğra diksinib yerindən qalxdı.

- İsmayıl müəllim gəlib...

O xidmətçi qadının bu uşaqları oyatmaqdan qorxub pıçiltıyla dediyi o sözləri eşidən kimi Suğra qapıya sarı atıldı və elə qapının ağzındaca İsmayıl müəllimlə toqquşdu.

Pıçiltıyla soruşdu:

- Nə olub?

İsmayıl müəllim də, gözünün ucuyla o yatan uşaqlara baxıb özündən ixtiyarsız pıçıldadı:

- Teymur hər şeyi bilir...
Elə o dəqiqə də bayırdan Teymurun səsi gəldi:
- Çıx bayıra, çaqqal!..
Teymur İsmayıl müəllimin maşınını dəli kimi təpikləyə-təpikləyə çıxırırdı.
Uşaqlardan biri oyandı, üçü, beşi...
Səs-səsə verib ağlaşdılar.
Xidmətçi qadın İsmayıl müəllimin qolundan dartdı:
- Gedək arxa qapıdan çıxın, - dedi.
İsmayıl müəllim də Suğranı arxasınca dartıb apardı.
Və Teymur, əlində tapança, içəri girəndə səs-səsə verib ağlaşan uşaqlardan başqa heç kəsi görmədi. Gözlərini döyə-döyə yerində quruyub qaldı.
Qəfil bayırdan, darvazanın ağzından maşın səsi gələndə səksənib ayıldı, güllə kimi bayıra atıldı. Amma gec idi. İsmayıl müəllim Suğranı da maşına mindirib aradan çıxmışdı.
Teymur o maşının dalınca heç bircə güllə atmağa da macal tapmadı...

İsmayıl müəllim heç vaxt maşını şəhərdə belə bərk sürməmişdi.
Hər dəfə qırmızı işığa dayananda darıxırdı; elə bil Teymur gəlib arxadan onları haxlayacaqdı.
Suğra İsmayıl müəllimin böyründə kirimişcə başını aşağı dikib oturmuşdu.
Handan-hana öz-özünə pıçıldadı:
- Bir vaxt o da məni öz dostunun maşınında belə qaçırtmışdı. Sonra toy eləyib evləndik...
Başını qaldırıb İsmayıl müəllimin üzünə baxdı:
- İndi də sən məni qaçırdırsan... Bəs toyumuz necə? Olacaq, ya yox?!..
İsmayıl müəllim pərt-pərt mızıldandı:
- Elə bircə toyumuz çatmırdı.
Maşın şəhərdən çıxıçıxdıydı.
Suğra birdən İsmayıl müəllimin qolundan tutub:
- Saxla! - dedi.
Maşın dayandı.
Suğra maşının qapısını açdı:
- Mən qayıdıram.
- Hara?
- Evə.
- Dəli olmusan? Ölmək istəyirsən?
Suğra acı-acı gülümsündü:
- Mən çoxdan ölmüşəm, - dedi. - Sənə rast gəldiyim gün...
Sonra elə bil yadına nəsə düşdü, yumruğunu dizinə vurub:
- Günah Ceyhundadı, - dedi. - Şəhər gerek məni bu maşına mindirməyəydi, bu maşını üstümdən sürüb keçəydi...
- Kim? Ceyhun?!..
İsmayıl müəllimin gözləri heyrətdən bərəldi.
Amma Suğra ona heç fikir vermədi.
- İlahi, necə nifrətlə baxırdı mənə. Öz köhnə müəlliməsinə... İmkani olsaydı, öldürərdi məni. Zorlayardı, boğardı, öldürərdi!..
Suğra bir anlığa susdu, sonra öz-özünə pıçıldadı:
- Nə yaxşı ki, mənim uşağım yoxdu...
Və maşından düşüb üzü geriyə, şəhərə sarı addımladı.
İsmayıl müəllim də maşını döndərüb onun böyrüncə sürə-sürə:
- Dəli olma, - dedi, - min maşına!..
Suğra heç elə bil onu eşitmirdi.

İsmayıl müəllim axırda lap hirsələndi:
- Sən məni heç vaxt sevməmişən, - dedi.
Suğra gedə-gedə dönüb istehzayla ona baxdı:
- Guya sən məni sevmişən?!..
Və birdən İsmayıl müəllimin qətiyyətlə gözləmədiyi qəzəb dolu bir səsle onun üstünə qışqırdı:
- Rədd ol!..
İsmayıl müəllim çaşdı:
- Sən... sən...
Qalın-qalın kitablar yazan bu adam indi Suğraya deməyə iki kəlmə söz tapmırdı.
Sonra birdən o da, eynən Suğra kimi, qəzəb dolu bir səsle bağırdı:
- Minmirsən, minmə!.. Qəhbə!..
Və maşını sürüb Suğradan uzaqlaşdı.
Suğra yolun qırağıyla ağlaya-ağlaya gedirdi. Amma ürəyində bir qəribə yüngüllük vardı. Elə bil üstündən dağ götürülmüşdü.
...Teymur, yəqin ki, onu öldürəcəkdi...
Amma öz ölümünə Suğra kimi belə rahat və arxayın gedən adam çətin tapırdı.

Teymur, əlində qədəh, mətbəxdə, stolun arxasında əyləşmişdi.
Tapançanı da qoymuşdu stolun üstünə.
Quş da, stolun üstündə asta-asta o baş-bu başa gəzişirdi.
Bundan başqa, stolun üstündə bir parça çörəklə bir şüşə araq da vardı.
Çörək quşun idi, araq Teymurun.
Teymur içib yarılacağı o şüşədən bir qədəh də araq süzdü, o qədəhi quşun dimdiyinə vurub:
- Yenə sənəin sağlığına! - dedi və içdi.
Çöldə hava yavaş-yavaş qaralırdı.
Mətbəx də aləqəranlıq idi.
Durub işığı yandırdı. Sonra bir siqaret yandırıb damağına qoydu.
Suğranın siqaret iyindən xoşu gəlmirdi. Odur ki, Teymur, tutulmamışdan əvvəl də, indi də, siqareti həmişə eyvanda çəkməyə öyrəşmişdi.
Tapançanı da, quşu da götürüb eyvana çıxdı.
Hava əməlli-başlı qaralmışdı.
Evlərdə bir-bir işıqlar yanırdı. Kişilər yorğun-arğın işdən qayıdırdı. Arvadlar onlara süfrə açırdılar. Amma bütün bunların Teymura dəxli yox idi.
Teymur qəflətən o işıqlı evlərdəki xoşbəxt adamlara ürəyində bir qəribə kin və nifrət hiss elədi. Özündən ixtiyarsız əlindəki tapançanı bir-bir o işıq gələn pəncərələrə tuşladı.
Tətiyi çəkməkdən özünü güclə saxlayırdı.
Və birdən tapançanı göyə tuşlayıb tətiyi çəkdi. Yeddi güllənin yeddisi də, bir-birinin dalınca, gurultuyla göyə uçdu.
Qorxu içində o eyvana, bu eyvana çıxan qonşular göründü.
Teymur əlindəki boş tapançanı eyvandan aşağı tulladı.
Teymurun o biri əlində tutduğu quş da, deyəsən, güllə səsindən bərk qorxmışdu, ürəyi tippildayırdı.
- Nədi? Qorxdun?!..
Teymur o quşun dimdiyindən öpüb:
- Qorxma! - dedi.
Sonra o quşu var gücüylə göyə atıb:
- Uç! - dedi. - Uç!..

Quş qanad çala-çala lap yuxarı qalxdı, qanadlarıyla gah təzə çıxan Ayı, gah da ulduzları gizləyə-gizləyə göyün üzündə dövrə vurub uçdu, sonra yenə yenib beşinci mərtəbədəki o tanış eyvanın məhəccərinə qondu.

Amma Teymur o eyvanda yox idi.

Teymur indi aşağıda, qollarını bir cüt qanad kimi açıb üzüqoylu torpağa sərilmişdi.

...Teymur o eyvandan özünü atmışdı?! Yıxılmışdı?!..

Bunu bir Allah bilirdi.

Bəlkə də, Teymur qollarını bir cüt iri qanad kimi açıb, bir güclü, acıqlı və bədbəxt quş kimi bu dünyadan uçub getmək istəmişdi...

* * *

Məclis o qədər də gur deyildi. Dost-tanışdan, qohum-əqrabadan beş-on nəfər olardı. Ceyhun elə səbəbkərin böyründə əyləşmişdi. Bu səhər aldığı o bir cüt sırğa da Cəmilənin qulağındaydı.

Bayaqdan Cəmilənin sağlığına çox içmişdilər. İndi də anasının ikinciəri öz oğulluğunun, yəni, Ceyhunun sağlığına tost deyirdi.

- Əzizim Ceyhun, bir Allah şahiddi ki, mən səni Cəmiləylə Kamilədən ayırmıram.

Kamilə o rejissorun birinci arvadından olan qızıydı. Özü də aktrisaıydı.

- Kstati, bu Kamiləgil niyə gəlib çıxmadı? - Rejissor divardakı saata baxdı, - Saat on birin yarısıdı. Gör tamaşa nə vaxtdı qurtarıb.

Ceyhunun anası onu sakitləşdirdi:

- Darıxma, indi gələrler. Sən sözünü de.

- Həə, əzizim Ceyhun, sənin bu il konkursdan kəsilməyin bizi çox kədərləndirdi. Kstati, mən bilmirəm bizim camaat bu yurfakda nə görüb? Belə getse, hər oğruya iki prokuror düşəcək.

Qonaqlardan bir-ikisi güldü.

Ceyhunun anası tərs-tərs gülənlərə baxdı. O dəqiqə kirdilər.

Atalığı da tez Ceyhunun könlünü almağa tələsdi:

- Səndə günah yoxdu, - dedi, - istəyirsən lap dahi ol. Elə-belə yurfaka girmək olar?!.. Sözün düzü, mən İsmayıl müəllimə arxayın oldum. Dedim, məşhur yazıçıdı, yəqin, tanışi-zadı var. Yoxsa səni düzəldərdim teatralniyə. Kstati, qabiliyyət imtahanını da bu il özüm götürdüm.

Ceyhun güldü:

- Elə bircə artist olmağımız çatmırdı.

- Nədi? Artist olmaq ayıbdı? Mən də aktrisayam. Elə öz doğmaca anan da aktrisaıdı...

Bunu deyən Kamiləydi. Əlində bir dəstə gül. Nişanlısı da böyründə. Elə təzəcə gəlmişdilər, heç plaşlarını da çıxarmamışdılar.

Girdilər içəri.

Kamilə Cəmiləni qucaqlayıb öpdü:

- Yekə qız olasan!

Gülü verdi ona:

- Pəəh!.. Bunun nə qəşəng sırğaları var... Bu sırğaları sənə kim alıb?

Cəmilə qucağındakı iri gül dəstəsinin arxasından Ceyhunu göstərib sevinə-sevinə dedi:

- Qaqaş alıb.

Kamilə gözaltı Ceyhuna baxdı:

- Həə, belə de... Lap üzüm giləsinə oxşayır. Hop!.. atdım ağzıma, yedim.

Kamilə guya o sırğaları Cəmilənin qulağından açıb ağzına atdı.

Cəmilə ağlamsındı:

- Sırğalarımı ver!..

Ceyhunun anası Kamiləyə acıqlandı:

- Uşaqnan işin olmasın!

Və Kamilə guya yenə o sırğaları ağzından çıxarıb Cəmilənin qulağına taxdı.

Ceyhunun anası üzünü Kamiləylə nişanlısına tutub:

- Gedin, plaşınızı soyunun-gəlin, - dedi.

İkisi də soyunmağa getdi.

Ceyhun da qəfil yerindən qalxdı.

Anası narahat-narahat soruşdu:

- Sən hara?

- Əlimi yuyum gəlirəm.

Qonaq otağından çıxdı.

Kamiləylə nişanlısı plaşlarını soyunub paltar şkafindan asmışdılar, özləri də şkaflın qabağında bərk-bərk qucaqlaşib öpüşürdülər. Ceyhunu görüb tez aralandılar.

Ceyhun tərs-tərs onlara baxıb mətbəxə keçdi və əlini yuyub çıxanda Kamiləni şkaflın yanında tək gördü. Nişanlısı, yəqin, qonaq otağındaydı.

- Nə var? Öz halalca nişanlımla öpüşə bilmərəm?!

Kamilə bunu deyib Ceyhunun üstünə yeridi.

Ceyhun özündən ixtiyarsız bir-iki addım dala çəkilib kürəyini divara söykədi. Kamilə lap ona yaxınlaşıb:

- Sən niyə mənim qeyrətimi çəkirsən?! - dedi. - Sən mənim nəyimsən?

Qardaşımsan?! Anamız ayrı, atamız ayrı...

Birdən gözləri bic-bic güldü, əlini Ceyhunun çiyninə qoyub:

- Bura bax, - dedi. - Bəlkə, özün mənə aşiq olmusan?..

Kamilənin sinəsi onun sinəsinə dirənmişdi, Kamilənin ətri-qoxusu onun nəfəsinə qarışırdı.

Ceyhun birdən iki əliylə də Kamiləni itələdi, cumub paltar şkafindan öz plaşını götürdü və qapını çırpıb anasığıldən çıxdı...

Ceyhun öz evlərinə gəlib çatanda, Allah bilir, gecənin hansı vaxtıydı.

Öz açarıyla qapını açıb içəri girən kimi qaranlıqda atasının səsinə eşitdi:

- Gəldin?

- Hə, - dedi.

Sonra soruşdu:

- Qaranlıqda niyə oturmusan?

- Belə yaxşıdı.

Amma Ceyhun hər halda işığı yandırdı.

Atası qonaq otağında kresloya yayılıb oturmuşdu:

- Anangildə qalmadın?

- Yox.

- Əcəb elədin!..

Ceyhun ona yaxınlaşdı:

- Bu gün nəsə bir təhərsən... Nə olub?

Atası altdan yuxarı ona baxdı:

- Teymur ölüb.

- Kim?

- Suğranın əri... Eyvandan yığılıb... Bağcadakı xidmətçi qadın zəng eləmişdi.

Ceyhun:

- Allah rəhmət eləsin! - dedi. - Elə buna görə qaranlıqda oturmuşdun?

Ceyhunun səsindeki istehza, deyəsən, İsmayıl müəllimi çaşdırmışdı:

- Xalq Cəbhəsindən də zəng eləmişdilər, - dedi. - Sabahkı mitinqə çağırırdılar.

- Gedəcəksən?

- Hara?

- Nə bilim? Yasa, ya mitinqə...

İsmayıl müəllim başını yırğalayıb:

- Bilmirəm... - dedi.

Mitinqə getdilər.

Günortadan xeylək ötmüşdü.

Meydan adamla doluydu.

Maşından düşən kimi İsmayıl müəllimi qamarlayıb tribunaya qaldırdılar. Ceyhun meydandakı camaata qarışdı.

Sözü verdilər İsmayıl müəllimə.

- Ey mənim İmperiya buxovundan azad olmuş qəhrəman xalqım, eşq olsun sənə!..

Meydan guruldadı.

İsmayıl müəllim bu qəhrəman xalqın şanlı keçmişindən söz açdı, sovet imperiyasının bu cəfakeş xalqın başına gətirdiyi zülümlərdən danışdı, bu qonaqpərvər xalqın torpağına əl uzadan mənfur qonşularımızı lənətlədi və meydandakı camaat «Torpaqdan pay olmaz!» deyib qışqırışanda, böyründəki saqqallı cəbhəçi:

- Əsl vaxtdı, - dedi, - keç mətləbə. Bu gün burdan cəbhəyə ən azı bir dəstə könüllü getməli.

Və İsmayıl müəllim bir vaxtlar sovet ordusunda vuruşan atalarımızdan qat-qat xoşbəxt olan indiki cavanlarımızı təbrik elədi. Çünki bu cavanların bəxtinə öz milli ordumuzda vuruşmaq düşmüşdü.

İsmayıl müəllim bu meydandakı cavanların hamısını könüllü şəkildə milli orduya yazılmağa çağırırdı:

- Heyif ki, yaşıam ötüb, - dedi. - Yoxsa mən özüm birinci yazılırdım.

Meydan guruldadı.

O dəqiqə siyahı tutuldu. Cavanlar bir-bir yazılmağa başladılar.

Mitinqin axırında İsmayıl müəllimi tribunadan düşürüb meydana sıraya düzülən cavanların yanına gətirdilər.

İsmayıl müəllim bir-bir o cavanlarla əl tutub görüşürdü, onlara xeyir-dua verirdi. Qəflətən əli havada quruyub qaldı; Ceyhun onunla üzbəüz dayanmışdı.

- Sən də?!..

Sözünün dalı gəlmədi.

Ceyhun istehzayla gülümsündü:

- Həə, mən də...

Sırada hələ əl verib görüşməli bir xeyli cavan vardı. Amma İsmayıl müəllim yerindən tərpənə bilmirdi. Hamı təəccüblə ona baxırdı. Axır ki, Ceyhun hamının təəccübünə son qoydu. İsmayıl müəllimin çiyini tutaraq, uşaq kimi əzizləyə-əzizləyə:

- Bu mənim atamdı... - dedi.

...Sonra o cavanlar sırayla addımlayıb meydandan çıxdılar.

İsmayıl müəllimin gözü onların arasında tək-cə Ceyhunu görürdü.

Yanıdakı saqqallı cəbhəçiyə sarı dönüb dedi:

- Bəlkə, Ceyhun bu günlük qalaydı...

- Kim?

- Oğlumu deyirəm də... Hava soyuqdu. Heç olmasa, ona bir qalın alt paltarı-zad alaydım...

Çəbhəçi başını buladı. Və elə bu vaxt Ceyhun sıradan aralanıb atasına sarı yürüdü, gəlib onu qucaqlayanda İsmayıl müəllimin ürəyi tir-tir titrədi, oğlunu bərk-bərk bağrına basıb öpmək istəyirdi ki, Ceyhun onun qulağına pıçıldadı:

- Əgər Suğranı alıb-eləsən, mənə toya çağırma, - dedi. - Onsuz da gələn deyiləm...

Dedi, güldü və yenə qaçıb sırayla gedən o cavanlara qoşuldu...

İsmayıl müəllim mitinqdən sonra axşamüstü fikirli-fikirli maşını sürüb evə qayıdanda küçədə xeyli adam gördü.

Kimisə basdırmağa aparırdılar.

Tabutun qabağında əlində əklil tutan uşaqlar gedirdi. Bir uşağın da qucağında rəhmətliyin qara çərçivəli şəkli vardı.

Şekli görən kimi tanıdı.

Srağagün kafedə rastlaşdığı həmin o Mahmud kişiydi. Bir cüt ordeni də döşündə.

Tabutu çiyində aparanlardan biri də İsmayıl müəllimə tanış gəldi.

Kafedəki o cavan oğlan idi. Mahmud kişinin qapıbir qonşusu. Üzündə qəribə bir kədər qarışıq sevinc vardı.

İndən belə atası onu evləndirə bilərdi; Mahmud kişinin bir cüt otağı boşalmışdı...

...Ceyhun gedəndən sonra İsmayıl müəllim evdə də, çöldə də özünə yer tapa bilmirdi. Darıxırdı. Çay süzəndə əli yanırdı, qayğanaq bişirəndə yumurtalar yanıb külə dönürdü. Neçə il bundan qabaq arvadı evdən gedəndə heç bu cür boşluq hiss eləməmişdi. Bəlkə, ona görə ki, o vaxt o boşluğu Suğra doldurmuşdu?!..

Suğragilə başsağlığına getmək həyasızlıq olardı.

Gözlədi, Teymurun yeddisi çıxandan sonra bir gün axşamüstü, işin axırında, maşını sürüb bağçanın qabağında saxladı.

Bütün uşaqları evə yola salandan sonra Suğra özü də çıxdı, o maşının böyründən keçib avtobus dayanacağına sarı getdi. Heç elə bil İsmayıl müəllimi görmürdü.

İsmayıl müəllim maşından düşüb ona yaxınlaşdı, başsağlığı verdi:

- Allah rəhmət eləsin! Axır qəmin olsun!.. - dedi.

O dedikcə Suğra kirmişcə başını tərpədirdi.

Sonra yaxınlaşan avtobus göründü və Suğra qəfil dilləndi:

- Eşitdim Ceyhun cəbhəyə gedib, - dedi. - Doğrudu?

Bu dəfə İsmayıl müəllim başını tərpətdi:

- Hə...

- Gün o gün olsun, sağ-salamat qayıtsın.

İsmayıl müəllim:

- Amin! - dedi.

Sonra, deyəsən, bir balaca ürəklənib, təpədən - dirnağacan qara geyinmiş Suğranın qolundan yapışdı:

- Bəlkə, səni maşınнан aparım?!..

Suğra nə «hə» dedi, nə «yox». Amma qolunu da çəkmədi.

Avtobus bir az dayanıb gözlədi, sonra yerindən tərpəndi, uzaqlaşib gözdən itdi...

EPILOQ

ŞUŞA. DAŞALTI. YANVAR. 1992-Cİ İL

1992-ci ilin o qarlı yanvar gecəsində, ağacların arasıyla bir dəstə əli silahlı döyüşçü gedirdi.

Ceyhun da onların arasındaydı.

Bələdçi yerli adamlardan idi. Buraları yaxşı tanıyırdı. Qabağa düşüb onları meşəliyin qırağına gətirdi:

- Burdan o tərəfə bir balaca açıqlıqdı, - dedi. - Sonra yenə meşəlik başlayır...

Qaranlıqda üzünü komandirə tutub:

- Bu açıqlıqdan keçəndə ehtiyatlı olun, - dedi. - Fanar-zad yandırmayın.

Sonra hamıyla xudahafizləşdi:

- Yaxşı, mən qayıdım, - dedi. - Sizə yaxşı yol!..

Və gözlərinəcən qalın kürkünə bürünüb qaranlıqda gözdən itdi.

Döyüşçülər ağacların arasından açıqlığa çıxdılar. Qaranlıqda dizəcən qara bata-bata getdilər, getdilər... amma meşəliyə rast gəlmədilər.

Qəflətən dörd bir yandan göyə fişənglər atıldı. Göyün üzünü suda kimi işıqlandı və o işıqda döyüşçülər özlərini bir ağappaq, bomboş çölün ortasında gördülər. Ağac-zad nə gətirdi?!..

Bələdçi onları azdırmışdı.

Elə o dəqiqə də, bu qarlı gecədə üstlərinə yağış kimi güllə yağmağa başladı.

- Xəyanət! Xəyanət!.. Alçaqlar! Əcləflər!..

Döyüşçülər qışqıra-qışqıra, söylə-söylə, canlarına güllə dəyə-dəyə, qan içində çabalayıb ölə-ölə dörd tərəfdəki boşluğa güllə atırdılar.

Düşməni onları görürdü, onlar düşməni yox...

Ceyhunu lap axırda vurdular.

Sağa-sola güllə ata-ata əlindəki avtomatın darağını boşaltmışdı, amma ürəyindəki hirsini, acığını soyumamışdı ki, soyumamışdı.

Onu öldürən güllə də düz ürəyinin başından dəydi.

Üzüqoylu yıxıldı. Ürəyinin isti qanı soyuq qarı əridə-əridə axıb getdi. Sönən gözləriylə qana bulaşmış qızaran qara baxdı, baxdı. Sonra əlini uzadıb tərtəmiz, ağappaq qardan bir az götürdü. O qarı güclə ağzına sarı apardı. Bəlkə, son nəfəsində ürəyinin hirsini, acığını o qarla soyutmaq istədi.

Amma əli açıldı və qar yerə səpələndi...

2007

«BİR QOCA İŞİĞAM MƏN BU YAŞIMDA»

*«Ramiz Rövşenin böyük şair olması
bir kimsədə şübhə doğurmamalıdır.»*

Anar

Əlli ilə yaxındı Ramiz Rövşəni tanıyıram. ADU-nun filologiya fakültəsində (o, məndən üç kürs yuxarıda oxuyurdu) bütün tələbələr onu şair kimi tanıyırdılar. Ramiz hər bir hərəkətində - istər, müəllimlər, istərsə də tələbələr olsun, xüsusi rəftarı, danışq tərzilə seçilirdi. Yaraşıqlı görkəmi, səliqəli geyimi, hətta səsi ilə də diqqət mərkəzində idi. İlk şeirlərini, səhv eləmirəmsə, «Ramiz Müskanlı» imzası ilə çap etdirmişdi. Yenə də səhv eləmirəmsə, şair Qasım Qasımzadə hansı qəzetdəsə ona «Uğurlu yol» yazmışdı. Amma Ramizin ədəbiyyata gəlişi qalmaqalsız keçmədi. Yetmişinci-səksəninci illərdə Ramizin şeirləri ilə bağlı bir-birindən fərqli iki münasibətin şahidi olduq. Onun qeyri-adi istedadını dəyərinə qiymətləndirənlər çox oldu (Rəsul Rza, Əkrəm Əylisli, Yaşar Qarayev, Məmməd Araz, Aydın Məmmədov, Kamil Vəliyev, Arif Əmrah-oğlu), «müərrəd, əcaib assosiasiyalara uyduğunu, milli müəyyənlikdən məhrum obrazlar yaratdığını, eksperiment xarakteri daşıyan axtarışlar apardığını» iddia edənlər də (Asif Əfəndiyev)...İndi yetmiş yaşlı Ramiz Rövşenin - artıq poeziyada tam, yetkin bir şair obrazı ilə müqayisədə, ötən illərin təriflərini də, tənqidlərini də yada salmaq istəməzdim. Əsl şairin yolu, yaradıcılıq axtarışları təriflərsiz, tənqidlərsiz başa gəlir. Ramiz Rövşenin bütün bu yazılanlara heç bir münasibət bildirməməsi şəxsən mənim üçün təəccüb doğurmur, çünki Ramiz üçün ŞEİR, ŞAİRLİK birinci sırada durur.

Ramiz Rövşən nadir şairlərdəndir ki, poeziyada öz yerini, mərtəbəsini hamıdan artıq özü duyur. **«Mən özümdən müştəbeh deyiləm. Mən özümdən arxayınam. Mən təkcə Azərbaycan yox, bütün dünya poeziyasından da az-çox xəbərdaram. Və özümün bu poeziyada yerimi, mərtəbəmi də çox gözəl bilirəm. Və təkcə Azərbaycan yox, bütün dünya yığılıb desə ki, Ramiz Rövşəndən yaxşı şair yoxdu, mən aldanıb öz mərtəbəmdən bir pillə də yuxarı qalxmaram. Və bütün dünya yığılıb desə ki, Ramiz Rövşəndən pis şair yoxdu, mən yenə aldanıb öz pilləmdən, mərtəbəmdən bir pillə də aşağı düşmərim».**

Ramiz Rövşən bənzərsiz şairdir, bunu demək çox asandır və onun təkrarsızlığı, şeirimizə gətirdiyi yeniliklər heç filoloq olmayan hər hansı peşə sahibinin də dilindən eşidilə bilər. Ancaq bütün bunları bircə-bircə incələmək də lazımdır, çünki Ramiz Rövşenin poeziyası, bir neçə yazını istisna eləsək, tam və dolğun şəkildə açılmayıb. Bəri başdan deyim ki, söylədiyim fikirlər uzun illər Ramiz Rövşenin şeirlərini oxuyub anlaya biləcəyim qədərdir. Bu fikirlər bir tənqidçinin bir şairə münasibətindən daha çox, bir tənqidçinin ümumən şeirə münasibətinin ifadəsidir.

*Hamı söz çıxarır sözün içindən,
şair öz sözündən bezməsin gərək.*

*Demə: «Göz dünyanı görmək üçündü...»,
kor da öz gözündən bezməsin gərək.
...Bu köhnə sözlərə
kimdi o gülən?
Hamı təzə sözün, atam balası?!
Allah bu dünyadan
bezmirsə hələ,
Bəndə niyə bezsin, atam balası?*

Şeirdə sözün təzəsi, köhnəsi varmı? Məncə, yox! Amma şeirdə sözü öz adiliyindən çıxarıb ona poetik məna vermək, sözü şeirə, şeiri poeziyaya çevirmək hünəri var. Füzulinin «Ver sözə ehyə ki...» məntiqi məhz bu həqiqəti ifadə edir.

Birincisi, ondan başlayım ki, Ramiz Rövşənin şeirlərində sözlər dipdiridir, lap canlılar kimi nəfəs alır-nəfəs verir. O, sözün ruhunu və havasını yaradan şairlərdəndir. Baxın bu sözlərə: Quş, kötük, bulud, güzgü, ay işığı, çiçək, tabut, daş, ölüm, ayrılıq, yuxu, qapı... Bunlar təzə sözlər deyil, amma Ramizin şeirlərində hər biri bir obraza çevrilir.

*Ay işığı düşdü göydən,
canımdan-qanımdan keçdi.
Gözümün içindən keçdi,
Özümün içindən keçdi,
keçdi, dabanımdan keçdi.*

İnsanın Təbiətlə vəhdəti poeziyamızın minillik tarixi boyunca hiss edilib, amma təbiətdə insanı, insanda təbiəti əks etdirmək və bunların vəhdətinə klassik poeziyada Füzulidən sonra ən çox müraciət edən XX əsr şairləri olubdur. Ramiz Rövşəndə bu vəhdət panteist dünya durumu ilə diqqəti cəlb edir. Ay işığı insanın içindən keçir, onun varlığına saplanır: «bu gecə ay işığına çarmıxlanıb qalan mənəm»! Başı kəsik gözəl kötük - əslində, burada insan taleyi, insana - onun ölümünə balta çalmağın dəhşəti canlandırılır. «Ucalıqdan yıxılсан da, yenə canın sağ olsun, Bu dünyada sən yıxılan ucalıqlar qalacaq». Bəlkə də, heç bir şairdə ağacı, buludu, yağışı, çiçəyi, daşı bu qədər metaforik planda təcəssüm etdirən ikinci belə bir şairimiz yoxdur.

*Anam bulud, canım bulud,
Səni gördüm, bağrımın başı göynədi,
Gözümün yaşı göynədi,
Evimin divarı-daşı göynədi,-
al bu daş-divarın əlindən məni,
qurtar məni, apar məni özünən.*

Ramiz Rövşən sözün metaforik təcəssümündə ən kamil şairdir, desəm, məndən inciməsinlər.

*Bir torpaq parçası qaçar dalımca,
elə bil boyuma biçilib mənim.
Qopub kəndimizin ay işığıyla
qurbağa səsi dolu
axşamlarından,
bir torpaq parçası qaçar dalımca.*

Ramiz Rövşən şeiri milli poeziyamızın yaşarı ənənələrinə bağlıdır, bu haqda söz açanda iki amili nəzərdən qaçıрмаq olmaz. Birincisi, R. Rövşən ənənəvi şeirin - heca şeirinin müasir ədəbiyyatımızda potensial imkanlarını

reallaşdıran, «köhnə havalarda» təzə notlar səsləndirən şair kimi diqqəti cəlb edir.

*Şirin-şirin yuxudaydıq,
Bir zalım oyatdı bizi.
Anaların qucağından
Bu dünyaya atdı bizi.*

*Düşdük yolların ağına,
Vaxtımızın sorağına,
Qatdı bizi qabağına,
Əlində oynatdı bizi.*

*Biz ki, yol nədi bilməzdik,
Biz ki, öl nədi bilməzdik,
Bilsək dünyaya gəlməzdik,
Analar aldatdı bizi.*

Bu şeir gəraylı formasında yazılıb. Forma baxımından XVII-XVIII əsrlərin gəraylılarından seçmək çətindir. Amma məzmunca, XX əsrin poetik təfəkkürünü əks etdirir.

Heca şeirinə məxsus bütün tekstoloji -struktur müəyyənlik bir yana, ritm, musiqi, şeirin aşladığı estetik zövq bir yana, bu heca şeirləri məzmunca da mükəmməldir.

Şairlərin dönə-dönə müraciət etdikləri mövzular var, təbii ki, Ramiz Rövşen də bu mövzulara üz tutub. Amma Ramiz hər hansı ənənəvi mövzuya təzə rəng qata bilir. Məsələn, Ayrılıq mövzusu, - Azərbaycan poeziyasının heç vaxt köhnəlməyən, amma son illərdə şablonlaşan, eyni təsvir vasitələri ilə «süslənən» bir mövzusu - göz yaşları, sızıltı, ağlaşma üstündə köklənir. Təzə ayrılıq havası səsləndirilən nümunələr çox azdır (zirvə şeir Əli Kərimin «Qayıt» şeiri). Ramiz Rövşenin «Çiçəklər doğulur bu yaz gecəsi» şeiri ayrılığın ənənəvi «kodlarını» vurub uçurur, ayrılığın özünə nikbin bir çalar aşılayır.

*Çiçəklər doğulur bu yaz gecəsi,
Bu yaz gecəsində sevməyə nə var?
Dərsəm güllərini bu gələn yazın,
Sallanıb yellənsəm budaqlarından,
Eşitsəm adımı sevən bir qızın
Hələ öpülməmiş dodaqlarından,
bu yaz gecəsində ölməyə nə var?...*

Qırx il bundan öncə böyük şairimiz Rəsul Rza yazırdı: «Müharibədən çox yazılıb, yenə də dönə-dönə bu mövzudan yazılacaqdır. Belə yazılarda qürur hissi ilə yanaşı, kədər, göynək, qəhrəmanlıq, dözümlü, hünər lövhələri ilə yanaşı, intizar, itkilərin ağrısı, qəmli duyumlar da var. Müharibə haqqında, daha geniş ölçüdə desək, İNSAN haqqında, bir rəngli boya ilə real lövhələr yaratmaq əsl sənət yolu, yaradıcılıq yolu deyil. Ramiz Rövşenin «Ağılar» silsiləsindən olan bu şeirləri kədərli olduğu qədər təbiidir. Bu, müharibə dövrünün ümidli, kədərli, intizarlı, inamlı günlərindən bir səhifədir». Böyük şairin bu fikrinin həqiqi olduğunu Ramizin «Qapı» poeması da sübut edir. «Bu dünyanın dörd ili, Dava ili, dərddə ili».

*Nə davadan balan gəldi,
Nə evinə gəlin gəldi,*

*Gözün aydın, Ziba nənə,
Aç qapını, ölüm gəldi!..*

Ramiz Rövşənin təsvir etdiyi dünya Qapıdan başlayır. Qapı obrazı həmin dünyaya çıxış üçün bələdçidir. Qapının bu tayında dünyanın adilikləri ilə üzləşərsən, amma Ramiz Qapının bu tərəfini yox, o tayını görür. Qapının o tayında Ağrı, Göz yaşı, Ölüm, Yuxu, Sevgi var. Allahı Qapının bu tayında, hər cür adiliklər və xırdalıqlar içində görmək mümkün deyil. Sinəsində süngü yarası, dalıqlatlı uzanan Ziba nənənin oğlu başı üstə yarpaqları, buludları görür. «Ölümdən sonra ağrı yoxdu» - amma «yarası hələ də ağrıdırdı».

*Gözləri
düz Allahın gözlərinə baxırdı.
Allah dözə bilmədi,
yayındırdı gözünü-
Ziba nənəni gördü.
Ziba nənə «oğul» deyib ağlayırdı.
Allahın
ürəyi ağrıyırdı.*

Ramizin şeirləri mifik dünya ilə real dünyanın sərhədlərini uçurdu, folklor, nağıl, dastan poetikası zorla yox, təbii şəkildə bu şeirlərin ruhuna hopdu.

Ramiz Rövşənin adı qarşısında heç kəs «filosof şair» ifadəsi işlətməyib. Heç mən də o iddiada deyiləm. Amma Aristotelin bir fikrini xatırlayıram: «Poeziya insana yalnız hisslər, duyğular vasitəsilə əldə edilmiş zahiri bilik vermir, elmi bilikdən aşağı durmayan biliklər verir». Mərhum professor Sabir Əliyev Füzuli haqqında yazırdı ki: «Füzuli elmi şeirin, intellektual poeziyanın həm sistemli nəzəriyyəsini yaradan, həm də parlaq təcrübəsini verən dahi alim - şairimizdir». Və Füzuli haqqında yazdığı çox dəyərli monoqrafiyasında bunu sübut edir. Söz yox ki, hər bir poeziyanın yaranışında ürəklə aqlın, hissiyyatla zəkanın vəhdəti iştirak edir. Ramiz Rövşənin poeziyasını bu mənada «fikir poeziyası» kimi də dəyərləndirmək olar. Ramizin şeir dünyası maraqlı, həm də orijinal fikirlərlə zəngindir. Amma bu fikirlər quru, soyuq sillogizmlərlə deyil, poeziyanın isti nəfəsi ilə qızınaraq ifadə edilir. Baxın:

*Öluncə
neçə-neçə qapıdan keçir adam,
Dünya -
üz tutduğumuz qapılarla doludu
Bəlkə də,
üzümüzə çırpılan qapılardan
Üzümüzə açılan
Qapılar qorxuludu.*

*Mənim balam,
hamımız doğulanda ağlarıq,
Anaların canından
qovulanda ağlarıq.
Bəlkə, yaşamaq deyil
dünyaya gəlməyimiz.*

Bəlkə, doğulan kimi***başlayır ölməyimiz.***

Ramiz bir müsahibəsində deyir ki: «Ölüm bütün dinlərin məğzindədi. Ölüm o qədər təbii, sadə anlayışdı ki... Platon deyir - hər bir yaradıcılıq öz gücünü ölümdən alır. Mən ən çox o vaxt yazıram ki, ölümlə toqquşuram. Yazmağın özündə bir ölməməzlik iddiası var. Yazırsan ki, ölməyəsən, qalasan, ölümdən sonra qalasan. Həyatın fonu ölümdü, ölümün fonu həyat deyil. Zen-buddizm fəlsəfəsində deyilir: «Bizim həyatımız ölümümüzə qısa fasilədi». Səmimi deyirəm, mən şair kimi dünyaya niyə gəlmişəmsə, o işimi hələ görməmişəm. Bir yazı var, onu yazmaq üçün gəlmişəm dünyaya. O yazının da hələ onda birini yazmışam. «Toz» poemasıdır. O poemanı bitirməyincə ölmərəm». Doğrudan da, Ramiz Rövşen o poemanı bitirməyib, amma «NƏFƏS kitablar kitabı» «Toz» şeiriylə açılır və həmin şeir Ramiz Rövşenin onlarla bu tipli - fəlsəfə ilə poeziyanın vəhdətini əks etdirən şeirləri üçün epigrafla hesab edilə bilər:

Mən bir tozam,-

kim nə bilir, axı, hardan qopmuşam.

Ya əvvəldən,

Ya axırdan qopmuşam.

Yorulmuşam toz olmaqdan, İlahi!

Bədənətsiz, cansız olmaqdan, İlahi!

Mən bir qadın bətninə

yığılmaq istəyirəm.

Bu dünyada

insan kimi doğulmaq istəyirəm.

Mən bir tozam, az adam göy üzündə,

Nə olsun ki,

azad deyil bir adam yer üzündə.

Ramiz Rövşenin neçə şeiri var ki, onlar hər nəsil üçün yenidən doğulur. Yəni Ramiz şeirin vaxtını Zamanın vaxtına, axarına, bir sözlə, əbədiyyətə aparan şairdir. «Ay işığı», «Qədrimi bilmədi bu adam mənim», «Göy üzü daş saxlamaz», «Bu güzgüyə bir vaxt qoşa baxardıq», «Ayrılıq», «Qara paltarlı qadın», «Nəfəs», «Tabut», «Qapı» və «Süd dişinin ağrısı»ndakı bütün şeirlər və s.

Bu yazını necə bitirmək haqda fikirləşmədən mərhum deməyə dilim gəlmədiyi Arif Əmrəhoğlunun Ramiz Rövşen haqqında bir yazısını xatırladım: «Şərti olaraq poeziyanı iki yerə ayırmaq mümkündür. Qapının kəndinə qədər gəlib çıxan-dünyanın çölündən danışan poeziya və qapını açıb keçən-dünyanın içindən danışan poeziya. Ramiz Rövşenin şeirləri dünyanın içindən, insanın təfəkkür dramından, anlamaq faciəsindən danışan poetik nümunələrdir.»

Vaqif YUSİFLİ

YAŞAMAQ İSTƏDİYİNİ YAŞAMAQ İSTƏYƏN QORXULAR

Onu heç vaxt oxumadım, oxumaq da istəmədim.

Oxunmaqçün yazmadı da...

Sükutunun söylədiklərini dinləsinlər istəyilə yazdı, mənəcə.

Acılarda arzuların nəğməsinə, həsrətlərdə məsudluğun kimyasını, kürsülərdə səssizliyin cəbrini, xatirələrdə gələcəyin feilini dinləsinlər - istədi.

Düşüncələri dünyalarından geniş olanlara güvənib yazdı. Yazdı ki, onu olduğu kimi tanısanlar: zamandan asılı olmayan, dəyişməz və ardıcıl...

Kimse onu bu qədər dəqiq, aydın və doğru ifadə etmədi bugünəcən. Sevənləri ifrat sevdi, şübhələr də kəm olmadı.

Dünyanın xoş üzündən də

Hərdən - hərdən qorxur adam.

Dostların sevgisindən də

Hərdən - hərdən qorxur adam.

Təcrid olunmuş ərazidə şöhrət də, məhəbbət də yad görünür, qəribəyir...bəzən də antireklama dönür. Təftiş başlayır və hərə bildiyi kimi yozur.

Baxtıdan, özündən, güzgüdən küsüb

Çoxu ağlamağa bəhanə gəzir...

...Mən axı hamının ola bilmərəm.

"Uzaq ulduzların işığı kimi"(İ.Qasımzadə) üşüyən bu nigaranlıq qorxulara çevrildikcə, baxmaqla görməyin fərqi duymayan ruhsuzluğun ekzotika - görüntü hərisliyini qınayırdı.

Personalist ruhu kütlə ruhsuzluğunun mənaya yox, ahəngə aludəçiliyindən sıxıldıqca, "biz olmayan yerə getmək" yolunun səmtini "özündən yıxılmağa" tutdu. Kimsəyə bəlli etmək istəmədiyi bir sədadən tutub getdi:

Bu dünyada

sən yıxılan ucalıqlar qalacaq.

Əslində, bir az da fəndgirlik vardı bu gedişdə; bir az kənardan baxmaq, "mən" olmayacaq yerlərin halını - havasını bilmək yetikliyiyi. Və bir az da qorxu; tərkedilmədən getmək tutdurmasındakı eqoistliyin bundan yumşaq adı olurmu?

Sonralar Qadın ünvanlı şeirlərində də hiss etdirməməyə çalışdığı, amma bacarmadığı da bu qorxu idi. O, tərk edilmək acısını yaşamağa gücsüzdü və "üzrxahlığı", bəraət (minnət!) cəhdi də, yozmaları da burdan gəlirdi - məlum - məşhur şeirlərində Kişi eqoizminin yeniləcəyi qorxusundan:

Bəlkə də biz onda ayrılmasaydıq,

Nə mən indikiydim, nə sən indiki...

Qorxusunu - eqoizmini də işığın günahına bükdü:

Aman, qoymayın, qoymayın,

İşıqlar apardı məni.

İçində gözəl bilirdi axı:

Özünə qayıdır hər şey, özünə.

Əslində, onunku ayrıntılara yox, birləşməyə köklənib, mənası da, ahəngi də bir nöqtəyə vurur.

Şeiri də bu üzdən, güclünün haqlı olduğu dünyada, haqlının güclü olduğuna inandırان düşüncənin yanındadır.

Bu dünyada nə baltalar,

nə bıçaqlar qalacaq.

Bu, onun qopub - ayrılıb gəldiyi ilkinliyin zamanıydı, dünyanın söz olmayan vaxtıydı:

**Biriydi hamının baxtı,
Yoxdu xoşbəxti, bədbəxti.
Balıqların uçan vaxtı,
Quşların üzən vaxtında.**

Hələ adlar yoxuydu hər şeyin susan vaxtında, o üzəndən də hər nə vardı gözəl idi.

Hər şey gözəlkən, hər şeydə bir rahatlıq, əminlik varkən, o niyə sığalsız - səhmansız görünməkdən çəkinmədi. Bu düzənin, sığallı cilovdarlarla yolçuluğun çox çəkməyəcəyini kim söylədi, nə anlatdı ona?..

**Bağrım başı tapdaq - tapdaq,
Məndən bədən yol qalmadı.**

Onun yaddaşında Keçmiş - Məkan, Uzaqlar - Zaman kimi dəyəərə çevrildi. Aralıq ərazidə üzən yaddaş - gəmi keçmişdən uzaqlara aparən yolun, tənha insanın və göz yaşının nağılını daşıyırdı özüylə.

**Hara gedirsən, ay gəmi?
Uzaqlara, uzaqlara.
Məktub yazsam verərsənmi
Balıqlara, balıqlara...**

Bir qədər sonra biləndə ki, uzaqların da uzaqları varmış və bu ikincilər sırasında özünü görəndə:

**Yolların yoxuşun çəkir,
Elə bil qurğuşun çəkir.
Nə çəkir, başım çəkir,
Bəs niyə qorxur ayağım?!**

Onun şair adı - imzası dəyər ərazisində dönüb - dolandığca, sözü unudulur, obrazı sözünü çəkdiyə (baxır kimin əlinə keçir fırça!), ayrı - ayrı cizgilər havada, suda, ay işığında, daşda, qapıda, şəhdə, mehdə... birləşib - qovuşub... nəfəs kimi doğulanda... vaxt zamanda əriyir, bu ərinti "ölüb ölə bilməyənlərin" dərindən - ağrısının yerini lehimləyir, danüzünün gecələrin qorxusunu qaçaq salan səssizliyində dua kimi, əlyerine, gümana dönür:

**Bir dəfə də gəlmişəm,mi,
Gəlmişəm,mi, görmüşəm,mi?
Yaşamışam, ölmüşəm,mi-
Dünya mənə tanış gəlir.**

Onun şeirləri Böyük Ayrılma Ərəfəsinin bətnindən düşdü. Bu o Ərəfə idi ki, sanki, Müəyyənliyin, Əminliyin sonu gəlmişdi. Söhbət Nobel mükafatçısı İ.Priqojinin dönməyən proseslərin tarazlıqdan uzaq şəraitdə qurucu rolunu oynaması qənaətinə, ətrafda baş verən hər cür yeniliyin, nizamın, "özünü-təşkilin, hətta bioloji strukturların" buna bağlı olmasından getmir. Söhbət Zaman, Xaos və Təbiətin qanunlarında nəzərə çarpan yeniliklərin insan həyatında və cəmiyyətin idarə olunmasında hiss olunan təsirdən gedir. Xaos onun yaradıcılığında, baxış bucağında gerçəkliyi, nağılı, mifi, layla həzinliyini, ozan - dastan təhkiyəsinin ləngərini, mərsiyə ovqatını... qarışdırır - yoğura, göy qurşağının sehri kimi, izahı müşkül, adamı çaş - baş qoyan bir yeni ahəng gətirdi ədəbiyyata. Heç də mübahisəli olmayan bu təzahür - ahəngi ilə, sanki, akademik maneraya meydan oxuyur, dirənişi dəf edirdi. Bu ahəng Nyuton qanunlarından kənarda düşünməyə sövq edirdi, sərhədləri yox edirdi, bir az " uzaqdakı yaxından" , məsələn, lap elə ruhunun dilində danışan Orxan Vəlinin sualından ("Arzular başqa şey, Xatirələr başqa, Günəşi görməyən şəhərdə, Söylə, necə yaşanırsınız?") gələn "xətalara" şirnikləndirirdi hərdən, hərdən də elə həmin şairin naçar küskünlüyünə bələndirdi:

**Bilmirəm necə anladım,
Necə, necə deyim sizə dərdimi.**

**Bir dərd ki, düşmən başına gəlməsin!
 Könül yarası desəm,
 Deyil!
 Çörək puludur desəm,
 Deyil!
 Bir dərd ki,
 Dözləsi deyil!**

Bir yandan da "yaxındakı uzaqları" dilimizə çevirə - çevirə başqa lədlərə köklənirdi. Amma bu refleksiya və dərin mənalar arasında uzaqlıq və yaxınlıq, özgəlik və doğmalıqlar itib - əriyirdi, çünki ruhun azadlığı, azadlığın ruhu ayrı - seçkilik tanımır.

**Gələn nədi, gedən nədi?
 Bələk nədi, kəfən nədi?
 Bu dünya öz kefindədi,
 Yağış yuyur, gün qurudur.**

Onun yaradıcı gücünün qəzəbi yoxdur. Qəzəbdən kin doğar; "gəlimli - gelimli dünya"nın bir dərsi də bu olub ki, kinin varsa, kiçiksən, kinin varsa - yazıqsan, kinin varsa - məğlubsan. O isə, göyün yaxasına yazılmış, kəpənək qanadından zərif, sal daşdan möhkəm, göz yaşından duru sözün aşığıydı, mənənin, sirrin vurğunuydu.

**Tapdım olub - keçənlərin,
 Bu dünyadan köçəhlərin,
 Yüz il qabaq içənlərin
 İzini bir ovuc suda.**

Ona görə də hansı növdə, hansı janrda yazmağından asılı olmayaraq, Göz ola bildi, Baxış ola bildi, "süd dişinin ağrısından tutmuş, Allahın ağrılarına" qədər, nə yazdısa, "atam balasının" ağrısı kimi yaşayıb - bilib yazdı.

Siyasətlərin və rəyasətlərin fəvqündə duran Sənət ifadəsini yada salan şairliyi kimi, istedadı da, Allah vergisi tək, anadangəlmə olduğuna görə, asılı olmadı. Onun gəlişi də hadisəcilik yox, hadisə idi. Əslində, fərqli avazı ilə o qədər qədim və tanışdı ki...Səs kimidi şeiri də; hardan gəldiyini tuta bilmirsən, nə dediyinin və necə dediyinin fərqi isə, o saat duyursan.

Onun şeiri problemi yox, psixologiyani ictimailəşdirməyə meyillidi.

**Hər bir dərdə dözən adam,
 Heç bir şeydən dəli olur.
 Özü də xəbər tutmadan
 Qəflətən gülməli olur.**

Onun yaradıcılığı ideyaların ideallara yönləndirilməsində birbaşa iştirak etmir, deklorativ məcazlı deyil, altqatda olanı hərəkətə gətirir, "başqa cür baxmaq, başqa cür görmək" vərdişlərini tərzə çevirir. Bu, onun poeziyaya gəldiyi illərin - "səthdən dərinliyə" meyillənmək illərinin xüsusiyyətində aram - aram hiss olunurdu.

Onda məzmunu ötürə bilmək qabiliyyəti - inqilaba yox, təkamülə köklənib.

Onda anın magiyasını tutmaq və ötürmək tizfəhmi güclüdür, amma o sehrini saxlamaq niyyətində deyil, "şəklin gözəlliyinə" hesablanmır; sehr keçib gedir, havası qalır, mənə, məğz sanki sürüşüb əldən çıxır, amma izini qoya bilir. Ona görə də, incəsənətin həyatdakı boşluqları doldurmaq niyyəti kimi, ən bədbin, küskün ovqatda da, nə isə tutqun işartı kimi, üfqü nişan verir.

Onun sözü ünsiyyətdən daha çox kommunikasiya məzmunludur. Bu məqam onun yaradıcılığını günün dəbi səmtində dəyərləndirməkdən daha çox, az qala unudulmaqda olan, unudurulan, arxaiklik kimi yozulan aksiosferaya daha açıqdır. Mədəniyyəti dəyərlər dünyası kimi təqdim edən bu nəzəriyyə bədii yaradıcılığı bilavasitə dəyərlər dili kimi öyrənməyi təklif edir. Onun yaradıcılığı bu müstəvidə tədqiqata daha açıqdır. Çünki, mənsub olduğu

əsaslarla bu yaradıcılıq milli - mənəvi düşüncənin ümumbəşəri dəyərə çevrilməsi prosesində oxun biruclu deyil, qayıdan olduğunu bəlirtir həm də.

Onun qafiyəpərdazlıqdan uzaq şeirində, Dədə Kitabdan gələn poetik nizamsızlığın içindəki mənəvin mükəmməlliyi şərtlilikləri asanca təslim edir; qafiyənin pozulması fikrin, mənəvin çatdırılmasına əngəl ola bilmir. Sənətə gələndə təhkiyəsinin intonasiyası necə fərqlənə bilməmişdisə, eyni şəkildə də yaradıcılığa ənənəvi yanaşmanı çətinə salmışdı. Ədəbiyyatşünaslığın bədii yaradıcılıqla fəlsəfə arasında tərəddüdü məhz belə nümunələrdə akademik maneraya kəmətinə olmağa meyillənir.

**Ha ki yüyür, ha ki tələs,
Addım - addım, nəfəs - nəfəs.
Bu dünya ölçüyə gəlməz,
Dünyanı ölçüb getmədim.**

Onun yaradıcı təbiəti dramatizmlə lirizmin qovuşduğu qərar tutub. Dramatizmi daha çox Cabbarlının dramatik ruhunu, lirizmi Ömər Xəyyamı yada salır; realıq da, ideala bağlılıq da eyni dərəcədə oyaqdır və cavabsız suallar ruhumuzu min illərin, milyon illərin gücsüzlük qarşısında ağ bayrağı kimi yelləyir.

**Beşikdən tabutacan
Ömrümüz ağ üstə qara yazıldı.
Bəs onda, mənim balam,
Bu taxtanın qara üzü
Niyə ağla yazılır?**

Onun poeziyası kiçik işlərdə, adi məşğuliyyətlərdə də böyük ideali unutmamaq sərvaxtlığını qabardır. Poeziyasının ilkin təyini olan ciddiliyi - ləyaqət və məsuliyyət, özünəhörmət duyğusu onda gözəlliyə birmənəli mövqə bildirmək qətiyyətini ziddiyyətlər içində azmağa qoymur.

**Bu dünyada hər nə varsa,
Gedir üzü aydınlığa.
Yaş ötdükcə qoca sünya
Çəkir bizi aydınlığa.**

Yaxşı, xeyirli, ağıllı sözü qızıla bənzəyəndə, yəqin onun hər iki məcazını düşünənlər; həm əyardır, ölçü, dəyər bildirir, həm də qiymətlidir, onu kim istəməz ki. Qızılın haramı da var; qızılı qızıla satmaq kimi. O da halalı harama qatmadı -- sözünü sözə satmadı, sözünü ucuz da satmadı. Hərdən düşünürəm, o da "heç olmasa, ildə bir dəfə"... çap olunmaq nədi, yazmaq eşqinə düşsəydi, necə olardı? Heç nə, oxunardı, sadəcə, oxunardı... Oxunardı və Böyük xorda sıra nəfəri olardı, hərdən, solo imkanı düşsəndə, görünərdi də... Amma, nə yaxşı ki, "ağır qazan keç qaynayır". Unison ifalar və unikal təfsirlər də hər deyəndə ələ düşmür. Amma bu uzun çəkən ağır, səngin gəlişmədə aydın eşidilən bir arzu, bir səda var ki, insanı, cəmiyyəti aydınlığa, işıqlığa səsləyir:

Yorulmuşam toz olmaqdan, İlahi! -

Üsyanında Günəşi arzulamaq var, mənəcə. Çünki, Toz - Günəş gülümsəyəndə görünür. Günəş gülümsəyəndə...yaşamaq istədiyini yaşamaq istəyən qorxular da gülümsəyir:

**Nə olsun ki,
azad deyil bir adam yer üzündə.**

... Onu heç vaxt oxumadım, oxumaq da istəmədim.

Oxunmaqçün yazmadı da.

Dinləsinlər - istədi.

Günəşi səsləyən bu Səsi - Ramiz Rövşəni dinləmək - Günəşin gülümsəyəcəyini gözləməkdə.

Südabə AĞABALAYEVA

♦ P o e z i y a

Firuzə MƏMMƏDLİ

***SON SÖZ TANRININDI, NƏ BİLMƏK OLAR,
BƏLKƏ DƏ, QAYITDIM "ÖN SÖZƏ" DOĞRU.***

SAXLADIM

"Kəndimiz" silsiləsindən

Güman məni ünvanımdan qopardı,
Yenə gəlib ayağına döşəndim.
Mən bu yerdə itiyimi tapardım,
Nə ağırmış qəribliyi bu kəndin.

Uzaqlığı qanad açar üstümə,
Yaxınlığı gözlərimin içidir.
Cığırıları elə qaçır üstümə,
Deyərsən, bəs, el-obanın köçüdür.

Tanış-biliş, dost-müsahib hanı, bəs?
Bu kənd mənə qəriblikdən boylanır.
Gəlişimə qaynamırmı qanı, bəs?
Mənsiz keçir məclisləri, toyları.

İrmaqları göz yaşımı? - Quruyub,
Bir keçilməz çaydı daha yaddaşım.
O təpədə mənimçinmi qoruyub
Beş qarışlıq qəbir yeri, baş daşı?

İtirmədim həvəsini bu kəndin,
Xatirəmin mücrüsündə saxladım.
Havasını, nəfəsini bu kəndin
Ciyərimin bir küncündə saxladım.

SÖZ VƏ MƏNA

*Mənanı "kir" adlandırma,
şair qardaş!*

Məna sözün cövhəridir,
Məna sözün lövbəridir.
Məna sözdən bəşəridir,
Mənasız da söz olarmı?!

Məna - leksik, qrammatik,
Söz - statik, dramatik.
Məna - simvol, məna - motiv,
Motivsiz söz düz olarmı?!

Söz meyvədi, məna - dadı,
Hər mənanın var söz adı.
Məna sözün söz qanadı,
Söz mənadan üzülərmı?!

Söz zahirdi, məna batin,
Məna sözün məzmun qatı.
Məzmun - sözün mükafatı, -
Söz məzmunsuz çözülməmi??

Söz bətnində məna döldü,
Söz yoxdusa, məna dondu.
Məna sözə doğru yoldu,
Məna da sözsüz olarmı?!

Söz ağzında məna - kəsər,
Söz sənətdi, məna - əsər.
Məna sözü sözdən asar,
Söz mənadan pozularmı?!

Məna - sözün içalatı,
Ədviyyatı, şokoladı.
Hardan çıxdı bu "kir" adı? -
"Kir" mənaya yozularmı?!

ŞEİRİN

Fikrət Qocaya

Gözlərinin işığında
Səksən yaşın tərəvəti.

Sən - bugünkü şeirimizin
Ritmi, nəbzi, hərarəti.

Gecən, gündüzün şeirdi,
Dinirsən, sözün şeirdi.
Ömrün bir uzun şeirdi,
Şeirin - Tanrı səxavəti.

BU YAY DA

Dayazlaşdı dərinlər,
Ümidləri aşan yox.
Mənimsə bir nəsnəyə
Ağrısı başım yox.

Bu yay da ötdü, keçdi,
Qaygıları havayı.
Nə gördük, nə götürdük
İstisindən savayı?!

Bu yay bağçaların da
Yaşılı dəm verirdi.
Cırcırma səşində
Nəğmələr can verirdi.

Yolların hövülündə
Asfalt buxarlanırdı.
Quşlar arxlar boyunca
Yaydan yaxalanırdı.

Dəbdəydi sərinliyi
Yaylaqların, dağların:
Əyləncə mərkəzləri...
İstirahət bağları...

Nabran, Marxal, Pirqulu,
Qızbənövşə, Şahdağı...
Varına qol açmışdı
Şənlik, sevinc, çal-çağır.

Amma yaman istiydi,
Vay halına kasıbın.
Aparırdı fikrində
Gələcək qışın hesabın:

"Bu yay gördüyüm isti
Qalan yaşım bəsdir.
Payızımı ötürsəm,
Bütün qışıma bəsdir".

***

Qəlbim susuz səhra imiş,
Suladım səhərə kimi.
Bağlandım söz qapısına,
Uladım səhərə kimi.

Ata, ana, bacı sözlər...
Dərdimin əlacı sözlər...
Şirin üstdən acı sözlər...
Yaladım səhərə kimi.

Dönüb vaxtın qacağına,
Vurnuxdum künc-bucağına.
Qəlbimi söz ocağına
Qaladım səhərə kimi.

GÖNDƏRİRƏM

Gələcək nəsillərə

Mən sizə göndərirəm
Şeirimin əslini,
Bir az payız, bir az qış,
Bir az bahar fəslini.
Çəkilib rəngi-ruhu,
Solğun yanaqlı qışdır.
Uçası halı da yox,
Yorğun qanadlı quşdur.
Ömür yükü - dərd olub,
Həyat büküb, - sərt olub.
İçində nəyi vardı,
Ələk-vələk eləyib,
Haqq olanın yolunda
Özün həlak eləyib.

Mən sizə göndərirəm
Şeirimin səsini;
Bir qıça reyhan ətri,
Bir qom nanə əsimi.
Bir az sərtidi, nə eybi?!
Bir az pərtidi, nə eybi?!
İnsan üzü var onun,
İnsaf üzü var onun.
Ağları - pərdəli,
Ağrıları - pərdəli.
Gah sığaldı, gah sillə,
Gah noğuldu, gah güllə, -
Ünvanına nikahlı,
İnamına nikahlı,

İmanına nikahlı.
Mən sizə göndərirəm,
"Şeir" adında bir inci:
Gah Füzuli naləsi,
Gah Xətayi qılıncı.

"ÖN SÖZƏ" DOĞRU

Elə də sənsizlik yox camalımda,
Qürurum çırpınır şah damarımda.
Durna qatarında, söz qatarında
Gedirəm, gedirəm, "Son sözə" doğru.

Hər kəlməm od oldu, göz oldu bir vaxt,
Yüz yerə, min yerə yozuldu bir vaxt.
Dildən-dilə düşdü, yazıldı bir vaxt,
Calandı, helləndi sonsuza doğru.

Keçər boğazına, söz ilgək olar,
Sözün düzündə də əyilmək olar.
Son söz Tanrınındı, nə bilmək olar,
Bəlkə də, qayıtdım "Ön sözə" doğru.

***

Üstünə qol açıb gəlir, -
Bu adam qucaq yeridir.
Tərpəndi, dərdə sancılır,
Qan verir, bıçaq yeridir.

Nə bu yoldan dönə bilir,
Nə gördüyün dana bilir.
Od-ocaqsız yana bilir, -
Dünyanın sıcaq yeridir.

Öz odudur, öz istisi,
Baxışında - göz istisi.
Qəlbindəki söz istisi
Sönməyən ocaq yeridir.

DEYİLSƏN

Yadında qalsın, canım,
Hələ ki, tək deyilsən.
Nə özünü didirsən,
Sən ki mələk deyilsən.

Hamı necə, sən də - o,
Bəndə sənsən, bəndə o.
Düşəndə kəməndə o
Yanma, fələk deyilsən.

Əl ətəkdən üzülü,
Sıx sinənə dözümlü.
Çək o yoldan gözünü,
Ona gərək deyilsən.

***

Uzaqda yaxın kimiyik,
Yaxına gələ bilmirik.
Yaxınlıq qəlbimizdədir,
Deyəsən, hələ bilmirik.

İçimizdən çölə kimi
Bilməmişik hələ kimik.
Ömrümüzə şələ kimi
Bir yükük, bölə bilmirik.

Şirinik yerimiz üçün,
Əzizik dirimiz üçün.
Elə bir-birimiz üçün
Ölürük, ölə bilmirik.

***

Arxeoloq əlində
Daş-divar dilə gəlir.
Qurumuş çaylardan da
Söz gilə-gilə gəlir.

Min ilin, on min ilin
Ötərisi sökülür.
Zaman bu gün tikirsə,
Səhərisi sökülür.

* * *

Yandım, külümdən çıxaram,
Susdum, dilimdən çıxaram.
Ölüb, ölümdən çıxaram,
Bir sirrəm, batan deyiləm.

Batdım, böyürdən çıxaram,
Bir az xeyirdən çıxaram,
Bir az şeirdən çıxaram,
Şeiri atan deyiləm.

XATİRƏLƏRİN

Sökdüm künc-bucağın xatirələrin,
Qaladım ocağın xatirələrin.

Bir ana qucağı xatirələrin
Bağrına basmadı körpəliyimi.

Gözümü açandan yetimmişəm ki,
Mən özüm-özümü yetirmişəm ki.
Bəs, görəsən, nə itirmişəm ki,
Göynədir həsrəti xatirələrin?!

Elə məndən-mənə söz incələnir,
Bir deyil, beş deyil, yüz incələnir.
Fərqi nə, əyri, ya düz incələnir; -
Üstündə əsmədim xatirələrin.

Ömür-gün işidi... Ələkdən keçib,
Fərqi nə, şeytandan, mələkdən keçib.
Eh, mənə nə gəlib, fələkdən keçib,
Daha yol üstədir xatirələrim.

***

Düşdüm vaxtın dabanına,
Sizdən qaça-qaça gəldim.
Ardımca "getmə" deyilən
Sözdən qaça-qaça gəldim.

Hərdən qızın, oğlun süzən,
Gah gümrə, gah yorğun süzən,
Məni oğrun-oğrun süzən
Gözdən qaça-qaça gəldim.

Üstümdə göz saxlamadım,
Səbrimə diz qatlamadım,
Günortanı haqlamadım,
Tezdən qaça-qaça gəldim.

* * *

Şəlalələr hörüyünü açacaq,
Ayna bilib siləcəkdir Günü yaz.
Yarpız ətri dərələrdən daşacaq,
Öpə-öpə oyadacaq gülü yaz.

***

Bahar musiqi çalır
Təmiz mahnı dilində.
Açılır pəncərəmin
Qulağı da, dili də.

Otaqda sükut - ağır,
Mahnı ruhuma axır.
Ürəyimdə bir fağır
Dinir, məni kiridə.

Baxıram, kimim çatmır,
Qəlbimin simi çatmır.
Hansısa günü çatmır,
Bitmir ayım, ilim də.

***

Canım ağrı qışqırır,
Kimsə eşitmir məni.
Məscid qulağın tutub,
Kilsə eşitmir məni.

Gözdə qalır sönən gün
Bu gün olur "dünən" gün.
Ah-zarıma yenən gün
Dinsəm, eşitmir məni.

Amansızdı fələklər,
Boşa çıxır diləklər.
Susub durur mələklər,
İnsan eşitmir məni.

***

Nə deməyə sözüm qalıb,
Nə susmağa üzüm qalıb.
Arxasınca gözüm qalıb,
Tanrım, məni qaytar sözə.

Baş alıb hara qaçaram?
Mən günüqara qaçaram.
Lap düz divara qaçaram,
Məni elə çapar sözə.

Neynim sözsüz var günümü?!

Sədalara kar günümü!
Sal boynuma dar günümü,
Sürükləyib apar sözə.

İNTİQAMIM "ŞUŞA" DEYİB HAYLAYIR

Dağ döşündə yuva salmış Laçınım,
Sənin qartal baxışından kim baxır?
A bəxtimdən, qismətimdən uçanım,
Gözlərindən mənə nifrət, kin baxır.

Səndən sonra nələr getdi əlimdən?
Necə oldu Kəlbəcəri itirdim?
Sən də getdin, mən özümə gəlmədim,
Ağdam kimi cəngavəri itirdim.

Mən qaçıram bu yolların köçündə,
Dərdim məni bu dünyaya paylayır.
Qəlbimdəki ağrıların içindən
İntiqamım "Şuşa" deyib haylayır.

GƏLƏ BİLMİRƏM

*"Gəl" deyirəm, mənə şeir yazdıran.
Müəllif*

Deyirlər, -
Gözünün kökü
məndən ötrü saralıb.
Mənə həsr elədiyin
Şeirin sətri saralıb.
Mən saldıgım bağçanın
Çiçək ətri saralıb.
Yolların üzü-dönük, -
Neynim, gələ bilmirəm?..
Haçansa gələrəmmi?..
Vallah, hələ bilmirəm.

Deyirlər, -
Məndən sonra
Başın qılı-qaldadı.
Xatirə keçmişlərin
Susmur, gözü yoldadı.
Əl götür o xülyadan,
Gör zaman nə haldadır.
Dərd-sərdən açılmır
Eynim, gələ bilmirəm.
Haçansa gələrəmmi?..
Vallah, hələ bilmirəm.

Taleyin gülər üzü
Olmadı da, bir gülək.
Vurulmadı bu ürək
Bir tikana, bir gülə.
Yetmiş illik canımda -
Doxsan illik mürgülər,
Yer ayağımdan çəkir,
Göylə gələ bilmirəm.
Haçansa gələrəmmi?..
Vallah, hələ bilmirəm.

BU

Yarandığım gündən məni
Çək-çevirə salandı bu.
Elə deyir, - həqiqətəm,
Yalandı bu, yalandı bu.

Getdiyim düz yolum idi,
Tutduğum öz qolum idi.
Nə qarşıda zülüm idi,
Nə arxada ilandı bu.

Çaldığı yerdən yığıldım,
Yığıldım, birdən yığıldım.
Mən elə sirdən yığıldım,
Dedim, - haqdan gələndi bu.

Əlim - ümid yaxasında,
Üz görmədim səfasından.
Ucuz ömrün bahasında
Talandı bu, talandı bu.

***

Nəsə yazmaq istəyirəm,
Dartıb ayırırlar məni.
Başımı cəfəngiyatla
Qatıb ayırırlar məni.

Beynimə fikirlər düşür,
Yüz yerə çəkirlər, düşür.
Gözümə şəkillər düşür.
Tutub ayırırlar məni.

Qalıram töhmət içində,
Sönür bir şöhrət içimdə,
Hər cür söz-söhbət içindən
Tapıb, ayırırlar məni.

***

Bu qar deyil, yağış deyil,
Ömür-gündü, yağır fələk.
Min il, milyon il beləcə
Gördüyündü, yağır, fələk.

Gah sığaldı saçımıza,
Gah ağıldı, yaşımıza.
Qismət olub qarşımıza
İndi-indi yağır, fələk.

Yetdim sözün bahasına,
Gör nə dözüm bahasına.
Mənə gözümlə bahasına
Verdiyindi, yağır, fələk.

NÖVBƏ KİMİNDİR

Yüklənib yaşına, qocalar gedir,
Əsrdən, səbrdən uclar gedir.
Gedir növbəsini başa vuranlar,
Ömür heybəsini köçə vuranlar.

Yüklənib ömrünü gedir qocalar,
Görən o köçdəki heybə kimindir?
Ölüm növbəsinə düzülüb insan,
Ya Allah, görəsən, növbə kimindi.

VAR

*2008-ci ildə AYB-nin
binası əsaslı təmir olundu*

Adı mübarək təmirin
Yaradıb-qurmaq yeri var.
"Otaq" deyib umsunma ha,
Üstündə barmaq yeri var.

Güzgülüdür taxça yeri,-
Kağız-qələm, boğça yeri.
Nə bir qırıq mıxça yeri,
Nə də bir qarmaq yeri var.

Döşəmə yox, güzgüdü ha,
Liftin yeri özgədi ha...
Görməyə tez-tez gedin ha,-
Cənnətə varmaq yeri var.

Murad İBRAHİMBƏYOV

ŞƏBƏKƏ

***Xalq sənəti və qəribə şahzadə
Kərim haqda hekayət***

***Azərbaycanda başqa qədim abidə ol-
masaydı belə, bütün dünyaya yalnız Şəki
xanlarının sarayını göstərmək bəs edərdi.***

Nazim Hikmət

Yaroslavl tarix muzeyinin ehtiyat fondunda qorunan dəftərçə 19-cu əsrin birinci yarısına aiddir. O, saxlanca 1925-ci ildə, şəhərdəki əntiqçilərdən birinin kolleksiyasından müsadirə olunmuş əşyaların arasında daxil olmuşdu. Keçmiş sahibi müəyyən deyildi. Tarixi baxımdan kifayət qədər dəyərli sayılmadığından həmin vaxtdan etibarən, geniş baxış üçün nəzərdə tutulmayan potensial eksponatlardan ibarət ehtiyat fondnda saxlanılır. Fond sonuncu dəfə 1963-cü ildə inventarlaşdırılmışdı. Dəftərçəyə aid qeyddə göstərilirdi ki, tünd göy rəngli dəri üz qabığı olan əlli səhifəlik dəftərçədə hansısa binanın çertyojları, eskizləri var, səhifələrin dördündə isə gül və quş təsvirlərindən yaranmış Şərq üslublu ornamentlər çəkilib, dəftərçədə habelə, milli Şərq geyimli süvari şəkilləri də var. Təsvirlər böyük ehtimalla Rusiya-İran müharibələri dövrünə aiddir və xüsusi bədii dəyər kəsb etmir...

– 1 –

Kərim adlı oğlan hər şeyin necə və niyə başladığı haqda

Atam mənə deyəndə ki, saray tikmək istəyir, bu xəbəyə çox sevincək olub soruşdum ki, gələn yay ora köçə bilərikmi? Atam gülüb dedi ki, saraylar belə tez tikilmir, işin ərsəyə gəlməsi xeyli vaxt aparacaq, o vaxta, inşallah, sən özün də böyüyüb yekə oğlan olacaqsan. Gözləməyin əleyhinə deyildim, elə indi yaşadığımız ev də yaxşı idi. Heç cür anlaya bilmirdim ki, tikmək istədiyi sarayın bizim evimizdən fərqi nədir - bu tərəflərdə heç vaxt saray-filan olmamışdı, bizim qalanın da ən yekə binası elə bizim evimiz idi. Axı, atam hökmdar idi, hökmdarlar isə həmişə qalalarda yaşayırlar ki, düşmənin əli onlara çatmasın. Amma hərdən adamı heç qala da xilas etmir. Məsələn, elə Nəcəfi götürək -indi atam Hüseyn xana məxsus olan torpaqların keçmiş hakimi, canişin Nəcəfi. Məgər onu qala divarları qoruya bilmişdi?

Nəcəfi mənim babamın babası Qurban oğlu Hacı Çələbi vurmuşdu. Nəcəflə haqq-hesab çürütməkdən çəkinmədiyinə görə, xalq onu indiyə kimi sevir,

məzarını ziyarət edir. Babamın babası haqda çox əhvalatlar bəllidir, mahir döyüşçü, müdrik hökmdar olduğundan xəbərim var. Bizim qalanı da elə o tikdirmişdi, atam isə indi onun yaxınlığında saray tikmək qərarına gəlmişdi.

Bir dəfə necə oldusa, atamdan gələcək sarayımızı qoruyacaq divarların hündürlüyü barədə soruşdum. Bilmək istəyirdim ki, nə boyda olacaq: qalanın indiki cənub divarları kimi, azı on altı dirseklik, yoxsa uçurum üzərindəki şimal divarları kimi, təxminən, səkkiz dirseklik. Atam gülümsünüb dedi ki, sarayın ətrafında qala divarı-filan olmayacaq. Bu cavab məni çox təəccübləndirdi, həm də dilxor elədi - divarsız saray olar? Amma sorğu-sualı uzatmadım, dərinə getməkdən çəkildim. Atamın haqlı olduğunu bir zərrə də şübhə altına almadan, suallarımı müəllimim Məşədi bəyə verdim. O, alim adam idi, ömrü səyahətlərdə keçmişdi, həyatda çox şeylər görüb-götürmüşdü.

-Ola bilərmə ki, hökmdar qala divarları arasında yaşamasın? - ondan öyrənmək istədiyim bu idi.

Kərim öz sualını verəndə, möhtərəm Məşədi bəy nə barədə düşünürdü

Birbaşa tarixi analogiyalar heç də həmişə ədalətli və düzgün olmur, amma indi burda, şimalda, uzun illər yaşadığım yerlərdən uzaqdayadıma şöhrəti bütün ömrüm boyu qulluq etdiyim imperiyanınkindən heç də kiçik olmayan Romadakı hərc-mərclik dövrü düşür. İndi mən hər şeydən əvvəl bir müşahidəçiyəm, müşahidəçi isə qətitərəfkeşlik etməməlidir. Mən də mülahizələrimdə çalışıram, imkan dairəsində qərəzsiz olam.

Bizim şimal əyalətlərimiz, bir zamanlar sadıqlıyınə şübhə etmədiyimiz vassallarımızın torpaqları mənə böyük Romanın xarabalıqlarında peyda olan roman-barbar krallıqlarını getdikcə daha çox xatırladır. Bu oxşarlıq yalnız vahid idarəçilikdən məhrum olmuş, sivilizasiyadan uzaqlaşmış diyarlardakı daimi müharibələrin nəticəsi deyildi. Bənzərlik bunda idi ki, talan edilərək zəif düşmüş imperiyanın xarabalıqlarında bizim adət etdiklərimizə bənzəməyən, tanış olduqlarımızdan tamam fərqli, nəşə təzə bir şey yaranırdı.

"Gələrsən - alarsan" - hərbi istinadgah üçün bundan bayağı, bundan uğursuz ad olarmı? Bu ifadə daha çox bazar alverçisinə, ya da adi kəndçiyyə yaraşardı, di gəl ki, qalanın adı məhz belədir: "Gələrsən - alarsan". Lakin, bir az geniş baxanda, razılaşırsan ki, bu toponimindi yaşadığım yerin mahiyyətini çox dəqiq ifadə edir.

Təxminən, iyirmi il qabaq əzəmətli İran imperiyasının hökmdarı Nadir şah bizim qalanı - mən indi orada yaşayan birisi kimi, "bizim qala" deyirəm - birbaşa hücumla almaq istəyib. Bu divarlar altında dünyanın sahibi sayılan əzəmətli ordu üç il sürən hərbi əməliyyatlarda iki dəfə ağır məğlubiyyətə düşər olub, yürüşü əliboş başa vuraraq geri çəkilsə olub. Az sonra, artıq Xorasana dönəndə, Nadir şahın özü də qatillərin əlində həlak olub. Qorxunc hökmdar da, imperiyası da yox oldu, bu kiçik qala isə yeni bir dövlətin paytaxtına çevrildi. Mən, Məşədi bəy də, bir zamanlar böyük şahın dərbarında heç də sonuncu yer tutmayan, kifayət qədər nüfuza malik birisi kimi, qarşısıalınmaz qəzavü-qədərin, alın yazısının hökmüylə, təpərli atı olan bir çaparı cəmi ikicə günə dolaşa biləcəyi kiçik bir ölkəyə hökmdarlıq edən Hüseyn xanın yanında katibliyə başladım. İndiki mövqeyim nə qədər müəvəzi və gözəçarpmaz olsa da, buna görə qadın Allaha minnətdarlıq etməkdən yorulmuram, çünki imperiyanın paytaxtındakı keçmiş həmkarlarımin taleyi daha acınacaqlı olmuşdu. Amma indi qəmgin şeylərdən danışmıyaq, yeri deyil. Şükür, heç nədən korluq çəkmirəm, indiki sahibimin mənə hüsn-rəğbəti var və bunu aşkar göstərir, xidməti vəzifələrim isə bəndənizə əziyyət yox, zövq verir. Dövlət

işlərindən savayı, hökmdar məni şərəfləndirərək cavan varisinə, Kərimə müəllimlik etməyi də tapşırıb. Oğlanın yeddi yaşı var, məşallah, çox ağıllı, hər şeylə maraqlanan uşaqdır.

-Divarsız qalanı neynirik? - bir dəfə necə oldusa şagirdim məndən soruşdu.

Hüseyn xan şəhərlərin başqa yaşayış məskənlərindən fərqi barədə

Bu qalanı babam tikib, sağ qalsaydı, mütləq saray da tikəcəkdə. Saraysız keçinə bilməzdi. Mən hər dəfə məscidə gələndə - rəhmətlik əminin, xainlərin əliylə qətlə yetirilmiş Ağakışının xatirəsinə tikdirdiyim məscidi demirəm, qala divarlarından o üzdəki tərənin döşündə, şimal körpüsünün yanındakını deyirəm, - ora, cümə namazına gələndə, həmişə babamın nəşi uyuyan məzarına baxıram. Biz kafir kimi, məzarlara sitayiş etmirik, amma sinə daşının üstündəki yazını oxumaq, ona əl çəkib salavat çevirmək heç günah deyil: "Şəki hakimi, Şirvan hakimi Hacı Çələbi sultan Qurban oğlu, hicri 1162-ci il". Əgər sona kimi, səmimi olsaq, bu yazıda tarixi qeyri-dəqiqlik var: babam Şirvan hakimi ola bilməmişdi, qonşu xanlığa olan qanuni hüquqlarının icrasına başlamasına ölüm mane olmuşdu, Odur ki, mən, Hüseyn xan da Şəki hökmdarıyam, yalnız Şəki. Təbii ki, adama bir az yer eləyir, ağır gəlir bu...

Mənim şəhərim bəlkə heç böyük də deyil, Məşədi danışır ki, dünyada daha iri, daha varlı şəhərlər var; amma o bunu heç vaxt birbaşa demir - onun mükəmməl əyan vərdişləri və təbiətən nəzakətli insan olması öz hökmdarını narazı sala biləcək bir söz deməsinə imkan vermir, amma mənimlətam səmimidir. Uzun sözün qıssası, bizim Şəki kiçikliyinə baxmayaraq, rahatlıq nöqtəyi-nəzərindən başqa şəhərlərdən heç geri qalmırdı. Kifayət qədər rahat yaşayırdıq, yoxsul deyilik, hətta bəzi qonşularımız bizə, sözün əsl mənasında qibtə də edə bilirdilər və edirdilər də. Ömrümün bəlli çağında istədim, şəhərimdə elə bir şey yaradı ki, başqa yerlərdə, yad şəhərlərdə misli-bərabərini tapmaq mümkün olmasın, şəhərimizi başqalarından tamam fərqləndirsin. Götürək, məsələn, Ərdəbili. Şəkidən o qədər də böyük deyil, bura karvanla gələn tacirlərin söhbətlərindən bilirəm ki, heç bizdən varlı da yaşamırlar, o ki qaldı cürbəcür mallara, onlar bizim bazarda daha çeşidli, daha ucuz olur, karvansaralarımız da Ərdəbildəkilərdən daha rahat, daha genişdir. Buna baxmayaraq, istənilən mömin müsəlman ordakı nadir, qiymətli kitablar barədə eşidib. O qədər kitabları var ki, səyyahlar hərdən Ərdəbilə qazanc dalınca, ticarət üçün deyil, məhz kitabxanalarına baxmaq üçün gəlirlər. Mən də elə bir saray tikmək istəyirdim ki, qocalanda özüm də orada yaşayım, -bir canışın kimi yox, müstəqil hökmdar kimi yaşayım, orada başqa dövlətlərin elçilərini qəbul edirəm və bilim ki, dünyada heç kimin buna bənzər sarayı yoxdur.

Memarı seçənə kimi, neçə il sərəsər bütün məşhur ustalar, sənətkarlar barədə haqda məlumat topladıq, axırda seçimizi etdik. Həmin sənətkar barədə səriştəli adamların danışdıqları bizə əsas verirdi ki, qarşısına qoyduğumuz vəzifənin öhdəsindən gələ biləcəyinə ümid eləyək. Beləliklə, qərara aldım ki, işi elə ona verim. Mənə adi memar lazım deyildi, bizim diyarlarda bacarıqlı inşaatçılar az deyil, xalqım ta qədim zamanlardan ağır mərmilərin, divardələnin qurğuların zərbəsinə davam gətirə biləcək qala divarları ucaltmağın, qışda isti, yayda sərin olan yaşayış evləri, karvansaralar, başı göyə dirənən, hər qasırğaya dözə bilən minarələr tikməyin sirlərinə dərinədən vaqifdir. Mənə tamam fərqli, tamam başqa sənətkar lazım idi.

Qərib usta Abbas Quluya sarayın tikiləcəyi yeri göstərdiyim günü yaxşı xatırlayıram - belə mühüm günlər unudulmur.

Abbas Qulu memar üçün təqdirə layiq və o qədər də bəyənilməyən insan aludəlikləri barədə

Şəki hökmdarının torpaqlarından gələn tanış tacir mənə müxtəsər bir beh gətirmişdi, həmin puldan onun payına düşən faizi dərin minnətdarlıq hissiylə ödədim və təcili olaraq səfərə hazırlaşmağa başladım. Oralara ilk dəfə idi yolum düşürdü.

Bizim dövrdə, qanlı-qadalı, bitmək bilməyən müharibələrdövründə bir sənətkar üçün iş tapmaq heç asan deyil. Zahirən, adama elə gəlir ki, əgər müharibə bitmək bilmirsə, şəhərlər, kəndlər daha çox dağıntılara məruz qalırsa, deməli, inşaata daha çox ehtiyac olur. Lakin bu, yalnız ilk baxışdan elə görünür. Əslində isə, müharibələr çox olanda, əsl ustaya - mən, Abbas Qulu isə öz peşəmin əsl ustasıyam - pul verə biləcək adamların çox vaxt müflisləşir, onların əli boşda olur.

Köməkçilərimlə bir yerdə xanın hüzuruna gəldiyimiz gün yerli bayramların hansınasa təsadüf etmişdi. Bizi qarşılamaq həvalə olunmuş şəxs harda yaşayacağımı göstərdi - uzun müddət rahat yaşaya bilməyimiz üçün qala divarlarının yaxınlığında miyanə bir ev tutmuşdular.

Məni təxirə salmadan Hüseyn xana təqdim etdilər. Həmin gün hökmdar əmr etmişdi ki, bayram münasibətilə güləşçilərin yarışı təşkil olunsun. Yarış tezliklə inşaata başlayacağım meydançada keçirilirdi.

Hökmdar ilk görüşümüzdən mənə xüsusi mərhəmət, iltifat göstərdi, səfərimizin necə keçdiyilə, yaşayacağımız evi bəyənib-bəyənmediyimlə, ehyitacımla maraqlandı. Mən də vəziyyətə uyğun adab-ərkanla, tərəf-müqabilimin məqami-şərifini nəzərə alaraq, göstərdiyi diqqətə görə ali cənablarına minnətdarlığımı ərz etdim.

Bu peşə ilə məşğul olduğum illər boyu imkanlı, əsilzadə, güclü sifarişçilərim az olmamışdı. Hökmlü insanlarla davranmağın yoluna, mən bələd olmamış, kim olacaqdı ki. Xanın arzularına daim ixlaskar təzimlə qulaq kəsildə bilməzdim ki, bu tikinti bütün həyatımın başlıca işinə çevriləcək. Beynimdə binanı ucaldacağım təpənin inşaat üçün nə dərəcədə əlverişli olduğunu götür-qoy edirdim, axı, hökmdar sarayın yeri barədə qəti qərarını artıq vermişdi və əgər sifarişçi nə istədiyini dəqiq bilirsə, onu fikrindən daşındırmaq çox çətindir; yaxşısı budur ki, heç cəhd göstərməyəsən, çünki bayaq dediyim kimi, bizim zamanədə karlı iş tapmaq onsuz da asan deyil.

Hökmdarın seçdiyi məkan mənə də xoş gəldi -təpənin özü də, onun ətəyində bitən, hərəsi otuz dirsək boyunda iki nəhəng çinar da. Onda fikirləşdim ki, insan əliylə ucaldılan çox nadir binaların qismətinə az qala, beş yüz yaşı olan bu əzəmətli ağaclar qədər yaşamaq düşər.

O zamanadək mənim sifarişçim olmuş bütün nüfuzlu, güclü, pullu adamlar elə bil bir-birinə bənzəyirdi. Məncə, bunun əsas səbəbi həmin şəxslərin əsilzadəliyi, bir də sərvətləridir. Təbii ki, hansınınsa pulu çox, hansınınkısa az ola bilər, amma bunun xasiyyətlərindəki ümumi cizgilərə elə bir dəxli yoxdur. Amma meyllər, maraqlar bir-birindən çox fərqlənir. Görürsən ki, biri ov həvəskarıdır, digəri cıdır, hansısa bütün diqqətini bülbüllərinə verir, elələri də var, maraqları çox yaramaz, ləyaqətsiz, ədəbsiz olur, amma bu mənlilik deyil, belədə, ən yaxşısı özünü görməzliyə vurmaqdır.

Sifarişçinin öz memarı ilə ünsiyyət yaratdığı şərait də bir-birindən fərqli olur. Əyan-əşrəfdən biri vardı, memarlıqdan yaxşı başı çıxırdı, amma çox məşğul adam idi. Məcbur olurdum ki, tikinti ilə bağlı bütün xırdalıqları onunla divanxanada, cürbəcür dövləti cinayət törətmiş şəxslərin istintaqını apardığı vaxtı dəqiqləşdirim, çünki həmin o sifarişçi bütün günü insanların dilinin açılması üçün istifadə olunan üsulları bir-bir sınaqdan keçirməklə məşğul idi.

Memarlıq mövzusunda ilk dörd söhbətimiz hamar keçmişdi, amma beşinci söhbətdə, mən dorik və ionik sütunların fərqi barədə düşüncələrimi mütəvazi şəkildə bölüşəndə, o, bir caninin gözünü çıxarmaqla məşğul idi. Çıxardı və həmin o yaramazı məcbur elədi ki, öz gözünü elə ordaca, isti-isti yesin. O an iqtidarım da, təmkinim də, dözüümüm də mənə əməlli-başlı xəyanət elədi - başıma çox pis iş gəldi, bir də baxdım ki, qeyri-ixtiyari özümü islatmışam...

Hökmdar mərhəmətli adam idi, həmin gün mənə həтта bahalı qaşı olan bir üzük də bağışladı, Amma mən ömrüm boyu taxa bilmədim o üzüyü - həmin müdhiş hadisəni yadıma saldığından taxa bilmədim. Onu özümə, qaragünlük saxlamışam. Xoşbəxtlikdən həmin sifariş elə də böyük deyildi, yunanlar dövründən qalmış qədim termaları bərpa edirdim və işimi iki ildən də qısa müddətdə başa çatdırdım. Yeri gəlmişkən, bir neçə il sonra termalar barədə risalə də yazdım.

Təbii ki, çox istərdim, bütün sifarişçilərim bülbül həvəskarı olsun, amma bu, yəqin, ancaq cənnətdə mümkün olar, orda da tikinti olmayacaq. Bax, bütün bunlara görə, indiki sifarişçimin güləşlə maraqlanması məni çox sevindirdi. Bu yarışların musiqi sədaları altında keçirilirdiyini nəzərə alsaq, mümkün ehtimalların ən pisi sayılmazdı.

Lakin o gün sevincəkliyim uzun sürmədi, çünki ömrümdə ilk dəfə idi ki, mənə iş verən birisini gözümün qabağında öldürmək istəmişdilər.

Məşədi bəyin musiqinin dəliqanlı əyləncəsinə faydalı təsiri barədə

Barbarlara xas bəzi adət və mərasimləri çox maraqlı olur. Məsələn, götürək burdakı yerli xalqın təkbətək qarşıdurma növlərindən olan güləşi. Güləşçilər üç-beş musiqçinin müşayiəti altında yarışirlar. Mədəni adamların gözündə, özün kimi birisinin sümüklərini lap musiqi altında, lap ən ədalətli yarışmada olsa belə, qırmaq, kifayət qədər qəribədir.

O vaxtlar mən hələ yarışlarda musiqinin rolunu kəşf etməmişdim, çox sonralar başa düşdüm ki, məhz elə hərdən ritmik, hərdən də sürəkli və iniltili olan musiqi bu yarışlarda ortaya qoyulan kobud, heyvani gücü elə bil gözəlləşdirir, kobud kəndçi əyləncəsini o camaat üçün nəse böyük bir şeyə, həтта deyərdim ki, müqəddəs, bəlkə, hələ sakral nəsnəyə çevirir.

Kərim idman qaydaları barədə

Biz vəhşi deyilik, ona görə də güləşəndə, bəlli qaydalara riayət edirik. Qaydalar çox deyil, amma onlara qeyd-şərtsiz əməl etmək gərəkdir, axı, biz əməlisaleh insanlıq və təkbətək yarışlar bizim üçün yalnız əyləncə yox, həm də bir ənənədir - əcdadlarımıza göstərdiyimiz qədər sayğı göstərməli olduğumuz qədim ənənə.

Rəqibin gözünü basıb çıxarmağa, hacatdan yapışib burmağa, ağzını cırmağa icazə yoxdur - bütün qaydalar elə bunlardan ibarətdir, bir də, təbii ki, meydandan qırağa çıxmaq olmaz.

Mənim güləşdən çox xoşum gəlir. Təbii ki, özüm də güləşirəm, amma hələ ki, meydana çıxmamışam - mənim ilk, əsl yarışım üç ildən sonra olacaq. Deyirlər ki, atamın babası Çələbi adamın bel sütununu basıb qırırmış. Bilmirəm, mən bunu həmin hadisəni öz gözləriylə görən adamlardan eşitməmişəm, amma danışanlar əminliklə deyirdilər ki, əhvalatı özünə-sözünə düzgün, mötəbər adamlardan eşidiblər. Atamdan bu barədə soruşanda, mənə dedi ki, bu əhvalatların həqiqət olmasına heç vaxt şübhə etməyib və babasının cəngavərliyindən qürur duyur.

Həmin o gün atam şəhərin əsas darvazalarının şərqindəki təpənin döşündə, nəhəng çinarların yanında yarış keçirməyi əmr etdi.

Məşum hadisə atam sevimli güləşçisi Qulaqsız Əliyə yaxınlaşanda baş verdi. Əli dalbadal üç qarşılaşmadan qalib çıxmışdı. Atam da onu təbrik etmək üçün oturduğumuz yüksəklikdən meydana endi, hökmdara yol vermək üçün çəkilən tamaşaçıların arasından keçib qədim və gözəl bir ənənəyə uyğun olaraq, pəhlivana qızıl sikkə bəxşiş etdi. Elə o an camaat arasında olan birinin əlində par-par yanan xəncər gördüm, dəli kimi qışqıraraq onun üstünə atıldım...

Hüseyn xan ehtiyat haqqında

Mən daim ölümü düşünərək yaşayıram - Allah sənə hakimiyyət veribsə, başqa cür yaşamamalısan. Ölüm haqqdır, lakin o, qəfil də ola bilər, bu isə, tək sən üçün yox, bütün xanlıq üçün ölümcül hadisəyə çevrilər...

Mən həmin o gün sui-qəsdçiləri gözləməirdim, amma libasımın altından daim Milan şəhərindən gətirilmiş nazik zireh geyirəm - ehtiyat igrinin yaraşığıdır. Zirehim elə o gün də əynimdə idi. Mənə yaxşı bir at bahasına oturan həmin o zireh xilas etdi məni. İki nəfər idilər. Mənə zərbə endirməyə fürsət tapmış birini elə özüm vurdum, ikincisinə isə oğlum mane oldu: atılıb qatilin ayaqlarından tutdu, o da müvazinətini itirməklə, fürsəti fövtə verib ələ keçdi.

Məşədi bəy məhrəm şeylər barədə

Həmin o gün Qulaqsız Əli üç ləyaqətli və cəsur pəhləvanla ədalətli qarşılaşmada qələbə çaldı.

Həmin o gün Şəki xanı alçaq muzdlu qatillərin əlindən sağ çıxdı.

Həmin o gün xanın oğlu, gənc Kərim öz həyatında ilk əsl kişi hərəkətini etdi.

Həmin o gün usta Abbas Qulu dünyada misli-bərabəri olmayan sarayı ucaldacağı təpəni ilk dəfə gördü.

Həmin o gün mən, Məşədi bəy dəqiq bildim ki, xidmət etdiyim dövlətə qarşı qəsd var.

Həmin o köpəklər əllərində xəncər, hökmdarın üzərinə atılanda, nə düşündüyümü yalnız özümə, pıçiltıyla etiraf edə bilərəm. Ona görə yox ki, qorxuram; ona görə ki, xəcalət içindəyəm. Qatillərin əlindəki xəncəri görəndə, mən dövləti qorumaq barədə fikirləşmədim, heç öz şagirdim, düz yanımda durmuş günahsız uşaq haqda da düşünmədim ki, bu da mənə iqiqat utanc gətirir. O an mən bir şeyə sevindim: həmin o iki yadelli tacirə bizim şəhərdə alver üçün icazəni mən verməmişdim. Görünür, dərbar adamı olmaq insanın ruhiyyəsini kökündən dəyişir və buna görə onu qınamaq hərəkət olmaz.

–2–

Abbas Qulu çox yerinə düşən təbii hadisələr haqda

Ağam təzə evinin ikinci mərtəbəsində durmuşdu və yağışın bircə damcısı da üstünə düşmədi. Bu leysan lap yerində yağdı - dörd ay idi ki, torpaq bir damcı su da görmürdü və hökmdar mənə şərəfləndirib inşaata baş çəkmək qərarı ilə yarımcıq binaya girəndə, göylərin bağı yarıldı. Əlbəttə, canıma qorxu doldu, titrətməyə düşdüm ki, birdən, Allah eləməmiş, üstədən damıb-eləyər, evim yıxılar. Amma çox şükür, ötüşdü...

Hökmdar əlini pəncərə üçün qoyduğum aralıqdan çölə çıxardı, iri yağış damlaları düz ovcuna düşdü.

-Mən səndən razı qaldım, Abbas Qulu, - dedi.
İnşaatin birinci mərhələsi artıq başa çatmışdı.

Hüseyn xan insan vəziyyətinin dəyişkənliyi haqda

Usta Abbas Qulu məni peşman etmədi - təzə evimin divarlarını yay ayları ərzində səliqəylə, qəti tələskənlik göstərmədən ucaldılar. Və Ramazan ayının bitməsindən dörd gün sonra, bizim yerlərə payızı gətirən ilk leysan tökəndə, evin damı artıq hazır idi.

Bu kələkbaz öz işindən aşkar razı qalmışdı, hərçənd ki, ona zarafatla belə, "kələkbaz" demək ədalətsizlikdir - Abbas Quluəsl ustadır, usta isə yalnız öz əməyindən güvənməlidir. Onun güvənci mənim mənfəətimdir!

Əlimi pəncərə aralığından çölə çıxardım, yağış əlimə töküldü.

-Mən səndən razı qaldım, Abbas Qulu, - dedim.

Üç il qabaq elə bu cür bir leysan yağırıdı, su küçələrdən sel kimi axırdı. Belə yağışlar mənim torpaqlarımda elə tez-tez olmur, amma onda mən hələ öz evimin damı altında deyildim, Onda mənim nə evim vardı, nə torpağım. Həmin gün qalada qələbəlik deyildi, çünki hökmdarım və əmim Ağakəşi möhtərəm zövcəsi Pəri xanımın atası Məhəmməd xanla görüşə yollanmışdı.

Məhəmməd xan bir dəstə döyüşçüsü ilə bizim qalanın bir mənzilliyində düşərgə salıb çapar yollayıb sevimli qızının əri, çox möhtərəm Ağakəşiyə lütfkar bir ismaric çatdırmışdı: "Səni görmək, öz çadırımda bağrıma basmaq istəyirəm, əziz qohumum. İstəyirəm ki, bir neçə günümüzü ziyafətlərdə, ovda keçirək".

Əmim Ağakəşi o getməklə də, yola çıxmışdı. Gedəndən üç gün sonra isə Məşədi mənə qərribə bir suzı vermişdi: "Möhtərəm Hüseyn, ova çıxmaq istəyirsənmi?"

Bu təklif kifayət qədər gözləniləsidir - ondan gözləməyirdim, məni çox təəccübləndirdi.

Məşədi insanın hadisələrdən necə tez xəbər tuta bilməsi haqda

Bizim zamanədə xəbərin, daha dəqiq desək, onu nə qədər tez əldə etməyin çox əhəmiyyəti var. İnsana başqalarından əvvəl yetişən xəbər onun həyatını da xilas edə bilər, məhvə də apara bilər - hər şey o xəbərdən necə istifadə etməyindən asılıdır.

Mənim göyərçin sevgim xalqı yaman əyləndirir, üzümə olmasa da, daldada mənə Quşbaz Məşədi deyirlər. Heç açıqlanmıram, çünki bu ziyansız məşğuliyyətim diqqət mərkəzində deyil, bu isə mənə sərf eləyir. Bəzi incəlikləri heç kəslə bölüşmürəm, hətta vəzifəsi quş damını təmizləmək, on dənə göyərçinimə müntəzəm yem vermək olan quşabaxan belə, bir şey bilmir. Bu incə məxluqların fərasətindən, istedadından onun da xəbəri yoxdur, camaat elə bilir ki, mən Allahın yaratdığı bu nəcib quşların gözəlliyindən həzz alıram. Göyərçinləri əslində niyə saxladığım kimsənin ağlına gəlmir.

Ağakəşi başının dəstəsi ilə qayınatası Məhəmmədin yanına, ov etməyə yollanandan üç gün sonra, səfərdə olan göyərçinim qayıtdı. Ayağına başlanmış xırdaca qutunun içindən çıxardığım bükülü dəri parçasının üzərində sinəsinə xəncər saplanmış süvari şəklində vardı. Mənə işləyən etibarlı köməkçimin nə rəssamlıq istedadı, nə də savadı yox idi deyər, təsvir uşaq cizməqarasına oxşayırdı. Amma bu ismarıcının mənası mənim üçün gün kimi aydın idi.

Ən yaxşı çaparı təxminən, on saata qət etdiyi mənzili mənim göyərçinim iki dəfə tez keçirdi, deməli, Ağakışının qətlindən qalada yalnız axşam xəbər tutacaqdılar - bu mənə artıq aydın idi. Görəsən, səsimi çıxarmayıb, hadisələrin bəziləri üçün arzuolunmaz məcrada cərəyan etməsini gözləyə bilərdimmi?

Bəziləri deyəndə, mən kimi nəzərdə tuturdum? Təbii ki, Hüseyn xanı. Mərhum Hüseyn Ağanın nəcib və ağıllı balasını; atasının ölümündən sonra siyasi nüfuzunu tam əldən vermiş oğlunu nəzərdə tutmurdum - o, siyasi səhnədən çıxış olundu. Bu vəziyyət daha çox onun əmisi Əbdül Qadirə, Çələbi xanın yeganə sağ qalmış oğluna sərf edəcəkdi. Əbdül Qadir kobud, kinli, hövsələsiz bir adam idi, mənə heç sevmirdi. Şəkiyə hər səfərlərində mənə qarşı həqarətli münasibətini, qərəzli mövqeyini gizlətməyə qəti çalışmırdı. Öz aləmində buna haqqı da vardı, axı, artıq çoxdan yadlaşmış o uzaq saraydakı müdhiş gizli oyunların qurbanına çevrilib yurdundan didərgin düşərək gəlib buralara çıxan birisi, üç yüz süvaridən ibarət güclü bir dəstənin başçısı olan onun tayı idimi ola bilədimi məgər? Lakin Əbdül Qadir qardaşının ölümündən elə tez xəbər tutmayacaqdı - beş həftə qabaq Həcc ziyarətinə yollanmışdı, o müqəddəs yerlərə səfərlər qısa olmur. Bundan belə bir nəticə hasil olurdu ki, taxt-tac davasının birinci mərhələsində iştirak etmək ona nəsis olmayacaqdı...

Hakimiyyətin ötürülməsi məsələləri bu yerlərdə qanunla o qədər də tənzimlənmir, belə hallarda daha çox yerli adətlərə, ənənələrə əsaslanırlar. Yəni, nə olursa, daha çox zor gücünə olur. Bu elə başqa məmləkətlərə də aiddir, amma belə qarışıq dövrlərdə bu yerlərdə zorsuz keçinmək çox vaxt mümkün olmur.

Xəbəri başqalarından tez əldə etmək mühüm məsələdir, amma bu xəbərdən necə istifadə edəcəyin barədə qərara gəlmək daha mühümdür. Axı bu qərarəni ya ucaldacaq, daha güclü edəcək, ya da məhvinə səbəb olacaq. Belə tələyüklü qərara gəlmək üçün də vaxt lazım idi, mənim isə indi məhz vaxtım yox idi. Dünyasını bivaxt dəyişən hökmdarın qayınatası Məhəmmədin dəstələri sahibsiz şəhərə girib yiyəsiz taxt-tacın davasını girişənə kimi, altıca saatım, bəlkə ondan da az zamanım qalmışdı. Hakimiyyət uğrunda belə gözlənilməz dava başlananda gerek namizədləri bir-bir, səltənətin gələcəyini nəzərə almaqla çıxış edəsən. İnsanpərvərliklə alınmasa da, heç olmasa, ağıllı üsullardan istifadə edib aradan qaldırasan.

Bu vəziyyətdə Çələbi xanın böyük nəvəsi cavan Hüseynin taxta çıxmaq ehtimalı yox idi. O, çox güman ki, həyatına əlvida deməli olacaqdı. Bax, mən onda Hüseyn xanın hüsuruna gəlib ondan soruşdum ki, ova çıxmaq həvəsi varmı.

Hüseyn xan heyvan və quş ovunun ənənəvi üsulları haqda

Məşədinin təklifinə çox təəccübləndim, çünki maraqları arasında ovçuluğun da olduğu heç ağılıma gəlməzdi. O zamanlar mən bu müdrik adamı indiki qədər yaxşı tanıyırdım. Odur ki, əmimə müşavirlik edən, düz-əməlli tanımadığım bir yadellinin öz təklifində bu dərəcədə ısrar etməsi mənə məəttəl qoydu.

-Əmr et, ovda sənə yoldaşlıq edim, ey nəcib Hüseyn xan! Biz yekə bir ayını yatağından qaldırq, sən də onu nizənlə ovla...

-Məşədi, ayını yataqdan qaldırmaq üçün gerek çoxlu sürəkçin ola, mənim sə cəmi dörd nökerim var, onların da biri möhkəm azarlıdır.

-Onda biz ceyran, ya da lap maral ovuna çıxarıq, onların zərif ətindən ləzzət alarıq.

-Bunun üçün də gerek tazıların, tulaların ola, Məşədi! Mənim yoxumdur.

-Onda gəl, sənə şahinini göyə uçurub ov üstünə şığımasına tamaşa edək...

-Səhərdən sərasər yağış yağır, leysanda şahinlə ova çıxan görmüsən heç? - soruşdum.Yavaş-yavaş səbr kasam dolurdu deyəsən. Axı mənim heç şahimim də yox idi, quşu əmim Ağakışiyə bağışlamışdım.

-Fərqi yoxdur, ürəyin necə istəyirsə, elə bir ov olsun - istəyirsən, şahinlə, istəyirsən itlərlə; istəyirsən sürəkçilə, istəyirsən köməkçilə; istər leysanda olsun, istər xoş havada! Ovindi sənə çox lazımdır, xan! Qalanı bir müddət tərk etməlisən, özü də təcili.Ağakışı ölüb! - Məşədi dedi.

Mən rəhmətlik atamın qardaşı Ağakışı xanı çox sevirdim, amma dəfnində iştirak etmək nəsibim olmadı. Sənə doğma olan bir mərhuma son borcunu vermək xatirinə özümü ölümün ağuşuna atmayacaqdım ki... Əgər qaladan çıxmasaydım, canımı yüz faiz alacaqdılar. Bunu dəqiq bilirdim. Həm də onu bilirdim ki, həmin gündən etibarən, Məşədiyə bir can borcum var. Həmin o gün mən elə bir iş tutdum ki, tayfamızın cavanları güclü düşmənlə münaqişə yarananda, həmişə ondan istifadə edirdilər. Mən ənənələrimizə, hətta deyərdim ki, xalq adətimizə uyğun olaraq, dağlara qalxdım. Şəhəri şıdırğı leysan altında tərk etdim, özü də bu səyahətə heç hazır deyildim. Yanımda iki sadıq adamım vardı - Qulaqsız Əli, bir də içində iki göyərçin olan qəfəsi yanında götürmüş şahinsiz şahindarım Məhəmməd...

Düz qırx gün Şirvanın el-obalarını, dağlarını, meşələrini dolaşdıq, sonra dabura qayıdıb hökmdar oldum.

Məşədi bəy siyasətdə hamı tərəfindən qəbul edilən fiqurun heç də həmişə zəif çıxmadığı haqda və ya, şahlıq quşu uçursa, qondurmağa baş tapılacaq.

Bəzən səfil cəngavərlər də hökmdar olur. Adətən, nağıllarda baş verir bu. Real həyatda isə belə bir şey yalnız o halda mümkündür ki, tarixi bir simanın yad ellərdə keçən dərbədərləriyində, sonradan taxta çıxmasında siyasi məqsəduyğunluq olsun və bu, müəyyən nüfuzlu dairələrin mənafeyinə cavab versin.

Ən pis, ən ədalətsiz hakimiyyətdən daha pis olan tam hakimiyyətsizlikdir. Bu deyimin həqiqətinə Hüseyn xanın qaladan çıxdığı həmin o günün axşamı, mərhum Ağakışinin toxtamaq bilməyən qayınatası Məhəmməd xanın dəstələri şəhərdə görünəndə, inanmaq mümkün idi.

Təbii ki, onlara müqavimət göstərən olmadı - ov edərkən faciəvi surətdə həlak olmuş - hadisənin rəsmi yozumu məhz belə idi - ailə üzvlərindən birini dəfn etmək üçün gələn dərdli qohumlara niyə müqavimət göstərsinlər axı?

Hadisənin əslində necə olduğunu tez aydınlaşdırmaq mümkün olmadı, amma üstündən müəyyən zaman keçəndən sonra, mən müəyyən təsəvvürə yiyələnə bildim.

Məhəmməd xanla bir qədər sonra toxunacağım xudmani söhbət zamanı o, and içirdi ki, qətl elə öz-özünə baş verib. O, candan sevdiyi kürəkənini, qəti öldürmək istəməyib. Göründüyü kimi, bir qatil üçün çox gözənilməz bəyanat idi. O deyirdi ki, aralarındakı incikliyin günahı elə mərhumun özündə olub və Məhəmməd xan isə guya xəncərindən daha ustalıqla istifadə edib. Amma Ağakışiyə endirilən zərbənin kürəyinə tuş gəlməsini nəzərə alsaq, Məhəmmədin dedikləri əsaslı şübhələr doğururdu. Lakin bir xalq məsəlində deyilən kimi, günah həmişə öləndə olur. Söhbətdən belə çıxırdı ki, Ağakışı öz xəsisliyinin qurbanı olmuşdu. Məhəmməd xan qızını ona verəndə, belli bir məbləğdə başlıq pulu ödəyəcəyinə söz veribmiş. Bunu da demək lazımdır ki, Pəri xanımın müstəsna gözəlliyini nəzərə alsaq belə, razılaşıqları başlıq xeyli pul idi. Amma ədalət naminə, o da nəzərə alınmalıdır ki, bu izdivac Məhəmməd xana da böyük siyasi mənfəət gətirmişdi. Bu xain qəsdin səbəbləri haqda müəyyən şübhələr məndə elə o vaxt yaranmışdı. Əlbəttə, qohumlar arasında, özü də qan bağıllığı olmayan qohumlar arasında narazılıqlar olur və çox vaxt bu

narazılıqlar lap münaqişəyə, zorakılığa, daha sadə desək, ölüb-öldürməyə də apara bilər, amma bu cür, az qala xırdaçılıq həddində olan bir pulgirlik mənim ağılıma heç batmır. Mən hələ bu hərəkətin siyasi nəticələrindən danışmıram. Hərçənd ki, hakimiyyət davasında siyasi təxminlərin harda bitdiyini, öz yerini adi vəhşiliyə, heyvani ehtirasların tüğyanına hansı anda verdiyini anlamaq da bəzən çox çətin olur. Nə isə...

Məhəmməd xanın torpaqlarında əkin üçün yararlı yerlər elə də çox deyil, xalq çarəsizlikdən yamaclarda daş səkilər düzəldir, bol məhsul verməyən mərcimək əkir. Elə ona görə də camaat dolanışığını qarətkar yürüşlərdən çıxarır və demək lazımdır ki, onlar bu işin əsl ustasıdır. Quldur fəlsəfəsi elə qarət üçün yarayır, lakin ticarət adamlarını, sənətkarları özünə tabe etmək üçün yararsızdır - bunun üçün nəsə başqa bir şey olmalıdır. Tacir-tüccara, sənətkarlara sabitlik, qayda-qanun lazımdır. Əlbəttə, deyə bilmərəm ki, şəhərlilər Ağakışını çox sevirdilər, amma hər halda onun zamanında heç olmasa, sabitlik vardı.

Məhəmməd xan şəhəri işğal etsə də, tezliklə belli oldu ki, Şəki qalası onun özü üçün tələyə çevrilib. Təbii ki, bu özbaşına olmadı. Bütün acgöz adamlar kimi, Məhəmməd xan da hərəkətlərindən doğacaq mümkün nəticələri qabaqcadan götür-qoy etmək qabiliyyətində deyildi. Xəzinəni ələ keçirdi, önü yığıdırıb şəhəri tərk etməkdənsə, qalmaq fikrinə düşdü. Onun adamları yedirlərinin pulunu vermək əvəzinə, ərzağı camaatdan müsadirə etməyə girişdilər, yəni sadəcə, şakərlərindən əl çəkmir, qarətçilik, fərsətçilik edirdilər. Məhəmməd xanın özü isə qayda-qanunu qorumaqdansa, bu soyğunçuluğa son qoymaq üçün barmağını barmağına vurmadı.

Yürüşün, qarətin nə olduğunu yerli camaat da yaxşı bilirdi, döyüşmək nə olduğundan da xəbərdar idilər. Bu bacarıqlarından tez-tez istifadə etməməkləri yalnız onunla izah olunurdu ki, bu xalqın əlində peşəsi, sənəti vardı, dolanışıklarını təmin edə bilirdilər, sakit, rahat yaşamağa üstünlük verirdilər. Burdakı xalq başa düşürdü ki, karvanları qorumaq onları qarət etməkdən daha gəlirlidir. Fikirləşirdilər ki, quldurluq ticarətə xeyir vermirse, deməli, elə inkişafa da faydası yoxdur.

Bu yerlərdə sənətkarlar, tacirlər müəyyən vəziyyətlərdə çox böyük bir gücə çevrilirdilər. Və o vaxt həmin o müəyyən vəziyyət artıq yaranmışdı. Belli olurdu ki, əhalinin səbri nəhayətsiz deyilmiş. Daha doğrusu, səbr kasaları tam daşmasına hələ bir xeyli vaxt vardı, amma şəhərdə elə insanlar tapıldı ki, nə etmək, necə davranmaq gerek olduğunu xalqa kifayət qədər aydın şəkildə anlatdı.

Mən özüm heç kəsə birbaşa məsləhət vermirdim, insanları hər hansı bir hərəkətə incə eyhamlarla da kökləmək olar. Bəzən isə adamı hətta ona inandıra bilərsən ki, beyninə yeridilən bir fikir heç də kənardan gəlməyib, məhz elə özünüküdür.

-Məgər bizi Çələbi xanın törəmələri idarə etməməlidir? Məgər ədalət qanunları, əcdadlarımızın ənənəsi bunu tələb etmir? - Bax, həmin o günlərdə şəhərlilərin özlərinə verməyə başladığı suallar bunlar idi.

Bir də gördük ki, gəlmələr bir-bir ölür. Hər gecə Məhəmməd xanın adamlarından hansınınsa ölüsü tapılırdı, ya da kimsə izsiz-soraqsız yoxa çıxırdı. Məhəmməd xan gördü ki, başındakı dəstə həm şəhəri, həm də onun ətraflarını nəzarətdə saxlamağa bəs eləmir. O il qış da yaman qarlı gəlmişdi deyə, xan qalada ağzıbağlı qalmışdı, heç cür çıxa bilmirdi. Ərzaq bitirdi. Artıq yeməyə heç nə yox idi...

Məsələnin həlli üzbəüz döyüşə qalsaydı, kimsə qələbəyə ümid edə bilməzdi. Bu vəziyyətdə elə bir adam lazım idi ki, ziddiyyəti sülhlə həll etməyə yardımçı olsun. İş elə gətirdi ki, məndən yaxşı namizəd tapılmadı. Axi,

diplomatiya sənətində müəyyən səriştəm vardı, üstəlik heç bir qərəzim, şəxsi marağım yox idi. Hakimiyyətə iddialı deyildim və təbii ki, yardım edərək taxta çıxarası qohumum-filan da yox idi. Təbii ki, nəyə çalışdığımı, hansı istiqamətdə işlədiyimi, istifadə etdiyim göyərçin poçtu vasitəsi ilə yiyələndiyim sirləri kimsəylə bölüşmürdüm.

Yaranmış vəziyyətdə Hüseyn xan hamını qane edirdi; yerli camaat Çələbi xanın nəvəsini özününkü sayırdı. O ki qaldı qalada çarəsiz qalmış Məhəmməd xan və onun dəstəsinə, şəhərdən çıxanda, yalnız Hüseyn onların təhlükəsizliklərinə zəmin dura bilərdi.

-Rəhmətlik kürəkəninin yasını verdin, qızına görə tələb etdiyini başlıqpulunu da götür, get burdan, - mən ona Hüseyn xanın sifarişini çatdırdım.

Məhəmməd xan bu işdə iştirakıma görə mənə təşəkkür etdi, vəziyyəti heç yaxşı deyildi, aclıq özünü göstərirdi. Yeri gəlmişkən, aclıq barədə deyim ki, onların çətinə düşəndə adam əti yediyi haqda şayiələri mən əminliklə təkzib edə bilərəm, lakin Məhəmməd xan dul qalmış qızını, dəstəsinin qalıqlarını götürüb gedəndə, qalada it-pişik qalmamışdı. Biz xəzinədən başlıqpulu əvəzinə götürəcəkləri barədə xeyli çənə döydük, amma nə o, nə də mən mövqeyimizdə inad göstərmirdik, qarşımızda daha böyük məsələlər dururdu. Bax, elə o vaxt Məhəmməd xanı Ağakışının qətlinə sövq edən şəxsin adını öyrənə bildim - görünür, uzun müddət aclıq çəkməyi özünü göstərmişdi, ya bəlkə fikri aparacağı pulun yanında qalmışdı, yaxud da xislətindəki mürdərlikdən idi - nəydi, amma onun dilindən Arəş sultanı Məlik Əlinin adını eşidib bərk-bərk yadımda saxladım.

Bu adı bir də düz üç il sonra, Hüseyn xanın yanı öldürməyə gəlmiş qatilin dilindən eşitdim.

Siz məndən soruşa bilərsiniz ki, bəs, Çələbu xanın oğlu, təsvir etdiyim hadisələr zamanı şəhərdə olmayan möhtərəm Əbdül Qadirin başına nə gəldi. Onun üçün hər şey yaxşı bitdi. Bu nəcib kişi qadir Allahın təqdiri ilə ziyarətini başa vurub vətənə dönəndə, gördü ki, xeyallarında arzuladığı taxtı sevimli qardaşoğlusu tutub və onu nə vurmaq, nə zəhərləmək, nə də hansısa başqa bir yolla aradan qaldırmaq artıq mümkün deyil, çünki Hüseyn xanın təhlükəsizliyinin qeydinə üç oğlu, Qulaqsız Əli, bir də mən qalmışdıq. Mömin şəxs olan Əbdül Qadir bunu dəqiq anlayan kimi, qanuni hökmdara təxirə salmadan beyət edib onun sadıq nökrinə çevrildi. Qeyd etmək lazımdır ki, onun mənə münasibəti elə əvvəlki kimi pis idi, amma mən də bu şəxsin nə qədər kinli olduğunu bildiyimdən, həmin münasibətin nə zamansa yaxşılığa doğru dəyişəcəyinə heç vaxt əsassız ümidlər bəsləmirdim.

Kərim hadisələrin əslində necə baş verdiyi və böyüyəndə nə olacağı barədə

Atamın bütün səyahətlərindən, dərbədarlıqlarından, cəsarətindən, qəhrəmanlıqlarından və taxta necə çıxmasından xəbərdaram. Bilirəm ki, cəsur, vurub-yıxan adamlar atamın yanına gəlib belə deyiblər: "Bizim hökmdarımız ol, ey nəcib Hüseyn xan!". Alçaq qatil Məhəmməd xanı Şəkidən necə çıxardıqlarından da xəbərim var. Bütün bunlar xalqın qoşduğu qəhrəmanlıq dastanlarından bilərəm - dastanlarda yalan olmur.

Mən atamın taxta çıxdığı il dünyaya gəlmişəm; anam, xanın sevimli zövcəsi Mələk xanım isə bari-həmləsini yerə qoyanda tələf olub. Bibim Bəyim deyir ki, atam məni başqa oğullarından çox istəyir, çünki əsl xan zadə kimi doğulmuşam, bu isə Allahın əyan etdiyi bir nişanədir. Yəqin, bibim haqlıdır. Amma mənə, bu istəyin bir səbəbi də atamın anama sevgisi olub - bibim deyir ki, anam çox gözəl qadın imiş.

Əlbəttə, zamanı yetişəndə, mən də, bəlkə, xan ola bilərdim, hər şey qadir Allahın əlindədir, amma düzünə qalanda, özüm istəmirəm bunu. Axı, dərinə, daha müdrik düşünəndə, xan olmaq üçün gerek üç böyük qardaşımdan - Məhəmməd Həsəndən, Fətəlidən, Səlimdən canımı qurtaraydım. Onları əslində tanımasam belə, ögey olsaq belə, hər halda, qardaş sayılırdılar mənə. Təbii ki, öz əcəlləri ilə ölməsəydilər, bunu mütləq etməli olacaqdım. Amma sağ-sağlam, irsən uzunömürlü olmalarını nəzərə alsaq, dünyadan öz əcəlləri ilə köçəcəklərinə ümid yox idi. Mən hələ əmim Ədül Qadiri demirəm, axı, taxt-taca iddia etmək üçün onunda möhkəm əsasları vardı. Taxta çıxmaq üçün belə ağır bir bədəl ödəməyə lap hazır olsaydım belə, hakimiyyətə yiyələnmək kimi bir arzum yox idi. Atam deyirdi ki, görünür bu, Məşədinin təsirindəndir. Atamın fikrincə müəllimim məndə elmlərə qarşı həddindən artıq maraq oyatmışdı ki, bu da hökmdar üçün o qədər də faydalı bir şey sayılmaz. Amma bunu deyəndə başa düşmədim ki, atam ciddi söyləyirdi, yoxsa öz vəzirilə zarafat edirdi.

–3–

Bacarıqlı dülgər Usta və sehirli şəbəkə haqda nağıl

Biri vardı, biri yoxdu, bir şəhərdə Usta adlı dülgər vardı. O, ağacdan məişətdə, təsərrüfatda kara gələn cürbəcür şeylər düzəldir, onları bazara çıxarıb satmaqla dolanırdı. Bizim Usta ən çox, ağacdan quraşdırdığı, adına şəbəkə deyilən pəncərə barmaqlıqları düzəltməkdə ad çıxarmışdı. Asan iş deyildi, məxsusi bacarıq tələb edirdi bu sənət. Sənətkar əvvəlcə, ağac parçalarından şəbəkənin müxtəli quruluşlu hissələrini yonurdu. Bu hissələrin ən irisi bir uşağın ovcuna rahatca yerləşirdi və hər belə parçanın başında birini digərinə bərkitmək üçün qərribə bir çökək olurdu - qıl deyirdilər adına, - sonra da həmin parçaları bir-birinə mismarsız, yapışqansız, qatransız birləşdirir, naxış yaradırdılar. Hər şəbəkənin özünəməxsus, bər-bəzəkli bir naxışı olurdu. Sənətkar bu naxışları ulduzlardan, cürbəcür dördkünc, çoxüzlü parçalardan yığirdi. Usta yaşayan yerlərdə şəbəkənin həvəskarları yaman çox idi.

Adam elə ki, pəncərəsinə şəbəkə taxdı, otağın içinə qərribə kölgələr düşürdü. Gün işığı bu naxışlardan keçəndə isə hər şeyi tamamilə fərqli işıqlandır, evə bənzərsiz gözəllik gətirirdi. Qışda bu pəncərələri xarab olmaması üçün keçə ilə örtürdülər. Sifarişçinin pul sarıdan kasadlığı olmasa, Usta öz naxışlarına slüda parçaları da taxa bilərdi, onda bu gözəllikdən qışda da feyziyab olmaq mümkün idi. Amma imkanlı adam az idi, slüda isə xeyli pul tuturdu - o zamanlar belə şüşələr çox nadir bir şey sayılırdı.

Adamlar deyirdi ki, pəncərədəki naxışlar evi bəd nəzərdən qoruyur, guya dülgər Ustanın naxışlarında, bütün o ulduzlarda-filanda bir tilsim var. Ustanın özü isə ənadi adam idi, belə şeylərə qəti inanmırdı. O bunu çox sadə izah edir, deyirdi ki, gözəllik adamın qəlbinə öz nurunu salır, insanın əhvalını yaxşılaşdırır; adamın keyfi kök olanda isə, bəd ruhlar, cin-şeytan lap dəridən-qabıqdan çıxsa belə, qorxusu yoxdur, əllərindən bir şey gəlməyəcək... Bəlkə elə idi, bəlkə, yox, dəqiq bir söz deyə bilmərəm...

Qarlı günlərin birində, axşamdan xeyli keçmiş, Ustanın evinin qarşısında tanımadığı bir şəxs atdan enib qapısını döydü - görkəmindən uzaq ellərdən gələnə oxşayırdı. Yolçu ondan gecələməyə yer istədi, qazılıq alandan sonra içəri keçdi.

Usta qonaqpərvərlik göstərüb, yolçuya təklif etdi ki, şam yeməyini onunla bölşün. Yemək əsnasında, adət üzrə, ordan-burdan söhbətə başladılar. Qonaq Ustanın bacarığından xəbərdar idi, bu da sənətkara ləzzət elədi, amma bu söhbətdə bir qərribəlik də vardı: yolçu onun barəsində eşitdiyi adamların adını çəkmirdi. Usta ha gözəl idi ki, bəlkə, yaxın olduğu, dostluq elədiyi bir tacirin, bir sənətkarın, bir karvanbaşının adı çəkilə, olmadı...

Qəfil qonağın hardan gəldiyini öyrənmək üçün göstərdiyi nəzakətli cəhdləri də faydasız oldu, qonaq onun suallarına eyni nəzakətlə, amma tam yayındırıcı cavablar verirdi. Yolçunun belə davranış sənətkara artıq onda qərribə gəlmişdi, amma həddindən ziyadə israr göstərməyi özü üçün ədəbsizlik sayırdı deyə, susmağa üstünlük verdi. Söhbətlərinin axırında isə yadelli qonaq Ustaya bir şəbəkə sifariş etdi. Naxışını sənətkar özü seçməli idi, şüşələri qonaq özüylə gətirmişdi, aşırma çantasından çıxarıb masanın üstünə düzdü.

Hər biri ovuc boyda, nazik, lakin möhkəm parçalardı; on altı rəngdə idi - hər rəngdən iki parça. Şüşələrin rəngləri tünd göydən parlaq sarıya kimi dəyişir, şəffaflığı, təmizliyi adamı heyran qoyurdu.

Sənətkar hələ belə şüşə görməmişdi; görmək nədir, heç onların varlığından da bixəbər idi.

Səhər Usta yerindən qalxanda, qonağı görmədi - çıxıb getmişdi. Amma şüşələr masanın üstündə idi. Bir də sifarişinin pulunu bəri başdan qoyub getmişdi. Usta pəncərədən çölə boylandı. Qərribə idi, amma, dərin qarın üstündə at izləri yox idi.

Həmişə səliqəli iş görən, öz peşəsinə qarşı tələbkər olan Usta bu dəfə naxışları daha diqqətlə seçir, parçaları daha səylə yonurdu. Bir müddətdən sonra şəbəkəni tamamladı. Ölçüləri sifarişçinin istədiyi kimi idi - iki dirseyin, bir dirseyə. Əl işini işığa çıxaranda başa düşdü ki, belə gözəlliyi heç vaxt görməyib.

Sənətkar yaratdığından gözünü çəkə bilmirdi, saatlarla qarşısında oturdu, işıqda tamam başqa cür görünən naxışların üzərinə o rəngbərəng şüşələrdən düşən sayrışmalara heyran-heyran tamaşa etdi. Bu gözəlliyi vəsf etmək üçün söz aciz idi, dil də - onu görərkən öz gözllərinlə görəydin.

Bayaq dediyimiz kimi, Usta tilsimə, sehrə inanan deyildi, lakin elə ki, bu bənzərsiz gözəlliyə diqqət kəsildi, qəlbinə sanki bir nur doldu, hüsur çökdü, fikirləşdi: bəlkə bu doğrudan adi pəncərə barmaqlığı deyil, bəzədiyi evi, bəlkə də tək evi yox, bütün şəhəri bəd nəzərdən qoruyan bir təbərrükdür? Dağlıların əzizləyib evdə saxladığı, soylarını qoruyan totem payaları kimi; ya da çöllərdə yaşayan xalqın müqəddəs bildiyi ibtidai, kor-kobud qadın mücəssmələri kimi - yazda, gecə ilə gündüz bərabərləşəndə o arvadların dalını sıgallayıb piy çəkmək lazım idi ki, il məhsuldar olsun... Bəlkə, arzusunun çin olması üçün qadınların yaylıq bağladığı ağaclar kimi; kişilərin "ayıb" yerinə oxşayan, züryətsiz tərəkəmə qadınlarının uşağa qalmaları üçün ziyarət edib üzərinə süd tökdükləri barmaq-qayalar kimi, onun şəbəkəsində də bir hikmət vardı?..

Usta fikirləşdi ki, bəlkə, onun düzəltdiyi pəncərə şəbəkəsinin də şəhirlə gücü var. Lap olmasa belə, çox gözəl idi. Əsl gözəlliyin isə mütləq bir mənası, anlamı olmalıdır. Usta beynində götür-qoy etdiyi bu mətləbi kimsəylə bölüşmür, sadəcə, oturub öz əlindən çıxan rəngbərəng naxışlara tamaşa edirdi. Gəlin, sənətkarı yaşadığı bu estetik həzzlə baş-başa buraxaq, onsuz da bu heyranlığı elə çox sürmədi...

Cüzeppe Amayya öz xələfləri və nakam arzuları haqda

Maraqlıdır, görəsən, nəvə-nəticəm, ya da lap kötükcəm-filan, deyək ki, təxminən iki yüz ildən sonra mənim bəmədə nə düşünəcək? Görəsən, o da bizim Murano adasında yaşayıb, eynən elə mənim kimi, şüşə tökəcək? Və əgər tökəcəksə, görəsən, onun sifarişçiləri kim olacaq?

Hər dəfə adam özünə qərribə suallar verir - cavabını heç vaxt ala bilməyəcəyi suallar.

Məndən rəngli vitraj şüşələrinin nümunəsini istəyən o sifarişçi altmışıncı illərin əvvəllərində elə bir yerdən almışdım ki, əvvəllər belə bir yerin olduğunu eşitməmişdim, Amma dünyanın sərhədləri durmadan dəyişir, genişlənir və

adam gerek öz malı üçün daim təzə alıcılar tapmağa çalışsın. Qoy tanrı bizim gözəl şəhərimiz üzərindən öz kölgəsini əskik etməsin - əsl mömin xristianlığıyla fərqlənən bizim sakinlər heç vaxt başqa dindən olanlarla ticarət etməkdən vaz keçməyiblər.

Cüzeppe Amayyanın emalatxanası istehsal etdiyi məhsulunun ən yüksək keyfiyyəti və sifarişlərin yerinə yetirilməsi müddətləri baxımından öz dəqiqliyi ilə həmişə seçilib və bu, həm daxili, həm də xarici bazarlara aiddir. Təbii ki, sərfəli sifariş adamın əlinə təsadüfi düşmür. Mənim mütəvazi anlayışıma görə, bizim emalatxana Parlaq Venesiyanın bu sahədə ən qabaqcıl müəssisəsidir, amma yenə, adada tək deyildik axı, rəqiblərimiz az deyildi. Sərfəli sifariş almaq üçün, mən uzaqgörənlik edib ticarət evində işləyən kuzenimə çox səxavətli faizlər vəd etmişdim. Əslində, burda elə bir şey yox idi, ədalətli rəqabət qaydaları pozulmurdu. Vitraj üçün keyfiyyətli şüşə düzəltmək çətin işdir, amma alıcı tapmaq da asan deyil, üstelik malı hələ yerinə də çatdırmaq lazımdır axı. Mühəribələr, daxili çəkişmələr zamanı isə bunun öhdəsindən gəlməyin nə qədər müşkül olduğunu yəqin təsəvvür edərsiniz.

Ticarət - incə sənətdir. Əvvəlcə, mənim cəsur soydaşlarım yükü dəniz yoluyla, bizim döyüşçü qaleralarının müdafiəsi altında böyük sultan Üçüncü Mustafanın məmləkətinə çatdıracaqdı və artıq ordan, şüşə daha uzaqlara, dağların o üzünə, qitənin lap içrilərinə gedəcəkdi. Mənzil başına yol qısa deyildi. Amma təsəvvür etdiyimiz qədər uzun da deyildi, çünki Venesiyadan, deyək ki, Nürnberqə məktub dörd günə çatır, insan yaşayan yerlərin lap ucqarındakı Şəki adlanan şəhərə isə cəmi üç aya yetişirdi və bizim uzaq mənzillərə necə sürətlə çatmağımız adamı valeh etməyə bilməz. Lakin məndə bu heyranlıqla yanaşı, bir balaca kədər də vardı.

İnsan öz arzusunu həyata keçməsinin qeyri-real olduğuna görə arzuluqdan çıxarmır. Lap uşaq vaxtlarımdan başlayaraq bütün ömrüm boyu səyahətə çıxmaq həsrəti ilə yaşamışam. Mənim doğma şəhərimin fəzasında belə uzaq səyahətlərin havası daim dolaşır, amma bu, mənim kimilər üçün deyil.

Bizim sənətin sirlərinə dərinləndirən belə olan şəxslərin Venesiyanı tərk etməsinə qoyulan qədim qadağanı mən şüşəçilik sənətinə hakimiyyətin verdiyi yüksək qiymət kimi qiymətləndirirdim, amma bununla təskinlik tapa bilmirdim.

Şəhərimizin mövcud olduğu bütün müddət ərzində şüşə ustaları cəmi iki dəfə Gizli şuranın qərarı olmadan Venesiyanı tərk etmişdilər.

Həmin səfərlərin hər ikisi bir ildə başa çatmışdı. Birinci sənətkarı Genuyada xəncərləmişdilər və qatil, təbii ki, tapılmamışdı; ikinci zavallı isə Neapola çatanda pirojna yeyib zəhərlənmiş, vaxtız vəfat etmişdi. O vaxt istintaq heç zəhərlənmə faktının özünü belə təsbit edə bilməmişdi...

Mənim toxunduğum bu təfərrüatlar heç də sirr deyil - başqalarına görk olsun deyə, Gizli şura öz üsullarını gizlətməyi lazım bilmir. Bizlərə, bu nadir peşənin sirlərinə vəqif olanlara şəhərimizin sərhədlərindən çıxmaq qadağandır. Nə etməli, qanun belədir, qanunlara isə riayət etmək gerəkdir.

Məşədi bəy təsadüfi satışın qeyri-mümkün, təsadüfi alışın isə mümkün olduğu nəsnə haqda

Mən lazımi adamlarla yazışmalar aparmışdım, heç asan iş deyilmiş, amma bir il çəkmədi ki, Abbas Qulu tələb etdiyi şüşə nümunələrini aldı. Şüşələr həqiqətən müstəsna dərəcədə qeyri-adi idi.

Məni ən çox qiymət narahat edirdi, hərçənd ki, başa düşürdüm: malı gətirən tacir onu nəinki birinci əldən, heç ikinci əldən də almamışdı deyə, qiymət belə şişmişdi. Xəzinə üçün bu qədər məsrəf indi hədsiz israfçılıq idi. Hüseyn xanın öz torpaqlarından yığdığı verginin çoxu heç pul da deyildi - xalq vergi əvəzinə,

mal-qara, ərzaq, aşılانmış qoyun dərisi və bu kimi başqa malların arasında, bizdə istehsal olunan ipək dəyətirirdi. Məlumatlı adamlar deyirdi ki, bizdəki ipəyin keyfiyyətinə söz yoxdur, beləsini yalnız Çində tapmaq mümkündür.

Ticarətdə çox vaxt bir müamilənin dalınca digəri gəlir. Mən şüşəni mala dəyişməyi təklif elədim, çünki tacir bizdən aldığı malları sərfəli qiymətə başqasına satıb əlavə mənfəət götürə bilərdi. Təbii ki, əslində, iş adamı üçün nəğdpul daha yaxşı olardı, amma mən bu təklifimin üzərində möhkəm durdum.

Elə tez yox, amma hər halda razılığa gələ bildik, Şəki ipəyinin çəki və keyfiyyətinin Venesiya şüşəsinin çəki və keyfiyyətiylə ədalətli nisbətini öz aramızda razılaşdırdıq. Əgər əyani təsəvvür etsək, qalınlığı dəvə yunundan əyrilən sap qədər olan əl boyda şüşə parçasına çox nazik üç qadın yaylığı verməli olurduq.

Son qiymətin müzakirəsi həm satıcıdan, həm alıcıdan hərtərəfli düşünmək, qəti tələsməmək tələb edir - onlar yalnız bu yolla ziyandan qaça, xoş söhbətdən, işgüzar ünsiyyətdən zövq ala bilərlər. Söhbətimizin sonunda təzə tanışım mənə daha bir kiçik təklif etmək imkanını da əldən buraxmadı.

Tacir əmin edirdi ki, hal-hazırda xüsusi sandıqda qablaşdırılmış bu mali köhnə, ümitsiz bir borcun əvəzi kimi alıb və əsil-nəcabətli, varlı bir alıcı tapsa, pulunu diriltmək üçün çox aşağı qiymətə verə bilər.

Çoxbilmiş heç demədi ki, bizim diyarlarda belə şeylərə ümumiyyətlə ehtiyac yoxdur. Bu müamilənin baş tutmasını zirək tacir birbaşa mənimlə bağlayırdı. Onun satmağa çalışdığı mal köhnə kitablar idi. Əlyazısı olmasa da, içərisində çox gözəl qravürlər vardı. Kitabların yazıldığı dil mənə tanış idi. Bir az fikirləşəndən sonra, onları hökmdara göstərmək qərarına gəldim.

Kərim danışmağa adam tapılmayan dil haqqında

Atam mənə yaltaqlığı hiss etməyi xüsusi öyrədirdi. Yaltaqlıq əgər daimdirsə, ənənədən doğub davranışın tərkib hissəsinə çevrilirsə, onu seçmək çətin olmur. Çətin onda olur ki, sənin fəvqəladə istedadın barədə obyektiv mülahizələr öz qulağına da xoş gəlsin.

Məşədi deyir ki, məndə dil öyrənməyə böyük qabiliyyət var. Ona inanıram. İndi mənə öyrətdiyi, sözlərini bir-bir əzbərlətdiyi dili bizim şəhərdə bilən yoxdur. O dilin adı latın dilidir. Artıq bir ildir məşğul oluruq. Hər səhər kitabımı açıb qarşıma qoyur, oxuyuram. Kitablar müdriklik xəzinəsidir, biz onların qədrini bilməliyik. Mənim oxuduğum kitabda qədim zamanlarda yaşamış və artıq çoxdan yox olmuş xalqların, səltənətlərin tarixi yazılıb. O kitabın adı da elə "Tarix"dir. Onu dünyasını çoxdan dəyişmiş Herodot adlı bir alim qələmə alıb. Herodotun kitabı Bəyim bibimin danışdığı nağıllar qədər maraqlı gəlir mənə.

Müəllimim deyir ki, latın dilini bilməyim hələ tanımadığım, uzaq dünyaların dillərini öyrənməyimə də kömək edəcək.

Nəqqaş və güzgülər haqda nağıl

Biri vardı, biri yoxdu, yer üzündə Yəhya adlı bir nəqqaş vardı.

O, sifarişçinin istədiyi bütün heyvanların, bitkilərin şəklini çəkə bilirdi - maralı caynağına keçirmiş bəbir, təzə-tər otlardan yeyib şəllənən kəl, göydə uça-uça yerdəki dovşanı güdən şahin, dördnala gedən at, gördüyü, ya da uydurduğu gül-çiçək - hər şey çəkirdi. Şekillərini böyük ustalıqla işləyirdi. Amma nəqqaş Yəhyanın ən çox insan sifətləri çəkməkdən xoşu gəlirdi, adamlar onda daha yaxşı alınırdı.

Şekilləri karvansara divarlarını, incəsənətə ruhən meylli, varlı adamların evlərini bəzəyirdi. Ara-sıra məscidlərdə işləyirdi, amma orda yalnız naxış, gül-

çiçək çəkməyə icazə vardı. Sənətinə ehtiyac böyük idi deyə, Yəhya işsiz qalmırdı. Bir yerdə çox oturub qalmaqla arası yox idi, özü də bunun səbəbi heç də səyahətə olan həvəsi deyildi. Tamam başqa, qarşısıalınmaz deyə biləcəyimiz bir meylin ucbatından yaşadığı yeri tez-tez dəyişməli olurdu.

Səbəb qadınlar idi. Daha dəqiq desək, qadınların özləri də yox, kişilərin həddindən ziyadə bədgümanlığı, hər şeydən şübhələnməsi. Özü də hamısının yox ha, yalnız xəbis, paxıl kişilərin.

Necə olurdusa, nəqqaş Yəhyanın çəkdiyi şəkillərdəki hurilər, pərilər, başqa qadınlar tamamilə real, ömrünü sağ-salamat sürən bəzi qadınlara çox bənzəyirdi. Və həmişə də bu bənzərliyi bilərəkdən gözə soxan bədxahlar tapılırdı...

Məsələn, tutalım, Yəhya varlı karvansara sahibinin istəyi ilə nağıllardan olan məşhur döyüşçü qadının - Nuşu pərinin şəklini şəlalənin yanında oturub zanbaqlara tamaşa edən yerdə yaratdı. Elə canlı yaratmışdı ki, tamaşasına iki göz gerekdi. Baxanların hamısı, o cümlədən, elə sifarişçinin özü də çox razı qalmışdı, nəqqaşın yaratdığına heyranlıqla baxıb feyziyab olurdular... Amma sonra bir də görürdün, dedi-qodu car oldu ki, guya həmin bu nağıl qəhrəmanı Nuşu pəri şəhər qarovulunun rəisi filankəs bəyin xeyirxah zövcəsi, çox möhtərəm Mətanət xanıma oxşayır...

Ya da, götürüb heyvanların, quşların dilini bilməsiylə, oxuyub-yazmaq bacarığıyla dillərdə dolaşan gözəl Züleyxanın şəklini çəkir, onu şir-pələngə öz qəzəllərini xoş avazla oxuduğu yerdə təsvir edirdi. Heç üç gün çəkmirdi, bunu da tanıyırdılar - sən demə, bu şəkil də əyalətdə vergi rəisinin sevimli xanımına bənzəyirmiş.

Yaxud, günlərin birində fırçasını əlinə alıb əfsanəvi cəngavər Ağabalaya məsləhət verən müdrik pərinin şəklini yaratdı - heç adam da deyil ha, əfsanəvi simadır, - səhərisi görürdün, qəssabbaşı xəncərini sıyıb yüyürdü üstünə...

Vallah, heç bilmək olmur adamlar bu dedi-qodulara necə inanırdılar, axı, həmin o möhtərəm xanımlar mübarek üzlərini ev adamlarından, yaxın qohumlarından savayı kimsəyə göstərməzdilər.

O qadınlarla Yəhyanın arasında gizli əlaqənin olmasına dələlət edəcək heç nə yox idi ortada. Amma belə bir şey ümumiyyətlə mümkün idi, bunu dəqiq söyləyə bilmərəm, çünki nəqqaş Yəhya bu sarıdan çox ağzıbütöv adam idi, olsaydı belə, danışası deyildi.

Yazığı bütün bunlara görə ay çırpırdılar ha! Bəzən lap xəncər zərbəsi də alırdı. Düzdür, Yəhya özü də az aşın duzu deyildi, istəsə cavablarını artıqlaması ilə verə bilərdi - əbasının qolunda daim xəncər gəzdirdi, anası tapşırırmışdı. Amma elə bil Allah da saxlayırdı onu. Buna baxmayaraq, məcbur idi ki, yaşadığı yeri tez-tez dəyişsin. Yəhya özünə ha söz verirdi ki, heç nağıllardakı qadınların da şəklini çəkməsin, sözünə əməl edə bilmirdi. Sifarişçiləri əl çəkmirdilər - o yerlərdə qadın şəkilləri yaman dəbə minmişdi. Amma, lap düzünə qalanda, Yəhyanın özü də qadın gözəlliyinin düşkünü idi.

Gəlin, biçərə Yəhyanı Allahın izniylə çıxdığı növbəti səfərdə buraxaq, onsuz da bu dərbəderliyinə daha çox qalmayıb.

Hüseyn xan sarayının bəzəklərində nə görmək istədi

Mən istərdim ki, usta nəqqaşlar babam Çələbi xanın Nadir şahla -dəryalara kimi uzanan əzəmətli səltənətin tacıları, şahlar şahı Nadir şahla necə söhbət etdiyini çəksinlər. Bu əhvalatı mənə haqqın dərghasına vaxtsız qovuşmuş əmim Ağakişi danışdı.

Həmin gün Nadir şah Hindistan yürüşündə qənimət götürdüyü Tavus taxtına çıxmışdı. Dehli şəhəri uğrunda döyüşdə qələbə çalan Nadir şah Hindistanın

məğlub sultanı taxtı ilə yanaşı tacını da gətirmişdi. Amma Nadir üreyigenişlik göstərib ona təbəssümlə belə demişdi: "Bu tacı haqq etmişəm, amma onu sənin üçün qoyuram".

Tacı qaytarmışdılar, amma sultanın taxtını götürmüşdü. O taxta Tavus taxtı deyirdilər, çünki onu yelpinc kimi açılmış tovuz quyruğu şəklində düzəltmişdilər. Təmiz qızıldan idi, üstü yaqut-zümrüdlə bəzənmişdi. Bu əzəmətli taxtın söykənəcəyi üç adam boyunda olardı, elə eni də bir xeyli vardı - üstündə rahatca yayxanıb otura bilərdin. Hindistan yürüşündən həmin o taxtı olmazın zülümlərlə - hərəsi dörd dirsəklik altı təkəri olan arabaya səkkiz dənə kəl qoşub gətirmişdilər - o qədər ağır idi.

Babam Çələbi xan hüzurunda duranda, Nadir şah həmin o taxta çıxmışdı. O gün Çələbi xanın əynində gümüş sinəbəndinə şir surətli, quyruğu qıvrılmış ilan olan qəribə məxluqun şəkli döyülmüş zireh də yox idi.

Heç Toledo poladından sağ əli üçün uzun, sol üçün qısa cüt qılıncı da yanında deyildi.

İşıqlı dünyaya hələ iki həftədən sonra gəlməli olan quzunun dərisindən qara papağı da yox idi başında.

Onun boynunda ilgək vardı, kəndirin ucu isə şah cəlladının əlində idi.

Çələbi xan öz hökmdarına sadıq idi, şahın yolunda uzaq məmləkətlərə yürüşə də çıxırdı, dəfələrlə yaralanmışdı, ona əmanət edilən torpaqları qanun-qayda ilə idarə edir, hökmdara asi olmurdu, ordunun, dövlətin ehtiyaclarını, şahın istəklərini ödəmək üçün vergisini-töycüsünü də vaxtlı-vaxtında çatdırırdı. Amma buna rəğmən, gözdən düşmüşdü. İndi Çələbi xanın həyatı Nadirin gözüünün bir işarəsindən asılı idi - cəlladına göz elədimi, boynundakı ilgək dartılacaq, gen dünyasını dar edəcəkdə. Cəllad hökmdarının istəyini sözsüz anlamağa öyrəncəli idi.

Ətrafda üç yüzə qədər əyan-əşrəf tam sükut içində durmuşdu, nəfəs çəkmədən şahın göz eləməsini gözləyirdilər. Onların arasında durmuş alçaq, ikiüzlü Nəcəf isə sevindiyyindən özünə yer tapa bilmirdi. Nəcəf canışın idi və məhz onun səyləri babamı gözdən salmışdı.

Və o əsnada Çələbi xan danışmağa başlayır. Onun səsi ölümdən qorxan adamınkına bənzəmirdi, sakit, inamlı çıxırdı - Çələbi xan özünə əmin idi. Elə bil nə boynundakı kəndir vardı, nə də onu uca divana gətirəndə əyninə geydirdikləri kəfən. Xan deyirdi ki, həyat bir göz qırpımında ötən bir şeydir və onun canını almaq çətin deyil, lakin indi bütün insanları, hakimi-mütləqin özünü xəbərdar etməyə borcludur ki, bilsinlər - Çələbi xanı şərleyiblər. Şahın çıxardığı hər müdrik ömrə onun acgöz canışını Nəcəf iki dənə də özününkünü əlavə edərək şəxsi sərvətini artırır, əlahəzrətin sadıq təbəələri isə durmadan ziyana düşür, dilənçi kökündə yaşayırdılar. Bu təbəələr Nadir şahındır, o, Çələbi xan isə şahın sadıq nöqəridir və heç bir halda imkan verməməlidir ki, hökmdarın uca adından istifadə edib ədalətsizlik törətsinlər...

Çələbi xan kim idi? Nadir şahın əzəmətli səltənətinə bizim xanlıq kimi neçəsi yerləşərdi? Saymaqla bitməzdi. Amma o, həşəmətli hökmdarla bərabər insan kimi danışdı və bu hərəkətindən hiss olunurdu ki, xan haqq yolundadır deyə, özünü güclü hiss edir.

Çələbi xan onda hökmdarı inandıra bildi və Nadir şahın baxışları altında tır-tır əsən dünya hələ belə bir şey görməmişdi.

Məşədi bəy Nadir xanın müdrikliyi və təsviri o qədər də caiz olmayan şanlı əməlləri haqda

Lap cavan yaşlarımda, saray dəftərxanasında katib kimi çalışmağa başladığım ilk ili, mən Hüseyn xanın nəql etdiyi həmin o söhbətin əyani şahidi

olmuşam. Təsdiq edə bilərəm ki, nə Hacı Çələbi xanadək, nə də ondan sonra, şahla belə görüşdən sonra sağ qalmağa nail olanlardan heç biri ixtilatda sadə olmayan bu tarixi şəxsiyyətlə belə sərbəst danışmaq cəsarətində bulunmamışdı. Həmin o hadisə çox söz-söhbətə səbəb oldu və Hacı Çələbi xana müəyyən hörmət, şöhrət gətirdi. Bunu da xatırlatmalıyam ki, şayiələrə görə, Nadir şah elə həmin günün axşamı xana göstərdiyi insanpərvərliyin əsaslı olmasına şübhə etməyə başlamışdı.

-Əgər bu şəkili Çələbi boynunda kəndir ola-ola mənə etiraz edirsə, ilgəkdən çıxandan sonra nələr törədər? - deyə, zəhmli hökmdar ortaya kimsədən cavab tələb etməyən bir sual atmışdı. Nadir şahın bu şübhələrinin uzaqqörənliyini qiymətləndirməmək ədalətsizlik olardı.

Hacı Çələbi xan evinə, Şəkiyə döənən kimi, şahın canişini Nəcəflə aralarındakı siyasət və maddiyyat baxımından fikir ayrılığına birdəfəlik nöqtə qoydu - bunu rəqibinin bədənindəki həyati əhəmiyyət kəsb edən bəlli nöqtələrə üç, yaxud dörd xəncər zərbəsi endirməklə gerçəkləşdirdi.

Elə həmin il, Hacı Çələbi ləngitmədən öz xanlığında vergi islahatı apardı, müstəmləkənin xəzinəsinə ödəyəcəklərini məqbul həddə gətirib çıxardı. Kəsəsinə desək, xərac verməyə son qoydu. Nadir şahı köhnə bazara qoyduğu təzə nırxın məqsəduyğunluğuna və dönməzliyinə inandırmaq üçün onun ordusunu "Gələrsən, alarsan" qalasının ətrafında darmadağın da etdi.

Hüseyn xanla söhbətimdə mən acizənə fikrimi bildirdim ki, saray zallarında əbədləşdirməyə həmin döyüş daha layıqdır. Amma dilimə gətirmədim ki, səltənətə verməli olduğu xəracı kəsirlə ödəməsinə görə dindirilərək boynunda kəndir təsvir olunması gələcək nəsillər üçün bəlkə də ibrətamiz olardı, çünki vergiləri vaxtında ödəmək lazımdır. Digər tərəfdən həmin səhnə sülalələrinin əsasını qoyan layiqli tarixi bir şəxsiyyətin, bütün mənalarda görkəmli bir insan olan Çələbi xanın xatirəsinə göstərilən bir sayğısızlıq təsiri də bağışlaya bilərdi.

Şahlar şahı Nadirə o məşhur döyüş isə qeyd-şərtsiz ən böyük nailiyyət idi.

Hüseyn xanın xeyli düşündükdən sonra, sarayın divarlarında hansı təsvirlərin çəkiləcəyini əmr etməsi haqda

Mənə babam Hacı Çələbi xanın məşhur döyüşünün şəklini çək. Elə çək, ki, baxanda, əzəmətli ordunun bizim qalanı necə mühasirəyə aldığı, Nadir şahın bu mühasirəni hər bəlinin bütün qaydalarına uyğun şəkildə apardığı da görünsün. Hiss olunsun ki, qalanın müdafiəçiləri divarların arxasında gözləmədən, darvazalardan çıxıb düşmənlə qeyri-bərabər döyüşə girəndə, yadellilər necə çaş-baş qalır. Cəsur döyüşçüləri təsvir et; hər yüzlüyün özünə məxsus bayraqları altında savaşa çıxan gənc onbaşlıları; təcrübəli, dünyagörmüş yüzbaşlıları çək; minbaşı gərəkmez - bizim qoşunda minbaşı olmayıb.

Babamla yanaşı atam Hüseyn Ağanı çək. Sadıq döyüşçülərini irəli aparanda, cidasının ucuna taxdığı nişanını çək. Atamın əlində şah minbaşısının kəlləsini göstər. Həmin günün taleyini elə o kəllə həll etmişdi - düşmən Nadir şahın ən bacarıqlı sərkərdəsinin döyüşdə yenildiyini görüb sarsılmışdı. Atamın üzünü xatırlamıram, onu itirəndə çox balaca idim, amma deyirlər, ona çox bənzəyirəm.

Bir də əmr etdim ki, ov səhnələri çəksin - cəsur insanların vəhşi heyvanları qovmasını. Mənim sevimli əmim Ağakışını da ovda çəkərsən. Onun şəklini mənim yaddaşımda qaldığı kimi göstərsən -necə adam olduğunu danışacam sənə. Ayı ovuna yaba ilə çıxmasını, at çapa-çapa yayı necə çəkməsini, atdığı oxun maralı necə haqlamasını, ceyranı necə kəməndə salmasını... hamısını danışacam. İgidlikdə, cəsurluqda onun tayı-bərabəri yox idi. İstəyirdim deyəm

ki, Ağakışının alçaq, rəzil, satqın, acgöz adamlar tərəfindən necə qətlə yetirildiyini də çəksin, amma demədim. Qoy sarayımın divarlarında xoşbəxtlik, rifah əbədləşsin, onsuz da qatillərlə haqq-hesabım hələ qabaqdadır.

Nəqqaş Yəhya və güzgülər barədə nağılın davamı

Nəqqaş Yəhya yenə yola çıxmışdı, gəlib bir şəhərə yetişdi. İstədi görsün, oralarda kiminsə nəqqaşə ehtiyacı varmı. Bu yerlərdə heç vaxt rəssam görməmişdilər. Şəkil çəkdirmək ənənəsi ümumiyyətlə yox idi deyə, rəssama ehtiyac da duyulmurdu. Yəhya nə qədər soruşur, nə qədər iş axtarırsa, onun sənətiylə maraqlanan olmur.

Amma qəflətən bəxti açılır. Sən demə, bu camaata rəssam da lazım olarmış, özü də kimə-kimə, şəxsən baş vəzirin özünə.

Amma gəlin hadisələri sırayla, lap əvvəldən danışaq.

Biri bardı, biri yoxdu, o şəhərin bir hökmdarı vardı. Günlərin birində kişinin beyninə girir ki, mütləq öz sevimli bacısının şəklini çəkdirsən. Vəziri çağırır, tapşırığını verir. Deyir, sifarişini yerinə yetirmək üçün rəssam tapsın. Bir də bunu tapşırır ki, hökmdarın bacısının üzünü gördüyü üçün rəssam işini bitirəndən sonra vəzir onun gözlərini çıxartdırmalı olacaq. Bir az ziddiyyətli vəziyyət idi, amma o zamanlar tərbiyə, davranış barədə də insanların öz anlayışı vardı. Amma bunu demək lazımdır ki, o vəzir zövqlü bir insan idi, incəsənətə qiymət verir, rəssamlıqdan başı çıxırdı. Ona görə də heç istəmirdi ki, rəssamın gözləri kor olsun - bu əmri vermək təsviri sənəti, musiqini, poeziyanı sevən bir insan kimi, onun təbiətinə tam zidd idi. Lakin imtina da edə bilməzdi, çünki nəinki məqam və vəzifəsi, hətta şəxsi təhlükəsizliyi belə bundan asılı idi.

Vəzir saraydan çıxıb evinə gedir, qəm dəryasına qərq olub xalının üstünə oturur, xurma yeməyə başlayır, çünki həmin gün dərin sarsıntı keçirdiyindən, böyük qüسسə içində olduğundan boğazından başqa heç nə keçəsi deyildi. Əslində, bu nəcib insanı günahsız birisinin gözlərini çıxarmalı olduğu narahat edirdi - öz həyatı boyu bu cəzanı çox adama vermişdi, amma onlar tamam başqa qəbildən olan insanlar idi. Vəzir o vaxta kimi cürbəcür şər əməllər törədənləri, qatilləri, başqasını zəhərləyənləri, xainləri, satqınları və heç də asan olmayan əyan-əşrəf mükəlləfiyyətləri ilə məşğul həmkarlarını başının tükü sanı cəzalandırmışdı, amma onların arasında bir dənə də rəssam olmamışdı.

Oturub xurmasını yeyirdi və qəflətən ağılına bir fikir gəldi...

-Atının dırnaqlarındakı toz olum, ey müdriklər müdriki, - ertəsi gün səhər, gündəlik ziyarəti əsnasında hökmdarla söhbətinə belə başladı. - Rəssam tapmışam, amma belə sənətkar yer üzündə azdır, əgər gözəlliyiylə Güneşə, Aya, bütün səma cismlərinə "sən çıxma, mən çıxım" deyən gözəl bacının şəklini çəkəndən sonra, sən də əksini bütün parlaqlığı ilə yarada bilməsə, yanıb tökülərəm. Mənim qəlbim indi çox kədərli, çox nigarandır ki, dövrün ən böyük siyasi xadimi olan şəxsinizin tarix üçün əbədləşdirilmiş simasını gələcək nəsillər seyr edə bilməyəcək.

-Sənin bu kədərini bölüşürəm, amma dərd çəkmə - bunun üçün başqa bir rəssam tapırıq.

-Böyük məmnuniyyət və sevincə, qibleyi-ələm, - vəzir cəld cavab verdi - amma rəssamlar da çoxbilmiş adamlardır, əgər bizim qaydalardan xəbər tutsalar, nə qədər xalı-xalça versək belə, onları çəkib bizim yerlərə gətirmək heç cür mümkün olmayacaq. Bir də ki, rəssam əgər sənin bacını heç vaxt görməyəcəksə, gözlərini çıxarmağa nə hacət?

-Görməyəcəksə, doğrudan mənası yoxdur, - hökmdar ürəyigenişlik nümayiş etdirib onunla razılaşıdı.

-Qoy şəkli bacına baxmadan çəksin.

-Elə şey olar? Bacaramı? - hökmdar fikrə gedib, şübhəylə soruşdu.

-Bacarar. Əgər xanımın nə qədər gözəl olduğunu lap uzaqdan, güzgüdə görse, bacarar - çoxbilmiş sənət əşiqi dəqiqləşdirdi.

Hökmdarından razılıq alıb Yəhya ilə danışdı və onlar işə başladılar. Vəzir öz hökmdarını aldatmadı; onun ümumiyyətlə aldatmaq kimi bir şəkəri yerli-dibli yox idi, o, sadəcə, rəssamın gözlərini xilas etmək istəyirdi. Yəhya hökmdarın bacısına gözünün ucuyla belə baxmadı, yoxsa qızın gözəlliyindən kor olardı - poetik mübaliğə kimi demirik bunu, - elə əslində də kor olardı. Gözəli bəzəyib bir otaqda əyləşdirdilər, rəssamı isə başqa otaqda yerləşdirdilər. Tökdüyü tədbirin əxlaqa bir zərrə də kölgə salmadığına tam əmin olmaq üçün onları otaqlarda arxa-arxaya oturtmuşdular. Rəssama dedilər ki, işinə başlasın. Və çəkdiyi xanım barədə məlumatı olsun deyərək, araya güzgü qoydular, özü də bir yox, müxtəlif bucaqlar altında, bir neçəsini. Güzgülərdən birində xanım özünə baxır, ikinci güzgü təsviri birincisindən alıb üçüncüsünə ötürür, dördüncü güzgüyə isə Yəhya ara-sıra oğrun-oğrun nəzər salırdı. Axırı salamatlıq oldu. Tək salamatlıq yox, e-e, əməlli-başlı iş qoydu ortaya, hər şey əla oldu.

Nə başınızı ağrıdım, həmin şəkli dəniz sahilində qərar tutan çox böyük bir şəhərin hökmdarı görüb qıza bir könüldən min könülə vuruldu, elçi göndərdi, evləndilər və uzun illər mehriban, şad-xürrəm yaşadılar. Arvadının qardaşına toy hədiyyəsi kimi, şəhərlərindən birini hədiyyə elədi və, təbii ki, vəzirin də hörməti artdı, işləri daha yaxşı getməyə başladı. Rəssam da qalib hökmdarın sarayında yaşadı və hələ çox siyasi xadimlərin, tarixi şəxsiyyətlərin şəkillərini yaratdı. Amma yazıq həmin o hadisədən sonra qadın şəkillərini yaman həvəssiz çəkirdi...

Kərim sevimli bibisinin ərə getməsi və ailə çəkişmələri haqda

Mənim bibim gəlin oldu. Bir ildən çox idi elçilər əldən-dildən düşmüşdülər, nəhayət, razılaşıdılar. Məşədi çox çalışdı ki, bu nikah baş tutsun və indi də işin alınmasından çox razı qalıb. O, mənə izah elədi ki, bu qohumluq atam üçün də, bizim hamımız üçün də çox sərfəlidir. Çünki Hüseyn xanın bacısı gözəl Bəyim xanım Dərbənd şəhərinin hökmdarı, geniş torpaqlara nəzarət edən Fətəli xanın zövcəsi olacaqdı.

Məşədi danışdı ki, onun şəhəri dənizin sahilindədir. Eni ikikəlli araba boyda, uzunluğu isə bir günə qət etmək mümkün olmayan yol qədər olan möhkəm qala divarları ilə əhatə olunub.

Fətəli xanın elçiləri dünən Dərbənddən gəlmişdi, Bəyim xanıma toy hədiyyələri gətirmişdilər. Üç gündən sonra Şəkinin küçələrinə xalılar döşənəcək, toy karvanı onların üstüylə Dərbəndə yollanacaqdı və Bəyim xanım hökmdarın arvadı olacaqdı. Mən yaman darıxacam, bibim atamdan savayı yeganə doğma insandır mənə.

Hələlik isə yeni sarayın qarşısındakı nəhəng çinarların altında şəhərin bütün əhalisi üçün ziyafət gedir. Buğlanan iri təştlərin içindəki nemətlərdən hər kəs ürəyi istəyən qədər, lap bol-bol yeyir - orda Xivə düyüsündən plov da var, qarğıdalı unundan xəngəl də, cız-cız cızıldayan, təndir lavaşıyla dürməklənmiş quzu ıçalatı da. Saymaqla qurtaran deyil.

Sarayda isə atam Fətəli xanın elçilərini qəbul edir. Sarayda işlər hələ başa çatmayıb, heç pəncərələrin şəbəkələrini də yerinə taxmayıblar. Divarların bəzəyinə təzə başlayıblar, amma artıq gözəl görünür -bizim saraya ziyafət yaraşır.

Böyük babam Çələbi xanın bütün şəcərəsi gəlib toya - onun oğlu, atamın əmisi möhtərəm Əbdül Kərim, mənim üç böyük qardaşım Məhəmməd Həsən, Səlim, Fətəli...

Hər biri özüyə otuz atlı gətirib, onlar toy karvanını məmləkətimizin sərhədlərinə kimi müşayiət edəcəklər. Bu dəstələri atam şəhərə buraxmadı, onlar qala divarlarının altında dörd düşərgə salıb durdular, ziyafətə hər dəstədən yalnız üç adam dəvətli idi.

Görəsən, bu adamlar doğrudan qohumdur mənə? Özümü onlara yaxın saymıram. Bu insanlar üçün atalarının kənarda olan arvadından doğulmuş oğlu kimdir axı?.. Onlardan yalnız Fətəli bəy mənim başımı sıgallayıb, bir qızıl sikkə verdi, qalanları mən tərəfə heç baxmırdı da. Onların gözü sarayda idi, aynabəndlərinə, şəbəkələrinə, divarlardakı şəkillərinə heyranlıqla tamaşa edirdilər və bu heyranlıqlarını dildə də bölüşürdülər, amma paxıllıqlarını heç cür gizləyə bilmirdilər. Bir də onların hər üçünün baxışlarında bir sual vardı, elə bil fikirləşirdilər ki, bu boyda cah-cəlal nəyə lazımdır axı? Böyük qardaşım Məhəmməd Həsən hələ zarafat da elədi. Dedi ki, möhtərəm əmiləri Əbdül Qadir memarların ustalığına heç məhəl qoymur, çünki yaxşı başa düşür: pəncərələrdəki bu şəbəkələri, divarlardakı nəqqəşlıqları heç cür çırpışdırma bilməz. Məhəmməd Həsən dedi ki, belə gözəllik yalnız hokmdara məxsus ola bilər, əmisi isə heç vaxt xan ola bilməyəcək, deməli, paxıllığın da mənası yoxdur. Məhəmməd Həsənin maraqlı gülməyi var; elə gülür ki, hamını güldürür. Onun iynəli zarafatına indi də gülüşdülər, Əbdül Qadir isə canavar kimi baxdı. Atam düz deyirdi ki, qohumlarla davranışda mütləq gerek ayıq-sayıq olasan.

Abbas Qulu memarlıqdakı mənalar və memarların adətləri haqda

Heç kəsin görmədiyi bir sarayı necə tikəsən? Bunun iki yolu var - birincisi, bəclikdir - sarayı tikəsən, sonra da sifarişini inandırasan ki, onun üçün inşa etdiyin bina görünməmiş bir şeydir. İkinci yol düzlükdür - elə tikəsən ki, səndən qabaq kimse tikə bilməyib. Birinci yol üçün gerek bəlağətli danışa biləsən, bir də dərbar əhli arasında öz adamların olsun; ikincisində isə yalnız Allah rızası olmalıdır.

Xəzinələri zəngin deyil, sarayın ölçüləri də elə ona uyğundur. Düzünü desəm, mənim tikdiyim heç saray da deyil, onu hokmdarın daimi iqamətgahı yox, möhtərəm qonaqları qəbul etmək üçün məkan adlandırmaq daha düzgün olardı.

Ustanın inşa etdiyi bina nə qədər əzəmətli və bahalı olur-olsun, onun mahiyyətində mütləq bir ismarıq olmalıdır. Bina kəhkeşandakı nəyinsə kiçik surəti, kainatın pıçıltısı, yarandığı aləmin əksi kimidir.

Mən fikirləşirdim ki, tikilinin həqiqi ölçülərindən çox, adamların gözüne nə boyda görünəcəyi önəmlidir. Əgər maliyyə sarıdan məhdudiyyət varsa, onda elə bir quruluşdan, elə bir üsuldən istifadə etməlisən ki, tikiliyə həqiqətən qeyri-adi bir nəsnə gətirsin, onu gözlərdə bir görüntü olaraq, böyütsün.

Bu üsulu mən kəşf etməmişəm, bu qərribə sözü elə yerli ustalardan eşitdim - şəbəkə. Bab-e-Alinin sərhədləri daxilində ona bənzər bir şeyi daşdan düzəldirlər, adına da muşarabiya deyirlər. German torpaqlarında isə belə şeylər dəmirdən quraşdırılır. Şəxsən özüm görməmişəm, amma böyük vitrajları bütün xırdalıqları ilə əks etdirən qravürlər var, onlarla yaxşı tanışam. Burda isə ustalar buna bənzər şeyləri ya palıd, ya çinar ağacından düzəldirlər. Özü də əvvəlcədən yaxşı-yaxşı qurudub xüsusi üsulla emal edəndən sonra.

Onların yaratdığı naxışların incəliyinə gerek layiq olduğu qiyməti verəsən, bu naxışlı pəncərələr gün işığının içəri düşməsinə təmin edir, otaqları qızdırır. Bəzən şəbəkəni şüşələyirlər, amma burdakı şüşələr keyfiyyətli olmur, tutqun, bulanıqdır. Mən təsəvvür elədim ki, belə çərçivələrə rəngli şüşələr taxsan, gör necə olar. Bu şüşələr yəqin ki, sarayın otaqlarına əlavə həcm verərdi, divarlardakı təsvirləri tamam fərqli göstərərdi.

Görəsən, bir tikilini işıqlı saray etmək olar? Olar, əgər onu əsl sənətkar tikirsə. Mən, Abbas Qulu isə həqiqi sənətkaram, amma bu barədə artıq demişəm. Məsələ birçə bunda idi ki, bu qədər rəngbərəng şüşəni hardan alağ. Sarayın ərşəyə gəlməsində mənim müəvazi xidmətim yalnız ondan ibarət deyildi ki, bütün bunları özüm fikirləşdim; mən həm də istədiyim şüşələri də şəxsən özüm tapdım. Axı, ən istedadlı düşüncəni, ən gözəl layihəni belə, görüntü şəklində həyata keçirmək həmişə mümkün olmur.

Sarayın özəllikləri barədə düşüncələrimi hökmdarla bölüşmədim, yox. O qədər sadələşdirmə deyiləm ki, ona yaxın olan adamlarını köməyinə bel bağlamadan, birbaşa xana müraciət etdim. Öz planlarımı möhtərəm vəzir Məşədi bəyə açdım və elmi söhbət əsnasında onu düşüncələrimin reallığına tam inandıra bildim. Təbii ki, bunun üçün lazım olan çox bahalı məlzəmələrin miqdarı onun arzusuna əsasən müəyyən ediləcəkdə.

Mən, Usta Abbas Qulu dövlət adamları ilə necə danışmaq lazım olduğunu bilirdim.

Sənətkar Usta ilə “sehirli şəbəkə” əhvalatının necə qurtardığı haqda

Tezliklə, rəngbərəng şüşələri olan tilsimli şəbəkə barədə xəbər dörd bir tərəfə yayıldı. Hər yandan adamlar gəlir, Ustanın bu möcüzənin tamaşasına dururdular. İnsanlar baxıb, sözün əsl mənasında heyran qalırdılar. Onların arasında elələri də olurdu ki, xeyli pul verib bu şəbəkəni almaq istəyirdi. Usta isə təbii ki, bütün bu təklifləri rədd edirdi - şəbəkənin pulu artıqlaması ilə çatmışdı axı. Lap sata bilsəydi belə, satmazdı, çünki bütün günü elə ona baxıb könlünü fərəhləndirirdi.

Sifarişçi isə görünmürdü, az qalmışdı bir il ola, gəlib çıxmaq bilmirdi ki, bilmirdi. Və yavaş-yavaş Ustanın qəlbində bir ümid işardı ki, yəqin bu adam şəbəkəsinin dalınca heç vaxt gəlməyəcək, kim bilir, yollarda başına nə belə gəlmişdi... Düzgün fikirlər deyildi, sənətkar üçün utandırıcı idi, amma yaman istəyirdi ki, həmin o şəxs həmişəlik yoxa çıxsın, rəngbərəng şüşəli şəbəkə onun özünə qalsın. Amma yoxa çıxıb-ələmədi, gəldi. Qarlı bir qış günü Ustanın qapısını döydü. Bu dəfə piyada idi.

Şəbəkəni uzun-uzadı seyr elədi, şam işığında da baxdı, günün altına da çıxardı. Lap vasvasılıq edirdi, amma axırda gördüyündən məmnun olub gözəl işinə görə sənətkara minnətdarlıq elədi. Sonra da şəbəkəni bir kisənin içinə qoyub, belini qayıqla bərk-bərk bağladı və elə həmin andan Ustanın evini sanki qaramat basdı - şüşələrin sehirli işığı çəkilib getmişdi. Sənətkarın qəlbi yaman sıxıldı, bununla belə, qonaqpərvərlik qaydalarını da unutmadı, yemək hazırlamağa başladı. Şam zamanı Usta qonağı çox sorğu-suala çəkdi ki, görsün belə ecazkar şüşələri hardan alıb, sualları cavabsız qaldı - bunu ya yolçunun özü də bilmirdi, ya da, demək istəmirdi.

Vəziyyəti belə görəndə, Usta əlverişli məqam seçib təklif etdi ki, şəbəkəni qaytarıb elə özünə satsın. Kişi buna nəzakətlə, amma qəti etiraz elədi.

Onda Usta dəqiq başa düşdü ki, bu sehirli şüşələri bir də heç vaxt görə bilməyəcək və yer üzündə bir ildən artıq bir müddətdə evini bəzəyən, ətrafda nə varsa, hamısına fərqli cildə verən nurunu əbədlilik itirəcək.

Uzandılar yatmağa, qonaq o dəqiqə yuxuya getdi, Usta isə yerinin içində tavana baxır, heç cür çimir eləyə bilmirdi. Onun beynində çox sadə, asan həyata keçirilə bilən bir fikir oyandı - yolçunu öldürüb şəbəkəni götürsün. Bunu eləmək çətin deyildi, sənətkarın iti tiyəli xəncəri də vardı, dülğərlikdə istifadə etdiyi, adam öldürmək üçün əlverişli olan yüz cür başqa karastısı da.

Adam möhkəm yatmışdı, müntəzəm nəfəsini eşidirdi, amma bu, qonaq nəfəsi idi; öz evində qonağı necə öldürmək olar axı? Elə bu işıqlı fikirlə də Ustanı yuxu apardı.

Səhər, yola çıxmamışdan qonaq ondan soruşdu ki, hansı yolla getməsi məsləhətdir, öyrənib sağollaşdı, çölə çıxdı və tezliklə, gözdən itdi.

Usta tək qaldı. Şəbəkəni qaytarmaq fikrini beynindən heç cür çıxara bilmirdi. Fikirləşdi ki, öz evində kimsəni öldürmək böyük günahdır, yol gedən yolçuya hücum etmək isə günah olsa da, o boyda günah olmaz yəqin. Tez yığışdı, sərrast atdığı tufəngini də görürüb tərpəndi.

Kişiye çayqırağı yolu məsləhət görmüşdü, amma ikincisi də vardı, dağ cığırıyla. Bax, Usta o cığırı tutub yüyürə-yüyürə getdi. Və tezliklə, lap uzaqda yolçunun cizgilərini seçdi.

Ləngimədən tufənginə barıt tökdü, yaxşıca sünbələyib gülləni lüləyə itələdi, çaxmaqdan qığılcım qoparıb piltəsini alışırdı, üfürüb közərti və gözləməyə başladı. Yolçu getdikcə yaxınlaşırdı. Güllə mənzilinə yetişəndə tufəngini qaldırıb nişan aldı - adam ovuc içindəymiş kimi, görünürdü, atəş üçün ən əlverişli məsafədə idi.

Amma atmadı, yolçu da gözdən itdi.

O an Usta fikirləşirdi ki, gözəllik nə qədər misilsiz olursa-olsun, məgər ona görə kiminsə həyatına qəsd etmək olar? Elə beynindəki bu fəlsəfi fikirlərlə də geriye, evinə yollandı. Amma təzəcə tərpənmişdi, yaman qar-çovqun başladı, elə yağır, elə yağırdı, yol-riz seçilmirdi. Usta evə çətinliklə gəlib çıxdı. Qapını açdı, bir də nə görsə yaxşıdı - yolçu oturub içəridə, onu gözləyir. Şəbəkə isə yanında, yanan şamın qarşısında durub, dörd bir tərəfə sehirli nurunu səpir.

-Usta, bəs, niyə yatmışkən öldürmədin məni? - kişi soruşdu.

Usta dillənmedi.

-Yaxşı, bəs, yolda niyə vurmadın? - kişi soruşdu.

Usta yenə danışmadı.

-Onu ələ keçirmək üçün kiminsə həyatını əlindən almağa dəymirsə, bəlkə sənəin şəbəkənə elə yaxşı deyil?

-Mən işimi necə lazımdır, elə də görmüşəm, o ki qaldı öldürüb-öldürməməyimə, öz işimdir! Sən isə, ay iblis, götür onu, çıx get, mən səndən qorxmuram, - Usta dedi.

-İblis olduğumu hardan bilirsən?

-Yalnız iblis adamı bu cür yoldan çıxara bilər. Mən hələ keçən dəfə fikir verdim - atının ayaqları qarın üstündə iz qoymamışdı.

Kişi güldü.

-Eh, ay Usta, adamları yoldan çıxarmağı yalnız iblis bacarmır, o ki qaldı, nal izlərinə, bəlkə, sən yatmışkən qar sovurmuşdu izi?.. Sən öz işini ürəklə gördün, yaxşı bir şey yaratdın və əgər sənətkarın ürəyi varsa, nə qədər çalışsa da, kimisə öldürə bilməz. Bu şəbəkəni özümlə aparacam, onun sehirli nuru isə sənəin evində qalacaq, qalan həyatın o nur haləsində keçəcək, yaşayışın da onda olacaq, işini də onda görəcəksən.

O, şəbəkəni yenə kisədə gizlətdi, amma bu dəfə tilsimli şüşələrin işığı otaqdan çəkilmedi. Yolçu isə çıxıb getdi.

Usta özünə gələndə, heç bircə dəqiqə keçməmişdi; yüyürdü kişinin dalınca, amma tapa bilmədi, heç yanda yox idi. Maraqlı burasıdır ki, yerdə yenə iz-zad qalmamışdı, baxmayaraq ki, nə qar yağırdı, nə çovğun vardı...

Məşədi bəy keşmişdə baş verən, amma bugünə də daxli olan işlər haqda

Hüseyn xanın usta Abbas Qulu tərəfindən inşa edilmiş sarayı sənətkar şümal divarlarını qaldıranda, zallarını təsvirlərlə bəzəyəndə, pəncərələrinə

rəngbərəng şüşəli şəbəkə düzdürəndə, hələ saray olmamışdı - bütün bunlardan sonra da o elə ustalıqla tikilmiş ev olaraq qalırdı.

Bu ev onda saraya çevrildi ki, Hüseyn xanın hakimiyyətini qəbul etməyənlər ona beyət etdilər, beyət etməyənlər də məhkəmə qarşısında durub edam olundular, məhkəməlik olmayanları isə, elə-belə qətlə yetirdilər. Bax, bu ev ondan sonra güc mərkəzinə çevrildi, sözün əsl mənasında saray oldu.

Hüseyn xan sarayının pilləkənində durmuşdu, pilləkənin ayağında qarı düşməni, Arəşsultanı Məlik Əliyə məhkəmə qurulmuşdu. O, nə vaxtdan bəri öz hökmdarına, onun təmsil etdiyi qanuni hakimiyyətə qurğular qururdu. İndi isə vədə tamam idi, ələ keçirmişdi, saray çinarlarının altında qolubağlı. İndi, tək törətdiklərinin yox, beynindən keçirdiklərinin də hesabını verəcəkdilər...

-Sən mənim yerimə Şəki xanı olmaq istəyirdin? Bu xam xəyala necə düşdün axı, məgər dədə-baban bizim ailəyə nökrçilik etməyib? - Hüseyn xan soruşdu.

-Ediblər. Məgər sənə, sənin babalarına etdiyimiz qulluqdan narazısan?

- Pəri xanımın atası Məhəmməd xanı başdan eləyib kürəkəni, əmim Ağakışını öldürtdürən sən deyildin?

-Onu mən niyə başdan eləməliydim? Ağakışının özü arvadına görə başlıq borcu qalmışdı, buna qoy, Məhəmməd xanın özü cavab versin.

-Məhəmməd xan bir ildir ki, yoxdur, ölüb.

-Bəlkə sən bunun da günahını məndə görürsən?

-Yox, bunda səni günahlandıran yoxdur, - Hüseyn xan gülümsündü. - Səni başqa şeydə ganahlandırırlar. O iki qatili mənim yanıma sən yollamamışdın? Birini sağ-salamat ələ keçirmişdik, təhqiqatçılar dindirəndə, sənin adını söyləmişdi...

-Sənin təhqiqatçınla görüşəndən sonra, əlimdə birçə dırnağım da qalmayıb, bu yolla alınan ifadəyə inanmaq olar?

-Fətəli xandan mənə qarşı yardım istəyən sən deyildin?

-Mən onda bilmirdim ki, siz qohum olacaqsınız. Bir də ki, böyük hökmdardan aramızdakı mübahisənin həlli üçün kömək istəmək bəyəm qanuni haqqım deyil? Bəyəm qarşında məğlub kimi durmağım bəs eləmir sənə, daha nə istəyir-sən?

-Sən onsuz da məğlubiliyyətini dildə neçə dəfə etiraf etmisən, amma şəkərin-dən əl çəkməmişən, elə deyil? - xanın sonuncu sualı artıq cavab tələb etmirdi.

Xanın əl-ayağını kəndirlədilər, uclarını çinarın budaqlarından atdılar, iki at dartıb şaqqaladı bədənini. Parçalanmış cəsədin şaqqaları arasından saray pilləkənində qürurla durmuş Hüseyn xan görünürdü.

Gün parlaq şüaları al-əlvan şüşələrdən keçirdi; rənglər, çalarlar sayısız hesabsız idi - açıq sarıdan tünd bənövşəyiye kimi. Tilsimli şüşələr sarayın böyük zalını işıqlandırır, divarlardakı təsvirləri sanki dirildirdi. Balaca Kərim isə babalarının igidliklərini vəsf edən bu təsvirlərin arasında oturub bu yerlərdə kimsənin bilmədiyi bir qəribə dildə kitab oxuyurdu. Bu kitab oğlana çox maraqlı gəlirdi.

Qəribədir, sarayın dörd bir yanında vəhşilik, qan-qada boydan idi, burda, eninə-uzunu otuz-qırx dirseklik yerdə isə bir hüzur hökm sürürdü.

Belə bir şey ola bilərmi? Əlbəttə, ola bilər. Bunun üçün bir rəssam, bir pul, bir də təbii ki, siyasi iradə lazım idi.

Bəlkə hakimiyyətə çatmış bir insanı əsl hökmdara elə bu cür şeylər çevirir?

Hüseyn xan belə hökmdar oldu. Bəs, törəmələri necə, ola biləcəkmidi?

Bilmirəm, mənim ömür karvanım artıq mənzil başına yaxınlaşır.

Hüseyn xan poetik müdriklik və savadın faydası haqda

Qoy, uca Allahın rəhmi sevimli bacım xeyirxah Bəyim xanımın başı üzərindən heç vaxt çəkilməsim.

Qardaşlığım Fətəli xanla danışdıq ki, yazda onun dəstələri Dərbənddən çıxıb Şirvana yollanacaq, mən də qoşun çəkib hökmdarın yolunu orda gözləyəcəm. Şirvanı Allahın köməyi ilə özümə qaytaracam. Qüdrətli müttəfiqim Fətəli xan özünün sonuncu məktubunda bir şeir də yollamışdı. İlahi, bir insanın vücudunda həm cəsur döyüşçü, həm də böyük şair necə yuva salarmış...

***Какая тоска. Даже совестно ее выражать.
Да и как ее выразить? Не найдешь слов.
Успокоение душе даёт лишь чистый ветерок,
Пропитанный утренним ароматом гуацитт.
Но поэзия теперь не в почёте, не всякий ее понимает.***

Məşədi haqq dünyaya köçdü, müdrik qocamı özüm dəfn etdim. İndi onun göyərçinləri mənə əmanətdir. Hərdən öz əlimlə yemləyirəm onları. Allahın gözəl məxluqlarıdır, amma çifayda - Məşədisiz nəyə dəyərlər ki?.. Oğullarım üçün misilsiz məsləhətçi idi o, əgər qulaq asmırdılarsa, nə edəsən, bu da bizim irsi xasiyyətimizdir, ailəlikcə inadkarlıq.

Mən böyük oğullarımın üçün də əmr etdim ki, müharibəyə hazırlaşsınlar; balacasını, Kərimi isə təhsil dalınca uzaq ellərə yolladım. Məşədinin son tövsiyəsi belə idi. Yadımdadır, onun bu arzusunu mütləq yerinə yetirəcəyimi söyləyəndə, çox razı qaldı. Məşədi Kərimə möhkəm bağlanmışdı, oğlumu etibarlı əllərə əmanət etmək üçün Qahirə darülfünundakı alimlərlə nə vaxtdan bəri yazışdı. Kərimə neçə dənə zəmanət məktubu da verdi.

Kərim qəribə uşaqdır, onu xaricə yollamaq niyyətimdən heç kədərlənmədi. Uşaq olan bəndə doğma evini buraxıb getməyindən qayğılanar, amma Kərim daha çox sevindi buna. Savad insanı yaman dəyişirmiş...

Rəhmətlik Məşədi haqlı idi - yad ellərə səfəri oğluma faydalı olacaq.

– 4 –

Cüzeppe Amayya işinə ziyan, özünə isə xeyir gətirə bilən hadisələr haqda

Uzaq diyardan sifarişçinin, ya da onun nəsildən olan birisinin - bunu dəqiq bilmirəm - nümayəndəsi yanıma gələndə, mən artıq çox qoca, demək olar ki, elə ölü kimi bir şey idim. Bu vitraj üçün düzəltdiyimiz şüşələrin beşinci dəsti idi. Orta hesabla, beş ilə bir dəst düşürdü - nə böyük sifariş sayıydı bu, nə də elə kiçik idi.

O sifarişi yaxşı xatırlayıram, çünki malı yola saldıığımız günün səhəri, həyatımda ilk dəfə idi ki, adadakı şüşə emalatxanalarının işi tam dayandı. Həmin o məşum qüdsə və hüzn gününün səhəri biz topların yaylım atəşini eşitdik - Napoleon ordusunun batareyaları atırdı, meydanı, sonradan vağzal tikilən meydanı topa tutmuşdular. Amma bombardman elə güclü deyildi, şəhərdə böyük dağıntılar törətmədi. Yenə, imperator sağ olsun, bizim ona layiqli müqavimət göstərməyə gücümüz yox idi.

Parlaq Venesiya ömrünü beləcə başa vurdu. O indi, hələ gənc olan başqa bir imperiyanın torpaqlarındakı ərazi vahidləri sırasına daha bir departament kimi əlavə olunurdu. Dərdini deyəsi adam da yox idi, çünki Venesiyanın 57-ci və sonuncu doju elə həmin gün şəhəri tərk etmiş, ölmüş imperiyanın sonuncu hərbi qalerasında naməlum istiqamətdə getmişdi.

Qədim peyğəmbərliklər özünü doğruldurdu - "müqəddəs Markın atları tərpənəndə, Parlaq Venesiya məhv olacaq". Fransızlar qalib kimi, qərətə başladılar, şəhərdəki misilsiz heykəlləri daşıyıb apardılar. Sərt daşlardan yonulmuş əzə-

mətli heyvan fiqurlarını bu məqsədlə xüsusi düzəltdikləri platformalara yükləyib uzaq Parisə yola salanda, mən göz yaşlarımı saxlaya bilmədim.

Bunu da qeyd etməliyəm ki, təsvir etdiyim hadisələr bizim emalatxananın işinə qəti ziyan vurmadı, fəaliyyətimizi imperator zamanında da uğurla davam etdirdik, dükanımızın mal dövriyyəsi artdı.

İmperator fərman verib ada sakinlərin hərəkət məhdudiyyətini, başqa qədim qadağaları ləğv etdi, amma mən bu fərmandan istifadə edə bilmədim.

Mən öz səyahətimə ruhum pərvazlanıb cismimdən çıxanda başladım...

Abbas Qulu bir memarın həyat yolundakı layiqli başlanğıc və qibtə doğuran sonluq haqda

Çox illər qabaq, həşmətli hökmdar, rəhmətullah Nadir şah böyük qurultay çağırırdı. Əlində hakimiyyət və güc olan bütün insanları, ellərin, diyarların, şəhərlərin başçılarını; hakimiyyəti Nadir şahdan, yaxud onun məğlub etdiyi başqa hökmdarlardan alan varisləri, canişinləri; tərəkmə köçərilərin bütün quldur dəstələrinin başçılarını; azad dağ icmalarının rəhbərlərini; istər əsilzadə şəcərəsi olsun, istərsə də lap soy-köksüz olsun, hamını dəvət etmişdilər. Qurultaya gəlməli idilər ki, hökmdar qarşısında mütləklə diz çöküb ona beyət etsinlər, müqəddəs kitaba əl basıb öz hökmdarlarına sədaqət andı içsinlər. Nadir şahın bütün yer üzündə hakimiyyətini tanımaq üçün hara, nə vaxt gəlməli olduqlarını bildirən xüsusi məktubları çapar dəstəsi əzəmətli imperiyanın hər tərəfinə çatdırmışdı.

Nadir şah əmr etmişdi ki, böyük qurultayın keçiriləcəyi yerdə həmin gün üçün xüsusi saray ucaldılsın. Vaxta cəmi bir il vardı, qurultayın yeri isə Muğan çölündə idi. Əyanlar möhkəm əl-ayağa düşdülər, tikintiyə bütün ölkədən işçi yığıldılar. İnşaatçılar arasında atamla mən də vardım. Onda on iki yaşına hələ təzə çatmışdım, atam mənə bu sənəti elə o zamandan öyrətməyə başladı...

Susuz çöllərdə saray ucaldı. Saray yox, bütöv bir şəhər - bir il ərzində on iki min bina tikildi. Bu, möcüzəyə oxşayırdı.

Nə vaxt olub bu, artıq qocayam. Məgər çox keçib? İnsan həyatı bir göz qırpımıdır.

Artıq Hindistan fatehi Nadir şah da yoxdur, ona and içən quldurbaşılar, hakimiyyət, güc adamları da. O sarayda, milyonlarla insanın həyatını dəyişən o böyük qurultayda içilən andlar, verilən sözlər də unudulub. Qəribədir. O saray indi yoxdur, heç xarabalıqları da qalmayıb.

Amma insanlar onu tikəndə bütün biliklərini, bacarıqlarını qoymuşdular - zarafat deyil, Nadir şahın özü istəmişdi bu sarayı, onlar da çatdırmaq üçün tələsirdilər. Gilə saman qatıb saray qurmuşdular.

Mən yaşamağa Şəkidə qaldım, xan sarayında. Daimi iş yaxşı şeydir. Artıq yaşım ötüb, təzə müqavilələrə, sifarişlərə ehtiyacım yoxdur, sənətkar nə vaxt durmalı olduğunu özü başa düşməlidir. Həyatımın səfərlərdə, axtarışlarda keçən qismi arxada qalıb. Üç qızım, altı oğul, beş qız nəvəm var, inşil ilk nəticəm, ötən il də daha ikisi dünyaya gəldi. Allah eləsin, o qədər yaşayım ki, nəvə-nəticəmin hesabımı itirim. Ailəmizdə əli iskenə tutan, şəbəkə işiylə məşğuldur, şükür ki, hələ tələb var.

Sarayın böyük zalından günorta saatlarında çox xoşum gəlir - gün dik başımızın üstündə olanda, işıq bütün təsvirlərin üzərinə bərabər səpiləndə. Amma günün başqa vaxtlarında da bu zalın ecazı baxanı ahənrüba kimi özünə çəkir. Pərvərdigar ömrümün ən dəyərli sifarişini nəsim etmişdi mənə və onu adıma, sənətimə yaraşan kimi, həyata keçirmişdim. İndi, üstündən bu qədər illər ötəndən sonra bunu dilimə gətirə bilərdim, artıq əmin idim özümə.

Qərb memarlarından fərqli olaraq, mənim adım unudulacaq. Adsızlıq insanı qürurdan, təşəxxüsdən, özünəməftunluqdan xilas edir, amma, əlimi üreyimin

başına qoyub səmimi söyləsəm, bəzən buna kədərlənirəm də. Tarix səhnəsindən elə hökmdarların da adları tez-tez silinib gedir, nə olar, qoy sənətkarın adı unudulsun, amma Hüseyn xan sarayının dil olub danışdığı tarixçə isə onun xələfləri üçün yaşasın.

Bu illər ərzində bizim şəhərdə üç hökmdar dəyişib, onların hər biri xan sarayının dəyişməz qoruyucusu kimi mənə qarşı özünəməxsus şəkildə sayğı göstərib. İndiki hökmdarımız - Səlim xan isə ziyafət zamanı mənə sağındakı üçüncü kürsünü ayırır. Tutduğum vəzifəyə baxanda, çoxları üçün qibtə olunmalı, şərəfli yerdir. Səlim xan əmindir ki, sarayın gözəlliklərini seyr etməyin həzmə köməyi var, içki məclisinin səhərisi keçirdiyin narahatlıqların qarşısını alır. Hökmdarın əsas məşğuliyyəti dadlı yemək və adamın ağılını alan cürbəcür işgilərdir. Belə bir mülahizəmi paylaşım ki, onun içkiyə həddindən ziyadə meyli son bir neçə ildə Səlim xanın qarşılaşdığı faciəvi ailə münaqişələrinin nəticəsi idi. Zaman-zaman həddindən ziyadə şərab istemal etməsi fikrini dağıtmaq üçün, hakimiyyətə gəlişi ilə əlaqədar acı xatirələrini unutdurmaq üçündür.

Bu yaxınlarda Səlim xan rəhmətlik Məşədinin sevimli göyərçinlərini yedi. Bəlkə də elə düz eləyib, quş eti qarın doyurmaq üçündür, həm də ağız dadını hərdən dəyişmək lazımdır, amma mən eşidəndə yaman pis oldum. Ziyafət zamanı quşlardan birini də mənim qabağıma qoydular, əlimi də uzatmadım...

Müəllifinin, qalan şeylərdə yanaşı, Qarabağ atlarının Don atlarından üstünlüyündən bəhs etdiyi məktub

Salam, əziz dost.

Sənə öz məktubumda kədərli bir xəbər çatdırmalıyam.

Burda baş verənləri aldığımız torpaqlarda lazımi uzaqqörənlik göstərmədən hakimiyyətə gətirdiyimiz yerli hökmdarın anadangəlmə qaniçənliyi ilə izah etmək düzgün deyil. Bəlkə də, irəliləyişimizdə yerli əsilzadələrə söykənməyimiz məqsəduyğundur, amma bu çox vaxt nəticələrini aradan qaldırmaq mümkün olmayan faciəvi hadisələrə gətirib çıxarır.

Qacar dövləti üzərindəki qələbələrimizin bizə qazandırdığı torpaqlarda baş verən qiyamlar mütəmadi hal atıb və böyük təəssüf doğurur. İndi burda olmağımızın ən başlıca səbəbi belə meyllərin beşikdəcə boğulması, günahkarların cəzalandırılmasıdır.

Adının tərcüməsi yerli xalqın dilində "Qara bağ" olan qonşu knyazlıqlardan birindəki iğtişaşların yatırılması zamanı bu torpaqların hökmdarı İbrahim xan qətlə yetirildi. İş elə gətirdi ki, onunla bir yerdə, arvadı da həlak olmuşdu.

İğtişaşı yatırarkən göstərdiyimiz qətiyyətin həddindən ziyadə olub-olmaması barədə bir söz deyə bilmərəm, amma bu nəhs hadisə Şəki şəhərində yerləşən kiçik dəstəmiz üçün faciəvi sonluqla bitdi. İbrahim xanın arvadı yerli hökmdar Səlim xanın doğma bacısı idi.

Sonradan əlahəzrət general Nebolsinin əmri ilə aparılan müfəssəl təhqiqat nəticəsində belli oldu ki, Qarabağdan Şəkiyə eyni vaxtda iki çapar yola salınmışdı. Onlardan birincisi Səlim xana bacısının ölüm xəbərini çatdırmışdı. Kazaklardan olan bizim çapar isə mənzil başına ondan düz üç saat gec çatmışdı.

Belə çıxır ki, Qarabağ atları bizimkilərdən həm sürəti, həm dözümlü baxımdan bir baş uca durur. Baş verən hadisələrin bizim üçün tam gözlənilməz olmasının səbəbi də məhz elə çaparı gecikməsində idi. Demək lazımdır ki, müsəlman dininin şüuru dumanlandıran içkilərə qoyduğu qadağaya baxmayaraq, Səlim xan buna meyli idi. Bacısının ölüm xəbəri ona nahar vaxtı çatdırılmışdı. Bilmirəm, hərəkətinin əsas səbəbi şərab oldu, yoxsa, yerli əhali arasında çox güclü olan qan bağlılığı, amma xan elə bil ağılını itirdi, döyüşçüləri ilə bir yerdə hücum edib qaladakı yoldaşlarını qılıncdan keçirdi.

Xaincəsinə qətlə yetirilən dostlarımdan fərqli olaraq mən sağ qaldım. Bunun səbəbi etnoqrafiyaya dərin marağım idi. O vaxt mən yerlilərdən olan köməkçimlə bir yerdə Şəkidəki ən diqqətəlayiq tikilidə, xanın yay iqamətgahında araşdırmalar aparırdım. O qədər də böyük olmayan bu saray qaladan kənarda yerləşir deyə, qırğından xəbərim olmadı, sağ qurtuldum. Elə həmin gecə də at tapıb şəhərdən on verst aralıda saldıığımız əsas düşərgəyə yetişdim.

P.S. Sənə dəftərçəmdən şəkillər göndərirəm. Saray divarlarındakı təsvirləri bacardığım qədər dəqiq əks etdirməyə çalışmışam. Bu tikilinin tərtibatında yer alan divar rəsmləri keçmiş hökmdarlardan birinin öz əcdadlarının igidliyini gələcək nəsillərə çatdırmaq cəhdidir.

Ümivaram ki, şəkillərə diqqətlə baxmağın yerli xalq barədə müəyyən təsəvvürlər əxz etməyə yardımçın olacaq.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu yerlərdəki geyim dəbi hələ də dəyişməz olaraq qalmaqdadır. Yerli xalq artıq yüz ildir ki, Asiya üslublu libaslar geyir. Eyni sözləri onların silahları haqda da söyləmək mümkündür. Bu isə, yerli xalqı sivilizasiyaya cəlb etmək məqsədi ilə bu torpaqları ələ keçirməyimizi çox asanlaşdırır.

Kərim hörmətli şəxslər üçün harda ölməyin daha yaxşı olduğu haqda

Üstündən xeyli zaman keçəndən sonra doğma yerlərə qayıda bilsəm də, mənim üçün asan deyildi. Hökumət nadir istisnaları çıxmaq şərti ilə, nəcib qanlı müsəlmanların əsilzadəlik haqqlarını qəti tanımırdı. Mən indi doğma yerlərdə kimsənin tanımadığı, naməlum şəxs idim, şəhərdə məni xatırlayan yox idi. Bu yerləri tərk etdiyim vaxtdan çox keçmişdi, bütöv bir ömür yaşamışdım, artıq qoca idim. Elə tez-tez olmasa da, bir də görürdün şəhərlilərdən kimsə gözümə tanış dəyirdi, elə sevinirdim, sanki köhnə dostumu görmüşəm. Bax, o dülgər emalatxanasının indiki yiyəsini dəqiq tanıyırdım. Onu sonuncu dəfə görəndə, yeddi yaşında idi, indi isə nəvə-nəticələri var. Emalatxana elə həminkidir, yenə şəbəkə düzəldirlər, mallarına da müştəri boldur. Sənətkara bizim yerlərdə böyük hörmət qoyurlar, bəlkə də, evlərini bəzədikləri güclü şəxsiyyətlərin özündən çox, onların ustalarına ehtiram göstərirlər.

Özüme atamın tikdirdiyi sarayın yaxınlığında kiçik bir ev aldım. Saray indi bomboşdur, daha ehtiyac yoxdur saraya, amma quberniya rəhbərliyi onu qoruyur. Binaya bir əsgər təyin ediblər, istifadə olan birisidir. Onun vəzifəsi təmizliyi, səliqə-sahmanı təmin etməkdir. Hər dəfə ona bir balaca pul verirəm, saraya baş çəkməyimə şərait yaradır. Elə ki kəndərindən keçdim, çoxdan itirdiyimdən indi mənə daha qiymətli gələn doğma yuva duyğusu bütün vücudumu sarır.

Bu divarlardakı simalar bayırda gördüklərimdən daha yaxşı tanışdır mənə. O simalar ki, bir zamanlar aralarındakı qəliz münasibətlər ailə uğursuzluqları və dedi-qodulardan, qohum düşmənciliyi və xəyanətdən, anlamazlıq və təşəxxüsdən doğmurdu. Onların arasındakı zəncir kimi uzanan ziddiyyətlər arxivarius alimlərin araşdırmalı olduğu siyasi mübarizənin ayrı-ayrı halqalarından yaranmışdı. Yaxın-uzaq qohumlarım indi xan sarayının divarlarındakı təsvirlərdə tarixi personajlar kimi yaşayırlar və onların yeni həyatı xanədanın çöküşündən sonra belə, davam edir.

O sarayın divarlarında çox şey təsvir olunmuşdu, amma çox şeylər də diqqətdən kənar buraxılmışdı.

Orda mənim ulu babam Çələbi xan və onun üç cəsur oğlu - Ağakışi, Hüseyn Ağə, Əbdül Qadir vardı...

Orda mənim babam Hüseyn ağa Nadir şahın minbaşısının kəlləsini əlində tutmuşdu - düşmənləri qorxutmaq üçün cidanın ucuna taxıb döyüş meydanında gəzdirdi...

Orda atamın əmisi Əbdül Qadir vardı, əlindəki yüzbaşı cidasına taxdığı döyüşçü nişanının üzərində bu sözlər yazılmışdı: "Bu nəcib kişi bir şir misəlidir"...

O divarlarda Ağakışının sevimli əyləncəsi - vəhşi heyvan ovu vardı və elə özü də elə ov zamanı xain qatillərin qurbanı olmuşdu...

Orda mənim yirtıcı ayının ovuna yaba ilə gedən üç qorxmaz qardaşım - Məhəmməd Həsən, Səlim, Fətəli vardı...

Hüseyn xan özünün sevimli şahini ilə təsvir olunurdu - o şahin ki, atam müdrik Məşədinin məsləhəti ilə yad ellərə yollananda, ona həsrət qalmışdı...

O divarlarda xain və riyakar Məlik Əlinin şəkli yox idi - onu saray qabağında bitən çinarlara bağlayıb parça-tikə etmişdilər...

Orda Hüseyn xanı öldürmək üçün gecə qalaya gələn dörd qatil də yox idi. Qulaqsız Əlinin bir qılınc zərbəsi ilə onlardan ikisinin başını üzəndə, qan sel kimi axmışdı və onda nəcib hökmdar az qalmışdı tam salamat qurtara, amma qəflətən ayağı düşmənin qanında sürüşmüş, doğma əmisi Əbdül Qadirin xəncərinə tuş gəlib yüngül yaralanmışdı...

Bu şəkillərdə heç Əbdül Qadirin başı da çəkilməmişdi - atamız Hüseyn xanın qisasını alıb boynunu vuran Məhəmməd Həsən əlində gətirmişdi onun kəlləsini...

Orda nə Məhəmməd Həsənin öz qardaşı Səlimin qoşunları ilə döyüşü vardı, nə də cəsur cəngavər Fətəli ilə qan su yerinə axan dəhşətli toqquşması - qardaşlar arasındakı o döyüşdən bir ay qabaq qardaşı Səlim Fətəlinin gözlerini çıxarmışdı...

Nəqqaşlar bu divarlarda xəyanətlərin, alçaqlıqların çoxuna yer tapmamışdılar. Orda heç saysız-hesabsız igidlərin dillərdə dolaşan cəsurluğuna, cəmərdliyinə də yer qalmamışdı...

Mənim çox şey yadımdadır - nələrisə oxumuşam, nələrisə soruşub öyrənmişəm. İndi "Şəki xanlarının tarixi" adlandırdığım əsərim üzərində tələsmədən, əsaslı şəkildə işləyirəm.

Qahirədən uzunmüddətli ezamiyyət düzəltdim, Darülfünunun özünün ilahiyyat professorunun yol məsrəflərinə qənaət edərək yolxərcini yalnız bir istiqamətdə ödədi.

Deyirəm, müdrik insan dünyasını ya gerek öz vətəninə, ya da Məkkədə dəyişsin, amma mən özümü ikinci yolu seçəcək qədər əməlisaleh saymıram.

Mən, Şəki və Şirvan hökmdarı (elə Şirvanın da, çünki atam ölümü ərəfəsində Şirvan hakimi oldu) Hüseyn xanın oğluyam. 1751-ci ildə anadan olub 183... -da ölmüşəm. Qəbrimin üstündə nəse, belə bir şey yazacaqlar, bəlkə də lap rus dilində olacaq bu yazı...

Məşədi haqlı idi, latını bilmək başqa dilləri öyrənmək üçün vasitədir - mən yeddi dil bilirəm, amma onların arasında rus dili yoxdur. Gülməlidir, amma heç ağılıma gəlməyib ki, ruscanı da öyrənirəm.

– 5 –

Nastya adlı qızın və ona xoşbəxtliyini bizim uzaq ellərdə tapmağa kömək edən rəngli şüşələrin nağılı

Birinin adı Volqa, ikincisinin isə, adının mənası "soldakı" demək olan Kotorosl çaylarının sahilində qərar tutmuş gözəl Yaroslavl şəhərində Nastya adlı adi bir sovet qızı yaşayırdı.

Valideynləri yox idi, daha doğrusu, nə vaxtsa yəqin olublar, amma qız onları heç tanımırdı. Nastya ağılı kəsəndən, nənəsi ilə yaşayırdı - qayğısını nənəsi çəkir, onu nənəsi tərbiyə edirdi. Nənə qızın ata-anasından çox danışmırdı, birçə bunu deyirdi ki, onlar uzaq şimalın harasındasa uzunmüddətli ezamiyyətdədirlər. Nastyaya da bərk-bərk tapşırırmışdı ki, valideynləri barədə nə məktəbdə, nə də başqa yerdə danışmasın. Nənə ümumiyyətlə, çox qorxaq idi - yəqin yaşı çox idi, ona görə. Amma içəndə - hərdən elə də olurdu - keçmiş yadına düşür, xatirələrini pıçıltıyla danışır deyirdi ki, Nastyanın böyük babası ağqvardiyaçı general imiş, amma bu barədə kimsə bilməməlidir. Nastya nənəsini çox sevirdi, amma sözlərinə o qədər də inanmırdı. Əgər böyük babası həqiqətən general idisə, evdə gərək, heç olmasa, şəkiddən-filandan qalaydı, amma heç nə yox idi. Nənəsi qoca idi, bu yaşda adamın ağılına bir qədəhdən sonra nə desən, gələ bilərdi. Arvad and-aman eləyirdi ki, Klara Setkin küçəsindəki böyük şüşə zavodu da bir vaxtlar Nastyanın babasının, yeni nənənin mərhum ərininki olub. Belə bir şey qəti mümkün deyildi, - hamı bilirdi ki, sovet hökuməti təzə gələndə, fabrikantların, onların ailə üzvlərinin başına nə oyun açır. Nənə isə, Allaha şükür, sağ-salamat, top kimi idi, yaşına görə xeyli diri, zirək görünürdü. Allah canına dəyməsin.

Nastya məktəbi qurtarıb texnikum oxumağa getdi, şüşə istehsalı üzrə mütəxəssis olacaqdı. Sonra da nənəsini sevindirib texnikumu fərqlənməylə bitirdi, fabrikdə mühəndis-texnoloq kimi işə başladı.

Nastyada nənəsini çox istəyirdi deyə, ömrünün lap sonuna kimi, arvadın qulluğunda durdu. Nənə dünyasını dəyişəndə, qız lap tək qaldı...

Gəlin, Nastyanı bu acı tənhalığında bir müddət buraxıb tamam başqa mövzuya keçək.

Cahangir ustalıqın sirləri və siyasi konyuktura haqda

Deyirlər ki, böyük çinarların yanındakı xan sarayını əcdadlarımdan kimsə - ya babamın babası, ya da babamın babasının babası, qisası, ulu babalarımdan biri inşa edib. Bəlkə də həqiqətdir, amma mən buna əmin deyiləm, çünki bizim ailədə lap qədimlərdən üzü bəri, kimsə şəbəkədən başqa heç nəylə məşğul olmayıb. Ulu babam da, babamın babası da bu sənətdə çalışıb, ailə ənənəsidir bizdə.

Əvvəllər sənətkar çox idi, indi isə məndən başqa, daha üçcə nəfər qalıb. Cavanların sənətə elə marağı yoxdur, yaman yorucu gəlir onlara. Əvvəllər mən də dənizçilik məktəbinə girmək istəyirdim, atam icazə vermədi, dedi ki, onun oğlu mütləq ailəmizin sənət sülaləsini yaşatmalıdır. Müəyyən mənada haqlı idi, ənənələrə hörmət çox vacib şeydir.

Atam hörmətli adam idi, onu respublikanın xalq rəssamı adına layiq görmüşdülər, şəbəkəsini hətta Moskvaya, Kremlə aparmışdılar.

O, şəbəkəçilikdə yenilik etmişdi - ənənəvi ornamentlərə "formaca milli, məzmunca sosialist" devizinə əsasən, təzə elementlər daxil etmişdi. Atam məşhur "Oraq və çəkil" pannosunu da şəbəkə üslubunda yaratmışdı.

Hal-hazırda bütün şəbəkə ustaları Xalq yaradıcılığı kombinatında fəaliyyət göstərən xüsusi "Qırmızı Oktyabr" artelində birləşirlər. Sifarişlərimiz az olmur, əsasən, müasir mövzulardadır, amma şəxsən mən qədim üslubda işləməyi xoşlayıram. Belə işlər də yalnız bərpacılarla lazım olur, biz bu sahədə onlarla əməkdaşlıq edirik.

Bizə adətən, ideoloji istiqamətdə olan sifarişlər gəlir. Məsələn, məndə, Leninin profili çox yaxşı alınır. Leninə böyük ehtiyac var, müştərisi daim başının üstündədir. Əvvəllər Stalində belə idi, atam o qədər Stalin düzəltdi ki... Sonra birdən, dəbdən düşdü. Bizim emalatxanada nə qədər Stalin pannosu qaldı, sifarişçilər pulunu qabaqcadan versələr də, gəlib mallarını aparmaqdan imtina etdilər.

Neçə il əl vurmadım onlara - Allahın işidir, bir də gördün vəziyyət dəyişdi. Amma, sonra başladım Stalinlərin şüşəsini çıxarıb Leninlərdə işlətməyə. Mali zay eləyəsi deyildim ki! Rəhbərlik deyir ki, bizim işlətdiyimiz şüşələri dövlət qızıl pula, valyutaya alır, Sovet hökumətinin valyutası isə daim azlıq edirdi. Odur ki, bizim sənətdə şüşə məsələsi həmişə problem olub - gah gəlir, gah yox. Amma lazım olanda, məsələn, Lenin üçün, tapırlar.

Qazancımdan şikayətlənmək günah olar, işəməz çalışıram, yəni pulumu gördüyüm işə görə verirlər - kvadrat santimetrinə on manat. Hələ camaat arasında bir zarafat da vardı. Deyirdilər ki, gördüyüm işin hər kvadrat santimetri mənə bir "Lenin" gətirir - bizim tərəflərdə üzərində dünya proletariatının rəhbəri olan onluğu belə adlandırırdılar.

Şikayətlənmək günahdır. Şüşə məsələsi də tezliklə, həll olunmalıdır. Mədəniyyət nazirliyi xalq yaradıcılığı ustalarının konfransını təşkil etmişdi. Mənə tapşırılmışdı ki, ətraflı çıxış edim. Mən də öz çıxışında şüşə məsələsini qaldırıb dedim ki, keyfiyyətli şüşə olmadan, şəbəkə düzəltmək mümkün deyil. Xahiş elədim, bu məsələdə hökumət sənətkarlara dəstək olsun.

Nastya adlı qız və onun səyahəti

Nastenka qabaqlar heç vaxt doğma şəhərindən çıxmamışdı, amma qəflətən onu ezamiyyətə göndərdilər. İşlə əlaqədar, Qafqaza yollanması oldu. Yaroslavl fabrikinin məhsullarına o uzaq ellərdə ehtiyac vardı. Gənc texnoloq və komsomolçu kimi, ona tapşırıdılar ki, bütün məsələləri yerində öyrənsin, hansı şüşələrə ehtiyac olduğunu, həmin şüşələrin hansı keyfiyyət standartları ilə hazırlanacağını tam aydınlaşdırsın.

Nastenka dəmir yolu ilə Moskvaya yola düşdü, qatar Yaroslavl vağzalına gəlirdi. Ordan da Kursk vağzalına gedib başqa qatarla Bakıya çıxdı. Bakıdan isə avtobusla Şəki şəhərinə yollandı. Yaxın yol deyildi - Nastenka mənzil başına çatana kimi, bir həftə çəkdi.

Şəhəri elə ilk baxışdan bəyəndi. İqlim- yumşaq, təbiət- gözəl, evlər - yığcam, rahat, insanlar - nəzakətli, üzügülər. Bütün bunlara baxmayaraq, Nastenka iş dalınca gəldiyini unutmurdu. Problem mahiyyəti bundan ibarət idi ki, o diyarda bacarıqlı sənətkarlar ağac parçalarından və rəngbərəng şüşələrdən pannolar, pəncərə vitrajları düzəldirdilər. Ağac özlərininki idi, rəngli şüşələr isə ən uzaq ölkələrdən gəlirdi. Gec-gec, az-az gətirirdilər, şüşə daim çatmırdı. Həmin bu xalq sənətkarları da Nastyadan xahiş edirdilər ki, şüşə məsələsində onlardan köməyini əsirgəməsin. Qızın şüşə işindən gözəl başı çıxırdı, nəhaq yere fərqlənmə diplomu almamışdı ki, hələ üstəlik fabrikdə də xeyli təcrübə toplamışdı.

Nastenka həmin o rəngli şüşələrə həm gözlə, həm də müdrik iş tutub yanında gətirdiyi mikroskopla yaxşı-yaxşı baxdı. Fikirləşdi-fikirləşdi və sənətkarlara söz verdi ki, lazım olan ən müxtəlif rəngli şüşələri Yaroslavl'dakı "Böyük Oktyabr sosialist inqilabının İyirmi illiyi" adına fabrikdə düzəldəcəklər.

Xalq sənətkarları qızın bu sözlərindən elə sevindilər, elə sevindilər ki, Nastenkaya bir-birinin sözünü kəsə-kəsə, təşəkkür eləməyə başladılar. Cahangir adlı gənc, bacarıqlı bir sənətkar ona xüsusi səmimiyyətlə və səmimi-qəlbən minnətdarlığını bildirdi. Bu oğlan qıza da xoş gəlmişdi deyə, cavanlar aralarında ünsiyyət yaratmağa başladılar.

Cahangir Nastenkanı şəhər muzeyinə ekskursiyaya dəvət edib, ona dünyanın ən böyük şəbəkəsini göstərdi. Muzey yerli hökmdarın sarayında yerləşirdi, hökmdarın özü çoxdan yox idi, şəbəkə isə sağ-salamat dururdu - sarayın böyük zalında, düz yerdən tavana kimi. Zalı öz isə başdan-ayağa rəssam işiydi. Savadlı bələdçi qonağa bu saray barədə hər şeyi xırdalığıyla, yerli-yataqlı danışdı. Nə vaxt tikilib, kim tikdirib və sairə...

Şekli sağ divarda çəkilmiş döyüş barədə də danışdı, soldakı ov səhnəsi haqda da. Danışdı ki, bu şəbəkə beş min rəngbərəng şüşədən elə ustalıqla düzəldilib ki, bir dənə mıxdan belə, istifadə olunmayıb. Memar barədə də söyləməyi unutmadı - sənətkar öz adını mürəkkəb bir ornamentin içində şifrələmişdi, üstündən çox illər keçəndən sonra isə, alimlər həmin ornamenti incələyib onun adını öyrənmişdilər - Abbas Qulu idi memarın adı.

Nastya eşitdiyindən yaman təsirləndi, hərçənd ki, o qədər də diqqətlə qulaq asmırdı.

İndi onun fikri ezamiyyət müddətinin başa çatmasının, evə dönəcəyinin və qanı qaynayan, suyuşirin Cahangirlə lap yaxın günlərdə ayrılacağından yarıda qalmışdı. Fikirləşirdi ki, bu oğlanın xoş səsini, sirayətədiçi gülüşünü, adını çox qərribə, "e" hərfini qalın tələffüz edərək çağırmasını bir də eşitməyəcək.

Tezliklə, Nastya evlərinə, Yaroslavl qayıtdı, fabrikdə şəbəkə üçün lazım olan şüşələrin istehsalını tənzimlədi, usta Cahangirlə isə məktublaşmağa başladı. Yaroslavlın Şəkiyə, Şekidən Yaroslavl məktubların ağızı açıldı. Bir-birinə hər həftə, bəzən isə daha tez-tez məktub yazırdılar. Sonra da birdən məktubların arası kəsildi, çünki onlara daha ehtiyac qalmamışdı.

Usta Cahangir Yaroslavl gəlib Nastyanı özünü Şəkiyə apardı, toylarını elə orda elədilər.

O vaxtdan neçə illər keçib, çox şey dəyişib, çox şeylər isə necə varda, eləcə də qalıb.

İndi Nastenkanı yerli qayda ilə, "Nasta xanım" çağırırlar, başı səhərdən axşama kimi ev qayğılarına, iş-gücə qarışıqdır. Ailəsi böyükdür, axı, nəvələrə, nəticələrə göz qoymaq lazımdır. Cahangir müəllim yenə göz oxşayan şəbəkələrini düzəldir, bir də gənc ustalar yetişdirir, onlara məsləhətlər verir, sənətin sirlərini öyrədir. Ona respublikanın Xalq rəssamı kimi fəxri ad da veriblər. Son dövrdə, respublika müstəqilliyini qazanandan sonra isə, üzərində doğma gerbləri olan bir şəbəkə düzəltdi - Cahangirə qədər belə bir işi görənlər olmamışdı.

Toylarının əlli illiyində nəvələri ona Venesiyaya səyahət təşkil elədilər - İtaliyada belə bir şəhər var və usta ordan öz Nastenkası üçün məşhur Murano şüşəsindən muncuq gətirdi.

Cüzeppe Amayya xoşbəxt sonluq haqda

Mənim nəvəmin nəvəsinin Cüzeppe adlı nəvəsi, - yəqin, xələflərimdən biri desəm, daha düzgün olar - Murano adasında yaşayır və böyüyəndə, o da bütün nəslimiz kimi, şüşə ilə məşğul olacaq. Hal-hazırda onun valideynləri bizim emalatxanamızda muzey düzəldiblər, Venesiyaya gələn istənilən turist iki avro pul verib, bura baş çəkə bilər, adanın şöhrətini bütün dünyaya yayan rəngbərəng şüşə qabların, heyvan heykəlciklərinin necə hazırlandığını öz gözüylə görər. Turistlərin həm fərdi, həm də dəstə şəklində muzeyə cəlb olunması kommersiya baxımından çox uğurlu ideyadır, mallarımız daha yaxşı satılmağa başlayıb. Deməliyəm ki, mənim hələ sağ olduğum və şüşəçilik etdiyim zamandan bəri, çox illər keçsə də, istehsal texnologiyası, Amayya ailəsinin emalatxanasından çıxan malların yüksək keyfiyyəti zərrəcə dəyişməyib.

Sonda sevinc hissilə qeyd etmək istəyirəm ki, şəhərimizdən fransız qəsbkarlarının apardığı müqəddəs at heykəlləri əvvəlki yerinə qaytarılıb. Bizim yerlərdə olanda, San Marko bazilikasının eyvanında duran bu əzəmətli heykəllərə baxmağı unutmayın.

SON

♦ P o e z i y a

Ramiz QUSARÇAYLI

DÜNYANIN

Halını ağlayan mənəm, deyəsən,
Mənim göz yaşına gülən dünyanın.
Dərdinin şumunda dənəm, deyəsən,
Dənində çürüyüb ölən dünyanın.

Yüz əl var bir quru çöpünün üstdə,
Yer Göylə çarpışır küpünün üstdə,
Etibar göyerməz ipinin üstdə
Dərvişin dünyanın, Lələn dünyanın.

Hər yaşın sonunda xumarlanır qış,
Şahın da, qulun da boyu bir qamış,
Bir ömrün qarası candan çıxmamış,
Gəl indi ağına bələn dünyanın.

Ərindi əhdinə ərən adamlar,
Nəfsində mağara hörən adamlar,
Nəyinə oynayır görən adamlar
Bizi oyun-oyun bölən dünyanın?

İzimi nə dərə, nə dağ siləcək,
İslanan səsimi yarpaq siləcək,
Mənim gözlərimi torpaq siləcək,
Kimdi gözlərini silən dünyanın...

XIRDALAR

Hamı soğan doğrayır,
Kefim kökəlir yenə.
Ayağıma düşən dərd
Durub dikəlir yenə.

Matah ucuz,
mədh azad,
Nələr çəkir istedad...
Dalımca arvad-arvad
Qeybət tökülür yenə.

Duz oynayır yaramda,
Ağ söz açır qaram da,
Allahımla aramda
Gömrük tikilir yenə.

Göy belə, göylük belə,
Yer bir adamlıq tələ,
İblis törənir hələ,-
Şeytan əkilir yenə.

Kənar gəzir ortalar,
Ortanı yad qurdalar,
Xırdalanır xırdalar
Yekə yekəlir yenə...

BU DAĞI MƏN ÇƏKMIŞƏM

Bu dağı mən çəkmişəm,
Məni də çox dağ çəkib.
Ömür sürüşür əldən,-
Saatına yağ çəkib.

Dalımca daş olanlar,
Tapdanıb xoş olanlar,
Ayaqda baş olanlar
Başında ayaq çəkib.

Yolunda öldüklərim,
Nəyim var böldüklərim,
Ən yaxın bildiklərim,
Məni ən uzaq çəkib.

Anam bilir işini,-
Dəyişmir vərdişini,
Mən yaşında kişini
Gözündə uşaq çəkib.

Bu yazı, bu həkk kimin,-
Qəm suvarır lək kimi.
Fələk də son şəklimin
Üstündə torpaq çıxıb.

GÜLDÜRÜR

İki üstəgəl iki,
Cəm adamı güldürür.
Yaltağın gözündəki
Nəm adamı güldürür.

Ər umma hər oğuldan,
Cəng göyərmir nağıldan,
Ağıl verir ağıldan
Kəm, - adamı güldürür.

Söz sinəsi dağlıdı,
Yazı göyə bağlıdı,
Həm adamı ağladır
Həm adamı güldürür.

Bədəndə ruh, ruhda qəm,
Gülüşdə ah, ahda qəm,
Nökərdə kef, şahda qəm
Qəm adamı güldürür.

BORC

Sənə borcum olmasa da,
Ölməyi borc bildim sənə.
Ölüb qalan borcumu da
Bölməyi borc bildim sənə.

Gəl oxşa bu viranlığı,
Bir ömürdü bir anlığı,
Gözündəki qaranlığı
Silməyi borc bildim sənə.

Kim var eylər bu yoxluğu,
Vardan keçir ac toxluğu,
Tənha qalan bu çoxluğu
Gülməyi borc bildim sənə.

Bir ağı yon bu bəstənə,
Gül qoy sükutun büstünə,
Dirilib bir də üstünə
Gəlməyi borc bildim sənə...

A DAŞ GÜLÜM

Bilirsənmi
mən öləndə
Qəbrim üstə kim gələcək?
Göy üzündən mələk-mələk
Salameleyküm gələcək...

Könül kövrək,
tellər tarım,
Hər tel üstə bir qubarım,
Bir dodaqda misralarım,
Bir dildə türküm gələcək.

Suc sığışmır hər yumağa,
Bük günahı başqa ağa,
Mən boyda dərd oxşamağa,
Sən adda ərkim gələcək.

Güneyə çəkdim quzeyi,
Qəmdən keçir hər bəzəyi,
Qəlbimdə qəmlər muzeyi
Qarşına sərgim gələcək.

A daş gülüm,
a gül daşım,
Yanar gözündə göz yaşım,
Son mənzilə son savaşıım,
Bir də ilk sevgim gələcək....

* * *

Tanrım, bu meşəlikdə
Dəndə olmamış olmaz.
Yon bizdən adam düzəlt,
Rəndə olmamış olmaz.

Kim var şahın başında,
Qəm yox ahın başında,
Bu günahın başında
Bəndə olmamış olmaz.

Xamdı nökər də, bəy də,
Ağıl üyüdür səy də,
Dərmanı Ərəsəydə,
Çində olmamış olmaz.

İki cür iman olmur,
Kafirə aman olmur,
Gözdə tək duman olmur,
Çən də olmamış olmaz.

Bu nə molla, nə dindar,
Əndər, göyləri, əndər,
Bir az qiyamət göndər,
Səndə olmamış olmaz.

SƏNDƏN KÜSMƏYƏ GƏLMİŞƏM

Səndən küsməyə gəlmişəm,
Qarşıma gül-çiçəklə çıx.
Yığ başına günahları,
Tut üzünə, ələklə çıx.

Mindi dağların sayı,-dan,
Gül açılmır hər boyadan,
Özün qazdığın quyudan,
Tut əlimdən ürəklə çıx...

Düş dilimdən, boğuluram,
Yum gözünü, sıxılıram,
Sənə tərəf yıxılıram
Qollarında xərəklə çıx...

Yoxmu bu qəhrin axırı,
Səbrim dərdlərin yağı, rı, rı,
Gedirəm, göylər çağırır,
Ta yoluma mələklə çıx...

SƏNİN İŞIĞINDAN KEÇİR BU YOLLAR

Sənin işığından keçir bu yollar,
Sənin işığından keçirəm mən də.
Səni işıq-ışık içir bu yollar,
Öz işıq payımı içirəm mən də.

Sənin işığına köklənib hər yer,
İşığa yüklənib əlim, ayağım.
İşıq dirəkləri saxlaya bilmir,
Bu qədər işığı necə saxlayım...

Gecəni səhərdən yuyur işığın,
Gecəyə gözündən yol çəkəcəklər.
İşıqdan-ışığa qonur arılar,
Arılar işıqdan bal çəkəcəklər...

Baxıb ısl-ısl ısarır adam,
Hardandı bu qədər boya, bilmirəm.
İşığa bulaşır dilim, dodağım
Üzümdən işığı yuya bilmirəm.

Bu qədər işığı hardan yığmısan,
İşıqdan od tutub yanır bu şəhər.
Gözləri qamaşır göy üzünün də,
Çıxmağa utanır Günəş bu səhər.

Yenə də keçirəm sizin şəhərdən,
Yenə də qarşıma işığın çıxır.
Qapını gizlicə döyür gözlərim,
Qapının ağzına uşağın çıxır...

BƏLKƏ, GƏLMƏSƏN YAXŞIDI

Bəlkə, gəlməsən yaxşıdı,
Gecə...
səni gözləyəcəm...
Özün bilməsən yaxşıdı,-
Necə səni gözləyəcəm...

Bir gözəlsən, pir deyilsən,
Daha mənə sirr deyilsən,
Bir bədəndə bir deyilsən,-
Necə səni gözləyəcəm...

Çox ayrılıq əsdi bizdən.
Üşüdümlər istimizdən...
Dağ yeriyyə üstümüzdən
keçə... səni gözləyəcəm...

Gözlər dolub sellənəcək,
Qum da açıb güllənəcək,
Tənbəl-tənbəl yellənəcək
Küçə... səni gözləyəcəm...

Süz göyləri,
dön mələyə,
Yağış yuya, gün bələyə,
Yaz adımı son bələyə,-
heçə...
səni gözləyəcəm...

ŞAİR İZMİRAĞA TÖHMƏRLİNİN DƏFNİNƏ YAZILAN ŞEİR

Səni basdırmağa gələn az idi,
Çoxunun xəbəri yoxuydu, bəlkə.
Nə şeirin şəhdi var,
nə sözün dadı
Şairi neyniyir bu "şair" ölkə...

Elə bil yadıydı,
 bir özgəsiydi,-
 Elə bil şairdən öc alırdılar.
 Kəndin o başında ağlaş səsiydi,-
 Kəndin bu başında toy çalırdılar...

Daha Yasinə də yox idi səbri,
 Toya tələsirdi kənd adamları.
 Torpaqla doldurub qaçırdı qəbri
 Sənin əsərinin qəhrəmanları...

Sənə toy tutanlar süzürdü toyda,
 Dəstənin başında molla gedirdi.
 Məəttəl qalmışdı toy yiyəsi də,
 Sənin misraların yallı gedirdi...

Bilirəm, qardaşdı xeyir də, şər də,
 Bu şərin içində xeyir vardı mı?!
 Bir harın məxluqun öldüyü yerdə
 Görən bu adamlar toy çalardımı...

Bir elin dərd-səri hər kəsdən qabaq
 Şairin adına yazılır bənd-bənd.
 Bəs kimə ağlayıb yas saxlayacaq,-
 Şairin yasında toy çaldıran kənd...

Qol açıb oynayır söz diri-diri,
 Ruhun da ruh verir
 toyun zilinə.
 Ehtiyac içində ölən şairi
 Toyla göndərdilər son mənzilinə...

Açır ürəyini yada tənbatən,
 Bu xalq öz dərdini naşı oynayır.
 Şairi çörəyə oynayan Vətən
 Şairi öləndə yaxşı oynayır...

ŞEİRDƏN UÇDU BÜLBÜLLƏR

Şeirdən uçdu bülbüllər,
 Yerinə qarğalar gəldi.
 Ağ atlı oğlan nə gəzir,
 Nağıldan qarğılar gəldi.

Ruh daşındı bazarlara,
 Can yoluxdu azarlara,
 İstedadlı yazarlara
 Tələlər, qurğular gəldi.

Şər suvardı pir gülləri,
 Kin sovurdu tər gülləri,

Silib nöqtə-vergülləri
Durğusuz durğular gəldi.

Dibçəklərə qondu yazlar,
Ən baş oldu ən dayazlar,
Mənimsəndi imtiyazlar,
Arxalı oğrular gəldi.

Güldülər türkəm deyənə,
Azıxam, Ərkəm deyənə,
Vətənə Məkkəm deyənə,
Məsciddən sorğular gəldi.

El ayırdı el bir olan,
Toz böyütdü xəlbir olan,
Xəyanətlə əlbir olan
Divanlar, yargılar gəldi.

Ya intihar, ya da çəpik,-
Bir bələdi,-
lirik, epik...
İnfarktın biri bir çəpik,
Çox baha ağırlar gəldi...

Üzlərdə boya birliyi,
Gözlərdə rəya birliyi,
Sözlərdə riya birliyi,
Nə qolay qovğalar gəldi.

Şeirdən uçdu bülbüllər,
Yerinə qarğalar gəldi...

MƏNLİK DEYİL

Bu səngər haqq səngəridi,
Zəhmində çox cəng əridi,
Ləngərim söz ləngəridi,
Yüngül hava mənlük deyil.

Öz göyüm var,
öz mələyim,
Öz xəttim var,
öz lələyim,
Öz məzarım, öz bələyim,
Haram yuva mənlük deyil.

Davam nə can davasıdı,
Nə də yorğan davasıdı,
Azərbaycan davasıdı,-
Ayrı dava mənlük deyil.

NƏ VAR

Sən üzən çayın üzüdü,
Nə bilirsən lildə nə var.
Bəmin hamıya bəllidi,
Göstər görüm zildə nə var.

Göz oxşayır dağın çəni,
Yaşıl yuxu tutar səni,
Gəl tərپətmə o qönçəni,
Arı bilir güldə nə var.

Dərə zülmət, dağ qaranlıq,
Qar qar altda ağ qaranlıq,
Ayaq saxla bircə anlıq,
Görək duman tülde nə var.

Bu lələ naz çiçəyidi,
Bənövşə qız çiçəyidi,
Eşq qəlbin öz çiçəyidi,
Nəzmə çəkir dildə nə var.

* * *

Qoca Xalidə

Qoca Xalid, bu havanın ritmi nə,-
Bəm birinin, zil birinin əlində.
Könül yatmır bu dövrənin ritminə,
Şah birinin, qul birinin əlində...

Göyün pəri, Yer in oxu yeyilmiş,
İki dünya bir bəlaya əyilmiş,
Can hər kəsin öz əlində deyilmiş,
Ol birinin, öl birinin əlində.

Bir qalada gül daşdı daş gülü,
Bir talada meh qurudur yaş gülü,
Kim qoyacaq baş daşıma beş gülü,-
Daş birinin, gül birinin əlində...

GECƏLƏR DAĞLARA BAXA BİLMİRƏM

Bu qışın qarını duman ər itdi,
Əritdi, özü də yaman ər itdi...
Bu qış da ürəyim güman ər itdi,
Gecələr dağlara baxa bilmirəm...

Üstümə qayalar, dağlar sürüşür,
Dağları bağlayan tağlar sürüşür,
Bulaqlar sürüşür, -
ağlar sürüşür,
Gecələr dağlara baxa bilmirəm...

Bu Araz, bu da ki, Samur dağları,
Bürüyüb yamyaşıl mamır dağları,
Dağ çəkir sinəmə çadır dağları
Gecələr dağlara baxa bilmirəm.

Üzülür ağrıdan Ağrının canı,
Gözümdən tökülür Murovun qanı,
Şuşanın dağları kəsir aranı
Gecələr dağlara baxa bilmirəm.

Qaldırın üstümə uçan dağları,
Uçunur Kəlbəcər, Laçın dağları,
O mənfur buxovdan açın dağları,
Gecələr dağlara baxa bilmirəm.

Bir mehəm, Mehrinin mehrinə acam,
Dərbəndin dumanı dağlar haçan?
Şahəm Şah düzündən Şah dağınacan...
Gecələr dağlara baxa bilmirəm.

Dağdan da ağırdır daş tənhalığı,
Ürək tənhalığı, baş tənhalığı.
Asılıb zirvədən qış tənhalığı,
Gecələr dağlara baxa bilmirəm...

Yaz qarı bir daşın donqarı üstə,
İzim yox bu yazın son qarı üstə,
Dərd yağır dərdimin yonqarı üstə,
Gecələr dağlara baxa bilmirəm...

*Balaca Zeynəbin ata-anası Suriyada, Heydəriyyədə
qətlə yetirilib. Türkiyəyə dayısının köməkliyi ilə gəlib
çıxıb. Özündən kiçik üç uşağa analıq edir. Samsun
küçələrində dilənib yığıdığı quruşlarla saxlayır o məsum
çocuqları. Bu qızçıqaz səkkiz yaşında olsa da çəkdiyi
əzabları ilə nənə yaşındadı...*

ZEYNƏB

Hanı o saraylar,
o səltənətlər,
Daha yer qalmayıb həsədə, Zeynəb.
Kim ağlar o ağlar, viranə yurdu
Dönüb bir yiyəsiz cəsədə, Zeynəb.

Sovur dəniz-dəniz o göz yaşını,
Qolayla göylərə yerin daşını,
Bir ərəb dünyası qoyub başını
Keçinir o cındır kisədə, Zeynəb.

Kimin nə vecinə
kim kimi vurdu,
Qovulan müsəlman,
qovan gavurdu...
Xalqı içdən yeyir Bəşərin qurdu
İnanma bir ərəb hiss edə, Zeynəb.

Demirəm dur, çay iç,
demirəm gecik,
Hələ üç uşaq var özündən kiçik...
Yatanda əlini yalayan küçük
Çətin ki, canını isidə, Zeynəb.

Daha nəyin qalıb...
ruhun satılır,
Fəryadın satılır, ahın satılır,
İndi də bazarda şahın satılır,
Adın qənim olsun Əsədə, Zeynəb...

*Nisə BƏYİM***TƏKBUYNUZLU***◆ *Fantastik roman*

İldırım sürətilə kəndə yayılan xəbər hamını çaşdırdı. Az bir zamanda camaat körpüyə axışdı. Gələnlərin çoxu Eldargilin qohum-əqrabası, dostları, kəndin cavanları idi. Hər kəs gərginlik içində qəzəbli bir maraqla yaxınlaşan atlılara baxırdı. Körpünün üstündəki izdihamı gören atlılar yavaşdılar. Onlar belə bir manee gözləmədiyindən aralarında pıçıl-daşaraq camaata çatıb, onlarla üzbəüz dayandılar.

Tələt bəy yolu divar kimi kəsmiş camaatı süzdü. Qarşısındakı adamların qorxusuz, kəskin baxışlarındakı qəzəbi sezerək, bir anlıq duruxdu. Bəzisi atlı, silahlı olan bu adamlar onlara qorxmadan, nifrətlə baxırdı. Hər yerdə əl üstə, nəvazişlərlə qarşılanmağa öyrənmiş bəyzadə hiddətlənsə də, tutulduğunu biruzə verməyərək, geri çəkilməyi özünə sığışdırmadı. İrəliləyərək kinayə qarışıq ərkyanalıqla:

-Camaat, bu nədir, qarşımıza top-tüfənglə çıxmırsınız. Qonağı beləmi qarşılayırlar?

Heç kim yerindən tərpənib qımıldanmadı. Bu gərgin sükutu Qəzənfər kişinin sərt səsi pozdu:

-Qonaq yaxşı niyyətlə gələrsə, gözümüz üstə yeri var, duz-çörəklə qarşılayırıq. Əgər bizi saymayıb, qeyrətimizə-namusumuza kəm baxarsa, qarşısında silah görər. Yəni, hər kəsi niyyətinə görə qarşılayırıq.

Tələt bəy onu başdan-ayağa nəzərdən keçirib:

-Kişi, sən bizim niyyətimizi niyə pis yerə yozursan? Biz də qonaq gəlmişik. Evin yiyəsi özü bilər bizi necə qarşılayar.

Qəzənfər onun gözünün içinə dik baxaraq:

-Gəldiyin evin yiyəsi elə mənəm. Bizim danışılacaq sözü müxtəlifdir. Zəhmət çəkib gəlmisiz bura qədər. Qayıtmağınız məsləhətdir.

Tələt bəy qarşısındakı kəndlinin cürətindən qeyzlənərək:

-Kişi, sən kimsən mənə yol göstərəsən? Həddini bil. Çəkilin yoldan!

Təhdidinin qarşısında kimsənin yerindən tərpənmədiyini görüb, əlindəki qırmancı havada şaqqıldatdı. Atını adamların üstünə sürdü. Bu zaman Eldar onun atının qantarğasından tutaraq saxladı:

-Bey, geri dönsəniz yaxşıdır. Buraya nə məqsədlə gəldiyinizi hamı bilir. Axtardığınız burada yoxdur!

Adi kəndlilər tərəfindən qovulduğunu şəninə sığdırmayan Tələt bəy pərtliyindən daha da azğınlaşıaraq əlini silaha atdı:

- Çəkilin deyirəm, bunların yol kəsməyinə bir bax! Qudurmusunuz, deyəsən, it uşağı! Göyə atəş açaraq atını mahmızladı.

Eldar geri çəkilməyərək:

-Bəy, sözünü bil, danış! Adamlarını çək, get burdan! Qana bais olma!

Tələt bəy tufəngini Eldara tuşlayaraq:

-A gedə, sən çox diluzunluq eləyirsən, nə cürətlə qarşıma çıxıb üzümə ağ olursan? Aqlın çaşıb nədir, əcəlinmi çatıb?

Bu an Muradin atdığı qamçının ucu Tələt bəyin biləyinə dolandı, onu çəkib atdan yerə saldı. Vəziyyəti belə görən atlılar camaatın üstünə şığıdı. Hazır vəziyyətdə dayanmış cavanlar onlara əl-qol atmağa imkan vermədi. Yerdən qalxan Tələt bəy xəncərini çıxarıb Eldarın üstünə atıldı. Qəzəbindən vəhşiləşmiş gözünü Eldarın gözlərinə dikərək, bir neçə dəfə həmlə edib Eldarı xəncərlə vurmaq istədi. Cəhdlərinin boşa çıxdığını görüb, hayqıraraq Eldarın üstünə atıldı. Eldar onun əlindən xəncəri almaq üçün biləyindən yapışdı və var gücü ilə sıxmağa başladı. Bir-birini itələyən zaman müvazinətlərini itirib yerə yığılanda Tələt bəyin biləyi qanrıldı və xəncər onun qarnına sancıldı. Onun sustaldığını görən Eldar əlini çəkib ayağa qalxdı və bu zaman Tələt bəyin yaralandığı gördü. Geri çəkilib Qəzənfər kişiye baxdı. Camaat gələnləri tərək-silah edib qollarını bağlamışdı. Eldar onları dövrəyə alan adamlara:

-Vurmaq istəmirdim. Yığılanda öz- özünə oldu.

Xəlil əyilib xəncəri çıxartdı. Torpağa silib, Tələtin belindəki qınına qoydu:

- Axan qan damarda qalmaz. Çox havalanmışdı, bəlasını axtarırdı, tapdı.

Gələnlərin qollarını açdılar, Tələt bəyin yarasını bağlayıb atına mindirdilər.

Xəlil üzünü onlara tutub:

-Heç kəs belə olmağını istəməzdi, siz dayandıra bilərdiniz onu. Xalxın nişanlı qızının dalınca gələni belə yola salarlar.

* * *

Əhvalatın belə sonluqla bitməsi hamını dilxor eləmişdi. Qohum-əqrəbə Qəzənfər kişinin həyətinə yığılmışdı. Hər kəs öz hiddətini, qəzəbini bildirsə də, ortada acı bir həqiqət var idi. Eldar Xasay bəyin oğlunu vurmuşdu və Xasay bəy mütləq bunun qisasını alacaqdı. Axşama doğru Tələt bəyin yolda öldüyü xəbəri gələndə vəziyyət daha təhlükəli şəkil aldı.

Evə sanki yas düşmüşdü, Zərbəyim özünü döyməkdən, dizinə vurmaqdan üzülüb əldən- dildən düşmüşdü, bacıları ağlaşırdı. Eldar, Xəlil, Murad daldaya çəkilib məsləhətləşirdilər:

Xəlil:

-Sən ləngimədən get buralardan. Axşam, ya da uzaqbaşı səhər gələcəklər dalınca.

Eldar məyus halda:

-Mən getməklə deyil ki? Bəs burdakılar? Bunlar nə olacaq, siz nə olacaqsız?

Murad:

-Sən bizi fikirləşmə. Bu qədər adama neyləyəcəklər?

Eldar:

-Bəs Ayın? Onu qoyub gedə bilmərəm. Acığımı ondan çıxacaqlar. Başına bir iş gəlsə, neyləyəyəm?

Murad:

-Onu da apar. Götür nişanlıni get! Bizə heç nə olmaz.

* * *

Laboratoriyada gərgin iş gedirdi. Vaksın almaq üçün kötük hüceyrəyə virus yeridilməli idi. Hər biri bilirdi ki, alınan vaksini birbaşa xəstəyə vurmaq

təhlükəlidir. Heç bir sınaq, təcrübə aparmadan, vəziyyətin nə ilə bitəcəyi naməlum idi. Amma vəziyyətin qeyri-adiliyi ən ekstremal addımları atmağa sövq eləyirdi. Ayazla Mustafanın günahkar görkəmi Krügerin nəzərindən qaçmadı, onları ruhlandırmaq üçün:

-Bu qədər bədbin olmayın, vəziyyət o qədər də ümitsiz deyil.

Mustafa başını bulayıb:

-Macərələr Kitini seçir, uğursuzluqlar məni. Əlimi hara atıram, boşa çıxır.

Doktor mikroskopun altına baxaraq gülümsündü:

-Zamanında qapılar taybatay açılır. Buyurun, baxın dostlar. Sizə dedim axı, ümitsiz olmayın. Onun ətrafına yığışaraq, hüceyrələri izləməyə başladılar.

Professor:

-Ayaz, tam zamanı. Vaksini vurmaq lazımdır.

Ayaz:

-Yenə də çox narahatam, sınaqsız, təcrübəsiz, birbaşa xəstəyə vaksin yeritmək. Qorxuram.

Professor:

-Ehtiyat eləməyin təbiidir. Mən də qorxuram. Amma risk eləməkdən başqa çıxış yolumuz yoxdur. İndiki imkan sabah əlimizdə olmaya bilər. Səhər xəstələrimiz nəzarətdən çıxa bilərlər. O zaman baş verə biləcək olayları təsəvvür eləmək belə dəhşətdir. Cəsarətli ol. Məsuliyyət hamımızındır. Biz onları xilas etməliyik.

Doktor:

-Doğrudur, Ayaz. Sonra eləmədiyimiz üçün peşman olmayaq. İndi onları xilas eləmək olar. Sabah hüceyrələrin nə halda olacağına zəmanət verə bilmərik. Bir neçə saatda vaksinin nəticəsini görəcəyik. Haydı, vaxt itirməyə!

Palatada Eldara və Ayinə vaksin vurulduqdan sonra professor:

-Burda qonaq otağımız var. Biz oraya gedək.

Mustafa:

-Mən də Ayazla qalıram burda.

Ayaz:

-Yox, siz gedin, çox yorğunsuz. Dincəlin bir az. Mən burdayam.

Doktor Krüger:

-Mustafa, sən Kiti ilə qalx otağa. Mən bəzi adamlarla görüşməliyəm, onları çox gözlətdim.

Mustafa təəccüblə ona baxaraq:

-Bu gecə vaxtı kiminlə görüşəcəksiz?

Doktor:

-Onlar gecə görüşməyi üstün tuturlar. Kitinin dırnaqarası dostlarını deyirəm.

* * *

Doktor Krüger küçəyə çıxıb var - gəl edə-edə maşınlara baxmağa başladı. Gündüz darvazanın qarşısında dayanan taksilər yox idi. Həkimlərin şəxsi maşınları klinikanın arxasındakı meydanda dayanırdı. Küçədəki maşınlardan birinə yaxınlaşıb, şüşəsini döydü. Qapı açılarda almanca:

-Cənablar bizi gözləyir, eləmi?

Maşındakılar doktor Krügeri tanıyaraq:

-Elədir, doktor.

-Bağışlayın ki, sizi çox gözlətdik. Buyurun, bu da sizin axtardığınız virus.

O cibindən bükülü paketi çıxararaq uzatdı:

-Amma bir məsələni nəzərinizə çatdırım. Siz nəhaq bu qədər zəhmət çəkib bura gəlmisiz. Əgər müraciət etsəydiniz, mən virusu sizə Haydelberqdə verərdim. Zibil qutusuna atılmalı olan pakətdən ötrü bu qədər yorulmağa dəyməzdi.

Naməlum şəxs paketi ondan alaraq:

-Siz bizi aldatmaq istəyirsiniz, ona görə belə deyirsiniz. Biz virusun çox məxfi saxlanıldığını bilirik.

-Yox, canım, sizi niyə aldatmaq istəyim ki? Mənim doğru dediyimi sabah görəcəksiz. Konqresi izləyin, virusun yararsız olduğuna əmin olacaqsız. Xüdəfiz, cənablar. Arzunuzu doğrulda bilmədiyim üçün təəssüf edirəm.

Doktor əllərini cibinə qoyub, klinikanın darvazasından həyəətə daxil oldu. Maşından onu izləyən naməlum adam qəzəblə:

-Bu adam şeytandan da hiyləgərdir. Əclaf!

* * *

Ayaz Tibb universitetinin qarşısında taksidən düşüb, həyəətə daxil olanda Mustafa ilə Kiti onu qapıda gözləyirdi. Konqres universitetin böyük zalında olacaqdı. O, dostlarına yaxınlaşaraq :

-Keçək içeri. Açıış çox çəkməyəcək. Bitən kimi qayıdacağıq klinikaya. Darıxma. Sən indi bayram elə ki, biz böyük bir bəladan qurtulduq. Gecə az qala ağılımı itirəcəkdin.

Kiti:

-Ayaz, sən qoymadın, biz də yanında olsaydıq, izləmək imkanımız olardı.

Ayaz:

-Gəlin, dostlar, mən hər şeyi sizə danışacam.

Foyədə bir neçə yerdə həm klinikanın, həm qonaqların gətirdiyi proqramlar, materiallar, dərc olunmuş məlumatlar paylanılırdı. Qeydiyyatdan keçib zala daxil oldular. Zal dolu idi. Ayazgil boş yer tapıb əyləşdilər. Səhnədə böyük ekranda tibb yenilikləri, məşhur klinikalar, alimlər haqqında xronika göstərilirdi. Bir neçə dəqiqədən sonra fəxri heyət alqışlar altında səhnəyə daxil daxil oldu. Konqresə professor Ağayev sədrlik edirdi. Ayaz həyəcanlı idi. Proqramda Ayaz üçün çıxış nəzərdə tutulmuşdu. Son illər apardığı tədqiqatlardan danışmalı idi. Sonrakı bölmə iclaslarında məruzələr edəcəkdı. Amma hadisələrin gedişi hər şeyi dəyişdi. İndiyədək nəzərdə tutduğu fikirlər özünü doğrultmadı. Bu barədə professorla məsləhətləşməyə belə vaxt tapmadı. İndi öz-özlüyündə götür -qoy edir, necə danışacağını müəyyənləşdirməyə çalışırdı. Qısa təbrik nitqlərindən bitəndən sonra, professor Ayazı kürsüyə dəvət etdi.

* * *

Müayinələr, analizlər davam edirdi. Həkimlər onlara verilən tapşırığı - xəstələrin haqqında raportu günortaya qədər hazırlamağa çalışırdılar. Ayinlə Eldarın tək qalmağa imkanı olmamışdı. Rəna xanım Ayinə:

-Gördünmü, əzizim, sənə demişdim, hər şey yaxşı qurtaracaq. Maşallah, daha ikiniz də yaxşısınız. Amma, doğrusu, yaman qorxduq hamımız. Gecə yanında qalmaq istədim, amma heç kimi buraxmırdılar bu mərtəbəyə. Elə indi də professorun ayırdığı xüsusi həkimlər gələ bilir buraya, heç kimə icazə vermirlər.

Ayin:

-Mənim heç ümidim yox idi. Adamın ağılı, hissiyyatını itirməsi dəhşətli bir şeydir. Sağsan, amma özünü bilmirsən. Bizi Ayaz xilas elədi.

Eldar:

-Ayin, mən hələ də inana bilmirəm, bizim başımıza gələnlər nə idi?

Ayin ona baxaraq:

-Bilmirəm.

Rəna xanım otağa girəndən onların bir-birinə baxışlarından, sözlərindən, bir-birinə münasibətlərindən, aralarındakı cazibəni hiss edirdi. Ayini çoxdan tanıyırdı. Onda baş verən dəyişiklik nəzərindən qaçmadı. Əyilib Ayinin qulağına:

-Ayınciyim, mənim azca işim var, çıxım, bir azdan gələcəm.

Ayin:

- Əlbəttə.

Rəna xanım onları tək qoymaq istəyirdi. Səhərdən həkimlər içəridə idilər, bəlkə, biri-birilərinə deyiləsi sözləri var?

O, qapını örtüb çıxdı.

Ayin Eldara sarı baxıb gülümsündü. Onun heyranlıqla baxan baxışlarını görərək utandı. Eldar yavaş səslə:

-Ayin, bir söz soruşmaq istəyirəm.

Ayin maraqla:

-Buyur. Nədir ki?

-Biz orda olanda... yəni, ikimiz...o zaman hiss etdiklərimiz gerçəkdimi? Biz indi də o zaman olduğu kimiymi? Yəni...

Ayin onun nəyi soruşduğunu anlayaraq qızardı. Birdən-birə Eldarla sevgili olmaq ona çox qəribə gəlirdi, bir neçə gün əvvəl bu oğlan onun xəstəsi idi. Eldar ayılandan sonra onun mülayim və səmimi münasibətini hiss edirdi. Ayin də ona qarşı biganə deyildi. Amma birdən-birə belə yaxınlıq onu çaşdırırdı:

-Hər şey o qədər mürəkkəbdir ki. Bizim düşdüyümüz vəziyyət qeyri-adidir. Nəyin doğru, nəyin xəyal, nəyin yuxu olduğu da aydın deyil. Yəqin, bir azdan duman çəkiləcək, hər şey aydınlaşacaq. Hisslərimiz, duyğularımız da...

* * *

Nüsrət kişi yemək zamanı hiss etdi ki, Ayazla Mustafanın kefi yoxdur.

Maraqla:

-Kiti qızım niyə gəlmədi?

Ayaz:

-Otele getdi, baba. Səhər doktor Krügerlə geri uçacaqlar. Sənə salam deməyimi istədi.

-Sizin niyə kefiniz yoxdur? Nə olub?

-Heç nə olmayıb. Bir az yorğunluq. Neçə gündür o qədər qaçdıq ora-bura. Mən yatmaq istəyirəm. Durqumasalar üç gün- üç gecə yataram.

-Bəs, Ayin necədir?

Mustafa:

-Dədə, Ayin getdi.

Nüsrət kişi təəccüblə:

-Necə getdi, hara?

-Ayaz:

-Baba, sənə bir xəstədən danışmışdım, qəzaya düşən, Ayin onunla getdi kəndə.

-Niyə?

-Mənə də deyəndə heç inanmadım, düzü. Anlayıram, anasından sonra evdə tək qala bilməzdi. Mən təklif elədim, dedim, gəl, bizdə qal. Neçə illərin dostuyuq. Amma o təzəcə tanış olduğu Eldarla getdi. Doğru-dürüst tanımır belə. Heç bir həftə deyil, klinikaya gəlidiyi.

Nüsrət kişi gülümseyərək:

-Həəə, aydın oldu... Oğlum, bunun adı eşqdır. Eşqin zamanı, müddəti olmaz...

* * *

Günlər ötdükcə Ayin kəndə, adamlara, evə isnişirdi. Onu bürüyən narahatçılıq, gərginlik ötüb keçirdi. Evə gələn qonaq-qaranın marağını hiss eləsə də, Sevil demişkən, özünü evin gəlini, Eldarın nişanlısı kimi aparırdı. Səhər tezdən gecəyədək bitməyən ev-həyət işlərində Sevilə kömək edir, mətbəx yır-yığışı ilə məşğul olur, bilmədiyini öyrənməyə çalışırdı.

Bəzən evdə iş görərkən əli metal əşyalara dəyəndə əlində qığılcımlar əmələ gəlirdi. Bir dəfə mətbəxdə qabları yuyarkən Sevil yanında idi. Su kranını açarkən əlindən cıncı çıxdı və Sevil bunu görəndə çox qorxdı. O, Ayini kənara çəkərək:

-Əl vurma, dəyəsən, su tok keçirir. Bəlkə, qızdırıcı xarab olub. Fərhada deyim, gəlib baxsın.

Ayin onu sakitləşdirərək:

-Yox, sudan deyil, əlimdə gərginlik var sanki, metal şeylərə dəyəndə hərdən belə olur. Dəstəyə, çəngəl-bıçağa toxunanda əlimdən cıncı çıxır, qorxma.

Sevil kranı açıb bir neçə dəfə əlini suya tutaraq yoxladı, heç bir şey hiss etməyərək:

-Nədən belə olur səndə?

-Son zamanlar hiss edirəm, bura gələndən sonra. Sanıram sinir gərginliyindəndir.

-Belə şeylə zarafat olmaz, özün də həkimsən.

-Şəhərə gedəndə yoxlanacam. Keçib gedən bir şeydir.

Ayin Eldarda elə bir qəribəlik hiss etmirdi, qəribə olan tək şey hər ikisinin eyni şeyləri düşünməsi, eyni duyğular keçirməsi idi. Sanki bir-birinə gözəgörünməz bağlantıları var idi. Ayin bunu müşahidə edir, səbəblərini öyrənməyə çalışırdı. Eldar da bu vəziyyəti hiss edir və "kənəldən- kənələ" yollar var deyərək, bunu sevgi ilə bağlayırdı. Sanki o, Ayinin bütün keçmişini görmüşdü, onun haqqında hər şeyi bilirdi. Gələcək xəyallarında Ayini həkim kimi görmürdü. Hələlik, bu barədə ona heç nə demirdi. Artıq Ayin də, Eldar da anlayırdı, onları fərqli bir həyat gözləyir. Amma nə olur- olsun, onlar bir yerdə olacaqdılar, bütün çətinlikləri bir yerdə dəf edəcəkdilər. Artıq onların tale yolu bir idi. Onlar heç zaman ayrılmayacaqdılar. Bunu ikisi də bilirdi.

Amma gözlənilməyən bir hadisə onların planlarını dəyişdi. Adətən, yeməklərini açıq eyvanda yeyir, orada istirahət edirdilər. Axşamüstü hamısı eyvanda oturub çay içir, söhbət edirdilər. Külək hardansa qara buludları qovub gətirmiş, hava birdən-birə qarışmışdı. Ağacların budaqları ağır-ağır yellənir, güclü küləkdən budaqlarının başı az qala yerə dəyirdi. Göy guruldayır, arada ildırım çaxırdı.

-Səlim kişi göyə baxaraq:

-Sel kimi yağacaq, buluda bax, qapqaradır. Yazın qaydasıdır, bilmək olmur, bayaqkı günə bax, indiki tufana.

Bu anda göy gurladı, ildırım çaxdı və qəfil kresloda oturan Eldarın üstünə düşdü. İldırım onun əlində parlayanda hamısı qışqırdı. Eldar cəld ayağa qalxdı və əlini qeyri-ixtiyarı çəkib özünə sıxdı. Bir an baş vermiş bu hadisədən hamı kimi, Eldar da qorxdı. İldırım çəkildi, Eldar əlinə baxdı.

Ayin ona doğru gələrək:

-Əlinə bir şey oldumu? Yandı mı əlin?

Eldar əlinə baxa-baxa:

-Yanmadı, amma əlimdə hiss elədim elektriki. Nə əcəb, bir şey olmadı?

Hamısı onu dövrəyə alaraq əlinə baxmağa, yoxlamağa başladı. Doğrudan da, onun əlinə heç nə olmamışdı, nə bir yanıq izi, nə də bir kəsik-filan yox idi.

Səlim kişi:

-Gəlin, evə keçək. Allaha şükür, qəzasız-bəlasız sovuşdu.

Hadisənin gərginliyi keçəndən sonra Ayin Eldara müraciətlə:

-Bunun təsadüf olmadığını bilirsən, deyilmi? Onları qorxutmaq istəmədim, amma bu, çox təhlükəlidir. Ayaza demək lazımdır.

Eldar:

-Bu, həmişə belə olacaqmı? Mən keçib getdiyini sanırdım.

- Demək ki, keçməyib. Mən də çox gərginəm. Əlinin yanmamağı bir möcüzədir.

-İstəyirsən, gedək sabah. Müayinədən keçək.

* * *

Eldarla bərabər evə daxil olan Ayini çox kövrək duyğular bürüdü. Anasının yoxluğuna heç cürə öyrənə bilmirdi. Bu o qədər gözlənilməz baş verdi ki, Ayin hələ də olanları içinə yerləşdirə bilmirdi. Evə qədəm qoyarkən anasının otağına boylandı. Boş çarpayını görəndə gözləri doldu:

-Ah, ana, kaş sağ olaydın, mənim tək olmadığımı görəydin, o zaman xoşbəxtlimi tam yaşaya bilərdim, niyə, axı, hə zaman adamın bir tərəfi əskik olur? -deyə, fikrindən keçirdi.

Eldar onun fikrə getdiyini görüb, çiyinə toxundu:

-Fikir eləmə, hər şey yaxşı olacaq.

Ayin ona baxaraq köksünü ötürdü. Kənddən gətirdikləri ərzaqları yerləşdirib evdən çıxdılar. Qəbiristanlığa girəndə artıq gün xeyli qalxmışdı. Ayin yol üstündəki köşkdən aldığı gülləri anasının məzarına qoyaraq oturdu. Eldar fatihə oxuduqdan sonra:

-Ayin, mən buralardayam.

Ayin başını tərpətdi.

Birdən qarşıda sağ tərəfdə qəbirlərin arası ilə gedən bir qadın diqqətini çəkdi. Boyu-buxunu, yerişi o qədər tanış idi ki, diqqətlə qadını izləməyə başladı. Qəfil içində nəse qırıldı. Nəfəs çəkməyə heyi qalmadı. Bununla belə addımlarını yeyinlətdi, qadının üzünü görmək istəyirdi. Onun əynindəki qara haşiyəli boz kostyum eynən anasınınkini idi. Saçının yığılması, başındakı qara, gen günlüklü şlyapa, boynundakı nazik, tül kimi şifon ağ şarf o qədər tanış idi ki...yeriyərkən hərdən üzünün profili görünürdü... Ayin heyretlə: Ana!-deyə səsləndi. Qadın dönmədi, ahəngdar, yüngül addımlarla darvazadan küçəyə çıxdı. Ayin az qala yüyürərək ona çatmağa tələsirdi. Sanki ayaqlarından daş asılmışdı, üz-gözü tər içində idi. Təngnəfəs halda, darvazadan çıxanda qadını yenə arxadan gördü. Eldar səkinin kənarında dayanmışdı. Fikirli halda, yola baxırdı. Qadın onun qarşısından keçəndə dönüb ona baxdı. Ayinə elə gəldi ki, o, gülümsədi. Eldar nəzərlərini ondan çəkib başını döndərəndə Ayinin yüyürdüyünü görüb ona tərəf dönərək təşvişlə:

-Nə olub, niyə qaçırsan?

Ayin Eldara çatanda onun qolundan yapışaraq zorla:

-Gördünmü, hə? Qadını gördünmü?

Eldar qanrılıb boş yola baxaraq:

-Kimi?

-İndicə burdan bir qadın keçdi. Sən ona baxırdın.

-Hə. Keçdi. Gördüm. Nədir ki?

-Gördünmü? Qara şlyapalı, boz kostymly...

-Hə, yanımdan keçdi. İndi yoxdur, bilmirəm hara getdi. Nə olub, axı, niyə bu qədər həyəcanlısan, sənə bir söz dedimi? Kim idi o?

-Üzünü gördünmü? Axı, o sənə baxdı!

Eldar təəccüblə Ayinin ağappaq olmuş üzünə baxaraq:

-Heç nə başa düşmürəm, birdən -birə nə oldu, axı, sənə?

-Eldar, o, anam idi...üzünü aydın görə bilmədim, yandan gördüm, anam idi...

Eldar həyəcanla onun gözlərinə baxdı.

Ayin təkidlə:

-İnanmırsan! Amma anam idi.

Eldar onu qucaqlayıb sinəsinə sıxdı:

-Yaxşı, sakit ol...

-O idi... paltarı, yerisi...mən onu heç kimlə səhv sala bilmərəm. Sən gördün, eləmi?

-Gördüm. Sakit ol...gedək oturaq. Su iç, bir özünə gəl.

-İstəmirəm. Tez evə gedək.

-Yaxşı...istəyirsənsə, evə gedək. Bəs klinika?

-Gedərik bir azdan. Amma indi evə gedək. Sənə bir şey göstərməliyəm.

Eldar onun hədsiz həyəcanlandığını görüb tez razılaşıdı. Evdə Ayin paltar dolabından tələsik paltarları çıxarıb ortaya töküdü. Nəhayət, bir kostyumu çıxarıb:

-Bax, bu kostyumda idi. Bu da onun şarfı. Görürsən? Eynidir, elə deyilmi?

-Hə, deyəsen, eyni paltardır.

-İndi sənə onun bu paltarda olan şəklini göstərəcəm, diqqətlə bax!

Ayin əlləri titrəyə-titrəyə albomu götürüb vərəqləməyə başladı. Albomun arasından bir şəkli götürüb:

-Bax, bu şəkildə eynindəki bu kostyumdur. Üzünə bax, bayaq gördüyünə oxşayırmı?

Eldar fotonu əlinə alıb diqqətlə baxmağa başladı. Həqiqətən, bayaq yanından keçərkən üzündə təbəssüm olan qadın eynilə şəkildəki kimi idi. Ayinə baxaraq:

-Bu idi. Dəqiq. Amma sən sakit ol. Bu qədər həyəcanlanma. Sən ki bilirsen, bizim başımıza qəribə hadisələr gəlir, bu da o vəziyyətlərdən biridir.

-Demək, sən inandın. Mənə vacib olan sən inanağındır. Mən orda onunla danışmışdım. Sənin barəndə də dedim.

Eldar onun əlindən tutaraq:

-Mən həmişə sənə inanıram. Buna şübhə eləmə. Əgər gözümlə görməsəydim, yenə də dediklərinə inanardım. Sən sakit ol.

* * *

Ayinlə Eldar kilinikaya gələndə günortadan keçmişdi. İş yoldaşları Ayinin gəldiyini eşidib onun otağına gəlir, görüşüb hal-əhval tuturdular. Xəstələnəndən sonra onu kimsə görməmişdi. Anasının ölümünə görə dil-ağız edir, başsağlığı verirdilər. Ayinin Eldarla münasibətini tək Rəna xanım bilirdi. O, Eldarla da görüşəndən sonra Ayinin barmağındakı üzüyü görərək təəccüblə:

-Bu qədər tez olacağını güman etməzdim. Təbrik edirəm.

Ayinin qızaranaq gülümsündü:

-Qaynanam təkid elədi, üzük taxdıq. Hələ nişan olmayıb.

Rəna xanım onun üzünün necə işıqlandığını sezerək:

-Lap yaxşı. Böyük hər şeyi bizdən yaxşı bilir. Nişana mütləq gələcəyəm. İndi sizə mane olmayım, sabah isə qonağımsınız. Eldarı da götür, gəlin bizə axşam.

Ayin Eldara baxdı. Eldar gülümsəyərək:

-Məmnuniyyətlə gələrik.

Qapı açıldı, Ayazla Mustafa otağa daxil oldu. Ayaz sevincle:

-Ooo... nəhayət ki, qaçaqlar geri döndü. Maşallah, yaxşı görünürsüz, çox şadam.

Mustafa:

-Arkadaşlar, xoş bulduq...maşallah..təbriklər və mutluluklar...

Eldarla Ayin qalxıb görüşdülər.

Eldar:

-Çox sağ olun. Sizin üçün olsun.

Ayaz:

-Bizim qız neynir? Nə var-nə yox?

Ayin:

-Sağlıq-salamatlıqdır. Yaxşıyıq, hələ ki, bir patologiya hiss olunmur. Amma bəzi qeyri-adilikləri nəzərə alsaq, məsələ o qədər də aydın deyil.

Ayaz ciddiləşərək:

-Biz də burada çox düşünürük. Biz belə qərara gəldik ki, başqa mütəxəssislərə müraciət edək. Araşdırdım, mənə bir fizik-astroloq məsləhət gördülər. O, uzun müddətdir qeyri-adi vəziyyətləri öyrənir, onun öz sistemi var, bunun üzərində araşdırmalar aparır. Sizi gözləyirdim ki, gələsiniz, danışaq, onun da fikrini öyrənək. İndi mənim fikrim yalnız bununla məşğuldur. Artıq konqres bitdi, qonaqların hamısı gedib. Öz hesabıma məzuniyyət aldım. Bunu çözməyincə mənə rahatlıq yoxdur.

Ayin:

-Ayaz, biz sənə başqa bir məsələni də danışmaq istəyirik.

Eldara baxaraq:

-Biz bu gün qəbiristanlığa getmişdik. Orda gördüyümüz o qədər gerçəklikdən uzaqdır ki, Eldar yanımda olmasaydı, mən ağlımı itirdiyimi zənn edərdim.

Ayaz maraqla:

-Ətraflı danış, görüm.

Ayin təfərrüatı ilə səhər baş verənləri söylədi. Diqqətlə qulaq asan Ayaz:

-Maraqlıdır, mən ətrafımızdakı dairedə nələrinə pozulduğuna şübhə eləmirəm. Bu məsələni təxirə salmaq olmaz. Sizin başqa işiniz varmı?

Eldar ona xitabən verilən suala:

-Yox... bir işimiz yoxdur. Biz elə müayinə üçün gəlmişik.

Ayaz:

-O zaman səhər analizləri götürürük. İndi isə gedirik sahilə. Açıq yerdə oturaq, nahar da edərək, ətraflı danışırıq. Mən Oğuz bəyə zəng edirəm, o da gəlsin.

* * *

Oğuz Bəyoğlu təhsilini Moskva universitetində almışdı. Doktorluq dissertasiyasını müdafiə etdikdən sonra Bakıya gəlmiş, müstəqil elmi fəaliyyətlə məşğul olmağa başlamışdı. Onun əsas tədqiqat sahəsi kosmosun qravitasiya qanunları idi. Dünyanın məşhur fizikləri onu tanıyırdılar, elmi məqalələri və tədqiqatları mütəmadi olaraq, xarici mətbuatda çap olunurdu. Geniş məlumatlı və istedadlı alim idi. Ayazla Mustafa akademiya gedərək onunla tanış oldular. Ayaz baş verən hadisələri bütün təfərrüatı ilə ona danışdı. Bu əhvalat onu çox maraqlandırdı, səbrsizliklə Ayini və Eldarı gözləməyə başladı. Onları görmək, yaxından müşahidə etmək, hər şeyi ətraflı öyrənmək istəyirdi. Ayazın zəngindən sevinərək, ləngimədən görüşə gəldi. Bu, orta boylu, dolu, səmimi bir adam idi. Üzünün aydın cizgiləri onun açıq xarakterindən xəbər verirdi. Ayin və Eldarla tanış olub, onlara suallar verməyə başladı:

-Hadisələrin qeyri-adiliyini ilk olaraq hansınız hiss elədiniz?

Eldar Ayinə baxdı.

Ayin:

-Mən hiss elədim. O zaman Eldar hələ komada idi. Elektromaqnit dalğalarını görürdüm, Eldar da sürətlə sağalırdı. Bu, hamımızı təəccübləndirdi, O zaman hələ bunun virusdan olduğunu bilmirdik. Dərhal Ayaza dedim.

Oğuz:

-Deməli, virusa ilk siz yoluxmusunuz, eləmi?

Ayin:

-Elə görünür. Amma bunu sonra bildik. Daha doğrusu, mən komaya düşər-düşməz, hər şeyi aydın görməyə başladım. Mən çox insanla təmasda

olurdum, hələ də anlamıram, niyə cəmi iki nəfərə keçib məndən, Eldara və anama? Onlar xəstə olduğu üçün mü, ya başqa bir səbəb var? Məsələn, ən çox rəfiqəmlə təmasda olurdum, Rəna xanımla.

Oğuz:

-Yəqin ki, virusun təsir müddəti bir neçə an olub, o ərəfədə yanınızda məhz bu insanlar olub. Axı, virusun aktivləşmə səbəbi olub. Ayaz rentgen kabinetindən bəhs etdi.

Ayin:

-Anamın ölüm səbəbi virusdurmu?

-Ananız xəstə idi. Elə vəziyyətdə durub gəzmək olmazdı. Hərəkət üzvlərinin qəfil bərpa olunması hələ sağalmaq demək deyildi. Bunun səbəbkarı siz deyilsiniz, rahat olun.

Ayin:

-Bu, keçib gedəcəkmi? Necə bilirsiniz, müddəti varmı?

Oğuz:

-Bunu hələ bilə bilmərik. Sizin beyin hüceyrələriniz tezliyi normadan sürətlidir. Tibbi göstəriciləriniz necə idi?

Ayaz:

-Son yoxlamada normal idi, səhər bir də yoxlayacağıq.

Oğuz:

-Əslində, dediklərimiz tibbi göstəricilərdə əksini tapmayacaq. Mən bir şeyi də bilmək istəyirəm, sizin görüntüləriniz yalnız keçmişlə bağlıdır, ya gələcəklə əlaqədar nə isə duyursunuzmu?

Ayin Eldara baxdı. Eldar xatırlamış kimi:

-Hə... mən komadan ayılanda ilk dəfə Ayin xanımı gördüm. Onun musiqiçi olduğunu güman etdim, mən onu səhnədə görürdüm. İlk duyduğum hiss onunla bərabərliyimiz idi. O zaman mən bunu heç kimə deyə bilməzdim, həm də əmin deyildim, ağır əməliyyatdan, narkozdan ayılmışdım. İndi isə əminəm.

Ayin:

-Doğrusu, gələcəklə bağlı bir görüntüm olmayıb, buna cəhd də etməmişəm. Amma belə hallar olur ki, əvvəllər heç zaman görmədiyim və eşitmədiyim əhvalatları bildiyimi zənn edirəm. Unutduğum şeylər asanlıqla bərpa olur.

Eldar:

-Bəzən olur ki, eyni şeyləri eyni anda ikimiz də hiss edirik. Sanki daxili bir bağ var içimizdə.

Ayin:

-Bu aktivləşmə yalnız ikimizdədirmi?

Oğuz:

-Tək ikiniz deyilsiniz, üçüncü də var.

Hamısı biri - birinə baxdı. Ayaz:

-Üçüncü kim? Mustafamı?

Oğuz:

-Mustafa deyil. Üçüncü sən sən. Sən palatada növbədə olarkən, gecə baş verənləri danışırıdın. Ayinlə Eldar komadan ayılarkən nələr hiss etdin, xatırlayırsanmı?

Ayaz:

-Əlbəttə. Hər şeyi söylədiyim kimi, çox yaxşı xatırlayıram.

Mustafa:

-Aman tanrım! Virusunu gətirən mən, yoluxan başqaları, prosesdən kənarda qalan tək mənəm. Bu nə ədalətsizlikdir? Mən yoluxmalıydım, axı, niyə siz? Mən yaşamalıydım bütün bunları!

Ayaz gülə-gülə:

-Səni saxlamışığıq da, bəs, bizi kim xilas edəcək?

Oturanlar Mustafanın uşaq kimi cırnamasına gülüşdülər. Mustafa az qala ağlamsınaraq:

-Mən bunu sınaqdan çıxarmaq istəyirdim. Ayaz, əgər sən palatada qalmağa imkan versəydin, mən də şahidi olardım. İndi özümü oyundan kənar vəziyyətdə hiss edirəm, gerçəkdən.

Ayaz ciddiləşərək:

-Dostum, əvvəldən heç birimiz nəticələri bilmirdik. Oğuz bəy, amma mən Eldar kimi, Ayin kimi qeyri-adilik hiss etmirəm özümdə.

Oğuz:

-Sən virusa yoluxmamışdın. Onlar komadan ayıldıqda əmələ gələn elektromaqnit dalğaları sənə də keçib, bunlar fərqli şeylərdir. İndi sizin hər birinizdə güclü enerjiyə potensialı var. Əsas odur ki, siz onu idarə etməyi öyrənəsiniz, özünü nəzarət etməyi bacarasınız. Hər şeydən həyəcanlanıb panikaya düşməyəsiniz. Sizinlə hər cürə vəziyyət meydana gələ bilər, kontaktlar bağlana bilər, bunu adi hal kimi qəbul etməlisiniz. Özünü güvənin və hər bir dəyişiklik haqqında mənə deyın.

Eldar:

-Bizim keçmişə getməyimiz gerçək idimi, ya bu bir yuxu, görüntü idi?

Oğuz:

-İndi sizin əqli imkanlarınız, təfəkkür gücünüz böyükdür, siz zamanda hərəkət edə bilərsiniz, paralel zamanla kontakt yarana bilər, hətta başqa dünyalarla da əlaqə mümkündür.

Ayaz:

-Keçmiş və gələcəklə əlaqə? Mən bunun fantaziya olduğunu güman edirdim.

Oğuz:

-İndi fiziklər yeni zaman qanunları üzərində düşünürlər. Yəqin ki, Eynşteynin zamanda hərəkət üzərində apardığı tədqiqatlar barəsində eşitmişiz. İndiki halda mövcud dusturlar hesablama imkanlarını məhdudlaşdırır. Amma bu daha xəyal hesab olunmur. İndi alimlər yeni zaman və sürət ölçüləri üzərində düşünürlər. Bədənizin də tədqiqat sahəsi budur. Mən qravitasiya sahəsini və elektromaqnit dalğaları üzərində tədqiqat aparıram. Xaricdə məsləkdaşlarım var. Təəssüf ki, bizdə bu sahəyə mistika kimi baxırlar. Mistika səbəbi anlaşılmayan hadisələrdir. Səbəb məlum olanda, artıq o, mistika deyil, gerçəklikdir.

Ayaz tərəddüdlə:

-Mən bilmək istədim, bunun bizim və ya hər hansı insanın sağlamlığına təhlükəsi varmı?

Oğuz:

-Mən sizin tibbi göstəricilərinizi öyrəndim. Yəni, bədəninizlə əlaqədar hər şey normal görünür. Dəyişiklik sizin şüurunda, təfəkkürünüzdə ola bilər. Hal-hazırda özünüzü normal hiss etdiyinizə görə, təhlükə ehtimal olunmur. Amma bunu hər zaman diqqətdə saxlamaq lazımdır.

Ayin:

-Bizim bu səhər gördüyümüz hadisə...qəbiristanıqda anamı gördük. Hər ikimiz.

Oğuz:

-Dediyim kimi, sizin qeyri- real hesab etdiyimiz zamanla təmasınız olacaq. Siz bunlardan qorxmayın.

Ayaz:

-Son günlər məndə də bəzi sapqıntılar olur. Məsələn, indi bir test edək. Ayin, səndən soruşuram, Mustafanın dədəsigil Gəncənin hansı məhəlləsindən köçüblər Türkiyəyə?

Ayin Mustafaya baxaraq:

-Gəncədənmi? Mən heç zaman Gəncədə olmamışam. Amma sən orada yaxın qohumlarının olduğunu deyə bilərəm. Hətta, bundan sonrakı həyatın Gəncə ilə bağlı olacaq. Sən ora gedəcəksən və həyatın tamam dəyişəcək. Məhəllə Sufi olsun, gərək ki...

Eldar tərəddüdlə:

-Sofulu olmasın?

Ayin:

-Hə, Sofulu. Doğrumu, Mustafa?

Mustafa çiynlərini çəkərək:

-Mən bilmirəm. Bunu Ayaz deyir.

Ayaz:

-Gördünmü, Eldar da eyni yeri dedi. Deməli, təsadüfi deyil, gedəcəyik, görəcəyik.

Oğuz:

-Siz belə tapıntılarla çox rastlaşacaqsınız.

Ayaz:

-Yaxşı, yeməyimizi yeyək. Kəşflərlə sonra məşğul olarıq.

* * *

Səhər Eldarla Ayin klinikaya gəldilər. Ayazla Mustafa onları gözləyirdi. Oğuz da müayinədə iştirak etmək üçün gəlmişdi. Analizləri götürdükdən sonra, UZİ müayinəsindən keçərkən problemlər yarandı. Ayini müalicə edərkən elektron cihazlar sıradan çıxır və ya səhv göstəridilər.

Ayin:

-Evdə də belədir. Toxunduğum metal əşyalardan çınqı çıxır, elektrik əşyalara da yaxın getmirəm. Mən bunun sinir pozğunluğu olduğunu güman edirdim.

Oğuz:

-Siz enerji ilə hədsiz yüklənmişiz, ondandır.

Ayaz:

-Yəqin ki, elədir. Bu, sənə bir əziyyət verirmi?

- O qədər də yox. Hələ ki, bir şey hiss etmirəm. Amma açıq yerdə olmaq, çox işləmək istəyirəm.

Oğuz Eldara müraciətlə:

-Siz şəhərdə qalacaqsız, ya gedəcəksiz?

-Bu günlük burdayıq. Səhər baş idarəyə dəyəcəm, bəzi işləri qaydaya salmaq lazımdır. Sonra gedəcəyik kəndə. Ayin getmək istəyir.

Ayin:

-Hə, burda çox sıxılıram, kənddə çox rahat idim. Məndən olsa, elə bu dəqiqə gedərdik.

Eldar:

- Rəfiqənə söz vermişik, yaxşı deyil, həm də idarəyə getmək vacibdir. Ora mənim iş yerimdir, qəzadan sonra getməmişəm. Bu günü birtəhər yola verək, sabah gedərik.

2-ci hissə

Təkbuznuzlu

Gəncədə otelə yerləşəndən sonra, soraqlaş-soraqlaş, piyada Sofulu məhəlləsinə gətdilər. Şəhəri gəzə-gəzə Mustafa heyranlıqla:

-Əcəb gözəl şəhərmiş, arkadaş.

Ayaz çay gətirən orta yaşlı çayçıya:

-Qardaş, bu məhəllənin yaşlı adamlarından tanıdığın varmı?

Çayçı onları diqqətlə süzüb tərəddüdlə:

-Yerli deyilsizmi?

Ayaz:

-Xeyr, qonağıq. Amma bizim axtardığımız adamlar var.

Çayçı:

- Sizə kim lazımdır?

Ayaz:

-İş ondadır ki, biz adamların adlarını dəqiq bilmirik. 20-ci illərdə bu məhəllədə yaşayan Bəhruz bəy Qiyasbəyli adlı bir şəxs ailəsi ilə bərabər Türkiyəyə mühacirət etmişdir. Bu oğlan da Türkiyədən gəlmiş, həmin Qiyasbəylinin nəvəsidir, qohumlarını axtarır.

Çayçı Mustafaya zəndlə baxıb:

-Qiyasbəylim? Siz çayınızı için, mən bir soruşum.

...Onların masasına iki nəfər orta yaşlı kişi yanaşaraq salam verdi:

-Salam-ələyküm. Bizə dedilər ki, siz Qiyasbəyiləri axtarırsız.

-Buyurun, əyləşin. Doğrudur. Ayaz Mustafaya işarə ilə - bu adam İstanbuldandır. Ana babası buradandır, Gəncədən.

Mustafa həyacanla:

-Bəhruz bəy Qiyasbəyli 20 -ci ildə Gəncədən Türkiyəyə mühacirət eləyib. Onun Ənvər və Sərvər adlı iki oğlu olub. Ənvər mənim ana babamdır. Anamın adı isə Nigardır.

Kişilərdən biri:

-Bizim yaşımız o zamana çatmasa da, böyüklərdən həmişə eşitmişik bu barədə. Şura hökuməti gələndən sonra bu nəslin başına çox müsibətlər gəlib. Güllələni də olub, tutulanı, sürgün ediləni də olub, başqa məmləkətlərə qaçanları da olub. Allaha şükür ki, kökü kəsilməyib, törəyib artıblar yenə. Bəhruz bəyin adını da çox eşitmişik, şəkilləri də qalıb qohumlarda. Durun, gedək evə, qocalarımız, yaşlılarımız var. Bəhruz bəyin bir qardaşı sürgündən sonra yenə qayıtdı bura, müharibədən sonra. Rəhmətə gedib özü, bacısı da var idi, onun da törəmələri durur. Biz də Bəhruz bəyin əmisi Rüşad bəyin nəvələriyik. Hamımız bir məhəllədə yaşayırıq, köhnə mülkümüz də durur. Buyurun, gedək, bizi gözləyirlər.

Ayazla Mustafa qalxıb onlarla birlikdə getdilər. Mustafa Ayaza qulağına sevincle:

-Bu qədər asanmı? Doğrudanmı tapdıq?

Ayaz ona cavab vermədən kişidən:

-Kimə gedirik?

-Gəlin, gəlin...indi hamı yığılıb ora. Mənim adım İbrahimdir, bu da Aslan. Dayıoğlu-bibioğluyuq. Mələkxanım bibimin evinə gedirik. O hamıdan çox bilir. Bütün sənədlər ondadır. Mələkxanım bibim Rüşad bəyin qızıdır. Belə çıxır ki, Ənvər bəyin əmisi qızıdır.

Ayazgil hər iki tərəfində böyük ağaclar düzülmüş asfalt küçəni keçib enli dalana döndülər. Qarşı-qarşıya bir neçə bəzəkli, rənglənmiş dəmir darvazaların birindən həyəət girdilər. Darvazadan evədek bir neçə yerdən gur lampalar işıq saçırdı. Bu, geniş pilləkənləri olan ikimərtəbəli, qədimi mülk idi. Ayazgil işıqlı eyvanda çoxlu adam olduğunu gördülər. Onlar həyəət girənləri görəndə kimi qalxıb pilləkənləri düşdülər və qonaqları səmimiyyətlə qarşıladılar. Ayaz Gəncəlilərin mehribanlığından və istiqanlılığından Mustafaya çox danışmışdı. Hamısı eyvana qalxıb iri stolun ətrafında oturaraq gələn qonaqları, xüsusən Mustafanı maraqla süzməyə başladılar. Mələkxanım bibi yaxınlaşıb Mustafaya diqqətlə baxaraq, qucaqlayıb öpdü, dərindən köksünü ötürərək, "oxşayır" dedi.

Bir andaca qonaqlıq hazırlığı başlandı. Gecə yarısına qədər danışdılar, söhbət- söhbətə, xatirə-xatirəyə calandı. Sanki hər kəsə təzə ruh gəlmişdi.

Sanki əcdadların ruhu bu gecə gur işığa yığışaraq, köhnə, unudulmuş hekayələri diriltmişdi. Bu hekayələrdə uzaq düşənlər, qəriblik çəkənlər, tənha qalanlar yenidən öz doğma yuvalarına, isti ocaqlarına qayıtmışdı. Nəhayət, Mələxanım bibi yorulmuş, batqın səsiylə:

-Qonaqları çox yorduk. Gecdir, inşallah, sabah ardını danışarıq. Hələ təzə başlamışıq.

Ayazgil otelə getmək istədiklərini bildirəndə, elə etirazla qarşılaşdılar ki, ev yiyələrinə qulaq asmaqdan başqa əlacları qalmadı.

-Səhər uşaqlar gedib, nəyiniz varsa, gətirərlər. Bura Mustafanın da evidir.

Mustafa çox kövrəlmişdi. Bir yandan ürəyini boşaltmaq, o biri yandan da tək qalıb özünü üz-üzə qalmaq istəyirdi. Ayaz onun yaşla dolmuş gözlərinə baxaraq:

-Nə oldu, qardaşım, niyə belə həyəcanlısan?

Mustafa əlini köksünə sıxaraq:

-Ürəyim partlayacaq sanki, abi...o qədər şey yığıldı ki bura. İndiyəcən mən hardayammış? Bu insanlar mənim hissələrimdir, eləmi?

...Təzəcə yuxuya getmişdi ki, qəfil zəng səsi Ayazı oyatdı. Gözünü zorla açaraq, telefonu açdı:

-Ayaz? Yatmışdınmı? Mənəm,Oğuz. Bağışla ki, bu vaxt zəng edirəm. Daha gözləyə bilmədim. Təcili səni görməliyəm.

Ayaz qalxıb yerində oturdu:

-Nə olub? Biz Gəncədəyik Mustafayla.

-Bilirəm. Amma gözləmək olmaz. Min taksiyə gəl, təcili.

-Axı, nə olub? Niyə?

-Sən bunu öz gözünlə görməlisən. Mən bu gecə yeni görüntülər qeydiyyata almışam. İndiyə qədər görmədiyim şeylər. Hələ nə olduğunu anlamıram.

Ayaz bir an düşündükdən sonra:

-Yaxşı. Dörd- beş saata ordayam. Hələlik.

Durub paltarını geyindi. Mustafaya tərəf əyilərək:

-Mustafa, oyan. Mən gedirəm, Oğuz zəng eləyib.

Mustafa gözünü açmadan:

-Hara gedirsən?

-Oyan, qulaq as. İndi getməliyəm, bu dəqiqə. Sən qal burda, onlara de ki, təcili işi çıxdı.Qayıdacam, eşidirsənmi?

Mustafa gözünü açaraq:

-Hara gedirsən? Nə olub?

-Oğuz zəng elədi, deyir, nə isə bir bağlantı var. Dəqiq bilmir nədir.

-Bir yerdə gedərdik də. Qoy səhər açılısın.

-Yox, sən qal. Yaxşı deyil, ayıb olar. Qohumlarınla tanış ol, qayna, qarış. Nə olduğunu öyrənib qayıdacam. Oldumu?..

* * *

Oğuz Ayazı öz mənzilində qarşıladı. Ayaz qarşılaşdığı laboratoriyaya heyrətlə baxaraq:

-Bura lap rəsədxanadır ki! Bunları özün quraşdırmısanmı?

Oğuz məmnunluqla:

-Bə nədi? Ömrümü sərf eləmişəm mən bu cihazları almağa, quraşdırmağa. Deyim ki, bundan heç kimin xəbəri yoxdur. Təkcə Yasəmən gəlir bura hərdən... sevgilim... yemək-zad gətirir. Mən tək yaşayıram. İşdən sonra hər zaman burda məşğul oluram. Nax, bu cihazların çoxunu özüm düzətmişəm, yoxsa buna pul çatarmı? Bizim akademiya alimlərə yalnız avtobus pulu verirlər. Bu təyinatda cihazlar və qurğular xaricdə milyonlara başa gəlir. Məxsusi hazırlanır.

Ayaz:

-Çox maraqlıdır. Sizə qibtə edirəm. Düzü, belə bir şey görəcəyimi heç gözləməirdim. Yəqin ki, bəhs etdiyiniz qeydlər daha əhəmiyyətlidir.

-Elədir. Mən bütün gecəni yata bilmədim, mən indi sənə şəkillər göstərəcəyəm,əyləş.

Ayaz onunla bərabər keçib böyük ekranları olan lövhənin qarşısında oturddu. Oğuz şəkilləri bir-bir ona göstərərək:

-Bax, bu eloktro-maqnit dalğaları cisim qeydə alıb, mən onları şəkllə çevirdim. Gör, sənə tanış gəlirmi, sahildə gördüyünə oxşayırmı?

Ayaz diqqətlə şəkillərə baxaraq həyəcanla:

-Mən onu bir an içində gördüm, müəyyənləşdirmədən qeyb oldu, burda isə tam aydındır. İlahi! Özüdür ki, var. Bu- odur!

Oğuz şəklİ daha da böyütdü. Ekranı bütün çizgiləri aydın görünən, həm qadına oxşayan, eyni zamanda fərqli bir canlı görünürdü. Oğuz onun çizgilərini kompyüterə ötürüb fırlatmağa başladı. Bütün quruluşu mükəmməl bir qadın bədənİ idi. Yalnız baş hissəsində qeyri-adi dəyişiklik vardı. Saçı xatırlıdan parlaq bir şey alından başlayaraq başının ortasında qərİbə formada spiralvari yığılmışdı.

Ayaz:

-Gözümün yaddasında parlayan bir işıq qalmışdı. Bax işıq buradan, onun saçıdan yayılır. Bu haqda nə deyə bilərsən, kimdir bu?

-Çox böyük ehtimalla yadplanetlidir. Biz onu görə bilmərik. Təkcə sən. Demışdim sənə, sənİn elektromaqnit gücün çox yüksəkdir. Onlar bunu hiss etmişlər. Nə olduğunu öyrənmək istəmişlər.

-Kontaktı girəcəklər?

-Ola bilər. Bəlkə də, girmişlər.

Ayaz fikrə gedərək:

-Mən nə etməliyəm? Yəni, nə etməliyik?

-Düşünəcəyik. Gözləyəcəyik.Tək onu bilirəm ki, bu fürsəti qaçıрмаq olmaz. Sən mənə kömək edəcəksən, mən də sənə. Panikaya qapılmaq olmaz. Qorxmaq da lazım deyil.

-Mən qorxmuram. Sadəcə, həyəcanlanıram.

-Elə mən də həyəcanlanıram. Bir bilsəydin gecə nə hala qalmışdım. Acsanmı?

-Hə, birbaşa bura gəldim. İndi hiss edirəm ki, susuzluqdan yanıram.

-Gəl, gedək mətbəxə. Həm yemək hazırlayaq, həm danışaq.

-Mustafaya zəng edim, hamıdan xəbərsiz çıxdım, ev yiyəsi ilə də danışım. Biz Mustafanın qohumlarını tapdıq. Gecə onların evindəydik...

* * *

Ayaz üç gün idi ki, bağda idi. Həyəti sulayır, səliqə-sahmanla məşğul olur, özünə yeməklər hazırlayır, eyvanda oturub telefonla babası ilə, Mustafa ilə, Ayingillə uzun-uzadı söhbət eləyir, gecə yarıyadək dənizin sahilində gəzir, daimi açıq olan kompyüterin ekranından Oğuzla əlaqə saxlayırdı. Təklİk onu darıxdırmırdı. Gündəliyində qeydlər edir, Oğuzun kitabxanasından götürdüyü kitabları oxuyurdu. Hərdən çıxıb qəsəbədən bazarlıq edir, kənd adamları ilə söhbətləşirdi. Bir neçə gün beləcə sakitliklə ötüb keçdi. Yenə də dənizin sahilində oturmuşdu. Gecəni, dənizi , xəfif küləyi dinləyərək göy üzünə baxırdı. Açıq havada, genişlikdə, əzəmətli səmanın altında gözlərini yumaraq xumarlanır, hərdən mürgülədiyini hiss edib diksinirdi. Durub oturdu. Yaxşısı budur, gedib evdə rahatca yatsın. Onsuz da gözləməklə heç nə olmur. Oturduğu yerdən qalxıb dönərkən, bir qədər aralıda, özü bərabərində bir qırmızı çərçivə gördü. Bu - fəzada çəkilmiş monitora bənzəyirdi. Diqqətlə ətrafa baxdı, heç kim, heç nə yox idi. Qaranlıqda parlaq qırmızı monitorda

müxtəlif yazılar və rəqəmlər var idi və onlar durmadan dəyişirdi. Ayaz uzaqlara boylandı, bəlkə, gəmidən və ya hansısa stansiyadan düşən işığın əksi idi? Dəniz üfucə qədər boş idi, ətrafda da bir qurğu yox idi. Sanki bu monitor fəzada öz-özünə çəkilməmişdi və işləyirdi. Bəs, bunu kim idarə edir? Ayaz özünü toplayıb monitora tərəf addımladı. Ona yaxınlaşaraq dayandı. Monitorda dəyişən xətlərə, yazılara baxdı, heç nə tanış gəlmədi. İzlədiyi yazıları, hərfləri tanımırdı. Başını qaldırıb göyə baxdı. Bəlkə, bu lövhə göydən idarə olunur? Gözünə heç nə dəymədi. Tərəddüdlə bir az da ekrana yaxınlaşdı. Yoxlamaq istədi. Bu gerçək lövhədimi, ya nəyinsə əksidir? Əlini qaldırıb uzatmaq istəyəndə monitor geri çəkildi, bir neçə saniyədən sonra sönüb yox oldu. Qaranlıqda parlaq qırmızı çizginin yeri bir an ağ kölgə buraxaraq, yoxa çıxdı. Ayaz dönüb ətrafa baxdı, o artıq yox idi. Bir qədər gözlədi, monitorun yoxa çıxdığına əmin olandan sonra, tələsik evə gəldi. Olanları Oğuzə təfərrüatı ilə təsvir edib soruşdu:

-Bu, nə idi sən bilən?

-Telefonla şəklini çəkə bilmədinmi?

-Onu fikirləşməyə vaxt olmadı ki...əvvəl anlamağa çalışdım. Bu qədər tez itəcəyini təxmin etmədim.

-Monitorda şəkil var idi?

-Yox. Belə müxtəlif formada qrafikalar, xətlər gördüm, onlar da sürətlə dəyişirdi. O qədər sürətlə ki, sanki adamın gözünü tutub saxlayırdı.

- Monitoru cərəyan cızır. Onlar cərəyanı idarə edə bilirlər.

-Hardan? Öz planetlərindənmi, ya yaxınlıqdan?

-Onu öyrənəcəyik. Gəlimmə yanına?

-Bu vaxtmı? Necə?

-Nə var ki, maşına minib gələcəm də.

Oğuz hiss edirdi ki, Ayaz gördüyündən çox çaşqındır. Tək qalsa, özünü toparlaya bilməyəcək. İkilikdə asandır, danışacaqlar, bir- birinə dayaq olacaqlar. Ayazın fikrə getdiyini görən Oğuz:

-Gözlə, bir azdan ordayam.

* * *

Mustafa qohumları tərəfindən o qədər sevgi ilə əhatə olunmuşdu ki, heç nə yadına düşmürdü. Hər gün bir qohumu onu qonaq aparır, hər gün yeni adamlarla tanış olurdu. Bir həftənin içində yüz ilin ayrılığı ötüb keçmişdi. Mustafa Gəncəni görüb - tanımağa başlamışdı. Daimi qaldığı ev isə, Mələkxanım bibinin evi idi. Bibi "bu ev sənindir"-deyib, onu heç yerə buraxmırdı. Mustafa kiminlə getsə də, haraları gəzsə də, gecə "öz evinə" qayıdırdı. Cavanlar onu Hacıkəndə, Göy-gölə aparır, tarixi yerləri tanıdır, məşhur hadisələr barəsəndə bilgiler verirdilər. Mustafa gündə bir neçə dəfə Ayazla danışırdı. Onunla hər şeyi bölüşməyə o qədər alışmışdı ki, indi gördüklərini və hiss etdiklərini də anlatmağa ehtiyac duyurdu. Mustafa üçün son günlərin ən vacib hadisəsi Zeynəb idi.

Zeynəb həyətdəki bu böyük mülkün qarşı hissəsində yaşayan, Mustafagillə ilk görüşə gələn İbrahim qızı idi. Zeynəbgil üç bacı idilər. Mələkxanım bibinin öz övladı yox idi, həyətdəki adamların hər biri onun işlərinə kömək edirdilər. Bazarlığını edir, evdə lazım olan hər şeyə yardım göstərirdilər. Qadınlar onun evinə yığılaraq, az qala, günün çox hissəsini burada keçirirdilər. Qızlar da səliqə sahman, biş-düş işində yardımçı olurdular. Bu- təkəcə Mustafaya görə, evdə qonaq olduğu üçün deyildi. Adi günlərdə də Mələkxanım bibi tək qalmırdı. Onun qəlbi insanlara sevgi ilə dolu idi və bu sevginin qarşılığını da həyat ondan əsirgəmirdi.

Zeynəb zərif, suyuşirin, cazibədar bir qız idi. Qısa saçlı yumru sifəti, qara qaşlarının altından şölələnən iri ala gözləri, biçimli dodaqları Mustafaya o

qədər gözəl gəlirdi ki, gözlərini ondan ayıra bilmirdi. Qız da ona baxaraq gülümsəyir, xoşa gəldiyini hiss edərək, Mustafanın ətrafında fırlanırdı. Mustafa imkan düşəndə onunla söhbət də edirdi. Bilirdi ki, iyirmi beş yaşı var, musiqi məktəbində dərs deyir, evin böyük qızıdır, subaydır. Qızlar yığışanda onların suallarına cavab verir, maraqlandığı şeylərdən danışır. Deyəsən, onların arsasında yaranan rəğbət və səmimiyyət qızların və qadınların nəzərindən qaçmamışdı. Mustafanın sədəlvəh heyranlığı asanlıqla duyulurdu. Cavan gəlinlər üstüörtülü işarə vurur, söz atırdılar. Mustafa nə qədər çox maraqlansa da, Zeynəblə necə danışacağını, nə edəcəyini bilmirdi. Çox zaman çöldə, gəzintidə olduğu üçün Zeynəbi yalnız axşamlar, süfrə hazırlarkən, yemək zamanı, hər kəsə bir yerdə görürdü. Ev həmişə qələbəlik olurdu. Öz hislərini necə bildirsən? Qız onun çox xoşuna gəlirdi. Burdan gedəcək və bir daha onu görməyəcək. Gecələr təkə onun haqqında düşünürdü. Tale budur, Mustafa öz doğma evinə qayıdır, burada gözəl bir qıza vurulur və qızın baxışlarından hiss edir ki, o da biganə deyil. Mustafa Zeynəbdən vaz keçmək istəmirdi, necə davranacağını da bilmirdi. Amma Mustafanın bir şey fikirləşib tapmağına ehtiyac qalmadı. Səhər yeməyi zamanı süfrədə onların bir-birinə baxışından, hallarından işin nə yerdə olduğunu anlayan Mələkxanım bibi Zeynəb mətbəxə gedərkən üzünü Mustafaya tutaraq:

-Oğlum, sən bu qızdan xoşun gəlirmi? Ya mən yanlış anlayıram?

Mustafa utancaqlılıqla ona tərəf əyilək:

-Yalnız deyil... çox xoşuma gəlir. Amma uzaqdan baxmaqdan savayı, əlimdən bir şey gəlmir ki...

Mələkxanım süfrəyə heç kimin gəlməməsinin səbəbini yalnız indi anladı. Demək, qadınlar bilirmiş, qəsdən onları tək qoymaq üçün hər kəs evinə çəkilibmiş. O gülümsəyərək:

-Zeynəb çox yaxşı qızıdır. Madam, xoşlanırsan, özüylə danış. Öz həyatınıza qərar vermək üçün yetərinə ağıllıdır...danışın, bir-birinizin fikrini öyrənin. Biz sizin yaxşılığınızdan başqa, nə istəyə bilərik ki?

Mələkxanım bibi gülümsəyərək qalxıb içəri keçdi.

Əlində meyvə dolu sini masaya yaxınlaşan Zeynəb təəccüblə:

-Bibim hara getdi?

Mustafa:

-İçəridədir. Zeynəb, mən səninlə danışmalıyam.

Zeynəb qaşlarını dartaraq:

-Danışmalısən? Nəyi bilmək istəyirsən?

-Biz çoxdan tanış olmasaq da, bir- birimizə yetərinə doğmayıq. Hər halda, mənə belə gəlir. Əslində, bunun üçün bir an da kifayətdir. Demək istəyirəm ki... bir sözlə, mən səndən çox xoşlanıram. İlk gördüyümdən, ilk mənə baxdığından sənə heyranam.

Zeynəb qizararaq başını aşağı saldı. Dodaqlarından başlayan təbəssüm yanaqlarına yayıldı. Mustafa onun mavi-yaşıl alovla yanan gözlərinə baxaraq:

-Nə deyirsən? Olan işdimi? Ümid edə bilərəmmi?

Zeynəb altdan-altdan ətrafa baxaraq yavaşca:

-Mən nə deyim, vallah... böyüklərdən soruş, onlar bilər.

-Mələkxanım bibim dedi, səninlə danışım.

Zeynəb diksənərək:

-Nə? Bibim də bilir?

Mustafa gülümsəyərək:

-Deyəsən, hər kəs bilir.

Zeynəb daha da utanaraq:

-Ay Allah...biabır oldum ki...nə bilim, yenə onlar bilər.

-Sən özün...özün nə deyirsən? Razısanmı? Mənimlə evlənərsənmi?

Zeynəb ona baxaraq, başı ilə təsdiqlədi:

-Aha...

* * *

Ayaz gördüyü monitorun şəklini çəkərək, ən xırda detalları belə xatırlamağa çalışır, yaddaşındakı görüntüləri Oğruza təsvir edirdi.

-Energiyanı necə idarə edirlər, bunu izah eləsənə. Yəni, bu mümkün-dürmü?

-Əlbəttə, mümkündür. Proqramlaşdırılmış cərəyandır, o, öz-özünü yaradır və idarə edir, yüklənmiş proqramı yerinə yetirir.

-Bu, bizdə varmı, yoxsa, fərziyyədir?

-Hələ ki, bizdə yoxdur. Amma nəzəri cəhətdən mümkünlüyünü bütün fiziklər qəbul edir. Bu gecə gördüyün hadisə sübut edir ki, bunun ardı da olacaq. O səni öyrənir, bütün məlumatları götürüb təhlil edir. Sənə heç bir təhlükə yoxdur. Qorxursanmı?

-Yox, nə qorxmağı? Mənim üçün çox maraqlıdır. Amma mənim tam passiv qalmağım çox darıxdırıcıdır. Bilirsən, bu, bərabər olmayan döyüşü xatırladır. Mənim əlim-qolum, ağzım bağlı, onlar isə istedikləri zaman, istedikləri şeyləri edə bilirlər.

-Səbrli olmaq lazımdır. Səbir və yenə səbir. Gözlə. Sən təsəvvür edirsənmi, biz nəyin astanasındayıq? Bu kəşfin miqyasını ağlın alırmı? Başqa qalaktika və biz. Bunları kimsəyə danışma, lütfən. Hələ görək, nə olur?

-Yaxşı, hələ deməyəm. Sən qalırısanmı, yer hazırlayım?

-Yox, yatsam, ayıla bilməyəcəm. Səhər işə getməliyəm. Mən çıxım, sən də rahat yat.

Ayaz onu ötürüb geri qayıtdı. Eyvanın işıqlarını söndürüb içəri keçdi. Yatağına girib düşünməyə başladı. Gördükləri artıq nə xəyal, nə ilğim, nə də yuxu deyil, gerçək həqiqətdir. Hər şey aydındır. Bu əlaqə başqa qalaktikadandır, ya da başqa planetdən. Bəlkə, elə onu bu an da izləyirlər, öyrənirlər. Ürkütməmək, qorxutmamaq üçün yaxına gəlmirlər. Amma ondan gizlənməyi də lazım bilmirlər. Yoxsa, elə edərlər ki, heç izləri də görünməz. Ola bilsin, onu da hazırlamaq, özlərinə öyrətmək istəyirlər.

Gözünü tavana zilləyərək düşünür, qeyri-iradi xəyallara qapılırdı. Bayaqqı görüntüdən sinirləri tam oyanmışdı. Bundan sonra çətin ki, yuxulaya bilər. Çöldə cırcıramaların səsi sanki gecəni cırmaqlayırdı. Ayaz, birdən, çəyirtkə səslərindən fərqli səslər eşidərək diqqətlə qulaq asmağa başladı. Yanılmamışdı, çöldən signal səsləri gəlirdi. Durub yerinin içində əyləşdi, pəncərədən çölə baxmağa başladı. Buradan bir şey görünmürdü. Durub şalvarını geyindi, pəncərədən çölə baxmağa başladı. Signal səsləri aydınca gəlirdi. Ehtiyatla qapını açıb eyvana çıxdı, həyəti nəzərdən keçirməyə başladı. Signal səsləri yaxınlıqdan gəlirdi, səsi tutub eyvanın başına doğru addımladı və evin böyrünə baxarkən, üzüm çardağının altında həmin monitoru gördü. Signal səsləri buradan gəlirdi. O, diqqətlə monitora baxmağa başladı, geri qayıdıb evdən telefonu götürmək istədi. Bu zaman monitorda şəkil görüb fikrindən vaz keçdi. Ekranı sahilə gördüyü məxluqun silueti aydınca görünürdü. O, əli ilə qarşısındakı lövhədən nəyi isə idarə edirdi. Sonra ekrandan çıxaraq parlaq kütlə şəklində yerə düşdü. Yerdə özünü tarazlayaraq qadın formasını aldı. Ayaz səhv etməmişdi, bu məxluq qadına oxşayırdı. O, ətrafa baxaraq, yeriməyə başladı. Evə döndü və eyvana sarı gəlməyə başladı. O, deyəsən, Ayazı görmürdü. Ayaz onun işıq saçan parlaq başlığını və simasını aydın görürdü. Hətta, bu dəfə onun çizgilərini də yadında saxladı. Düz Ayazın üstünə gəlirdi. Ayaz qımıldanmadan ona baxır və get-gedə bədəninin keyidiyini hiss edirdi. Qorxu və həyəcədən nə edəcəyini bilmədən

yerindəcə quruyub qalmışdı. Deyəsən, o, qarşısında canlı hiss edərək dayandı, gözləri Ayaza dikildi. Bu, canlı gözləri idi. İnsandan fərqli olsa da, canlı baxışlar idi. Gözlərini qırpmadan Ayaza baxırdı. Ayaz bütün vücudundan bir elektrik cərəyanının keçdiyini hiss elədi. Beyni sürətlə işləyirdi, hər şeyi izləyir və yadda saxlayırdı. İndi o, danışmağa başlasa, qorxmaq lazım deyil. Bəlkə, mən nəse deyim? Nə deyim? Soruşummu?

Ayaz özünü toplayaraq, bacardığı qədər sakitliklə:

-Kimsən?

O, heç nə demədən durub baxırdı. Hərəkət də eləmədi. Ayaz daha danışmağa ürək eləmədi. O, cavab vermədən çəkildi, geri döndü, monitora daxil oldu. Bir neçə saniyədən sonra monitor söndü və qaranlıqda qeyb oldu.

Bir müddətdən sonra Ayaz özünə gələrək, təqətsiz halda, eyvandakı həsir kresloya əyləşib qaranlığa baxmağa başladı. Yalnız bu zaman köynəyinin tərdən islandığının fərqi vardı. Gərginlikdən və həyəcədən özünü tamamilə unutmuşdu. Yaş köynək bədənə yapışaraq onu üşüdüdü. İçəri girərək köynəyini dəyişdi. Su içərək təzədən eyvana çıxdı. Bu zaman kəndin məscidindən əzan səsi yayıldı. Artıq dan yeri ağarırdı. O, çətin ki, geri qayıda, hava işıqlanır. Fikirlərini sahmana salmaq üçün təzədən yerinə uzandı. Ona elə gəldi ki, nə isə etməlidir. Nə eləsin, axı? İçində sanki bir boşluq açılmışdı və bu boşluq həyəcanlı titrəyişlə dolu idi. O cavab vermədi. Ola bilsin ki, heç başa düşmədi. Bəlkə, danışa bilmir? Burdan heç yerə getmək lazım deyil. O, yenə gələcək, mütləq gələcək. Ayaz onun sifətini xatırladı, baxışlarını xatırladı. O, canlı idi, amma gözlərində, qətiyyə, həyəcan yox idi. Quruluşu eynilə insana bənzəyirdi. Əynindəki heç paltara oxşamırdı, məsələn, kombinizon- filan, skafandr...sanki heykəl kimi yonulub: hamar, parlaq. Amma çılpğa da bənzəmir bədənə. Bəlkə, dalgıcların geyindiği kimi bir şeydir əynindəki, qoruyucu bir şey. Of, bunun nə əhəmiyyəti var axı? Olsun ki, başındakı o parlaq saç-qurğu enerji mənbəyidir, ya generatorudur. Durub eyvana çıxdı və kompyüterdə qeydlər yazmağa başladı. Oğuz yox idi. Yəqin, bir az yatmağı qərara alıb.

Başı yazmağa qarışmışdı. Birdən üstünə işıq düşdüyünü hiss edib, başını qaldırdı. O idi! Qarşısında dayanmışdı və ona baxırdı. Ayaz qeyri-ixtiyarı ayağa qaxdı. Özünü ələ alaraq:

-Salam...

Onun heç bir reaksiya vermədiyini görüb, kəkələyə-kəkələyə:

-Xoş gördük...

Nə edəcəyini bilmədən, çaşqın-çaşqın ona baxırdı. Əli-ayağı sanki kötüyə dönmüşdü. Gözləmədiyi halda, o, cavab verdi:

-Xoş gördük.

Səsin qəribəliyindən bədənə gizildədi. Amma onun gedəcəyindən qorxub, təşvişlə:

-Oturmaq istəyirsənmi?

O, nəyi isə anlamağa çalışmış kimi, duruxdu. Maraqla kompyütere baxmağa başladı.

Ayaz əli ilə işarə idərək:

-Otur.

Özü də əyləşərək sanki bunun mənasını əyani şəkildə ona anlatmağa çalışdı.

O, bir əli ilə o biri əlindən nəyi isə tutub çəkdi, Ayazla özü arasında bir çərçivə cızdı və orada sıralanan düymələri işə salıb baxmağa başladı. Ayaz düşündü ki, bu, yəqin ki, onun kompyüteridir, müqayisədə özününkü at arabasına oxşayır.

-Sən haradan gəlmisən?

Anladımı, görəsən? Mən bununla hansı dildə danışım? Bəlkə, almanca, ingiliscə soruşum?

-Uzaqlardan.

Ayaz onun cavab verdiyini görüb sevincək:

-Ah, nə gözəl! Demək, mənim dediklərimi anlayırsan. Bizim dilimizi də bilirsən.

-Proqram tərcümə edir. Sənin düşündüklərini və mənim düşündüklərimi.

-Hə...əlbəttə, proqram. Sən robotsanmı?

O, bir neçə saniyə öz monitoruna baxdı və:

-Robot- məşin. Mən robot deyiləm.

-Robot deyilsən. Yəni, canlısan. Başqa qalaktikalarda canlı varmı?

-Başqa qalaktikalarda canlı var.

-Sən hansı qalaktikadansan?

-Mənim qalaktikam böyükdür.

-Adı nədir?

-Mənim qalaktikam Andromedadır.

Ayaz birdən nəyi isə xatırladı. Tez diktofonun düyməsini basdı.

-Sən oradan danışırısan mənimlə? Ya bura- yerə gəlmisən?

Onun cavab vermədiyini görüb sualın formasını dəyişdi:

-Sən indi ordasanmı? Andromedada?

-Mənim qalaktikam böyükdür. Mən Təkbunuz bürcündəyəm. Mənim yerim sizin dilə belə tərcümə olunur.

-Anladım. Əlindəki sənin kompyüterindirmi?

-Bu, mənim proqramımdır.

-Sənin adın nədir? Mən sənə necə müraciət edirəm? Mənim adım Ayazdır.

-Sənin adını bilirəm. Bizdə ad olmur.

-Bəs, bir-birinizdən necə fərqlənirsiniz, məsələn, səni necə çağırırlar?

-Bir-birimizi impuls signalları ilə çağırıq, hər kəsinki fərqlidir. Sənədlərimiz kodla müəyyən olunur.

-Mən səni necə çağırım?

-Mənim adım sizin dildə se, fe, ye hərflərinə uyğundur.

-Eləmi? Yəni, Sofi, ya da Sofiya. Belə adlandıra bilərəmmi? Bu, bizdə qadın adlarıdır. Sənə uyğundurmu?

O, bir qədər fikirləşərək:

-Uyğundur.

-Bizim haqqımızda nə bilirsiniz?

-Siz öz qalaktikanızı süd yolu, ağ yol, saman yolu adlandırırsınız. Biz qalaktikaları rəqəmlər və kodlarla tanıyıq.

-Başqa qalaktikalarda həyat varmı? Bizim alimlər oralarda həyat olmasını inkar edir. Atmosferin canlılar üçün uyğun olmadığını israr edirlər.

-Sizin də planetiniz metan və hidrogenlə əhatə olunub. Onlar zəhərli qazlardır. Amma siz yaşayırsınız. Başqa qalaktikalar da uzaqdan elə görünür.

-Sən məni necə tapdın? Başqaları ilə də kontakta girirsənmi?

-Başqaları ilə kontakta girmirəm.

-Bizim ulduzumuz Günəşdir. Yəni, biz Günəş sistemindəyəm. Bəs, sizin ulduzunuzun adı nədir?

-Bizim ulduzun adı sizin əlifbada re, de, ye hərflərinə uyğundur. Redəyə deyə bilirik.

Ayaz fikir verdi ki, o, bütün suallara tam cümlə ilə cavab verir. Yəqin, bu, tərcümədir. Bəs, səs? Səs onun özünüdürmü?

-Məndən nə isə soruşmaq istəyirsənsə, soruşa bilərsən. Mən cavab verməyə hazıram. Bir də onu demək istəyirəm, səni heç bir təhlükə gözləmir burda.

O, heç bir şey söyləmədən susurdu. Nəhayət:

-Vaxtım bitdi.

Əli ilə havada hərəkət elədi, fəzada signal səsləri peyda oldu.

-Yenə gələcəksənmi? Mən heç yerə getməyəcəm. Burda olacağam. Gözləyəcəm.

Monitorun signal səsləri eşidildi.

-Yenə gələcəyəm, - deyib monitora axdı və yox oldu.

-İlahi, o, enerjidir! Ya da enerjiyə çevrilə bilər!

Masanın üstündəki soyuq su ilə dolu stəkanı birbaşa başına çəkdi. Evə girərək tez geyindi və həyəətə düşdü. Yola çıxıb dayanacağı sarı gedə-gedə telefonu açıb Oğuzu yığdı:

-Sabahın xeyir. Yatmışdınmı? Şəhərə gəlirəm.

-Təzə bir şey oldumu?

-Hə. Dəhşətli bir şey! Gəlib danışacam. Evə gəlirəm, ya işə?

-Mən gələm, yaxşı olmazdı mı?

-Babam da dəyməliyəm. O, təkdir evdə. Səni görüb, evə gedəcəm.

* * *

Diqqətlə dinləyəndən sonra Oğuz həyəcanla:

-Sən yaxşısan, Ayaz, mənim az qala üreyim yerindən çıxsın. Afərin sənə. Bilirsənmi, bu lent nə deməkdir? Bu dəlildir. Daha heç kim şübhə edə bilməz. Bir şey deyirəm sənə, mən inanmıram ki, bunu görəndən, kəşf edəndən tək bizik. Dünyanın möhtəşəm, güclü stansiyaları var, yüzlərlə alim çalışır orda. Təbii ki, onlar signalları qeydə alır, bağlantı qurur, amma bunu hər zaman sirr kimi saxlayırlar. Onun şəklini çəkmək lazımdır. Ya da lentə almaq.

-Birdən, o, bunu istəmədi.

-Hə, qorxutmaq lazım deyil. Hələlik gözlə, heç bir şey eləmə, qoy, özünü tam təhlükəsiz hiss eləsin.

-Çox maraqlıdır, həmişə düşünürəm ki, niyə bunu hərbi sirr kimi gizlədirlər.

-Təhlükəsizlik baxımından. Təsəvvür elə, bütün yer kürəsi hansısa qalaktikadakı həyatdan xəbər tutur, gör bu nə qədər həyəcana, qorxuya səbəb olar? Necə kaos yaranar? Adi insanlar gündəlik həyatlarını yaşamalıdır. Ailələrini, özlərini, işlərini düşünməlidirlər. İdarəçilikdə bu, çox vacib şərtdir.

-Necə bilirsən, o mənimlə kontakta hardan girir?

-Məncə, öz planetlərindən. O, bizim qalaktikaya tək, bu cür gələ bilməz. Əlaqə ordandır.

-O, enerjiyə çevrilə bilər.

-Uzaqlığın miqyasını nəzərə alsaq, ən güclü enerji belə buna qadir deyil.

-Bunu necə edir, bəs?

-Ayingil başqa zamana düşdüklerini deyirdilər. Onunla da buna oxşar şeylər baş verə bilər. Gələrkən, sən onun nə işlə məşğul olduğunu soruş. Ümumiyyətlə, necə yaşadıklarını soruş. Şərait yarat, özü söhbət eləsin. O zaman biz daha çox məlumat toplaya bilərik. Məsələn, o deyir ki, zamanım bitdi. Hansı zamanı nəzərdə tutur?

-İlk dəfə üçün çox şey soruşa bilmədim. Həm də həyəcədən, sanki hissiyyatımı belə itirmişdim, əlim, ayağım keyimirdi.

-Səndən başqa kimsə ilə kontakta girə bilmir. Bu səndəki yüksək enerji aktivliyi ilə bağlıdır. Əminəm, onu mən və başqa kimsə görə bilməz.

-Yəqin ki, gecə yenə gələcək. Bəs, Ayin, Eldar? Onlarla kontakt mümkündürmü?

-Onlarla mümkündür. Hər halda, bu, çox möhtəşəm uğurdur. Bizim bəxtimiz gətirdi.

* * *

Kompyuterini yandırıb proqramı qoşdu. Oğuz laboratoriyasında işləyirdi. Onu görüb əlini yellədi:

-Salamatlıqdımı? Nə var-nə yox?

-Yatmışdım, indi durdum.

-Mən də yazıram.

-İşində ol. Hələ ki, bir şey yoxdur.

Çaynıkin fiti eşidildi, qalxıb çay dəmlədi. Hava sərinləmişdi, dənizdən külək əsirdi. Oturub çay içə-içə həyəətə, qaranlığa baxırdı. Onun nə vaxt gələcəyi bəlli olmaz. Bəlkə, heç bu gecə gəlmədi, kim bilir? Gözlədikcə həyəcanlandığını hiss edirdi. Sanki, duyğuları kimi, düşüncələri də durulmuşdu. Artıq əvvəlki qorxu da yox idi. Ona elə gəlirdi ki, Sofi də əvvəlki kimi deyil. Başından keçən bu fikrə gülümsündü. Sofi... Onun haqqında az qala qadın kimi düşünməyə başlayıb. Bu, ona o qədər qərribə gəldi ki, başını bulayaraq güldü. Şəklini çəkməyə icazə versə, əla olardı. Diqqətlə baxardı. Başındakı işığın parıltısından hər şeyi diqqətində saxlaya bilmirdi. Üzü yadında qalmırdı. Amma mükəmməl bir quruluşu var, gözəl məxluqdur. Görəsən, onların hamısı belədirmi? Kaş ki, çox qalaydı, öyrənmək istədiklərinin hamısını soruşmağa imkan olardı.

Signal səslərini eşidib dıksındı. Qalxıb həyəətə baxmağa başladı. Heç nə görmürdü.

-Sofi, Sofiya...

Susub dinləməyə başladı. Əvvəlcə eyvan işıqlandı və sonra o, Sofini gördü.

-Mən səni gözləyirdim.

Bir neçə saniyə Ayazı diqqətlə süzüb:

-Bura baxmaq olarmı?

-Əlbəttə, buyur.

Ayaz içəri keçib ona yol göstərdi:

-Bura bizim bağ evimizdir. Yəni, buraya dincəlmək üçün gəlirik. Daimi yaşayış evimiz isə şəhərdə - Bakıdadır. Orda babam ilə yaşayırıq. Valideynlərim tədqiqatçıdır, uzun müddətdir Altaydadırlar. Ekspedisiyada. Biz hələ yaşadığımız yer kürəsini öyrənmə bilməmişik. Bəs siz?

Sofi otağa diqqətlə baxaraq, əşyaları süzürdü. Ayaza tərəf dönərək:

-Biz də öyrənirik.

O, dönüb o biri otağa keçdi, oraya da baxıb mətbəxə keçdi.

-Biz fərqli yaşayırıq.

-Sənə baxanda belə görünür ki, siz çox inkişaf etmisiz. Mənə çox maraqlıdır, hey fikirləşirəm, bu işıq - onun başını barmağı ilə göstərərək- nədir belə? Sənin bir üzvünmüdür, yoxsa əlavə bir şeymi?

-Bu, mənim təfəkkür və fəaliyyət göstəricimdir. Beynimin işığıdır. Sənin anlayışın ilə enerji mənbəyim.

-Siz bununla bərabər doğrursunuzmu?

-Doğularkən, qabıq kimi olur, inkişaf etdikcə işıqlanır.

-Yəni, kim daha çox ağıllı və istedadlıdırsa, onun işığı daha parlaq olur?

-Elədir.

-Bu, çox yaxşıdır. Deməli, intellektin real göstəricisi. Əgər məndə belə bir imkan olsaydı, buynuzum bu qədər işıqlı olmazdı, yəqin ki...

Sofinin ona təəccüblə baxdığını görüb:

-Sənə bir şey verimmi? Su, meyvə, yemək?

Sofi eyvana çıxdı.

Ayaz onun dalınca çıxaraq:

-Oturmaq istəyirmisən? Buyur, otur.

Sofi kreslodə oturub ona baxdı:

-Biz də sizin kimi bio-robotuq. Amma qidalanmağımız fərqlidir.

-Anlamadım.

-Biz də yaradılmışıq, bioloji yolla artıb- törəyirik.

-Sən mənə necə tapdın, yəni necə gördün?

Sofi əli ilə havada dairə cızdı, Ayazın qarşısında qırmızı xətti proqram peyda oldu. Sofi düymələri basaraq, monitorda qrafik şəkilləri açmağa başladı. Bir videonu önə çıxarıb böyütdü. Ayaz maraqla videoya baxmağa başladı. Əvvəl üstündə xətlər qarışsa da, get-gedə aydınlaşan ekranda özünü və Mustafanı gördü. Onlar sahilə quyu qazıb "timsahları" yandırdıqları hadisənin təsviri idi. Təəccüblə Sofiyə baxaraq:

-Bunu hardan çəkmişən?

-Mənim proqramım yad hüceyrə qeydə aldı. Bu gen mənim siyahımda yox idi. Bunu öyrənmək lazım idi. Sən onu yandırdın.

-Hə. Biz neçə illərdir Almaniyada bir komanda halında tədqiqatla məşğul idik. Xərçəng xəstəliyinə səbəb olan, ölüm proqramını pozan genləri məhv etmək gücündə olan maddə hazırlamaq istəyirdik. Bu, heç cürə alınmırdı, hər zaman uğursuz sonluqla bitirdi. Sonra mən Bakıya qayıtdım. Klinikada müstəqil tədqiqatlara başladım. Köməkçilərım də var idi. Mən tezə gen kəşf etdim, onu SYNE21 adlandırdım. Amma elə oldu ki, dostum Mustafa Almaniyadan Bakıya gəldi, o, özünü yenidən aldıqları virusu gətirmişdi, biz tələsdik, onu siçanlara yeritdik, nəticədə siçanlar da nəzarətdən çıxdılar, onları yandırmağa məcbur olduq, gördüyün kimi. Ən pisi isə, klinikada iki nəfər həmin virusa yoluxdular. Mənim kəşfim olan gendən vaksin hazırladıq və xəstələrə vurduq. Onlar yalnız möcüzə nəticəsində həyata qayıtdılar. Monitorda Ayinin və Eldarın şəklini görürək:

-Hə, bunlar. Ayin mənim kolleqamdır, Eldar isə qəza nəticəsində klinikaya düşmüşdü, xəstəmiz idi. Onlarla çox qərribə, qeyri-adi vəziyyətlər meydana gəldi. Biz çox səbəbləri müəyyən edə bilmədik. İndi onlar kənddədir. Mənimlə də başqa vəziyyətlər baş verir. İzah oluna bilməyən hallar. Yəqin ki, bütün bunların səbəbi virusdur. Biz onu lazımi istiqamətə yönəldə bilmədik. Biliyimiz çatmadı. Mən indi də çox narahatam onların vəziyyətindən. Özümü düşünmürəm, amma mənim günahımdan başqalarının əziyyəti çəkməsi bağışlanmazdır.

-Təcrübə uğurludur. Əhəmiyyətli kəşfdir. Amma həmin genə nəzarətdə saxlayan başqa gen də lazımdır.

Ayaz düşünürək:

-Mən də nəyinsə əskik olduğunu hiss edirdim. Amma son vaxtlar düşünməyə də zamanım olmadı. Yoluna qoya bilmədiyim problemlər o qədər çoxdur ki, bir nöqtədən tərpənib çıxıb bilmirəm sanki. İşlər qaydasına düşəndən sonra yenidən tədqiqatla məşğul olacağam. Hal-hazırda Ayini və Eldarın durumu daha əhəmiyyətlidir. Onlar özlərini keçmiş zamanda gördüklərini söyləyir. Bütün bunlar bizim idrakımız xaricindədir.

- Onların fizioloji və psixoloji imkanları çox böyükdür hazırda. Zamanla öyrənəcəklər. Mən soruşmaq istəyirdim, sən tədqiqatının konstruksiyasını mənə verə bilərsənmi?

Ayaz fikrə gedərək:

-Sizin bu qədər inkişaf etmisiniz, bunun müqabilində mənim kəşfim nədir ki? Əgər maraqlıdırsa, verə bilərəm.

-Sənin kəşfində əhəmiyyətli dönüş var, amma onu inkişaf etdirmək lazımdır.

-Sənin ixtisasın nədir?

-Mən biologam. Kosmosdakı bioloji dəyişiklikləri, qeyri - adi hadisələri qeydə alıram. Müvəqqəti olaraq açıq kosmosda işləyirik. Yaxın vaxtda planetimizə dönəcəyik.

-Sən mənimlə kosmik gəmidənmi görüşürsən?

-Elədir.

-Bizim planetimizə kosmik gəmilər gəlirmi?

-Əslində, bu, bütün qalaktikalara qadağan edilib. Başqa planetlərə getmək o qədər də asan deyil. Məsələn, sizin planetiniz hidrogen və metanla qatba-qat əhatə olunub. Bu zəhərli qatlar sizin qoruyucunuzdur. Tədqiqat məqsədi ilə uçan gəmilər də çoxdur. Bizim kimi. Kosmosda təhlükəli qüvvələr, işğalçılar çoxdur. Onlar bizim gəmini zədələyiblər. Biz qəza vəziyyətindəyik. Tezliklə kosmik peykimiz gələcək və biz getməliyik.

-Onlar nə istəyirlər?

-Bəzilərinə həyat resursları tükənib, yeni yaşayış məskəni ələ keçirmək istəyənlər də çoxdur.

-Sizin planetdə yaşayış bizdən daha çox əvvəl zamanamı aiddir?

-Çox-çox əvvələ. Sizde həyat və inkişaf çox zəif və bəsitdir.

-Kosmosun yaranma tarixi sizə məlumdurmu?

-Xeyr. Kosmosun yaranma tarixini bilmirik. Bu barədə fərziyyələr çoxdur. Amma kainatın və bütün qalaktikaların vahid mərkəzdən idarə olunması dəqiq məlumatdır. Çünki bütün qravitasiya qanunları eyni riyazi ölçülərə tabedir. Heç bir sistem onu poza bilməz.

-Siz də zaman bizdəki kimidirmi? Canlılar ölmü?

-Sizdəki kimi, canlılar doğulur və ölür, amma zaman ölçülərində fərqimiz var. Bizim zaman və sürət ölçülərimiz fərqlidir. Kainat durmadan genişlənir, hərəkət edir, əgər genişlənməsə, yerində dayansa, qravitasiya qanunlarının biri pozulsa, o zaman bütün sistemlər dağılar. Odur ki, zaman da hərəkətdir, olanlar geridə qalır. Amma zamanda hərəkət etmək mümkündür.

-Mən çox şey soruşmaq, öyrənmək istəyirəm.

-Mən sənə video-məlumat verərdim, amma sənin kompyüterin onu göstərə bilməz.

-Heyf. Sənin proqramında olmazmı?

-O qədər zamanım yoxdur.

-Yaxşı. O zaman özündən danış. Sən daha maraqlısan. Məşğul olduğun iş də çox maraqlıdır.

-Vaxtım bitdi. Sabah gecə yenə gələm.

-O zaman mən elmi işimi sənin üçün hazırlayaram. Səbirsizliklə gözləyəcəyəm. Mütləq gəl. Sənin şəklini çəkə bilərəmmi, yalnız özüm üçün. Bunu çox istəyirəm.

-Yalnız sənin üçün.

Ayaz tez telefonunu götürüb bir anda bir neçə kadr çəkdi.

* * *

Baş idarədə işini yaxşı bilən, peşəkar mütəxəssis kimi Eldarın xətrini çox istəyirdilər. Ona görə də iş yerini dəyişmək Eldar üçün çətin olmadı. Kənddə qaldıqları müddətdə maşınını təmir etdirdi. Səhhətində elə bir narahatçılıq yox idi. Amma son günlər Ayin günbatandan sonra qızdırırdı. Bu vəziyyət artıq xroniki hal alırdı. Müxtəlif dərmanlar qəbul etsə də, vəziyyət dəyişmirdi. Ayazla və Oğuzla telefonla əlaqə saxlayırdılar, amma şəhərə getmək lazım idi. Şəhər yeməyindən sonra Eldar atasına:

-Ata, mənim artıq işə dönməyim vacibdir. Klinikada yatmıram, sağlamam, yəni, hörmət də bir yerə qədər. Sağ olsunlar, işimi də qaydasına qoydular. Ayinin də vəziyyətini görürsüz, ona da həkim nəzarəti lazımdır. Deyirəm, biz gedək şəhərə.

-Nə deyirik, oğlum, məsləhət sizindir, Ayin qızımın sağlamlığı hər şeydən vacibdir. Getmək istəyirsiniz, gedin.

-Deyirəm, kiçik bir yığıncaq edək, nikah kəsdirək, özünüz bilirsiniz də...orda bir yerdə yaşayacağıq.

Bayaqdan söhbətə qulaq kəsilən Gülsüm:

-Oğlum, toy etməyə?

-Ana, elə mən də onu deyirəm də, balaca, yığcam bir məclis bəsimizdir.

-Niyə, a bala?

-Ana, Ayinin vəziyyəti yaxşı deyil, gözləmək olmaz. Kənd toyunu bilirik də, nə qədər ağırlığı var. Mən bunu istəmirəm.

Səlim kişi sözə qarışdı:

-Oğlum, necə deyirsən, elə olsun. Götür nişanlıni apar. Orda müalicəylə tez sağalar. Özünün də işi qalıb. Siz gedin ərizənizi verin.

Eldar qalxıb içəri keçəndən sonra Səlim kişi arvadına:

-Gülsüm, sən dəfə-daraq axtarırsan, xalxın balası üzülüb gedir, uşaq demək istəyir ki, nikah kəsdirək, ora ər-arvad kimi gedək. Belədə qızın evində necə gedib qalsın? Onun da qonum - qonşusu var, dostu-yoldaşı var. İş düzələndən edərlər.

-Nə bilim, vallah. Axır vaxtlar başımıza o qədər şey gəldi ki...

-Bax, elə məsələ budur də. Başımıza bu qədər iş gəldi, hələ sən zurna - qaval hayındasan. Əsas odu oğlun sağaldı, evlənir, daha nə istəyirsən? Qoy, uşaq öz istədiyi kimi eləsin.

Ayin öz otağında uzanmışdı. Eldar gəlib onun yanında oturdu, əlini onun alnına qoyub yoxladı:

-İstiliyin var bir az. Danışdım atamgillə. Kiçik bir yığıncaq edək. Gələn həftə gedərik. Mən bu gün gedim ərizə verim. Şəhərə baxma, burda evlənen az olur, hamı da bir-birini tanıyır. Nigah şöbəsinin müdiri də tanışımızdır.

-Bunu mənə görə edirsənsə, gözləyə də bilərdik.

-Tək sənə görə deyil, işimin başına dönməliyəm. O boyda idarə mənə gözləməyəcək ki? Bu qədər hörmət ediblər, bəsdı. Həm də sənə təcili müayinə lazımdır. Müalicəsiz keçib getməz. Nəzarət altında olsan yaxşıdır.

* * *

Kompyüteri açıb əyləşdi. İşləmək lazım idi. Poçtuna məktub gəlmişdi. Açdı. Məktub doktor Krügerdən idi. Tələsik oxumağa başladı:

"Əziz Ayaz, sizi çətin vəziyyətinizdə tərk etdiyim üçün çox nigaranam. Bir dəfə Mustafa ilə əlaqə saxlamışam. Sənin yanında olmadığını bildirdi. Ümidvaram, işləriniz yaxşıdır. Sənə xoş bir xəbərim var, dostum. Bakıdan gələndən az sonra Beynəlxalq Kosmik Tədqiqatlar Mərkəzindən təklif almışam. Məni kosmik mərkəzə tibb üzrə şöbəyə rəhbərlik etməyə dəvət edirlər. Mən öz komandam ilə birlikdə işləmək şərti ilə təklifi qəbul etdim. Səni hər zaman təşəbbüskar, istedadlı alim kimi qiymətləndirmişəm. Mənimlə yenidən işləməyi qəbul edərsən, buna çox şad olaram. Bakıda olarkən sənin tədqiqatının nəticələrinə heyran oldum. Heyf ki, bu barədə müzakirələrə imkan olmadı. Təklifimi düşün və qısa müddətdə mənimlə əlaqə saxla. Hər kəsə salamlarımı və hörmətlərimi söylə."

Ayaz qəfil xəbərdən çaşdı. Məktubu təkrar-təkrar oxudu. Doğrudanmı onu belə ciddi, əhəmiyyətli bir mərkəzə dəvət edirlər? Sevindiyindən neyləyəcəyini bilmədi. Durub mətbəxə keçdi. Su içdi. Nə gözəl xəbərdir bu, İlahi! Sofi! Bunu ona demək lazımdır. Oturub məktubu bir də oxudu. Heç bir yanlışlıq yoxdur. Doktor Krüger onu özü ilə işləməyə dəvət edir. Kaş Oğuz da gedə biləydi. Bu barədə doktora demək lazımdır. Şəhər mütləq zəng edər. Amma babası çox məyus olacaq. Tək qalacaq. Atama zəng edib deməliyəm, qayıtsınlar daha. Kişini tək qoymayacaqlar ki! Oğuz isə sevinəcək.

Eyvannın məhəccərinə söykənərək göyə, ulduzlara baxırdı. On dörd gecəlik ay ətrafında parlaq halələr yaradaraq hər yeri işığa qərq eləmişdi. Ağacların yarpaqları da, tənəklər də ay işığında nazlanaraq yellənirdi.

-Bu qız harda qaldı?- deyə, ağılından keçən fikrə diksindi. Qız qeyri-iradi onun barəsində insan kimi düşünməyinə şaşırıb güldü. Görəsən, o mənim haqqımda nə düşünür? Mənə bir obyekt kimi baxır, ya kosmik cisim kimi? Onların da hissiyatı bizimki kimidirmi? Bəlkə, heç hissiyyatları yoxdur? Yox, dedi axı, robot deyillər. Canlıdırlarsa, mütləq hissiyyatları da var.

Gözləməkdən yorulub mətbəxə keçdi. Yeməyə bir şey hazırlamaq lazımdır. Onun nə zaman gələcəyi belli olmaz. Plitəni yandırır çaydanı qoydu. Soyuducunu açıb baxdı. Hə, qutab var. Qızdırmaq lazımdı. Yağ, qatıq çıxartdı. Bu zaman çöldən səs gəldi:

-Ayaz...

Tez eyvana çıxdı: Sofi idi. Ayaz irəli yeriyib:

-Necəsən?

-Vəziyyətimiz qeyri-sabitdir... Cihazların bir hissəsi sıradan çıxıb. Gəmi geriye qayıda bilməz.

-Nə zaman qayıdacaqsınız?

-Hazırlıq görülür. Bitən kimi dönəcəyik.

-Sən öz planetindən mənimlə bağlantı qura biləcəksənmi?

-İndi mən öz qalaktikamdan çox uzaqdayam. Hətta sizə daha yaxınam. Ordan yoxlamaq lazımdır.

-Sofi, mən sənə demək istəyirəm. Bu gün kosmik araşdırmalar mərkəzində işləmək üçün təklif almışam. Yaxın zamanlarda orada işə başlayacam. Bu, nəyi isə dəyişə bilərmi? Yəni bağlantı mümkün olarmı?

-Biz yenidən açıq kosmosa çıxsaq, o zaman mümkündür.

-Yəni, sizin yenidən kosmosda işləmək ehtimalı varmı?

-Əgər stansiya zədə almasaydı, uzun zaman qalacaqdıq - Sofi kresloda əyləşdi. Ayaz masanın üstündəki güldanı göstərərək:

-Mən bu çiçəkləri sənin üçün həyətdən yığmışam. Necədir, xoşuna gəlirmi? Sizdə güllər, ağaclar varmı?

-Bu bitkilər çox heyvətamızdır. Mən onların surətini proqramıma köçürürəm. Mən də sənin proqramına bir neçə surət yazıram. Bunlar bizim planetimizin, mən yaşadığım yerin görüntüsüdür. Baxa bilərsən.

Kompyüterdən signal səsləri gəldi. Ayaz şəkilləri açıb baxdı. Bu, böyük bir şəhərin müxtəlif istiqamətlərdən görünən şəkilləri idi.

-Bu sizin şəhərdimi? Bu şəkil şüşə modellər evdir?

-Bizim yaşayış məntəqələrimizin nümunələridir.

-Nə qəribə! İnanılmazdır! Yəni, bu qədər sivil! İndi anladım, bu qədər fərqlə biz eyni fəzadayıq! Mən soruşmaq istəyirəm. Sizdə qanunlar necədir? Azadlıq, sərbəstlik varmı?

-Hər kəsin göstəriciləri fərqli ölçüdədir. Tutaq ki, birinin əhatəsi 10-20 arasındır, bu ölçüdə o tam sərbəstdir, bütün seçimində və davranışında. Əgər bunu pozarsa, ilk növbədə, özünü zədələmiş olur. Bir kəsin qaydanı pozması başqasına deyil, özünə qarşı çevrildiyi üçün qayda pozuntusu az hallarda baş verir.

-Bu, əla qanundur. Kaş ki, bizdə də belə olaydı. Bizdə isə əksinədir, qaydanı pozanlar başqalarına əziyyət verir. Biz hamımız kiminsə günahlarının cəzasını çəkirik. Bəs, hissiyat necədir sizdə?

-Nəyin doğru, nəyin yanlış olduğunu şüurumuz göstərir. Hissiyat fizioloji-bioloji xarakterlidir. Uyğunluğu göstərən hissimiz də var. Əks-göstəriciləri nəzərə almaq pozulmaz qaydadır. Bu səbəbdən kimsə - kimsənin əhatəsini zədələyə bilmir.

-Deməli, tam anlaşılma və uyğunlaşma şəraitində yaşayırsız. Müharibələr olurmu?

-Müharibələr çox uzaq tarixlərə aid olan səhvlərdir. İndi belə bir qarşıdurma və pozuntu mümkünsüzdür.

- Bəs, ailə? Sən evlisənmi?
- Ailə uyğunluq əsasında, sərbəst aktdır. Mən evli deyiləm.
- Sofi...daha bir sual. İndi sən mənim yanımdaymış kimi görünürsən. Sən özünsənmi, ya bu, sənin, necə deyim, enerjinmidir?
- Mən enerjiyə keçə bilərəm.
- Əlimlə toxuna bilərəmmi, yəni, yoxlamaq üçün?
- Qətiyyə. Bu, çox təhlükəlidir.
- Mənim bir dostum var. O da kosmosla məşğul olur. Fizik-astronomdur, Oğuz.
- Sofi proqramını açıb Ayaza Oğuzun şəklini göstərdi.
- Aha...təəccüblü deyil, sənə mənim əhatəmin hamısı məlumdur. Oğuz müstəqil məşğul olur kosmosla. Onun da yaxşı laboratoriyası var, kosmik qanunları öyrənir. Biz onunla sənin haqqında danışırıq.
- Bilirəm. Onun axtarışları tədqiqəlayiqdir. Amma kosmosu öyrənmək üçün böyük qurğular lazımdır.
- Onun da mənimlə bərabər getməsinə istəyirəm. Hələ ki, bu barədə özünə deməmişəm.
- Siz birlikdə işləyəcəksiniz. Uğurlarınız da çox olacaq.
- Sofi, sən gələcəyi görürsənmi? Bunları nədən bilirsən?
- Göstəricilərinizi bildiyim üçün hesablaya bilərəm.
- Mən götürə bilərəmmi sənin tədqiqatının surətini?
- Hə, əlbəttə, mən onu sənin üçün hazırlamışam. Gedirsənmi?
- Vaxtdır. Getməliyəm.
- Yenə gələcəksən?
- Gedənə qədər gələcəyəm.

* * *

Bütün günü Ayin Ayazın ağılından çıxmamışdı. Onun halı necə olacaqdı? Dəfələrlə müayinədən keçmişdi. Bu qızdırmanın səbəbi nə ola bilər axı? Əgər səbəb vaksindirə, bundan necə xilas olmaq olar? Bu barədə doktor Krügerə yazsınmı? Ayaz burdan gedəndən sonra vəziyyət necə olacaq? Ayin daha klinikada işləmək istəmir. Bunu özü də, Eldar da söyləyir. Əlbəttə, belə vəziyyətdə heç cürə işləyə bilməz. Cihazlara təsir edir, həyəcanlanır, qorxur. Nə etmək lazımdır? Bəlkə, Sofiyə deyim? O, kömək edə bilərmi? Hər halda, bir fikri olar bu barədə.

Görüş zamanı Ayaz ilk olaraq bu barədə danışmağa başladı:

-Sofi, mən çox narahatam. O mənim dostumdur, həmkarımdır. Hər zaman mənə kömək edib və mənim ucbatımdan xəstəliyə yoluxub. Ən pisi odur ki, mən ona necə kömək edəcəyimi bilmirəm. Bunu heç kim bilmir.

-O hardadır?

-Şəhər burda- şəhərdə olacaqlar. O, həmin oğlanla- Eldarla evləndi. Onunla bərabər keçmişdə olduqlarını söyləyirdilər. Nə isə, bu, uzun əhvalatdır, bizim səhvimizin ucbatından günahsız adamlar zərər gördü. O, daha həkim işləmək istəmir. Əslində, bunun elə də əhəmiyyəti yoxdur. Onun həyatı təhlükədə olmasın. Sağlamlığı bərpa olunsun, yetər.

Sofi proqramında nəyəsə baxaraq:

-Mən yoxlayaram.

-Başqa bir şey də demək istəyirəm. Mən sabah Oğuzla Gəncəyə gedəcəyəm. Dostum Mustafa evlənir, onun toyudur. Toy- bizdə evlənen zaman keçirilən mərasimdir, şənlikdir. Mən getməsəm, o, çox inciyər. Gedib qayıdacağam. Mən sabah səni görə bilməyəcəm. Buna çox təəssüf edirəm.

-Mən Ayini yoxlayaram.

-Necə?

-Mənim öz imkanlarım var, fərq etmərə.

-O, sabah klinikaya gələcək. Müayinədən keçməyə. Bilmirəm, nəticələr nə göstərəcək? Bizim tibbi avadanlığımız o qədər də səviyyəli deyil. Belə məhdud avadanlıqla mən nə edə bilərəm? O biri gün gələcəksənmi? Səni görəcəyəmmi?

-Sən nigaran qalma, dostunun yanında ol. Bu, çox vacibdir. Mən gələcəyəm, görüşəcəyik.

-Kosmosda sizdən əlavə başqaları da varmı?

-Var. Siz standiyada görə biləcəksiniz. Amma onlara qarışmayın. Çox şey görəcəksiz. Onların çoxu enerjilərdir. Mənfi və müsbət enerjilər. Toxunmaq olmaz. Ümumiyyətlə, kosmosda heç bir şeyə müdaxilə etmək olmaz.

- Bu sahədə mənim heç təsəvvürüm yoxdur, bildiklərimi Oğuzdan öyrənmişəm. Onun izahları çox zaman sənin məlumatlarınla uyğun gəlir. O, yaxşı mütəxəssisdir.

-Stansiyaya nə zaman gedəcəksən?

-İyirmi günə. Uzaqbaşı orada işə başlayacağıq. Sənin həmin stansiya barəsində məlumatın varmı?

-Onlar mənim qeydiyyatımda var.

-Məni ən çox düşündürən məsələ ordan səninlə əlaqə qura bilməyimdir.

-Bu barədə məlumatın sızmasını arzulamıram. Bu, mənim üçün təhlükəlidir.

* * *

Səhər Ayin klinikaya gedərək Ayazla görüşdü. Həkim otağında oturub söhbət edirdilər. Ayin gecə gördüklərini həyəcanla ona danışdı:

-Bilmirəm, yuxu idimi, xəyal idimi? Bəlkə, bayılmışammış, onu da bilmirəm. Tək yadımda qalan odur ki, o mənə yaxınlaşdı, əlini ilə alnıma toxundu. Sonra məni bir istilik bürüdü, sanki bütün içimdən qaynar bir maye axıb keçdi. Mən onu bir neçə dəqiqə hiss elədim.

-O, necə idi? Adam idimi? Heç yadımda qalmadımı?

-Yadımdadır. Gördüm onu, xəyal kimi idi, adama oxşayırdı da, oxşamırdı da, çox parlaq idi, elə bil işığa bürünmüşdü. Gözlərim qamaşdığı üçün yaxşı baxa bilmirdim.

-Qadına oxşayırdımı?

-Hə, deyəsən, daha çox qadına oxşayırdı. Elədir, qadına oxşayırdı. Bir anlıq dodaqlarını gördüm. Mənə elə gəldi ki, onun başında nəşə var.

-Sonra?

-Mən özümə gələndə o yox idi. Eldar yatmışdı, onu oyatdım. Sonra həyəcanım keçdi, rahatlandım.

* * *

-Təsəvvür eləyirsən, ona Ayinin xəstəliyi barəsində danışdım, dedim bizim elə bir imkanımız yoxdur onun xəstəliyinin səbəbini tapaq. O da gecə onun yanına gedib, yoxlayıb. Ayin bunun yuxu və ya xəyal olduğunu güman edir. Ona toxunduğunu deyir. Bundan sonra halı yaxşılaşıb, sakitləşib və yuxuya gedib.

Oğuz yoldan gözlərini çəkməyərək, ona diqqətlə qulaq asır, ürəyində götür-qoy edirdi:

-Bu onun üçün o qədər də çətin deyil. Onun gözləri rentgen kimi hər şeyi bir anda müəyyənləşdirir. Düzünü de, sənin xahişini yerinə yetirdiyi üçün çox məmnunsan, eləmi?

-Hə, doğrudur. Məni mütəəssir edən onun bu məsələyə həssaslıqla yanaşmasıdır. Ayin onun yad planetli olduğunu anlasaydı, çox qorxardı. Sən bilən, onu müalicə edə bildimi? Mən özümü çox günahkar hiss edirəm. Gedənə qədər onun sağaldığını bilsəm...

-Narahat olma, bu barədə soruşarsan.

* * *

Ayaz həyəətə girəndə təəccübündən yerində donub qaldı. Gözlərinə inanmayaraq, o tərəfə-bu tərəfə baxdı. Əvvəl, səhvən, başqa həyəət girdiyini düşünüb arxaya döndü. Yox, öz həyətləridir də. İrəli addımlayıb pilləkənə çıxdı. Əlini ehtiyatla sürəhiyə, məhəccərə toxundurdu. Bu nədir, ilahi? Bəlkə, gecə uzun zaman yol gəldiklərindən yuxuludur? Oğuzun onu darvazada qoyub getdiyini xatırlayaraq: yatmamışdım axı! Bu, nə dəyişiklikdir belə? Eyvana qalxıb ətrafa, divarlara nəzər saldı. Hamar, parlaq üzlük çəkilmiş qapını açdı. Işıqları yandıranda ev gur işığa qər qərq oldu. Bütün pəncərələr, qapılar, divarlar, eyvanın taxtaları qərribə, parlaq, sürüşkən rəngə boyanmışdı. Ayaz bunun rəng olduğunu da kəsdirə bilmirdi. Sanki, görmədiyi bir materialdan üzlənən ev tamam başqa şəkə düşmüşdü. Sanki bir sehrbaz evi bir an içində dəyişmişdi. Hələ ala-toran idi. Səhərin açılmasına az qalırdı. Eyvanda oturub fikrə getdi. Tər basmış alnını dəsmalla sildi. Bu nədir belə? Qoyub getdiyi ev birdən-birə necə dəyişdi? Bu rəngdirsə, hələ qurumamış olmalıdır. Ayağının altına baxdı, şüşə kimi döşəməyə əksi düşmüşdü. Durub həyəətə düşdü, evin dövrəsində dolanmağa başladı. Ola bilməz! Bəlkə, Sofi? Əlbəttə, onun işidir! Bunun başqa bir izahı ola bilməz ki! Demək, evdə olmadığını bilə -bilə gəlibmiş! Bunu eləmək mümkündürmü? Axı, necə?

Evə dönüb paltarını soyundu, əl-üzünü yuyub uzandı.

* * *

Ayaz axşamüstü Oğuzə zəng edib əhvalatı danışdı:

-Bunu gərə k öz gözünlə gərəsən, mən heç cürə təsvir edə bilmirəm. İşdən necədə çıxacaqsan?

- Altıda.

-Elə isə birbaşa bağa gəl.

Eyvanda masanın üstünə təmiz örtük salıb hazırlığa başladı. Zümzümə edə-edə salat hazırladı, çörək doğradı. Süfrəyə boşqablar, çəngəl-bıçaq, mineral su, şirə düzdü. Özündə qərribə bir ruh yüksəkliyi hiss edirdi. Hər şeyə sevinir, gecənin düşməsinə səbrsizliklə gözləyirdi. Ayinlə danışan zaman onun söylədiklərindən daha da məmnun oldu. Nəhayət ki, içindəki ağırlıq və narahatlıq qeyb oldu. Bu zaman içərisində Ayinin xəstəliyinin günahını özündə görürdü. Əgər Mustafanın küyünə getməsəydi, bütün bu hadisələr olmayacaqdı. O zaman... yox, bu hadisələr olmasaydı, Sofini də görə bilməyəcək, hər şeydən xəbərsiz olacaqdı. Doğru deyirlər, hər işdə, mütləq, bir xeyir vardır. Bir qapı bağlananda, başqa biri açılır.

Darvazə döyüləndə cəld gedib açdı: Oğuz idi.

Oğuz içəri girərək:

-Vauu... bu nədir? Lap nağıllardakı evlərə oxşayır!

Evin yan-yörəsində dolanıb diqqətlə baxmağa başladılar.

Ayaz:

-Fikir verirsən, nə sürəhiyə dırmaşan sarmaşıqlara, nə tənəklərə heç nə olmayıb. O bunu necə edib?

Oğuz əlini məhəccərə sürtə-sürtə:

-Zarafatsız...ağla sığan şey deyil. Nə qərribə materialdır. Kənardan sanki yaş kimi görünür.

-Ən qərribəsi budur ki, günəş yerini dəyişdikcə müxtəlif çalarlara düşür. Gecə gərəsən hələ. İşıq kimi par-par yanır.

-Nədirsə, işığı əks etdirir demək, güzgü kimi.

* * *

Gözlərini yumdu. Başını kreslonun boyunluğuna dayadı. Boynundakı, bədənindəki ağırlıq, yorğunluq çəkilməyə başladı. İçinə yüngüllük dolaraq, onu yuxarı- göy üzünə çəkdi. Qərribədir, heç bir çəki hiss eləmədən yuxarı

qalxırdı. Ayaqlarını geniş ataraq, ulduzların arası ilə addımlayırdı, hər şey onun yanından uçurmuş kimi süzərək keçirdi. Qarşısındakı parlaq bir ulduza yaxınlaşdı, o qədər cazibəli və gözəl idi ki...həyəcanla əlini uzatdı və ehtiyatla ona toxundu. Barmaqlarından başlayan istilik bütün varlığını yayıldı və diksinərək gözünü açdı. Çaşqınlıqla:

-Sofi?

Sofi qarşısında dayanaraq ona baxırdı. Ayaza elə gəldi ki, o gülümsəyir.

Qalxıb ona yer göstərdi:

-Buyur, əyləş.

Sofi oturaraq ona baxmağa başladı.

Ayaz:

-Bütün günü səni gözləmişəm. Mən sənə təşəkkür etmək istəyirəm. Belə qeyri-adi hədiyyəyə - evə görə.

-Xoşuna gəldimi?

-Əvbəttə, çox xoşuma gəldi...lap çox...bu, möcüzə kimidir, ağlagəlməz gözəllikdir. Həm də heç gözləmərdim belə bir şey...

-Bizim dünyadan kiçik bir nişan olsun sizin dünyada.

-Çox sağ ol... Sizin işlər necədir orda?

-Az qaldı.Yaxında getməliyik. Son hazırlıqlar edirik.

-Eləmi? Yəni, tezliklə...Bəs, sizin stansiya necə olacaq?

-Təzə peyklə onu da aparacağıq. O, çox qiymətlidir. Yenidən təmir edəcəyik.

-O zaman yenədəmi açıq kosmosda işləyəcəksiz?

-Yəqin ki. Bunun vaxtını hələ dəqiq bilmirəm.

-Onu kimlər zədələyib?

-Yadplanetlilər onu ələ keçirmək istəyirdilər. Biz mane olduq. Bəzi cihazlar sıradan çıxdığı üçün biz geriye uça bilmədik.

-Sən Ayinin yanına getmişdinmi? O mənə səni gördüyünü söylədi, amma bunun yuxu olduğunu güman edir. Təsvirindən mən anladım ki, sən imişsən. O, özünü çox yaxşı hiss edir. Əvvəlki kimi daimi qızdırması olmur. Bunun üçün sənə çox minnətdaram.

-O bundan sonra daha yaxşı olacaq. Narahatlığa əsas yoxdur.

Gələn əlini qaldırdı, açılan çərçivə böyüdü. Sofi Ayazın gözü önündə əriyərək ayağından çərçivəyə axmağa başladı. Axın bitəndə çərçivə qapandı və qaranlıqda yox oldu.

* * *

Soyunub bir az uzanmaq istədi, ac deyildi, Oğuzla nahar eləmişdi. Yuxulaya bilmədiyi üçün qalxdı, duş alıb geyindi.

Ayaz səsə döndü:

-Sofiya! Xoş gəldin. Səni gözləyirdim.

-Xoş gördük. Bu çiçəklər mənim adıma mı?

-Sənin. Bu şamlar da sənin şərəfinə. Bizdə sevdikləri üçün şam yandırırılar.

-Bilirəm. Mən sizin adətlərinizi öyrəndim.

- Mənim də sənə bir nişanım var.

Əlindən masanın üstünə odlu bir şey sürüşdü. Ayaz bir neçə saniyə müddətində metal forma alan əşyaya baxaraq:

-Bu nədir?

-Talismandır. Gözlə, soyusun. Boynuna taxarsan. Bu sənə hər zaman uğur gətirəcək, səni qoruyacaq, sənə inam və güc verəcək.

Ayaz hələ də isti olan zənciri götürüb medalyonuna baxdı.

-Bu nəyin şəklidir?

-Təkbuyuzlu bürcün simvoludur. Bizim simvolumuz.

Ayaz zənciri boynuna keçirərək:

-Çox-çox təşəkkür edirəm. Bu mənim üçün böyük fəxrdir. Çox sağ ol, bunu heç zaman boynumdan çıxarmayacam. Başqa bir dünyanın emblemini daşıyan ilk Yerliyəm...

Sofi kreslodə oturaraq yanan şamlara baxmağa başladı.

-Biz də odu çox sevirik. Od- həyat rəmzidir.

-Sabah getməyiniz dəqiqdirmi?

-Dəqiqdir. Biz hazırıq, bir azdan uçacağıq.

-Bizim nə vaxtsa yenidən görüşmək şansımız varmı?

-Çox mümkündür. Mən koordinatları bilərəm, indi cox şey edə bilərəm. Yoxlayacağam. Bizim qalaktikadan mümkün olmasa, açıq kosmosdan cəhd edəcəyəm. Bir yol mütləq var. Mən cəhd edəcəyəm. İmkan yaranan kimi sənə signal göndərəcəyəm.

Sofi susaraq ona baxırdı. Ayaz onun simasında titrəyən kölgələr gördü:

-Mən demək istədiklərimi sənə deyə bilmədim. Yəni, ürəyim doludur, hələ çox şey bilmək istədim.

-Hər şeyi bilmək mümkün deyil. Hər şeyi deməyə də zaman olmur.

-Səninlə necə vidalaşa bilərəm?

-Boynundakı talismana toxun, mən hiss edəcəyəm.

Ayaz əlini medalyonun üstünə qoyaraq:

-Sən mənə çox doğma, əzizsən Sofiya! Sənə yaxşı yol! Məni unutma!

Kresloya oturub kədərli masanın üstündə yanan şamlara baxmağa başladı. Hiss elədi ki, bu boşluğu daha neç nə doldura bilməyəcək.

**Sabirabad,
sentyabr, 2015**

♦ P o e z i y a

Afaq ŞIXLI

SAKURA

Yapon şairəsi Mariko Sumikuraya

Mən sənin gözəlliyində
cəhrayı rəngi,
təbiətdəki ahəngi sevdim, Sakura!

Mən sənin incəliyində
çiçəyin zərifliyini,
bir qadının zəifliyini sevdim, Sakura!

Üzünü görmədiyim bir şəhəri,
Üzümə hələ açmamış al şəhəri,
Tanımadığım xalqın adətlərini,
Süfrəsinin nemətlərini sevdim, Sakura!

Qismət olsa, bir gün səni saçlarıma taxaraq
keçəcəm Tibanın küçələrindən...
Doğan günəş bərq vuraraq
salamlayacaq məni, evlərin pəncərələrindən...

Ürəyimin həsrət yangısını sevinclə soyudacağam!
Və o zaman, Sakura,
yaşaya bilmədiyim gəncliyimə qayıdacağam!

BƏLKƏ DƏ...

Bilmirəm, bilmirəm necə söyləyim, -
Yaşatmır, öldürür dar qucaq məni!

Bu qədər susmaqla hara gedirəm?..
Səssizlik içimdən boğacaq məni!

Alıbdı qəlbimi çovğunlar yenə,
Sonuncu yarpaqtək əsirəm indi.
Başımın üstündə dolan bulud da,
Köksümün içində ah da sənindi.

Baxışın, baxışın elə soyuqdur,
Yad eldə boranlı gecələr kimi!
Nə olar, mənə də xoş söz yaraşdır,
Şeirə düzdüyün hecalar kimi...

Görürsən hər şeyi... çətin nə var ki,
Bir başqa olmuşam öz qəlibimdə.
Elə bil, ayrı vaxt dediyim deyil,
Dolaşıq düşürlər sözlər dilimdə...

Bəlkə də, bəlkə də, yumum gözümlü,
Həsrətim gözümdən bildirir məni.
Yazmıram, əzizim, belə ölürəm,
Yazıram - yalanlar öldürür məni...

***

Dəyişmə ünvanını!
İntizar xəyallarım yolunu aza bilər...
O məhrəm yuvamızda
ruhum səni tapmasa
yüz yerə yoza bilər...
Dəyişmə ünvanını
Xatirələr xətrinə!
Gəlim, yenə barışaq!
Gəlim, yenə qarışaq dalğaların ətrinə...
Getsən,
ürəyimizin mübhəm guşələrini sıxar soyuq divarlar!
Cəfali ömrümüzün
bəxtəvər yaddaşında
dünən öz yeri var!

AĞ EYVANLI EV

Gözəl bir ev vardı, ağ eyvanlı ev,
Bəyaz aynaları üzü günəşə,
Səadət qoxuyan ömür bağında
Bizi gözləyirdi elə həmişə...

Başı buludlara dəyirdi sanki,
Hələ məhəbbətə inam var deyə!
Dururdu xoşbəxtlik heykəli kimi,
Ümidlər büdrəyib yıxılar deyə...

Deyirdim, gəl gedək həmin yerlərə -
Gözlərdən aralı, dillərdən uzaq,
Bu gündən sonraya qismətimizi
Necə istəyirik özümüz yazaq.

Mən bir az qocalım, sənə cavanlaş -
O evdə yaşıyız bərabər olsun.
O evdə qulağa gələn hər səda
Sevinc səsi olsun, xoş xəbər olsun...

Dənizə üz tutaq hər axşamçağı,
Sevgiyə sarılıb uçaq göylərə.
Üzülüb dünyanın qayğılarından
Bir kərə yaşayaq biz də, bir kərə!..

...O yurd da darıxdı, biz də yorulduq,
Nə qədər dözsün ki ürəklərimiz!
Axtarıb izini, tapıb yolunu
Yuxunu gerçəyə çevirmədik biz...

Hardasa ev vardı, ağ eyvanlı ev,
Geniş aynaları üzü sabaha;
Sənli arzularım ərşə çıxalı
Nə vaxtdı onu da görmürəm daha.

***

Yaxınlaş, yanımda otur,
"Axşamınız xeyir" de.
Bir az keçmiş dodaqaltı
Qərribə bir şeir de...

Hərdənbir üzünü çevir,
Nəsə soruş eləcə;
Qoy kimsələr duymasın ki
Bizimkidir bu gecə.

Fikrin getsin uzaqlara,
Mən də gəlim oraya...
Xəyallarda barmaqların
Tellərimi daraya...

Səsin dəysin qulağıma,
Əlin dəysin əlimə,
Cox demirəm, nəvazişin -
Hərdən bircə kəlimə...

Baxışların gözaltıca
Yanağıma toxunsun,

Biz daldıqca məhəbbətə
Xoş nəğmələr oxunsun...

Bu söhbətli-sözlü gecə
Özümüzün olaq biz,
Bax beləcə, biz aləmdən,
Aləm bizdən xəbərsiz!..

QƏRİB QOŞMA...

Açdımsa nə, soldumsa nə...
Yabanı çiçək kimiyəm.
İtirilmiş bir dəfinə,
Sahibsiz ürək kimiyəm.

Bəxtim uzaq elə salıb,
Dərdim dərinə yer alıb,
Yaram sarğısız sağılıb...
Arxasız kürək kimiyəm.

Afaq, sipər köksün - oyuq,
Doğmaların yaddan soyuq!
Ağrı-azar düşüb duyuq,
Ölümə gərək kimiyəm!

TƏKLİK BELƏ OLURMUŞ!

Həsrətim başdan aşır,
Hoyuma çatanım yox!
Ruhum sahilə doğru,
Çılgın sellərə qarşı...
Əlimdən tutanım yox!

Özümdən ixtiyarsız
Qoparılib tağımdan
Yad yerə əkilmişəm.
Şirin arzularımdan
Darlara çəkilmişəm...

Qorxu düşür canıma
Qaranlıqlar düşəndə,
Əsirəm yarpaq kimi,
Payız qanad çalanda,
İstilər ötüşəndə...

Köksümü bir dağ kimi
Sıxır taleyin əli,
Nəfəs gəlmir dərindən.
Baladan kim keçərdi...
Anam məndən keçəli
Canlı bəxşeyişəm mən!

BU DÜNYALIQ DEYİLƏM!

*"Mən onsuz da bu dünyadan deyildim,
Öz-özümü aldatmağı bacardım."*

M. İsmayıl

...Elə mən də bu dünyalıq deyiləm,
Xoşbəxtliyin bir gecəlik ayıyam.
Nə istədim - uzaq gəzdi, dolandı,
Bəxt oxunun gərilməmiş yayıyam.

Kədər daşıb, qismət məndən arlanıb,
Yoxsul ümid həsrətimdən varlanıb.
Yar bağında yollar-izlər qarlanıb...
Ayrılığın sanki əkiz tayıyam.

Yazan hanı... bu nağılın yox ardı!
Qışdan özgə kim qapımı çalardı?
Mən olmasam qürbət kimə qalardı...
Görən, Allah, kimin hicran payıyam?!

SƏNƏ GƏLƏN YOL

Sənə gələn yolu nişan ver mənə,
Qıyma ki, ürəyim sıxıla, gəlim.
Bu yol can alsa da, can atım yenə,
Qoy elə yıxıla-yıxıla gəlim.

Ay tutsun əlimdən yoldaş yerinə,
Küləklər ətrimi qovub gətirsin.
Bir vüsəl diləyək günün birinə
Hicranın bağrını ovub gətirsin!..

Məni qucaq açan bahara dön sən,
Aradan fəsillər ötməmiş kimi.
Keçmişdən yol alıb keç bu günümdən
Gəncliyin qoxusu itməmiş kimi!

...Sənin olduğun yer əzizdir mənə,
Döndər bu aləmi nağıla, gəlim.
Yollar can alsa da, can atım yenə,
Lap elə bu dünya dağıla, gəlim!

AY İŞİĞİ QUCAQLAYIB GECƏNİ...

Ay işığı qucaqlayıb gecəni...
Tilsimdəyəm, istəyim yox tərpənəm.
Ayaqüstə seyr edirəm küçəni,
Hamı yatıb, oyaq qalan bir mənəm...

Bax, yenə də ruhum uçur yanına,
Bircə anda gəlib sənə çatıram.
Sığal çəkib avazıyan saçına
Xəyalını qucaqlayıb yatıram...

İntizaram, nəfəsini bir duyam,
Aylar ötsə yenə yada düşməyəm.
El-aləmin sirdaşıyam, dostuyam,
Nədəndirsə təkcə sənə düşməyəm.

Kaş əlimi arzulara uzatsam,
Qoymasam ki, ümidlərim yığıla,
Dilək tutub dəryalara çöp atsam -
Bu ayrılıq gəldiyitək yox ola!

Moskva

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2017-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

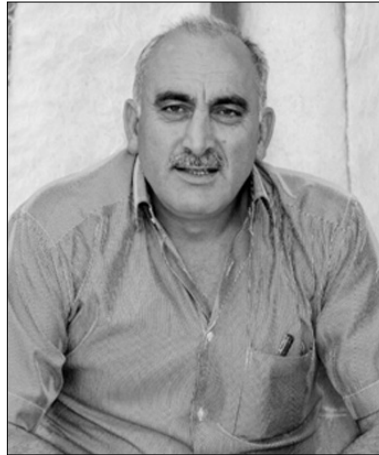
jurnalına abunə yazılışı başlamışdır.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Avdi QOŞQAR

SAKİTCƏ SUSUB DAYANDIM

Sakitcə susub dayandım,
Boynumu burduğum yerdə.
Gəl cin atına mindirmə,
Qoy durum olduğum yerdə.

Çəkmə üzümə dən yolu,
Baban, nənən gedən yolu,
Danışma, qurbanın olum -
Tövbəyə durduğum yerdə.

Dayandım ürək çatında,
Ələndim qum saatında,
Göy çadırının altında -
Susub oturduğum yerdə.

GÖRDÜN SÖZÜN KEÇMİR

Gördün sözün keçmir, -
kənara çəkil,
Özünə toxtaqlıq verməyə çalış,
Tükənən səbrinə dən kimi əkil,
Qanı soyuqluğa bu başdan alış...

İnsanın dəyəri dediyi sözdü,
Deyəndə duyasan gərək azından.
Hər kişi sözünün kəsəri keçmir -
Arvad hülqumundan, qız boğazından.

...Gördün sözün keçmir,
qolunu söz et,
Yolla döyüşməyə, -

söz meydanına.
Bir dəfə basılsan qorxusu yoxdu.
Üç dəfə, beş dəfə özünü sına...

Polad xasiyyətlər -
bir dəfə sözü -
deyir keçməyəndə içindən sınır.
Söz də var min ildi -
deyib bir aqıl -
Hələ işığında könül isinir.

Ağacın sözü var, daşın sözü var,
Deyir daş dilində, ağac dilində...
Nizəyə taxılan başın sözü var
Hayqırır, hönkürür qaxac dilində...

Təpərli söz demir hər söz adamı,
Ya gücü çatmayır, ya əli yoxdu.
Çuvalda gizlədir nadan cıdanı -
Üzə çıxardası əməli yoxdu.

Cəsarət gərəkdi -
göz yaşı içə,
Yığıla güc kimi ürəyə, qola.
Ya söz deməlisən -
ortadan keçə,
Ya sözü eşidən cəmiyyət ola.

BU BİZİK

Günəl Eyvazlıya

Bu bizik - içimiz, çölümüz bəlli,
Getməyə bir yol yox - yolumuz bəlli,
Sapandımız bəlli, qolumuz bəlli,
Yatmağa, durmağa çulumuz bəlli, -
Bu bizik, bu bizim həyat tərzimiz.

"Dünyanın qurtaran yeridir" bura,
Gözümüz görəndən - "iridir" bura,
Cəhənnəm odundan bəridir bura,
Yanan alovları "kiridir" bura -
Bu bizik, bu bizim həyat tərzimiz.

Başdan daş dığırla,
ayağa çatır,
O daşın altında gör nələr yatır,
Buranın gündüzü gecədən qatı,
Bu yerdə əqrəbi donub saatın
Zaman çaş-baş qalıb, irəli-geri -
bu bizik, bu bizim həyat tərzimiz.

Qaçanda qoşayıq,
dözəndə təkik,
Gör necə qısnayır çoxluqlar təkiki...
Bir yığın insandı -
yol azıb gəlib, -
bilmir nə toxuyur, nə toxum əkir,
bilmir, ağzı günə çürüyür əkin -
bu bizik, bu bizim həyat tərzimiz.

Bu bizik - qapımız, bacamız bağlı,
Yurd, yuva sarıdan sinəmiz dağlı,
Təbrizli, Muğanlı, Arazqıraqlı,
Çox vaxt qurd ağzına vermişik ağlı, -
onda boy göstərib damarda ağrı,
susub daşa dönüb torpağın bağı, -
bu bizik, bu bizim həyat tərzimiz.

ANAMIN ÖLÜMÜNƏ

Köməyi dəymədi yaxa cırmağın,
Ağlaya-ağlaya torpağa qoyduq.
Nə dərdim səngidi, nə ağrılarım,
Nə də ki, torpağın gözləri doydu -
Dərdimi torpağa basdırdım, ana!

Yaralı torpağı çəkdin üstünə,
Qarışdın -
torpağın bağı qan oldu.
Sərdin ifçin-ifçin ağrını yerə -
Torpaq sənün üçün asılqan oldu -
Dərdimi torpağa basdırdım, ana!

Göz yumdun, kəsildi gözünün nuru,
Sıxdın boşluqlara könül varını,
Son çarə ölüm də - gözümdə öldü,
bir az da sındırdı balalarımı -
Dərdimi torpağa basdırdım, ana!

Doxsanı haqladı təvəllüd yaşın,
Doqquz gün görmədin -
yaşına qurban,
İki baş daşı var hasar içində -
Qovuşub yarına qoşalaşdınız -
Torpağına qurban, daşına qurban.
Dərdimi torpağa tarsırdım, ana!

Ev deyil, qəbristan,
çöldü, eşikdi,
Darıxır yanında sakitcə yatan.

O, orda nigaran,
                sən burda tənha,
Gedəni ləngidim, ya saxlayımmı?
Doğmalar torpaqda qovuşdu, Tanrım, -
bilmirəm gülümmü,
                ya ağlayımmı?
Dərdimi torpağa basdırdım, ana!

QANA BULAŞIRIQ...

Sevgi qatiliyik -
Günahkar əlimiz qana bulaşıb.
Qanla oynayırıq,
qan çanağıyıq.
Sən qız qayb elədin - baxış bulaq,
Mən ərən öldürdüm -
o qıza aşiq.

Ömür yaşayırdıq - günah içində,
Qapımız qəzaya-qədərə açıq.
Ölən sevgilərin kölgələri-yik -
Kölgə də tərs kimi adamdan qaçır.

Yaddaşdan heç nəyi gizləmək olmur,
Qabardır ağrını - bizə dağ üçün.
Axır aramızdan iki qanlı çay,
Qana bulaşmışıq - yaşamaq üçün...

Zaman bizqarışıq -
ömrü üyütdü,
Yağdı başımıza həsrət yağışı.
Kəsib-doğradığım qan məni tutdu,
Səni də o qızın - qanlı baxışı...

Ömür qatiliyik -
günahkar əlimiz qana bulaşıb,
Qanla oynayırıq - qan çanağıyıq.
Sən qız qayb elədin -
baxışı bulaq.
Mən ərən öldürdüm -
o qıza aşiq.

Onunçün surumuz yerimir daha,
Dartıb çekəmmirik ömür yükünü...

O ərən içimdə kirmir daha,
Saxlayır çiyimdə ölüm hökmünü...

SƏNİ YADDAŞIMDA...

Səni yaddaşımda cəmləyəmmirəm,
Sınıb tökülürsən boyunbağıtək.
Gözünü yığiram, sifətin qaçır,
Yaddaş xarabamın qapısı açıq.
Duruş gətirməyir baxışın orda,
Payızın selləmə yağışı orda.
Kəsir əhədimi boran, şaxta, qar,
İsitmir yaddaşı payız günəşi...
Payız səmasının yorğun yağışı
Deşir damcı-damcı, ürəyi deşir.
Gözlərin sırsıra bağlayıb orda,
Donmuş əl-ayağın ağlayır orda.
Sürüşür qamətin yaddaşa gəlmir,
Orda itən səslər baş-başa gəlmir.
Təkcə sevgin mənə can yonqarıdır.
Onu qoruyuram gözümdən üstə.
Səni yaddaşımda cəmləyəmmirəm,
Özünü tez yetir sözünün üstə...

BİR QARA QƏPIYƏ...

Vurnuxub, çalxanıb yoruldu daha,
Axdı ömür-günüm, duruldu daha,
Xalis polad kimi qırıldım daha,
Qalmadı gözümdə bir gilə heyvət,
Bir qara qəpiyə dəyməz bu həyat.

Sinəmi yandıran odunu gördüm.
Bütün təamını, dadını gördüm.
Doğmasını gördüm, yadını gördüm.
Görünməz bir yanı qalmadı heyhat,
Bir qara qəpiyə dəyməz bu həyat.

Başıma ələndi, ağ cuna heyif,
Heyif, kəmtər fələk, qamçına heyif.
Heyif, göz yaşlarım, damcına heyif,
Sel-suyun bulanlıq, hənirin boyat,
Bir qara qəpiyə dəyməz bu həyat.

Gündüzdü, gecədi, ay işığıdır,
Bu yer yeddi çayın qarışığıdır,
Oğul - qız dil-ağız yaraşığıdır -
Birini ovundur, birini oyat,
Bir qara qəpiyə dəyməz bu həyat.

İz açdım, göz qoydum, kim üçün, lələ,
Boş beyni, ürəyi kəm üçün, lələ,
Bacarsan varlığı dikəlt, silkələ
Boy at, söz davamçım, yangılım, boy at,
Bir qara qəpiyə dəyməz bu həyat.

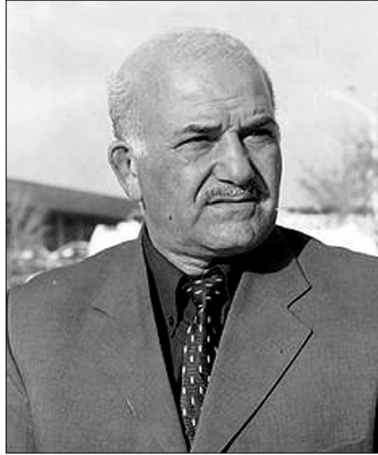
YETDİM ALTMİŞA

Yetdim altmışa - yenə sadələvh,
Yenə aldanıram bir uşaq kimi.
Yenə bu həyatın sıldırımları -
Dayanır önümdə "yaraşlıq" kimi -
Elə bilirəm ki, basıb keçərəm,
Dağı əridərəm qum dənəsitək.
Hələ də o qızın pərvanəsitək
Beləcə əriyib ölüb gedirəm.

Sən demə, hamısı xoş xəyal imiş,
Sən demə, kotanım daşa ilişib.
Elə bilirdim ki, bu yaşda hər şey
Keçilə biləndi, keçə biləndi.
Yaxşını yamandan seçə biləndi.
Dirilik suyunu içə biləndi -
bir əbədi sevgi, əbədi ömür...
Sən demə hamısı boş, saxta, yalan,
Hamısı başımı didən, oynadan...

...Yetdim altmışa yenə sadələvh,
Yenə aldanıram bir uşaq kimi.
Yenə tərəzinin boş gözü əyir,
Ortada qalmışam dolaşlıq kimi.
Başımda qarışıq fikirlər gəzir,
Səsin, həqiqətin mayası dərin,
Yenə od bitirir dərddli günlərim...
Yenə daş əzirəm başımın üstə.
Beləcə qalacam yüz yaşında da,
Yüz yaş da ələnsə yaşımın üstə.

Fuad BABANLI

SÖZ GÖZDƏN DÜŞƏNDƏ, ŞEİR ÖLƏNDƏ

Deyirlər, bir zaman hökm edəcək qəm,
Zil tar-mar olacaq, inləyəcək bəm.
Həyat dayanacaq, çökəcək aləm,
Söz gözdən düşəndə, şeir öləndə.

Deyirlər, bağları dalayanda xar,
Dilə yadlaşacaq bar ilə nübar.
Quşlar qanad salıb qalacaq ağlar,
Söz gözdən düşəndə, şeir öləndə.

Deyirlər, ilmələr sökülər bağ-bağ,
İtib gedəcəkdi ətrafda sol, sağ.
Bahara buz qılınc çəkəcək sazaq,
Söz gözdən düşəndə, şeir öləndə.

Deyirlər, onsuz da Gün sönəcəkdir,
Nur verən ilahi o varlıq təkdir.
Dünya qaranlığa bürünəcəkdir,
Söz gözdən düşəndə, şeir öləndə.

YAZ GƏLİR

Qış qar boxçasıyla təpədən dağa
Çəkilir, zirvələr dönüb çırağa.
Danaqıran çoxdan durub ayağa,
Torpaq ətir yayır, demək, yaz gəlir.

Tez-tez səmt dəyişir əsən yel-külək,
Şövkünü artırıb elə bil ürək.

"Boz ay" təbiəti sahman edərək
Son günləri sayır, demək, yaz gəlir.

Yenilik boy verir ömrün varında,
Qılinc da tərənir elə bil qında.
Torpağın üstündə, yol kənarında
Süngülənir çayır, demək, yaz gəlir.

Qaysaq bağlayıbdı sazaq yarası,
Təbiət köksünə alıbdı sazı.
Bayram içindədir Göy-Yer arası,
Sevinir çöl-bayır, demək, yaz gəlir.

QOCALANLAR UCALIR

Alında artır qırış,
Maraqdan düşür yarış.
Dolaşır ətrafda qış...
qocalıqdımı?

Xəzan yarpaq dağlayır,
Şam hönkürüb ağlayır.
Ümid, yolu haqlayır...
qocalıqdımı?

Qüruba gedir Günəş,
Gənclikdə qaldı güləş.
Doqqaz deyir gəl əyləş...
qocalıqdımı?

Artıq, addım sayırsan,
Dik qalxmaq olmur asan.
Deyirlər dincəl, uzan...
qocalıqdımı?

"Yağış kəssin, gedərəm"...
"Bunu, axşam edərəm"...
"Qalsın, sabah deyərəm"...
qocalıqdımı?

Qayda köhnə qaydadı,
Qismət köhnə paydadı.
Onsuz da gün saydadı...
Sözlə, şeirlə varam,
Bekarla yoxdu aram.
Qoca dünya qocalır,
Qocalanlar ucalır...
qocalıqdımı?..

GƏLƏRƏM

Səma açıq, göy ulduzlu, Ay təzə,
Bu axşama könül necə tək dözə?!
Gözləyirəm, bəndəm, inan, bir sözə,
Yollar yorub, duman söküb gələrəm.

Çişək açıb bahar rəngli güneylər,
Xəzinətək saxlanclıdı quzeylər,
Ürəyimin nuru mənə bəs eylər,
Zülmət üstə qılinc çəkib gələrəm.

Həyat adlı şirin nemət məndədi,
İnsan sevən odlu qeyrət məndədi.
Heyrət verən bu söz-söhbət məndədi,
Yaşıl dəniz-zəmi əkib gələrəm.

KƏSMƏYİN YOLU

Sizə qurban olum, ay duman, ay çən,
Səbrim daralıbdı, kəsməyin yolu.
Yollarda görünür heç gəlib-gedən,
Axşam qaralıbdı, kəsməyin yolu.

Könlümün odunda dilim üşüyür,
Ayağım üşüyür, əlim üşüyür.
Çiçəyim üşüyür, gülüm üşüyür,
Bağcam saralıbdı, kəsməyin yolu.

Daha öz qınından qılinc sıyrılıb,
Yollar haçalanıb, yollar ayrılıb.
Yollar ayrıcında Babanlı qalıb,
Şeirə sarılıbdı, kəsməyin yolu.

MƏNDƏ

Kəlməmi, sözümü şəkər eylədim,
Bağlı ürəklərin açarı məndə.
Hər sönən arzunun, sönən istəyin
İstəkli, arzulu baharı məndə.

Dağların başını yenə qar almış,
Zirvədə qartalın səbri daralmış.
Harda çəmən görsəm solub-saralmış,
O gül-çiçəklərin qatarı məndə.

Günəşin saçları, bax, qulac-qulac,
Baxana söyləyir : - Mənə qucaq aç!
Bəhərsiz bağ görsəm, bəhrəsiz ağac, -
Torpağın, baxçanın tutarı məndə!

GECƏLƏR

Şər qarışır, hər şey durur qəsdimə,
Sağa-sola qılinc çalır gecələr.
Çəmənlərin, çiçəklərin üstünə,
Çəkib qara çarşab salır gecələr.

Könlüm qanad açır gül vüsalına,
O ay camalına, xətti-xalına.
Yar başına hey dolana-dolana,
Mənim kimi həsrət qalır gecələr.

Babanlıni əzəl gündən bilirsən,
Darıxsam da gözlərimdə gülürsən.
O zaman ki, gecə vaxtı gəlirsən,
Dönüb birdən gündüz olur gecələr.

VAR

İnsan ömrü hamar deyil, düz deyil,
Dar keçidi, daş-kəsəkli yolu var.
Yoxuşları əlli deyil, yüz deyil,
Dağ-dərəli neçə-neçə qolu var.

Nəşə vardır həm toyda, həm büsatda,
Ömrü boyu heç kim gəzməz bir atda.
İnsan oğlu bir yol tutar həyatda,
Bir yolun da neçə sağı-solu var.

Fuad gəzib neçəsinə rast olub,
Neçəsinə sirdaş olub, dost olub.
Kimsə deməz il uzununu məst olub,
İllərin də qarası var, alı var...

Qazax

◆ Y e n i t ə r c ü m ə l ə r

Sergey KOZLOV

ADİ ƏHVALAT

◆ Hekayə

Bu hekayəyə axıra qədər qulaq asandan sonra dostum dedi: -Bizim zəmanə üçün adi əhvalatdı. Sən onu qəzetdə oxumusan, yoxsa internet saytlarında?

Pəncərənin önündə dayanmış Semyon anbaan həyəcanlanırdı. Onu, hər anı nisgil gətirən payızdan pəncərə şüşəsi ayırırdı: rütubətli, sərt külək yerə töküləndən sonra bir-birinə qarışmış, saralıb-bozarmış yarpaqları yeni Rusiyanın reklam lövhələrinə çırpır, boz-qara buludları qova-qova nəre çəkir və arabir küçədə görünənlərin çətilərini əyirdi. Demək olar ki, yağış yağmırdı, sadəcə, bayırda, soyuq küləyin qol-qanadında cövlan eləyən ərazilərdə də hər addım qüسسə gətirir, sazaq, külək elə bil şüşə qurğuların arasında qaçmağa yer axtarırdı. Amma bütün bunlar həm də vəd eləyirdi ki, uşaqlar gələcək.

Bu isə Semyondan ötrü çox vacibdi, çünki onların gəlişilə cürbəcür yaşadlarının, ən əsası da səkkiz «A»-nın və səkkiz «B»-nin uşaqları arasında olacaqdı və bu ona iki şans yaradacaqdı: o məktəbli dostlarının şənliyini qeyri-adi əyləncələrlə zənginləşdirdi, ikincisi isə onun evindəki bu təntənə, xarici ərzaqlarla dolu soyuducu və eləcə də, bir neçə kompüter imkan verəcəkdi ki, əməlli-başlı kef eləsinlər; bir yerdə saytlara girsinlər və çeşidli oyunlar oynasınlar. Bununla yanaşı Semyonun biznesmen atası elitər binada aldığı bu iki otaqlı mənzildə elə bil şərait yaratmışdı ki, onlar çeşidli internet oyunları öz yerində, həm də məharətlərini nişan almaqda da göstərə bilərdilər, tirdə atardılar və heç olmasa, ən azı «quldur kazaklar»ı yamsılayırdılar. Amma indiki uşaqlar «quldur kazaklar» oyunu haqqında demək olar ki, heç nə bilmirdilər. Onlar internet saytlarına girib «dava-dava» oynayanda, XX əsrdə olduğu kimi yalnız faşistləri yox, ucdantutma hamını, o cümlədən özge planetlərdən gələnləri, hətta Rusiyanın xüsusi təyinatlılarını da güllələyirdilər ki, gözlərinin qurdu ölsün.

...Yay mənasız, kədərli keçmişdi. Əvvəlcə Semyonu rayon mərkəzinə-nəsinin yanına göndərdilər və burda da günlərini notbukun qarşısında keçirməli oldu, çünki küçəyə çıxması ona baha başa gəlirdi, yerli uşaqlarla istər-istəməz münaqişə yaranırdı və hər dəfə gözünün altı yumruq, kəllə zərbələrindən qaralmasa da, ya məsxərəyə qoyulur, ya da təhqir olunurdu. Burda da insanlar problemlərlə yaşayırdılar və nə üçünsə buna görə Vilayət Mərkəzində yaşayanları-şəhəriləri suçlayırdılar. Bununla yanaşı, hərdənbir

bəzi məqamlarda söyləyirdilər ki, bütün bu kasıbçılıqların səbəbkarı Moskvadır. Baxmayaraq ki, atası bu evi təmir elətdirmişdi, hətta kondisioner qoydurmuşdu, amma mənzil xəfə, isti idi və dərhal hiss olunurdu ki, ev «köhnədənqalma»dı. Bu sözü Semyon atasından eşitmişdi. Özü də atası anasıyla - yəni onun nənəsi ilə dilləşəndə. Çünki təmirdən sonra atası evdəki köhnə komodu, servanı çıxardıb atmaq istəyəndə nənəsi dedi ki, olmaz, ona xatırlatdı ki, bura onun doğma yuvasıdır, atasından yadigardır. Semyon bilirdi ki, babası hələ parovoz əyyamında dəmir yolunda nəsə bir vəzifə daşıyıb, reis olub, amma əsas məsələ, nənəsinin fikrincə, bununla bağlı deyildi, nənəsi dedi ki, o burda xanımdı, o, bu evin xanımdı. Atası da köks ötürüb əlini yellədi: «Lap yaxşı, onda qoru öz köhnə xanımlığını» öz köhnədənqalma xanımını.

Semyona bir məqam aydın deyildi: nə üçün onu hər yay nənəsinin yanına göndərirlər? Bu köhnədənqalma mənzili qorumaqda o nənəsinə kömək etməyə borcludurmu? Nənəsi həm də zəhlətökəndi, qırsaqqızdı, çoxdanışandı, bütün günü onu məcbur etmək istəyirdi ki, rəfdəki toz basmış köhnə kitablara heç olmasa diqqət yetirsin. Nənəsi həm də gündə ən azı bir dəfə köhnə pianonun arxasına keçib başlayırdı çalmağa. Bu pianonun dilləri ağ, qara deyildi, sarı və bozdu. Çalanda belə qarı susmurdu. İncik, narazı Semyona musiqi əsərlərindən, böyük bəstəkarlardan danışdı. Hətta bir də görürdün ki, başladı köhnədən qalma valları oxutmağa. Əvvəl ona elə gəlirdi bu «Akkord» markalı valoxudan xarab olub, ona görə cüyüldəyir, amma sonra başa düşdü ki, yox, bu hansısa prelüddür, simfoniya, opera nümunəsidir. Bununla belə, etiraf etmək lazımdır ki, bəzi əsərlər Semyonun xoşuna gəlirdi və bu zaman sakitcə divanda otururdu və hiss eləyirdi ki, ona tanış olmayan duyğular yaşayır: «Sözlə hər şeyi demək olmaz, ancaq musiqi ilə bu mümkündür» - deyə nənəsi izah etməyə başladı və Semyon anlamağa çalışdı ki, görəsən, nənəsi nə söyləmək istəyir, amma bu düşüncədən bezdi, necə yeni sözlə deyə bilmədiyini şeyi musiqi ilə deyə bilərsən?

...Nənəsi uzun illər musiqi məktəbində müəllimə işləmişdi.

-Musiqi ilahidən gəlir!-Nənəsi yenə dilləndi.

Semyon soruşdu:

-Nə üçün?

-Çünki ilahi onu bizə göndərib ki, sözlə deyə bilmədiklərimizi söyləyək.

-Necə yeni, ilahi? Sən fikirləşirsən ki, Allah var?

Nənəsi bu suala cavab verməmişdən öncə fikirli-fikirli pəncərəyə yaxınlaşdı, gözlərini göy üzünə zillədi, sanki ordan Allaha baxırdı və sonra dilləndi:

-Buna necə şəkk gətirmək olar ki, onun varlığı hər yerdə görünür... Əlbəttə, əgər könlündə Onun nuru varsa...

-Hansı nur?

-Bağışla, bu barədə səninlə danışmaq tezdi. Amma bir sualıma cavab ver: əgər Allah yoxdursa, onda yaşamağın nə mənası?

-Necə yeni nə mənası?!-Deyə Semyon yerindən sıçrayıb tullanmağa başlayanda, rus bəstəkarı Borodin «Knyaz İqor» operasından «Üç küləyin qanadında» nəğməsini səsləndirən patefon iynəsi də tərpendi... Yeri gəlmişkən, Semyon bu bəstəni eşitmişdi, amma tamam yeni aranjimanda.

-Syoma, bir az yavaş, -Anyə nənə yalvardı. -İndi belə val yoxdu...

-Nənəli (Semyon nənəsini hərdən belə səsləyirdi), indi hər şey var. Gəl bax...

...Və Semyon barmaqlarını noutbukun bir neçə düyməsinə basmaqla internetin nəyə qadir olduğunu qoca müəlliməyə göstərdi. O, «Polovets rəqs-

ləri»ni və eləcə də «Üç küləyin qanadında» nəğməsinin orijinalı ilə yanaşı, müasir aranjemanını da səsləndirdi və yeni aranjirovkayı dinləyən Anya nənə heyrətində bircə kəlmə söz dedi: «Bəd deyil».

Semyon nənəsini çox istəyirdi və əlbəttə anlayırdı ki, «əlavə təhsil» almaq üçün onu nənəsinin yanına niyə göndərirlər». Həmişə məşğul atasının ona nə isə öyrətməyə vaxtı yoxdu. O ki qaldı az-çox musiqi təhsilinə, atasının təbircə söyləsək, o, bunu anasının təzyiqi ilə qazanmışdı. Amma Semyon nənəsinin yanında heç bir təzyiqə məruz qalmırdı, ata-anasından fərqli olaraq, nənəsi ona vaxt ayırmaq öz yerində hətta -ən başlıcası -onun hər şıltaqlığına dözürdü, səbrini basırdı. Bununla belə, Semyon özü dözümsüz, səbrsizdi.

Hər halda, nənəsindən öyrəndikləri karına gəlir və o, hərdən musiqi savadı ilə ətrafındakıları təəccübləndirirdi. Belə ki, dostlar bir dəfə yeni oyunları saf-çürük eləyəndə kimsə:

-Gözəl musiqiləri fədakarlar yazıb! -dedi.

Semyon:

-Fədakarlar onları oğurlayıblar! - dedi.- Özü də Edvard Qriqdən! Belə bir norveç bəstəkarı olub.

Və uşaqlar onun musiqi biliyini dərhal hörmətlə dəyərləndirdilər:

-Sən musiqi dünyasına yeridilmiş bir əncir ağacı deyilsən, Syoma!

Bəli, nənəsi ilə hərdən əsl ailədə olduğu kimi mehriban dolanırdılar. Öz evlərində isə, atasının bütün günü kompüterin qarşısında oturub hansısa «Delta» şirkətindən olan şəriklərinin fəaliyyətini izləməsinə və onları yaş yuyub quru sərməsinə əsla dözə bilmirdi, axı onlar da dünyagörmüş insanlardı, müxtəlif ofislərdə, hətta məmur kimi idarələrdə oturmuşdular. Əfsus, belə görünür ki, heç nə öyrənməmişdilər.

Nənəsi isə, həmişə ona kitab oxutdurmaq istəyirdi. O kitabları Semyonun otağındakı taxçaya düzmüşdü və elə bil bütün günü Semyonun həmin kitabları açıb oxuyacağı saati gözləyirdi. Semyona isə, kompüter macal vermirdi ki, o, kitablara yaxınlaşsın. Atası kimi, Semyonun da vaxtı yoxdu.

Yalnız ilk üç günü ona maraqlı gələn Yunanıstanda da bir ay dözməli oldu. Dəniz, çimərlik, əlbəttə, sevinc gətirirdi, amma kiminlə oynayasan? Kiminlə danışib-güləsən? Tanımadığın ruslarla, yoxsa ruslardan incik ukraynalılarla? Mehriban olsalar da, tanımadığın serblər və ümumiyyətlə, almanlar, fransızlar nəyinə lazımdı? Bir dəfə bir həftə ərzində yaponlarla qonşuluq etməli oldular. Semyon onların təşrifatından az qaldı ki, dəli ola. Məsələ ondadır ki, atasının nöqtəyi-nəzərincə, onlar bir yerdə oturmalı deyildilər; elə bu səbəbdən yaşadıkları yerləri tez-tez dəyişirdilər ki, daha çox yerlər, toplumlar görsünlər. Bu arada Semyon yeni dostlar tapsaydı belə, onlarla oynamaq, əməlli-başlı yaxınlaşmaq ona nəşib olmurdu, çünki atası, bir qayda olaraq, anasının təbircə söyləsək, yeni üfüqlərə can atırdı. Yeri gəlmişkən, çox yerdə tənbel kimi qələmə verilən yunanlar özləri də Semyonun xoşuna gəlirdilər. Onlara nə üçün tənbel etiketi yapışdırılmasını isə heç cür anlaya bilmirdi. Çünki nə qədər nəzər yetirirdisə, görürdü ki, onlar nə iləşə məşğuldular. Bəyəm onlar gündüzlər marketlərini böyük fasilələrlə işlədirdilərsə, buna başqa ad vermək olardı mı? Yunanlar hesab edirdilər ki, bu, gündüzün istisilə bağlıdır, yerdə qalan şeylər isə, yunan tənbelliyindən irəli gəlir.

-Qəribədir, bizdə də aktlaşdırılmış günlər şaxtalı havalarda olur. -Semyon beləcə öz fikrini bildirsə də, onu heç kim eşitmədi. Görünür, yunanlar da Rusiyada məktəblilərin möhkəm şaxtalarda məktəbə getməməsinə üzrlü saymırdılar.

Bəli, əlbəttə, atasının canfəşanlığı ailənin xətrinə idi: onları qədim Olimpə -Kassandraya da apardı, qayıqla qədim Afonu başdan-başa dolaşdılar,

Sitoniyanın lacivərd sularında çimdilər, Salonikdə gecələdilər və nəhayət, Akropola qalxdılar, Parfenonun ucaltdığı tikililərin daşlarına toxundular. Amma, qoy öz əfsanəvi tarixlərini yunanlar özləri öyrənsinlər. Bu tarix Semyonu hələ beşinci sinifdə tənə gətirmişdi... Ona bir neçə bahalı hədiyyələr alsalar da, bu onun bütöv bir ay ərzində itən sərbəstliyinin yerini doldura bilməzdi, hələ evə qayıdandan sonra bir neçə gün də lazımdı ki, öz kompüter oyunlarını bərpa eləsin. Kompüter, yəqin ki, yatmışdı.. Və hay-həşirlə, səbirsizliklə onu gözləyirdi.

Bu da həmin gün! Atası, anası öz dostları ilə birlikdə şəhərkənarı iqamətgahlarına yola düşməyə hazırlaşanda, Semyon bir neçə dəfə öskürüb -asqırdı və ata-anasına bu yolla anlatdı ki, soyuq payız havası soyuqlamasını şiddətləndirə bilər və hərərəti qalxar. Düzdür, buna görə heç nədən bir ovuc arbidolla quşüzümü şiresi içməli oldu, amma iki günlük azadlığın müqabilində bu, xırda şeydi. Özü də bu iki gündə o, dostları ilə bir yerdə olacaqdı.

Valideynləri, nəhayət ki, onu qonşuları Nina xalaya tapşırıb getdilər, Nina xala guya ona qəyyumluq edəcəkdi. Amma Semyon bilirdi ki, Nina xala təzə «boy frendi»ni qoyub ona niyə qəyyumluq etməli idi ki?

Amma, insafən söyləsək, səhər-səhər pəncərəsini aralayıb Semyonu səslədi və soruşdu:

-Syomacan, sən yeməyə bir şeyin varmı?

-Var, mamam yola düşməzdən qabaq mənim üçün o qədər xörək bişirib ki, hələ istəsən, sən Mironunu da (Miron Nina xalanın təzə aşnası idi) qonaq eləyə bilərəm.

Nina xala təbəssümlə dilləndi:

-Nə danışsan? Nə bişirib ki, anan sənə?

-Toyuq soyutması, bibər dolması, çuğundur şorbası... Elə mən özüm də istəsəm əriştə pörtdədə bilərəm.

-Kefin kökdü! -Nina xala dedi. -Onda belə danışaq: sənə nə işə lazım olsa, indidən mənə xəbər elə, çünki Mironla danışmışıq ki, bazar günü dükanlara gedək.

-Şoppinq?

-Əlbəttə, şoppinq, daha çox tamaşa etməyə.. Amma sən o bibər dolmalarından birini.. yox.. ikisini verərsən mənə ki, səhər tezdən qazan qaynatmalı olmayım..

-Bu dəqiqə! -Və Semyon mətbəxə qaçıb, anasının bişirdiyi bibər dolmalarından ikisini boşqaba qoydu. Və sevindi ki, qəyyumu onu yox, o özü qəyyumunu yedirdir və ürəyində «sağ ol, ay mama» - dedi.

Nina xala əlindən boşqabı alanda dolmaları iylədi və elə bil bir anda gözləri işığa gəldi. O, yenə də:

-Kefin kökdü, Syoma, -dedi və ehmalca yanağına toxundu.

-Əlbəttə, kefim kökdü,- Semyon bic-bic onunla razılaştığını bildirdi və qapını Nina xalanın üzünə bağlayıb, yenə pəncərəyə yaxınlaşdı: o, uşaqların gelişini bu pəncərədən görəcəkdi - elə indilərdə gəlməli idilər.

Semyon beş dostunun yolunu gözləyirdi: birbaşa iki: Sila və Lısıy; birincisi-təkbətək mübarizədə fiziki bacarığına, ikincisi-idmançılırsayağı saç düzü-münə görə ləqəb qazanmış Valerkanı. O deyib-gülən olmasa da, xoşrəftardı, paralel sinifdə oxuyurdu. Qonaqlarının arasında Slavik də olmalı idi. Onu öz adıyla yox, «Ayti» çağırırdılar. Və ayama ona kompüter «dahisi» olduğuna görə verilmişdi. Eynək taxırdı, xəyalpərvər, ən böyük arzusu da bu idi ki, kompüter oyunları icad etsin. Semyonun dəvətini qəbul eləyənlərdən biri də Vtaşa ayamalı Oleqdi. Mübahisə etməyi, qışqırıb-bağırmağı çox sevirdi, hər

hansı bir münaqişədə yuyulmamış qaşıq kimi özünü atırdı ortaya. Qonaqların arasında Zanuda ayaması daşıyan Danil də olmalı idi. Brend bilicisiydi, indidən hiss olunurdu ki, yaxın gələcəkdə arvadbaz olacaq. Semyonun dəvətini qəbul edən beşinci dostu Çiça, yəni Çiçerin ayamalı Tolikdi. Semyon kimi o da biznesmen ailəsindəndi, ancaq hələ ki, fiziki cəhətdən inkişaf edirdi. Yeri gəlmişkən, onlar hamısı Tolikin evində olmuşdular. Valideynləri malikanələrinin bir mərtəbəsini Tolikin ixtiyarına veriblər. Və bu qatda yataq, hamam otağı ilə yanaşı trenajer zalı da onun ixtiyarındadır.

Oktyabrın ağaclarından saldıqı son yarpaqlara baxa-baxa Semyon səbirsizliklə (məhz səbirsizliklə!) dostlarını gözləyirdi və onun səbirsizliyi o yerə çatmışdı ki, vaxtı öldürmək üçün kompüterin arxasına da keçə bilmirdi. Sanki istədiyi qızın yolunu gözləyirdi. Amma pəncərənin qarşısına keçəndən, bir qədər uzaqlara-uzaqdakı ağaclarla, üfüqlərə baxandan sonra bir qədər toxtadı. Və birdən-birə onların binasına sarı gələn tanış uşaqları gözü alanda şadlıqından ingilis dilində qışqırdı:

-Yes!

Semyon beş dostunu gözləyirdi, amma onlara sarı addımlayan dəstə yeddi nəfərlikdi. Binaya yaxınlaşanda dostlarına qoşulmuş iki yaşdını da tanıdı. Biri əslən qafqazlı, sərt, təkəbbürlü Maxaddı, ikincisi də, nədənsə ən çox Qafqaz kökənli uşaqlarla durub-oturan İvandı və görünür, onu elə qafqazlılarla yaxınlığına görə Vano çağırırdılar. Sözün hər mənasında yeyici, aşındırıcı idi. Belələrindən ən qolu zorlular da qorxur, çünki onlar öz mövqelərini qoruyanda axıracan vuruşurlar. Bu xasiyyət daha çox qafqazlılara məxsusdur, bəlkə buna görə o daha çox Maxadla oturub-durur? Hər halda Maxad-Vano cütlüyünün bu dəstədə görünməsi Semyonun qayğılarını artırdı. Çünki Maxad da, Vanya da məktəbdə xuliqan kimi ad çıxarmışdılar, artıq yerli polisın nəzarətində idilər və məktəbin direktoru onları başına bəla saydığını gizlətmirdi. Amma direktor özü də öz müstəvisində az aşın duzu deyildi. Hamı bilirdi ki, o, məktəbin büdcəsini dağıdır, məktəbin həyətində saxladığı «Nissan-Teana» yuxarıda oturanları da qıcıqlandırmışdı. Prinsipcə, yeni dünyanın ölçülərinə tam cavab verən bir adamdı, amma deyirdilər ki, o pedaqoji aləmdə «Lox»du. Məktəbdə kimsə direktorun yanına çağırılanda demirdilər ki, direktorun yanına gedir, söyləyirdilər ki, onu «Komedi-klub» çağırır. Onun haqqında bundan artıq nə deyəsən? Uşaqların ona verdiyi ayama daha sərrastdı: Luzer. Təbii ki, hər şeydən öncə adamın yadına bilyard stolunun luzası-torbası düşür. Yuxarı sinif şagirdləri onun işlətdiyi ifadələri dərhal qeyd edirdilər ki, internetdə paylaşılıb gülüşsünlər. Bu direktorun kollektiv qarşısında çıxışları isə «Yutub»çuları əyləndirirdi.

Nəhayət ki, Sirtsovların mənzilinə Semyonun intizarla gözlədiyi dostları ilə yanaşı, Vano və Maxad da daxil oldular; bir təbii fəlakət kimi.

Hətta, gözlənilmədən Semyonun ürəyindən keçdi ki, kaş valideynləri qayıda; hələ bu zaman uşaqlara söyləyəcəyi sözü də tapdı: «Doğmalarım qayıdası oldular». Amma bir dəqər sonra bu qərara gəldi ki, yox bu heç nəyi dəyişməyəcək...

Dəstə hayla-küylə ona yaxınlaşdı.

-Can, ay Syoma, bir dənəsən!

-Semyon Semyoniç.

-Syoma, xərcəng gətir!

-Ooo...Can-ciyərimiz burjuv həyatı yaşayır!-Bu sözü deyən elə Vano idi.

-Salammələküm, qardaşım! - Beləcə, Maxad da onu müsəlmansayağı salamladı.

Semyonun onları kompüter oyunlarına cəlb etmək niyyəti dərhal uğursuzluğa məruz qaldı. Çünki İvan hamının əvəzinə, ucadan dilləndi:

-Bizə yeməyə nə verəcəksən, Syoma? Maxad da, mən də üşümüşük, acından ölürük, o biri uşaqları özün bil, istəyirsən apar kompüter otağına. Amma bizə dişə çəkməyə bir şey ver. Varmı bir şey?

-Əlbəttə, var, -Syoma cavab verdi, -ardımca gəlin.

Hamı mətbəxə doluşandan sonra ortalıqda olan bibər dolması da, kotletlər də o, gözünü yumub açanacan yoxa çıxdı. Semyonun özünə bu nemətlərdən heç nə çatmadı, nə yaxşı ki, soyutma toyuğu süfrəyə qoymamışdı, yoxsa ac qalardı. Vanya kotletlərdən birini dişinə çəkə-çəkə mətbəx şkafinin qapılarını açır və diqqətlə künc-bucağına baxırdı, elə bil öz evində idi, harasa nə isə qoymuşdu və indi axtarırdı.

Vanya soruşdu:

-Bu butulkadakı nədi belə?

-Zeytun yağdı, -Semyon cavab verdi, -mamam ancaq zeytun yağı işlədir.

-Başa düşürəm, maman düz eləyir, amma bu mənim ürəyimcə deyil, bizim günəbaxan yağı zərərli olsa da, dadlıdı.

Semyon zarafat etmək istədi.

-Süzüm sənə yüz qram?-Amma dərhal da dilindən çıxan bu sözün peşimançılığını çəkdi. Çünki Vanya onu elə «dilindən» tutdu:

-İçməyə bir şey var?

Onun cavabını qəfildən Maxad verdi:

-Alkoqol sağlamlığın düşmənidir!

-Siz müsəlmanlar içkiyə ancaq sözdə düşmənsiz!-Vanya dedi və yönünü Semyona çevirdi, -bəyəm Semyon görmür ki, biz soyuqdan donmuşuq, qoy o özü dillənsin!

Və Semyon dərhal anladı ki, yaxasını ələ verib, ona görə də astadan:

-Mənim öz içkim yoxdu, -dedi, evdəkilər atamındı, o da başa düşəcək.

Vanya hikkə ilə onu yamsıladı:

-Mə..nim öz iç..gim yox..du. -Və sözünün canını dilinə gətirdi, -dostları qarşılamağa yaxşı hazırlaşmamısan, Syoma!

Semyon narazılıqla başını bulayandan sonra dilləndi:

-Axı, mən sizi guppuldatmağa çağırمامışam!

-Bəyəm biz guppuldatmağa gəlmişik?-Vanya da narazılıqla səsini qaldırdı, -soyuq havada bir qədər can dərmanıdı!

Sonra Vanya onun atasına məxsus içki barının qarşısında ayaq saxladı və:

-Özünü əncir ağacı kimi aparma, Syoma! Dədən nə biləcək ki, butulkalardan biri yoxdu? O, həmişə guppuldadır?

Semyon onun üzünə baxmadan cavab verdi:

-O, ümumiyyətlə, içən deyil, hərdən evə qonaq gələndə özünə də bir qədəh süzür, amma heç onu da axıracan içmir...

Çeşidli markalı, çeşidli tutumlu butulkaların bolluğu, əlbəttə, proletar düşüncəli Vyanı məftun etmişdi və hiss olunurdu ki, içməmiş keflənib və anbaan başını itirir... Butulkaları bir-bir əlinə alır və fırladırdı. Elə bil axtardığını qəfildən tapdı və həyəcanla:

-Ən böyük arzum iyirmi beş illik viskinin dadına baxmaq idi!-dedi, -gör bir harda qarşıma çıxdı, -butulkaya altdan yuxarı baxdı, -özü də başından içilib!...

Semyon onun əlində tutduğu butulkaya nəzər saldı və hiss elədi ki, Vanya yalan demir, həqiqətən də bu butulkanın başından içilib.

-Yeməyə daha nəyin var, Semyoncan?

Bu ifadə onun dilindən elə çıxdı ki, elə bil böyük qardaşından söz soruşurdu. Və elə bu müraciət də Semyonu ovsunladı və o:

-Bir toyuq soyutması var, -dedi, -gətirim?

-Gətir! -Və Vanya əl çalırmiş kimi əllərini bir-birinə vurub üzünü yoldaşlarına tutdu, -kim beş damcı içəcək?

Və kimsədən səs çıxmıyanda o Maxadın qolundan tutdu:

-Maxad?

Bu qafqaz kökənli yeniyetmə sərt cavab verdi:

-Mən içməyəcəm! Bayaq dedim, axı...

-Sən kötüksən, elə kötük kimi qalacaqsan!

Maxad belə sərt ifadəyə görə yalnız ən yaxın dostunu bağışlaya bilərdi.

Amma bununla belə, Vanyanın da cavabını verdi:

-Sibir valinkası!

İvan elə bil heç bu söyüşü eşitmədi və yenə üzünü yaşıdlarına tutdu:

-Hə, kim içəcək, adama beş damcı?

Birinci Tolik dilləndi:

-Mən dadına baxaram, belə viski elə düşməz, -dedi. -Mənim dədəm də hərdənbir viski içir ki, burjuyluq eləsin.

Danil sağ qolunu, məktəbdə olduğu kimi, masanın üstünə qoyub qaldırdı:

-Mən də Tolik kimi dadına baxardım...

Və nəticədə Slavik də, Oleq də içmək istədiklərini dillərinə gətirdilər və sahilik eləyən Vanya Semyona da viski süzdü və dedi ki, ev sahibi içməsə, onlara nuş olmaz. Yalnız Valera viskinin dadına baxmaqdan kəsinliklə imtina elədi. Onu başa düşmək olardı: idmançı idi.

Adama bir qədəh içdilər, amma bu bir qədəh dərhal onların başını dumanlandırdı və elə bil mənəzildə partlayış baş verdi. Toyuqlar, ümumiyyətlə, uça bilməsələr də, bişmiş toyuq bir göz qırpımında elə bil quş olub göyə uçdu.

Slavik «Ayti» barmaqlarını yalayandan sonra sevincə üzünü ev sahibinə tutdu:

-Hə, indi gedək, kimisə qapazlayaq...

-Onlar bir qayda olaraq bu ifadəni kompüter oyunları zamanı dillərinə gətirirdilər, -əsl nişan almaq vaxtıdı!

-Gedin! Gedin...-Vanya Slavikin arxasınca gedənləri kinayə ilə süzdü, -oyuncaqla atəş açmaq kişi sənəti deyil.

Hamı bilirdi ki, ümumiyyətlə, kompüter oyunlarını oynamağı ona qadağan eləyən atası ilə Vanyanın arası sərin idi, ona görə də Vanyanın sözünə fikir vermədilər.

-Syoma, təzə DVD-lərinizdə oynamalı bir şey varmı?-Vanya soruşdu.-Siz öz aranızdakı snayperi tapana qədər mən bir az həsləyərdim.

Semyon qonaq otağını nişan verdi:

-Orda nə qədər istəsən disklər var - dedi, - bax gör hansı döşünə yatır, pult da ordadı, yəqin başın çıxır?

-Əlbəttə, başım çıxır, -Vanya cavab verdi.

Sonra belə görünürdü ki, hər şey Semyonun istədiyi kimi cərəyan eləyir. Kompüterin müəyyən nöqtələrinə toplaşmışdılar və döyüş əməliyyatlarına başlamışdılar, hər hansı bir dəstənin uğuru və ya uğursuzluğu, açıq-aşkar söyüşlərə səbəb olurdu. «Əldənsəqqətlər», bir qayda olaraq, kompüter şəbəkəsini günahlandırırtdılar.

Vano isə elə bil hamının yadından çıxmışdı, amma qəfildən o, özü özünü biruzə verdi.

-Ey, uşaqlar, bura gəlin!

O, qədim ovçular kimi çiyindən asdığı arbaleti göstərdi.

-Bax, hədəfi bununla nişan almaq lazımdı, -dedi, -amma siz orda pionerlik eləyirsiniz. Elə beləcə də dedi: «Pionerlik!». Və üzünü Semyona tutdu:

-Bu nə silahdı?

-Arbaletdi. Qədim tüfənglərdən biridi.

-Başa düşürəm, bilirəm, beyspol topu deyil, silahdı. Atır?

-Əlbəttə, atır, atamındı, bununla atmaqdan ötrü güllə atıcılığı klubuna gedir.

Sən onu hardan eşib çıxartdın?

O, otağın küncünü göstərdi:

-Orda qalmışdı, darıxırdı. Birdən qarşısına mən çıxdım. Çaxmağını bir təhər çəkə bildim.

Görəsən, nə üçün atası arbaleti, həmişə olduğu kimi seyfə qoymayıb? Və birdən yadına düşdü ki, atası güllə atıcılığı klubundan gec qayıtmışdı. Amma anası ərinə gülərüzlə qarşıladı, süfrəyə bir neçə çeşiddə xörək düzdü, hətta sonra onlar birlikdə kinoya baxdılar... Ax...ata... ata...

-Oxu buraya keçirdirlər?

Semyon pərişan halda cavab verdi.

-Hə, bu deşiyə salırlar.

İvan cəmi uşaqların diqqətini özünə çəkdi:

-Getdik ova, -dedi, -əsl ova...

-Nə mənada?-Semyon çaşqın halda soruşdu-bu əsil silahdı, axı...

Vano istehza ilə gülümsündü:

-Bəyəm mən deyirəm silah deyil? Ac pəncərəni görüm!

-Nə üçün?

-Quş vurmaq istəyirəm!

-Vanya, bu, oyuncaq deyil.

-Oyuncaq Sizin kompüter şəbəkəsində oynadıqlarınızdı, bu isə-arbaletin qundağını sifətinə söykəyib divar saatını nişan aldı, -gücdü..

-Burax, Vano, silahla zarafat olmaz.

Semyon bu köməyi-bu sözü məhz Valeradan gözləyirdi, amma bu xatırlatma Semyonun gözlədiyi nəticəni vermədi.

-Mən başa düşmürəm, -İvan özündən çıxdı, -Siz niyə mənə göz süzdürürsünüz?! Hə? -Və çaşqın qalmış tay-tuşlarına bir-bir nəzər saldı.

Valera həqarətlə çiyinlərini çəkdi, bu isə o deməkdi ki, nə istəyirsən elə. Və bu zaman Vanya pəncərəni açdı və ətrafı süzməyə başladı. Elə bil pusquda durub şikarını axtarırdı. Mənzil yalnız soyuq hava ilə yox, həm də təlaşla doldu.

Semyon son dəfə xahiş tərzində:

-Vanka, pəncərəni bağla. Daha gülməli bir şey yoxdu, -dedi, amma Vanya heç ona cavab da vermədi.

-Andıra qalsın! Bir dənə də yoxdu. Belə də payız olar? Bəs quşlar hanı? Heç it-pişik də gözə dəymir.

Maxad ərklə dostuna acıqlandı:

-Ey ovçu qardaş, bağla pəncərəni, bütün ev buzxanaya döndü.

-Tələsmə!-Vanya dedi və onlara sarı çönmədən,-orda nə isə görünür, deyəsən, keşid!

Əvvəl onun nə danışdığını heç kim anlamadı. Amma Semyon yanaşı pəncərədən boylananda xeyli aralıda gözə çarpan qaraltının keşid olduğunu uzun əbasından anladı.

Vanya qaraltını arbaletlə nişan alanda Tolik var səsilə qışqırdı:

-Sən gicsən - nədi? Görmürsən ki, adamdı?

-Onun nəyi adamdı? -Vanya cavab verdi, - o tüfeylidi! Mənim dədəm belə deyir! Deyir ki, o sutkalarla muzdurluq eləyəndə, onlar can bəsləyirlər, bahalı maşınlarda gəzirlər, «Mersedes» sürürlər, həşəratdı hamısı!

Vanyanın səsindən hiss olunurdu ki, söyüşlərini zarafata yozmaq olmaz, amma heç kimin ağlına da gəlməzdi ki, o atəş açar.

-İndi mən bu oxu onun dümbülünə pərçim etsəm necə olar?! Hə?!

Onun sözünə heç kim inanmadı. Qardaşağasına daha yaxından bələd olan Maxaddan savayı və görünür, elə buna görə Maxad onun qarşısına keçmək istədi.

-Dayan, debil!

-Niyə dayanım, Allah da buna şad olacaq!-Vanya ona sarı çöndü, amma barmağını çaxmaqdan çəkmədən çöndü.

Arbalet vıyılıya bənzər səs çıxartdı, gərilməmiş yay yığıldı, keşiş- müqəddəs insan-Allah adamı yerə sərildi.

Valera qışqırdı:

-Sən nə hoqqa çıxartdın, zırrama?!

Danil hamıdan aralandı və sakitcə:

-Mən evə gedirəm, uşaqlar, salamat qalın...

Maxad dostunu nifrətlə süzə-süzə:

-Sən onu dümbülündən yox, başından vurdun! Yoxsa səsini çıxardardı, - dedi, - sən ona tüfeyli deyirsən? Bəs özün nəsen? Kənardan heç özünə baxmısan?

Vəziyyətin bu yerə gəlib çıxmasına Vtaşa da dözə bilmədi və:

-Mən təşkil olunmuş cinayət əməlinə qol çəkə bilmərəm, -dedi.

Slavik - Ayti dillənmirdi, sakitcə pəncərədən baxırdı. Keşiş-Allah adamı - o müqəddəs isə, elə bil dünəndən ölmüşdü.

Valera, həyəcanlanmış, tələş içində olan tay-tuşlarına var səs ilə qışqırdı:

-Ey, debil! Nə durmusuz, yaralıya kömək etmək lazımdı!

Doğrudanmı Allah adamı yaralı idi? Bunu, əlbəttə, hələ heç kim bilmirdi.

Və Valera mobil telefonu ilə «təcili yardım»a zəng vurmaq istəyəndə Vanya daha bir oxu darağa verib arbaleti ona tuşladı:

-Dayan görüm! - dedi, - Yoxsa, məni satmaq istəyirsən?!-Və üzünü çaşıb qalmış yaşdılarına çevirdi. -Siz satqınlıq etməsəniz, kim biləcək ki, atəş hardan açılib?

Semyon naümid halda cavab verdi:

-Bu dalanda yalnız mənim dədəmin arbaleti var...

Valera isə Vanoya qarşı həqarətini döşəməyə tüpürməklə bildirəndən sonra səsini qaldırdı:

-İndi yaralıya (doğrudanmı yaralıya?) yardım lazımdı, başa düş, heç kimin də səni satmaq fikri yoxdur!

-Get, Lısyı, bəlkə, bir yerdə dua eliyəsiz, Allaha yalvarasız?-Və Vano yönünü öz qardaşağasına çevirdi,-sürüşək burdan, Maxad, -indi orda kilse xoru başlayacaq.

-Sən sürüş!-Maxad astadan dilləndi, -heç kim səni burda saxlamır! Sürüş!

-Sənə nə oldu, brat, sən də məni satacaqsan?

-Görünür, səni doğum evində satıblar.

-Artıq-əskik danışma.. -Və Vano dişlərini bir-birinə sıxıb xırçıldatdı, görünür, bu, qorxaq olmadığını bildirmək üçün ona çox vacibdi. Dalı-dalı qapıya sarı çəkildi, sanki uşaqların ona hücum edəcəyini gözləyirdi, amma uşaqlardan heç biri onun üstünə cummaq niyyətində deyildi.

Valera artıq özünü yerə sərilmiş müqəddəsə çatdırmışdı. Semyon keşişə pəncərədən baxır və onun üzündə bir həyat işartısı görməyi arzulayırdı. Keşişə sarı əyilmiş Valera telefonla danışdı, görünür, «Təcili yardım»ın həkimlərinə baş vermiş hadisəni anlatmaq istəyirdi.

-Biz burda niyə dayanmışıq? -Tolik dedi, -Yaralının yanına getmək lazımdır.

Semyon ömründə ilk dəfə Allahın adını dilinə gətirib dua elədi:

-İlahi, onu ölməyə qoyma, - deyəndə isə, səsi titrədi, gözlərinin yaşı yanaqlarından süzüldü.

Amma bu halına görə kimsə onu məzəmmət etmədi, ona gülmədi. Üstəlik, hələ qonaqlarına nəzər salsaydı, Slavikin də yaşla dolu gözlərini görə bilirdi.

Onlar evdən dəstə ilə çıxdılar və qaça-qaça özlərini keşişin yanında yerə çökmüş Valeraya çatdırdılar.

-İndi «Təcili yardım» gələcək. -Valera onları məlumatlandırdı, -dedilər ki, oxu çıxarmayın, dedilər ki, ox ürəyini, ya ciyərini zədələməyibse, yaşamasına güman var...

Və son olaraq Semyonu cüzi də olsa, sevindirən bir xəbər də verdi:

-Nəbzi vurur...

Sol kürek nahiyyəsindən bir qədər aşağı pərçimlənmiş ox arabir yüngüləcə tərpənirdi. Semyon keşişin böyründə dizlərini yerə qoyub oturdu. Çıxış yolu düşünürdü, amma neynəmək olardı. Əlacsızlıq, çarəsizlik məngənəsində qalmışdı. Başa düşürdü ki, ən azı, silahın necə ələ keçməsi barədə atasına cavab verməli idi. Hansı səmtə üz tutsan, günahkar Semyondu. Bəs, görəsən, nəyəsi nə deyər?

Özündən asılı olmadan əli mobil telefonuna uzandı. Sual dolu gözlərini Valeraya zillədi:

-Atama zəng etməliyəm, -dedi, -mən onu pis vəziyyətdə qoymuşam...

-Tələsmə. Zəng eləyərsən, -Valera cavab verdi, -hələ vaxt var...

Amma Semyon atasına zəng vurmağa macal tapmadı. Çünki hadisə yerində milislər peyda oldu. Çox keçmədən milis maşını da gəlib çıxandan sonra sərt və bir qədər də məyus serjantlar, onları söymədən, vurmada maşına oturdular; əvvəl Semyonu, sonra da Maxadı, Toliki və Valeranı. Belə məlum olurdu ki, o biri uşaqlar aradan çıxıblar.

Tolik qorxa-qorxa da olsa, etirazını bildirdi:

-Bizim heç bir təqsirimiz yoxdur.

Milislərdən biri:

-Bunu orda araşdırırıq,-dedi.

Tolik:

-Bizi ancaq pedaqoqun iştirakı ilə dindirə bilərsiniz, -deyə Tolik bir qədər inamla səsinə qaldiranda milis də amansız və ayıq-sayıq adam olduğunu qəfil bir sualla dilinə gətirdi:

-Səni neçə dəfə dindiriblər?

Valera da, Maxad da milis maşınında sakitcə oturmuşdular, sanki heç bu onların ilk həbsi deyildi. Ən pərişan, pəşmürdə görünən onlardan azacıq aralı oturmuş Semyondu.

Gözlənilmədən Maxad dilləndi:

-Hər şey öz qaydasındadır, qardaşlar.

Toliki, deyəsən, çox danışdığına görə, ikinci milis maşınında tək oturdular.

Maşınlar tərpənəndə Semyona elə gəldi ki, binanın küncündə Vyanı gördü, hətta ona elə gəldi ki, Vanya onu hədələyir. Bütün bunlar öz yerində, Semyon yadına sala bilmədi ki, mənzilin qapısını örtüdü, ya yox?

Sorğu-sual milis idarəsində başlandı, onları gah tək-tək, gah da bir yerdə dindirirdilər. Pedaqoqu, qanunun tələb etdiyi kimi onların yanında oturtmuşdular. Amma məlum deyildi ki, bu pedaqoq kimdi və ümumiyyətlə, söhbətin nədən getdiyini anlayırmı? Belə görünürdü ki, onu «protokol» xatirinə burda əyləşdirmişdilər, vəssalam. Sorğu-sual ənənəvi təsir bağışlayırdı; gah vəd verirdilər, gah hədələyirdilər, gah deyirdilər ki, bu cinayətkar dəstəni nə gözləyir, gah söyləyirdilər ki, sənün dostun hər şeyi söyləyib onsuz da, sən niyə həqiqəti gizlətmək istəyirsən, gah şöbə rəisi istintaqa özü qatılırdı və bildirirdi ki, onların hamısını elə bir yere göndərəcək ki, orda onların dərslərini versinlər, gah da müstəntiq onları tovlamaq istəyir: deyirdi ki, heç kimi həbs etməyəcəklər, guya bu bir təsədüfdü. Ancaq ən təəccüblüsü bu idi ki, uşaqlardan heç biri Vanyanın-Vanonun adını da tutmurdu. Sanki heç İvan onların arasında olmamışdı. Sanki sözü bir yere qoymuşdular ki, İvanı satmasınlar, amma əslində, belə deyildi, bu, onların kriminala bağlı biliklərə nəbələdiyindən də qaynaqlanmırdı, sadəcə, İvan-Vano barədə danışmırdılar, vəssalam.

Hələ maşında Valera Semyonun qulağına pıçıldamışdı: dedəni güdaza vermə, de ki, arbaleti seyfdən özləri açıb çıxardıblar, seyfin açarının yeri ona bəlli imiş. Bu məsləhətə görə Semyon Valeraya qəlbən minnətdardı.

«İstintaq dəyirmanı» isə hələ fırlanmaqda idi. Nəinki axşam düşmüşdü, hətta axşamnan da bir xeyli keçmişdi: sanki pəncərədən görünənlər də bu dünyada yox, onlara paralel bir dünyada baş verirdi. Bu arada bildirdilər ki, onların valideynləri gəlib, amma söylədilər ki, onlar hadisəni olduğu kimi danışmasalar, valideynlərini onlara yaxın buraxmayacaqlar.

Və elə bu zaman da içəridə Slaviklə atası peyda oldular. Slavik özünü itirmişdi, atası isə elə bil ildırımdı, şimşək çaxırdı.

Onları müstəntiqin otağında toplayanda Slavik etiraf elədi:

-Mən onlarla bir yerdə olmuşam.

-Atəş açdınız mı?

-Elədir ki, var. 62 millimetrlik 7 kalibrlı «La Rue» tüfəngindən.

-Nə tüfəngindən?

-«Dəniz pişiklərinə» hücum tüfəngindən, mənim oyunum belə idi.

Və istintaq çarxı yenidən fırlanmağa başladı:

-Bəlkə, o arbaletdən atəş açıb?-Və müstəntiq uşaqları bir-bir süzdü, -hə? Siz də onu təmizə çıxartmaq istəyirsiniz?

-Yox, o atəş açmayıb, o da bizim yanımızda idi. Başımız qarışmışdı kompüter oyunlarına, kimin atəş açdığını heç kim görə bilməzdi.

İstintaq «karuseli» fırlanırdı. Əsəbiləşdiyi üz-gözündən bilinən rəis artıq mürgü vururdu. Növbəti səhnə Vanonun gəlişilə canlandı.

-Siz nə deyə bilərsiz, cavan oğlan?

-Atəşi mən açmışam. Amma qəsdən yox. Mən məzələnirdim... Belə alındı... -Vanonun gözləri od saçırdı və hiss olunurdu ki, o bu vəziyyətlə barışmaq istəmir.

Qaşları dartılmış əməliyyatçı Vanoya sual verdi:

-Bu uşaqlar, nişan alanda sənə kömək edirdilər, hə?

-Onlar kompüter xəstələr idi; oyunbazdılar, oynayırdılar özləri üçün.

-O zaman kim Sizin diqqətinizi çəkdi?

-Yadımda deyil. Hər dəfə hədəfi vuranda onlar bağırırdılar.

-O vaxtacan Siz əlinizə idman arbaleti almışdınız mı?

-Yox.

-Bəs hadisədən qabaq, nə qədər içmişdiniz?

-Heç nə qədər içməmişdik.

- Siz pəncərəni atəş açmaq məqsədilə açdınız?
- Bəli, amma mənim insanı nişan almaq fikrim yox idi.
- Bağışlayın, bəs, kimi hədəf seçmək istəyirdiniz?
- Fikirləşdim ki, göyərçin görsəm, vurum..
- Deməli, yazıq deyil göyərçin, hə?

Sonra istintaq protokolunu tamamlamaq niyyətilə uzun və yorucu sorğu-sual başlandı. Yeri gəlmişkən, bu rəsmi sənədi doldurarkən müstəntiq də, onun köməkçiləri də, əməliyyatçı da eyni suallar verirdilər və sübut etmək istəyirdilər ki, bu insanlara qarşı təşkil olunmuş bir atəşdi.

Axşamdan xeyli keçsə də, hələ sorğu-sual sona varmamışdı, «müqəssirlər» daha bir-birinin üzünə yox, yerə baxırdılar. Qəfildən istintaq otağının qapısı açılanda elə bil diksindilər. İçəri daxil olan keşiş idi. Həmin keşiş. Bu əlli, əlli beş yaşlarında tökməbədən bir kişi idi. Ağ saçlarının ucuna boynunun ardında-peysərində düyün vurmuşdu. Hamar saqqalı vardı. Gözləri göydü.

O, hamıya bir-bir nəzər yetirəndən sonra üzünü müstəntiqə tutdu:

- Xoş gördük, Yuri Aleksandroviç, burax uşaqları...
- Xoş gördük, müqəddəs ata, həmişə ayaq üstə. Demək olarmı ki, bəxtiniz gətirdi?

-Əlbəttə, ən mühüm şey, can sağlığıdı, sağ qaldım, Sizin təbirinizcə söyləsəm, ox dəyməyib, sivrilib keçib. Ağrıdan şok olmuşam. Vəssalam. Burax uşaqları, çıxıb getsinlər.

-Müqəddəs ata, sən öz məbəbində fərman verə bilərsən. Amma biz artıq istintaq protokolunu yekunlaşdırırıq.

-Cır tulla. Mən onları bağışlayıram. Mən xəstəxanadan qaça-qaça buraya boş-boşuna gəlməmişəm ki?

-Bizim hələ ki, dövlətimiz də var, əgər dövlət bağışlasa..

-Yura, biz bir yerdə hansı oyun qalıb çıxmayaq? Belədi, ya belə deyil, mayor?

-Elədir ki, var, yoldaş polkovnik, ancaq..

-Yura! Onların həyatını korlamağa dəyməz. Sizin protokoldan sonra onları nə instituta götürərlər, nə orduya apararlar..

-Müqəddəs ata, canım-gözüm... Mənə dua elə, keç günahımdan, məni lənətləmə.

-Lənətləmirəm! Eşidirsən? Cır tulla o protokolu..

Uşaqlar bütün bu baş verənləri o qədər maraqla izləyirdilər ki, elə bil istintaq zalına yadplanetli gəlmişdi. Semyon sanki birdən-birə hər şeyi anladı və ürəyində, Allah var, - dedi. Hökmən var! Və o öz elçisini nəinki yaşadır, hələ bizim aramıza da göndərir. Nənəmin mənə demək istədiyi də elə bu imiş... Allah hər şeyi görür. Işıq, sevinci, böyük ağrını bu görüntü doğur... Və həyatın mənası, bütün bu aləm, beləcə, bu yeniyetmənin önündə bir anda açıldı. Və çox güman ki, tək o yeniyetmənin yox.. Çünki, gözlənilmədən bu uşaqların ən canlı-cüssəlisi Valera yerindən qalxıb keşişə yaxınlaşdı və titrək səsle:

-Bizi bağışla, müqəddəs ata... Bağışla...-Və birdən hönkürdü. Elə hönkürdü ki, bütün bədəni titrəməyə başladı. -Həqiqətən də atəş... qəsdən... açılmayıb...

Valeranın ağladığını hələ bu uşaqların heç biri görməmişdi, amma indi o hönkürdü. Müqəddəs ata ona birdən-birə elə ata kimi nəvaziş göstərdi, boynunu qucaqlayıb özünə sıxdı. Qısa kəsilmiş tellərinə sığal çəkdi və astadan: -Yetər, - dedi, - ağlama... Ağlama...

Amma keşişin bu nəvazişi Semyonu da hönkür-hönkür ağlatdı. Qəhər onu onsuz da çoxdan boğurdu. Bir halda ki, Valera hönkürdü, o niyə gözünün

yaşını ürəyinə axıtsın? Hətta Vano da yana çevrildi, amma cəhd elədi ki, bu halını kimse görməsin. Bir dəqiqə sonra uşaqların hamısı ağlayırdı.

-Eh, keşis qardaşım, sən lap kütləvi ağlaşma səhnəsi yaratdın ki..

-Səfehləmə, Yura! Bu ağlaşmanı bəyəm mən yaratdım? Bu Allahın əməliidi.. -Müqəddəs atanın səmindən hiss olunurdu ki, o da kövrəlib, qəhərlənib. -Sən ki bilirsen, düz köhnə yaramın üstündən vurublar. Necə deyərlər, ox onluğa dəyib. Amma indi, özün görürsen, ayaq üstəyəm. Hamısı onun...-başını yuxarı qaldırdı,-əməliidi. Sən, burax onları, Yura. Mən səndən keçmiş komandirin kimi xahiş edirəm. Onların qəsdən belə bir iş tutmalarına mən inanmıram.

Müstəntiq, gərgin zəhmətin nəticəsi olaraq yazılmış və artıq sancaqlanmış protokol dəstinə masanın üstündən götürdü və heyrlənmiş əməliyyatçıların gözü qarşısında ani hərəkətlə əvvəl iki, sonra da dörd hissəyə böldü və üzünü ətrafındakılara tutub:

-Çəkilin gözlərimin önündən, -dedi,-haydı! Hamınız! Sən də, həmçinin, müqəddəs ata! Sən özün də bilirsen ki, cəzalandırmamaq cəza verməkdən betərdir.

-Bu, mənim intiqamımdı və mən yenidən gəldim dünyaya,-deyə Andrey ata keçmiş xidmətçisinə anlatdı.

-Gedin! Mənim qəlbimi parçalamayın!

Sonra həyəcanlanmış və qorxudan ağarmış valideynlərin toplaşdığı gözləmə otağına çıxdılar. Hərə öz övladını qucaqlayıb bədrinə basdı. Keşis qəfildən gəldiyi kimi də, qeyb oldu. Bir də hiss elədilər ki, o yoxdu. Sonra Valera Vanoya yaxınlaşdı və güclə eşidilən bir səslə soruşdu: «Sən ona müftəxor deyirsən?». Vanya cavab vermədi, başını aşağı saldı.

Semyonun atası uşaqların çıxdığı kabinetə sarı boylandı və soruşdu:

-Bəs keşis baba harda qulluq eləyir?

Yuri Aleksandroviç başını qaldırmadan ona cavab verdi:

-Müqəddəslərin arasında, burda, yaxında.

O, fikirli-fikirli, tutqun şüşənin arxasından payızın dumanına baxırdı.

Sonra küçəyə çıxdılar. Hərə öz övladını yanına salıb aparırdı, amma topa halında yox, bir-birilərindən bir qədər aralı. Onların arasında baş vermiş hadisə ilə bağlı, amma heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən söhbətlər gedirdi, lazımsız əxlaq təlimi edənələr də vardı.

-Keşiciyəzin dərşini verdiniz... Necə lazımdı verdiniz.. Verdiniz ki, hesabını bilsin.-Bu sözləri Vanonun dədəsi söylədi, özü də elə bir qədər ucadan söylədi ki, arxadan gələn Sirtsovlar da eşitsin. Amma Vanodan başqa heç kimin qulağı bu sözü çalmadı. Və o birdən dayandı, atasına tamam başqa bir nəzərlə baxdı və nə isə söyləmək istədi.

-Sən...Bəs sən? Belə oldu, hə?! Axı, bu..Nə deyim?-Lakin daha heç nə söyləmədi, qaçmağa başladı, elə bil kross yarışına hazırlaşırdı. Hamı donuxub qalmışdı.

likin anası soruşdu:

-Ona nə olub?

Heç kim cavab vermədi.

Vanonun təəccüblənmiş və heyretə gəlmiş atası ayaq saxladı və oğlunun silueti nəm oktyabr alatoranının içində əriyib itənə qədər tərpenmədi.

***Tərcümə edən:
Məmməd ORUC***

♦ P o e z i y a

Balayar SADIQ

ÖMRÜN DAN YERİNƏ MƏKTUBLAR

(Sonet çələngi)

I

Uzaq xatirələr közərir yenə,
İsinir ömrümün torpağı, daşı.
Nə yaman uzaqsan, ay uşaqlığım,
Götür bu ömrümü bir misra daşı.

Diksinir astaca ayaq səsimdən,
Cığır ləpir-ləpir açır gözünü.
Bulaqlar yüz ilin həsrətlisitək,
Ələyir ovcuma ürək sözünü.

Yaddaş çəhlimidi bu dağ, bu dərə,
Söykənə-söykənə xatirələrə.
Sinəmdə uşaq tək yeriyr ağrı.

Bir ovuc payızam, bir ovuc qışam,
Ömrün kövşənində azıb qalmışam.
Tərpənir içimdə bir dağ cığır.

II

Tərpənir içimdə bir dağ cığır,
Ətri üzə vurur xatirələrin.
Bəyaz saçlarımın işığı altda,
Tozunu çırpıram ötən illərin.

Ömrümün əlçatmaz güneylərindən,
Yamyaşıl təbəssüm qonur sözümə.
Hər bahar qaranquş qanadlarında,
Məktub yollayıram özüm-özümə.

Elə bil qürbətdən dönüb xəyalım,
Gəl, harda qalmısan, uşaq əhvalım? -
Gəl, ötək keçmişin üz ağlığından.

And olsun saçları yaşıl çəmənə,
Bir kəndçi uşağı əl edir mənə
Ömrün süd qoxulu uzaqlığından.

III

Ömrün süd qoxulu uzaqlığından,
Xatirə çayları hönkürüb axır.
Taleyn ot basmış binələrindən,
Bir səs qərib-qərib üzümə baxır.

Yamanca qırıq yolların alını,
Suallar bürüyüb dağı, dərəni.
Uşaq yaddaşının əlindən tutub,
Yamyaşıl bir sual aşır bərəni.

Külək göy çəməninin darayır saçın,
Sürüşüb alından yaşıl yamacın.
Yetim uşaq kimi çəhlim çağırır.

Könül, bu harayın başına dolan,
Bəyaz saçlarımdan o tayda qalan.
Bir kəndçi uşağı məni çağırır.

IV

Bir kəndçi uşağı məni çağırır,
Diksindir saçımın bəyaz işığı.
Hələ də qar basmış dağ yollarında,
Ömrüm diyirlənir üzə aşağı.

Yüyürür yazdığım misralar boyu,
Bir kənd uşağının kövrək həvəsi.
Hər gecə boylanır yuxularımdan,
Saçları ağarmış bir layla səsi.

O uşaq dünyanı tamam unudub,
Xiffətdən misralar sarısın udub,
Çox yollar adladı qarda, sazaqda.

Çətin gözlərini yaxamdan çəkə,
Yaza bilmədiyim misradı bəlkə,
Üşüyə-üşüyə baxır uzaqdan.

V

Üşüyə-üşüyə baxır uzaqdan,
Gözü doluxsunmuş bir dağ çəhlimi.
Ağzına su almış ocaq yerləri,
Bir qara kösövlə sıxır əlimi.

Kaş yenə itirib qoyun-quzunu,
Bir kövrək xatirə isindirəydim.
Bir daş diyirlədir dəre böyük uzununu,
Dumanı, çiskini diksindirəydim.

Yamyaşıl nəğmələr çoxdan talanıb,
Bu ömrün suları elə bulanıb,
Uşaqlıq qoxumur ta göz yaşları.

Paslı kərəntinin ağzı kimidir,
Alnıma yazılmış yazı kimidir.
Üz-gözü mamırlı ocaq daşları.

VI

Üz-gözü mamırlı ocaq daşları,
Bir yarpaq uşaqlıq hənirtisidir.
Gözləri tor görən ocaq yerinin,
Soyuq nəfəsi də ürək isidir.

Burda uşaqlığım bir itmiş əlik,
Saldığı cığırılar yetimdi indi.
Çəmən otlarına ilişib qalan,
O yaşıl ilməli günlər mənimdi.

Allah, bu misramın dəymə könlünə,
Batırıb qələmi oca külünə,
Mələklər alnımı yenə yazırlar.

Xəyalım yüyürür dağlara sarı,
Yuxusu qarışmış kənd cığıruları
Mənim yaddaşımı daşa basırırlar.

VII

Mənim yaddaşımı daşa basırırlar,
Qantəpər, cincilim, quzuqulağı.
Sükut yamacları elə isladıb,
Tutulub cəhlimin gözü, qulağı.

Uşaqlıq ömrümün gədiklərindən,
Keçir qoşa-qoşa körpə əliklər.
Bələnib baharın təbəssümünə,
Astaca qımışır göy əvəliklər.

Sükutun könlünü alın, dindirin,
Günəşi bir əlçim yerə endirin,
Üşüyür bir kəndin oyuncaqları.

Xəyal cəhlimləri haray qoparır,
Hələ yaddaşımda quzu otarır
O, dəcəl, dəlisov kənd uşaqları.

VIII

O, dəcəl, dəlisov kənd uşaqları,
Çapır yaddaşımda qarğı atını.
Hələ də yamacda sərin çeşmələr,
Saxlayıb ömrümün uşaq dadını.

O kəndi-kəsəyi tərk eləyəndə,
Dağların əlini öpüb çıxmışam.
Uşaq harayımı, uşaq səsimi,
Yaşıl yamaclara səpib çıxmışam.

Dağlar ucalığın uca sözüdü,
Daşlar çiçəklərin körpə üzüdü,
Hər gün pıçıldadım mən bu tilsimi.

Yaddaş cığırıları enir bulağa,
Geniş üfüqləri salamlamağa,
Ömrün dan yerinə atdım səsimi.

IX

Ömrün dan yerinə atdım səsimi,
İllər çiliklənib yerə töküldü.
Durub əl elədim xatirələrə,
Varağın üzündə bir misra güldü.

Bir layla qoxusu dəydi burnuma,
Uzanan əllərim havada qaldı.
Kəndim, sənə sarı gələ bilmədim,
Yolum Qarabağda davada qaldı.

Hər otu, çiçəyi qədim sirr imiş,
Xırda çinqılı da ocaq, pir imiş,
Mən ocaq başında aldım dərşimi.

Kimsə yox bu ömrü isindirməyə,
Yollar göz yaşımı sevindirməyə,
Yığb ətəyinə addım səsimi.

X

Yığb ətəyinə addım səsimi,
Görən hardan gəlir dağ cığrıları?!
Bu bəyaz saçlıni tanıyacaqmı,
Ömrün süd qoxulu şirin çağları?

Əlləri qoynunda o ocaq yeri,
Görəsən dərđini kimə danışır?!
Əlli il uzaqda bir uşaq durub, -
Ağarmış saçında fələk qımışır.

Xətrinə kim dəyib yaşıl meşənin?
İndicə gördüm ki, böyük kövşənin,
Həsərdən üz-gözü qançırdı, qançır.
Ruhum yaşllaşib yurd həvəsindən,
Çiçəyi çırtlayıb addım səsindən.
Cığrlar muştuluq almağa qaçır.

XI

Cığrlar muştuluq almağa qaçır,
Külək bir xəbərin əlindən tutub.
Yenə gülümsəyir ocaq yerləri,
Həsət bu xəbərdən sarısın udub.

Salam, a kənd yolu, gözlərini aç,
Saqqalı ağarmış bir uşaq gəlib.
Qəlbində təzə-tər arzularıyla,
Sükür, sənin salamına üzüağ gəlib.

Sürtdüm üz-gözünə acı hicranı,
Tanıya bilmədim giciktikanı,-
Kimdən öyrənib bu şirin dilləri?!

Bir möhlət istədim alın yazımdan,
Pozdum fəsilləri yaş kağızımdan.
Toz kimi əynimdən çırpıdım illəri.

XII

Toz kimi əynimdən çırpıdım illəri,
Yaddaşım bir yarpaq üşüdü, keçdi.
Yamacda yüyürən bir dağ cıgırı
Sinəmin altında tövşüdü, keçdi.

Əyilib çeşmənin gözündən öpdüm,
Könlü qubarlandı xatirələrin.
Mənim əllərimin taqəti yoxdu,
Dur, sil göz yaşını bu sətirlərin.

Bir uşaq içimdən kövrəlib baxır,
Bağrımın başında ildırım çaxır,
Basıbdı ömrümü həsrət selləri.

Öpüb göz üstünə qoydum xətrini,
Səpdi saçlarıma layla ətrini.
Anamın nağıla dönmüş əlləri.

XIII

Anamın nağıla dönmüş əlləri,
Hər gecə oxşayır yuxularımı.
Hələ yadımdadır bir lal cəhlimin,
Alnında basdırdım qorxularımı.

Həsrəti üzündə yol gedən cığır,
Necəsən, ömrümün köhnə tanış? -
Yaxın gəl səninlə birgə dinləyim, -
Mamırlı daşlarda sükut danışır.

Ətəyi kəsilib ətəklərin də,
Uşaq harayımın ətəklərində.
Ehtiyac hələ də dişini qıcır.

Bax, gülür gözləri ta yaddaşın da,
Kövrək duyğularım bulaq başında,
Xatirələr dolu bir süfrə açır.

XIV

Xatirələr dolu bir süfrə açır,
Gözü misra-misra doluxsunan yurd.
Yamacda kişnəyir tənha bir cığır,
Gecə yuxusunda qurd ulayıb, qurd.

Əlli il yol gələn xınalı səbrim,
Soruş bulaqların necədir halı.
Ağrılar köksünü elə yandırıb,
Hələ də qaradır lalənin xalı.

Yaddaş çöllərində nələr var, nələr,
Açıb yaxasını dağlar, dərələr,
Ruhum bulaq-bulaq söz dərir yenə.

Gəl, uyu ömrümün qucaq yerində,
Gözləri qaralmış ocaq yerində,
Uzaq xatirələr közərir yenə.

XV

Uzaq xatirələr közərir yenə,
Tərpənir içimdə bir dağ cığırı.
Ömrün süd qoxulu uzaqlığından
Bir kəndçi uşağı məni çağırır.

Üşüyə-üşüyə baxır uzaqdan,
Üz-gözü mamırlı ocaq daşları.
Mənim yaddaşımı daşa basırlar
O, dəcəl, dəlisov kənd uşaqları.

Ömrün dan yerinə atdım səsimi,
Yığb ətəyinə addım səsimi,
Cığrlar muştuluq almağa qaçır.

Toz kimi əynimdən cırpdı illəri,
Anamın nağıla dönmüş əlləri
Xatirələr dolu bir süfrə açır.

Əbülfəz ÜLVİ

ƏLİNCƏQALA

Zülmə baş əyməyib, hər an mərd olub,
Bax belə yaşayır Əlincəqala.
Nə qədər üstündə ağır dərd olub,
Hələ də yaşayır Əlincəqala.

Baxsan duruşuna, mələk sanarsan,
Mehrinə, mehrinə bələk sanarsan,
Bir daş qoparanda külək, sanarsan
Düşməni daşlayır Əlincəqala.

Yoğrulub sədaqət kəlməsi ilə,
Toxunub məhəbbət ilməsi ilə,
O saat bilinir, gülməsi ilə
Gülüşi xoşlayır Əlincəqala.

Qar yağır, baharı əridir qarı,
Qışda öləziyir gül, çiçək barı,
Amma namusunu, qeyrəti, arı
Əbədi daşıyır Əlincəqala.

O, bir parçasıdır Ülvî canının,
Ruhudur, fəxrdir qızıl qanımın,
Harda olur olsun, Naxçıvanımın
Qəlbindən başlayır Əlincəqala.

CANLI MUZEY

Başı çox çəkibdir müsibət, bəla,
Bu qala hər zaman bütöv, tam olub.

Tək qala olmayıb Əlincəqala,
Bəlkə də ən böyük istehkam olub.

Tanrı bəxş eyləyib sevgi, məhəbbət,
Günəşdən üstünə məşəl qoyubdur.
Sanki bu qalanı ana təbiət,
Şair Nəimiyə heykəl qoyubdu.

Buludlar başına çətin tutur,
Çiçəklər düşürlər qoynunda məstə.
Qartallar ərəlin, sanki ruhudur,
Qartala dönüblər qalanın üstə.

Yamyaşıl görünür yamacda otlar,
Bir səmti güneydir, biri quzeydir.
Burda təbiidir eksponatlar,
Əlincə qalası canlı muzeydir.

ÖLDÜRƏ BİLMƏSƏN

Yəqin Rəbb buracan yazıb qədəri,
Dərd qəlbə düşməyə lağım yaradır.
Elə bil toplayıb qəmi, kədəri,
Mənimlə döyüşə taqım yaradır.

Sevdamız çırpınır acı qəhərdə,
Axı heç bir suçum qəza verməyib.
De nədir günahım? Məhkəmələr də
Günahı deməmiş cəza verməyib.

Yadların sözünü qınamıram ki,
Nə düşüb araya özündən düşüb,
Mən sənin gözünü qınamıram ki,
Bəsirət eynəyi gözündən düşüb.

Özgəsi salmazdı saçıma dəni,
Lap belə Allahın bəlası olsam.
Günahım yoxdursa, güllələt məni,
Onsuz öləcəyəm qalası olsam.

Öldürə bilməsən, tap şərin kökün,
Bir də bax, şərsəni yanıda bilər.
Ölümdən qorxmuram, qorxuram hökmün
Səni ədalətsiz tanıda bilər.

DEDİM YUXUMA GƏL...

Dedim yuxuma gəl, keçdi vaxt, vədə,
Gəlmədin yuxuma qar ələndi, qar.
Gözlərim yolunda qalıb hələ də,
Barı yığ, yolunu tapdanasınlar.

Yoxsa söz verməyin bir anlıq idi,
 Könlümə intizar taxdın, gəlmədin.
 Yəqin bu gecə çox qaranlıq idi,
 Gecənin rəngindən qorxdun, gəlmədin.

Gözümü çəkmədim yolundan bir an,
 Qısqanclıq, intizar sıyrılmışdılar.
 Sanki baxışından utandığından,
 Yollar qıvrım-qıvrım qıvrılmışdılar.

Az qaldı gecənin çözülməsinə,
 Gözlədim, səbhəcən gözümü oydu.
 Yanmıram canımın üzülməsinə,
 Sən məni yuxumla üz-üzə qoydu.

Naxçıvan

Mahirə NAĞIQIZI

VƏTƏNDİR

Bu vətən deyilən torpaq deyil ki,
 Ananın dizinin yanı-vətəndir.
 Başını qoymağa bir sinə varsa,
 Ruhuna beşiksə, tanı, vətəndir.

Dünyanın sirri bir, sualları çox,
 Boy verən nə qədər... cavab verən yox,
 Oğlunun, qızının gözü-könlü tox,
 Bir ümid yerinin canı vətəndir.

Hər ağla gələnlər yığbala gəlməz,
 Haqdan gəlməyəni yığ bala, gəlməz,

Sevənin günahı babala gəlməz,
Ürəyə can verən qanı vətəndir.

Kimə doğma dedin, kimə yad dedin,
Nə haray istədin, nə imdad-dedin?
Qürbətın havası verməz dad-dedin,
Adının hər adı-sanı vətəndir.

Qurduğun dünyanın hər daşı- vətən,
Ömrünün-gününün yoldaşı - vətən,
Mahirə, demədi qəm daşı vətən,
Dərmanın hardadır, hanı-vətəndir.

GİZLƏDİM

Qapını döyməyə qolum qalxmadı,
Adını istədim çəkəm ki, çaşdım.
Sənə deyiləsi ürək sözümü,
Divara danışdım, daşa danışdım.

İllər yük yerişdi, yük dolayıdı,
Sənsiz bilmədim ki, hara düşəm mən.
Dərdləri sən mənə vermişdin deyə,
Doğma balam kimi bəsləmişəm mən.

Gözümün yaşını görmədi bir kəs,
Səninçün axırdı deyə gizlədim.
Qəlbimə tökülən o nuru bilsən,
Mən necə oxşadım, nə əzizlədim!

Bilmədim bu qədər niyə doğmasan,
Gözümün nurusan, qəlbimin başı.
Oğlumsan, qızımsan, anam-bacımsan,
Qarın qardaşısan, köynək qardaşı?

Kəbəni dolandım, Məkkəni gəzdim.
Haqqın işığında özümü görəm.
Mən belə bilməzdim, belə bilməzdim,
Allahım, dərdinlə bəxtəvərəm mən.

BİR İLDİR

Nə yaxşı göndərdi səni Yaradan,
Düşübdür qəlbimin daşı bir ild.
Mən nələr çəkirdim tənhalığımdan,
Quruyub gözümün yaşı bir ildir.

Yanım adamlıydı, qəlbim tənha, tək,
İçim nisgilliydi, baxışım hürkək.

Birinci dəfədən mən səni görcək,
Göynəyir köksümün başı bir ildir.

Oy, mənim sevincim, dərdim-qəmim sən,
Gözümün işığı, ləl, ənbərim sən,
Övliyam, imanım, peyğəmbərim sən,
Mat qalıb halıma naşı bir ildir.

Göydənmi verdilər baxtımə mənim,
Sən addımmı atdın taxtımə mənim?
Yazığınmı gəldi vaxtımə mənim,
Əlli dörd yaşımın yaşı bir ildir.

Əl açdım Allaha gündə yüz kərə,
Mərhəmət, gözəllik göndərə yerə.
Xəyalın yanında deyir Mahirə
Bərq vurur üzüyünün qaşı bir ildi.

QARIŞIQDI, QARIŞIQ

Düzənlənə biləcəkmə bu dünya
Doğuşundan qarışıqdı, qarışıq.
Ağlar gözün güləcəkmə, a dünya,
Durusu yox, arısı yox, bulaşıq.

Qanad taxır, mələk kimi görünür,
Duman olur zirvələrdə sürünür.
Tordu qurur, hiylədi ki, düşünür,
Başı yaman qarışıqdı, qarışıq.

Qocadımı, cavandımı bilinmir,
Aqildimi, cahildimi bilinmir,
Nəyi satır, nə alandı bilinmir,
Tək bildiyim qarışıqdı, qarışıq.

Sarbanı var, dayanmır ki, yol gedir,
Sarbanı var usanmır ki, yol gəlir.
Düşünmə ki, özü öz yaşın bilir,
Əzəl gündən qarışıqdı, qarışıq.

Mahirə, özünü salma çətinə.
Bu dolaşıq çətin bitə, tükənə
Əl açmışam hər gələnə, ötənə
Kələfləri dolaşıqdı, dolaşıq.

◆ U ş a q ə d ə b i y y a t ı

Deyirlər, yeni uşaq ədəbiyyatı yaranmır. Bəs, uşaq yazıçılarımız nə ilə məşğuldur, niyə onlar 20-ci əsrin əvvəllərində olduğu kimi, dərin məzmunlu uşaq əsərləri yazmurlar?

Hər bir sahədə olduğu kimi, uşaq ədəbiyyatında bir süstlük görünür. Bu təkcə yazmaq problemi ilə bağlı deyil, çap, yayım, satış məsələləri o qədər aşağı səviyyədədir ki, uşaq ədəbiyyatının balaca oxuculara çatdırılmasında əngəllər yaranır. Bugünkü sosial durum oxucuları kəskin surətdə azaldır. Bədii kitablar az oxunur. Oxu vərdisini uşaqlara kiçik yaşlarından aşılamaq lazımdır. Əgər bu gün "Göyərçin" jurnalının oxucusu yoxdursa, sabah "Azərbaycan" jurnalının oxucusu olmayacaq. Əgər bu gün Kukla Teatrının tamaşaçısı yoxdursa, sabah "Az.drama"-nın tamaşaçısı olmayacaq. Bunlar hamısı bir-biri ilə əlaqəli proseslərdir.

Uşaq ədəbiyyatı təkcə uşaq şairinin işi deyildir. Bu gün kifayət qədər maraqlı uşaq əsərləri yaranır. Ancaq onların çapı, təbliği nəşriyyatların, uşaq təşkilatlarının, mətbuatın, televiziya və radionun, qeyri - hökumət təşkilatlarının əsas işlərindən biri olmalıdır. Çünki uşaq ədəbiyyatı daha çox qayğı tələb edir, böyüklər öz ədəbiyyatını asanlıqla tapa bilər, amma balaca oxuculara həmin kitabları çatdırmaq lazımdır.

Hörmətli oxucular, bu sayımızda mövcud boşluğu doldurmaq məqsədilə balaca oxucularımız üçün yazılmış nümunələrdən bir qismini diqqətinizə təqdim edirik.

Reyhan YUSİFQIZI

İgid şahin

Ucsuz-bucaqsız səmada iki şahin uçurdu: dişi və erkək. Onlar gah qanadlarını çırparaq buludlara qədər yüksəlir, gah da qanadlarını geniş açıb vüqarla göydə süzürdülər.

Tayı-bərabər olmayan bu mahir ovçuların güclü bədəni, iti caynaqları, möhkəm dimdiyi vardı.

Aşağıda meşə uzanırdı. Meşənin kənarında çay axırdı. Burada yaşayan heyvanlar hərdən başlarını qaldırıb həsədlə əzəmətli quşlara baxırdılar. Ən hündür ağaclardan birinin başında şahinlərin yuvası vardı.

Bir gün şahinlər hündür qayanın başından aşağı baxırdı. Dişi şahin aşağıda uçan qara quşları göstərib soruşdu:

- Bunlar nə quşlardı belə?
- Qarğalardır.
- Çirkin quşlardır. Heç gözümləri tutmadı.

Yaz gəldi. Dişi şahin yuvaya dörd yumurta qoydu. Körpə balaların gelişini səbirsizliklə gözləməyə başladılar.

Bir gün göyün üzü tutuldu. Üfüq qara rəngə boyandı. Bundan narahat olan şahinlər iti görən gözlərini uzaqlara zillədi.

Qara ləkə yavaş-yavaş yaxınlaşırdı. Bir azdan məlum oldu ki, onlar yırtıcı qara quşlar - quzğunlardır.

Aşağıda qarğalar çığırta ilə dövrə vurur, sevincle qohumlarını qarşılamağa hazırlaşırdılar.

Şahinlər güclü olsalar da, quzğunların sayı çox idi. Onların öhdəsindən gəlmək mümkün deyildi.

Dişi şahin dedi:

- Gör, dünya nə böyükdür. Göylər isə sonsuzdur. Gəl uçub uzaqlara gedək, xilas olaq. Mən yenidən yumurta qoyaram.

Erkək razılaşmadı.

- Bura bizim yuvamız, vətənimizdir. Dünya böyük olsa da, biz yalnız burada azad və xoşbəxt ola bilərik.

O, fikirli-fikirli səmanın o biri tərəfindəki qara buludlara baxdı.

Quzğunlar yaxınlaşırdı. Dişi şahin yuvaya enib yumurtaların üstünə çökmüşdü. Hələ dünyaya göz açmamış balalarını düşünürdü. Erkək onun başının üstündə durmuşdu.

Birdən o, havaya qalxdı. Qanadlarını gərib yuvanın üstündə dövrə vurdu və sürətlə quzğunlara tərəf uçdu.

İgid şahin nə edəcəyini yaxşı bilirdi. Quzğunlarla səmada qarşılaşmağa lap az qalmış o, fırlanıb geri döndü. Acıqlı quzğunlar onun dalınca şığıdı.

Şahin qara buludlara tərəf uçurdu. Onun iti gözləri qarşıya zillənmişdi. Səma sakinlərinin uzaq gəzdiyi, qorxub ehtiyat elədiyi ac qara buludlara çatmağa tələsirdi. Quzğunlar onu təqib edirdilər.

Hər şey bir anın içində baş verdi. Şahin özünü buludların arasına atdı. Acığından kor olmuş quzğunlar da onun ardınca qara buludların içinə atıldı.

Buludlar onları uddu.

* * *

Səma yenə də aydın və gözəl idi. Hündür ağacın zirvəsindəki yuvada dörd bala cikkildəşirdi.

Yuvanın üstündə ana şahin dövrə vurub balaların yanına endi. Gətirdiyi yemi onların arasında bölüşdürdü.

Ana balalarına igid ata şahindən danışmağa başladı.

Birdən səma işıqlandı. Dağılışan buludların arasından bir şahin peyda oldu. O, qanadlarını açıb göylərdə vüqarla süzdü. Əzəmətli uçuşu ilə hər kəsi heyran qoydu.

Bu, ata şahin idi. O, qara buludlardan və qara quzğunlardan xilas olub doğma səmasına qayıtmışdı.

Körpə balalar cikkildəşdilər. Onların səsini duyan igid şahin yuvaya doğru uçdu. Bir-birinə qovuşdular.

Təranənin arzusu

Təranə məhəccərə söykərib pəncərədən baxırdı. Çöldə hava soyuq idi. Külək viyıldayı, sulu qarı göyə sovururdu.

Birdən küləyin girdabından ağ göyərçin peyda oldu. Təranə təəccübləndi. İlin bu vaxtında göyərçin nə gəzir? Özünü də bu havada?

Yazıq quş təntimiydi. Özünü ora-bura vurur, sığınmağa bir yer axtarırdı. O, uçub Təranəgilin pəncərəsinə qondu. Özünü soyuq şüşəyə çırpıb imdad istədi.

Qız tez pəncərəni açıb quşu içəri buraxdı. Ona pənəh gətirmiş gözəl ağ göyərçinə sığınacaq, yem və su verdi.

O gündən göyərçin Təranənin otağında qaldı. Qız hər gün yarım saat pəncərəni açıq saxlayırdı ki, bəlkə quş uçub getmək istəyər. Amma göyərçin uçub pərvazlansa da bir azdan qayıdır, qızın otağına sığınardı.

Bir gün səhər Təranə yuxudan oyananda balışının üstündə çəhrayı rəngli gözəl bir lələk gördü. Qız təəccübləndi. Bu lələyi onun yanına kim qoymuşdu?

Göyərçin gözə dəymirdi. Lələyi götürüb sıgalladı.

Birdən lap yaxınlıqdan səs gəldi: "Mən burdayam!"

Təranə diksindi. Hər tərəfə baxdı. Səs haradan gəlirdi?

"Sən məni xilas etdin. Çox sağ ol!" Səs çəhrayı lələkdən gəlirdi. Qız qorxdı. Əlindəki lələyi yerə atıb qışqırmaq istədi, amma səsi çıxmadı.

"Qorxma, Təranə. Sən məni xilas etdin. Mən də sənə bir arzunu yerinə yetirəcəm".

Qız titrəyərək soruşdu: "Arzumu? Hansı arzumu?"

"Bunu sən deyəcəksən. Ən çox istədiyin nədir? Bir düşün. Qərarını verəndə lələyi sıgallayarsan. Mən səni eşidəcəm".

* * *

Təranəni fikir götürdü. Nə istəsin?

Qızciğaz şokoladı çox sevirdi. İlk ağlına gələn şokolad oldu - onu bir filmdə görmüşdü. "Yox, şokoladı yox, balaca deyiləm ki. Daha ağıllı bir şey istəməliyəm".

Birdən anası ilə alış-verişə çıxarkən gördüyü qırmızı don yadına düşdü. Həmin donu istəmək ürəyindən keçdi. Yenə fikrini dəyişdi.

"Bəlkə, anam üçün bir şey istəyirəm? Həmişə deyir ki, evimiz bir az geniş olardı".

Təranə qalxıb anasının yanına getdi. Bir az söhbət edəndən sonra sözarası soruşdu: "Ana, sən istəyərsənmi daha geniş evimiz olsun?"

Anası bu zaman xəstə nənənin dərmanlarını verirdi. O, dedi: "Əlbəttə, istəyərdim. Amma ondan daha vacib insanın can sağlığıdır. Adam xəstə olanda nə ev gözünə görünür, nə də başqa bir şey".

Təranə otağına qayıtdı. O, qərarlı idi: "Nənəm üçün can sağlığı istəyəcəm. Qoy o, tez sağalsın".

Təranə, əlində lələk, otaqda bir xeyli gəzinib düşündü. Birdən qonşuları Oqtay əmi onun yadına düşdü.

Oqtay əmi Qarabağ müharibəsi əlili idi. Cəbhədə minaya düşüb iki ayağından məhrum olmuşdu. Əlil arabasında gəzirdi.

Təranənin özünə acığı tutdu. "Necə olub ki, bu mənim ağıma gəlməyib? Oqtay əmini xahiş etməliyəm. Nənəmin xəstəliyini həkimlər sağaldılar. Oqtay əmini isə əlil arabasından yalnız möcüzə qaldıra bilər..."

Axşam xeyirxah qızciğaz nə istəyəcəyini dəqiqləşdirmək üçün qonşuya, Qarabağ müharibəsi əlilinin yanına getdi.

- Oqtay əmi, əlil arabasını atmaq, ayağa qalxmağı çox istəyirsizmi?

- Əlbəttə, istəyirəm, qızım. Çox istəyirəm. Amma bu mümkün deyil. Həm də mən tək deyiləm, axı. Müharibədə yüzlərlə cəsur oğullarımız şəhid olub, məndən də yaxşı oğlanlar ömürlük əlil qalıblar. Müharibə amansızdır. Amma nə edək, müharibəni biz başlamamışıq. Biz işğalçı deyilik ki. Biz torpaqlarımızı qoruyuruq. İnşallah, Qarabağı alandan sonra bizim üçün müharibə bitəcək.

Təranə evə qayıtdı. O artıq göyərçindən nə istəyəcəyini bilirdi.

Çəhrayı lələyi sıgalladı Təranə. Göyərçin onun otağında peyda oldu.

- Qarabağı istəyirəm! - dedi Təranə. - Torpaqlarımızı işğaldan qurtarmaq istəyirəm. İstəyirəm ki, biz daha heç vaxt müharibə görməyək.

Ağ göyərçin bu balaca qızciğazın belə böyük ürəyi olduğunu təxmin eləməmişdi. O dedi:

- Sənənin arzun o qədər böyükdür ki, onu yerinə yetirməyə mənim gücüm çatmaz. Amma mən nə edəcəyimi bilirəm. Mən sənənin ürəyindəki o böyük Vətən sevgisini bütün Azərbaycana yayacağam! O zaman ki, hər kəsin ürəyi Vətən sevgisi ilə dolacaq, onda Qarabağ azad olacaq. Və siz daha heç vaxt müharibə görməyəcəksiz.

Ağ göyərçin uçub getdi. Qızciğaz onun ardınca baxıb əl elədi.

O gündən Təranə gözləyir...

Məzahir SÜLEYMANZADƏ

QARPIZ AĞACI OLMAZ

- Baba, Məryəm deyir ki, çiylək yolda bitər...
- Yox, mənim əziz nəvəm, çiylək kolda bitər.
- İstəyirik dırmaşaq biz qarpız ağacına...
- Qarpız ağacı olmaz, bunu söylə bacına...

Get, sən ona başa sal, izah et ki, Məryəm can,
Bil, bostanda yetişər qarpız, kələm, badımcın...

DADLI PAPAQ

- Göbələyin papağı mənimkinə oxşayır,
Təbiət fırçasıyla papağı naxışlayır...

O, papağı payızda, mənə qışda qoyuram,
Çilli papaq dadlıdır, mən yeyirəm, doyuram!..

KİRPİ

- Gör necə hoppanıram, nə yaxşı hop - hopdu bu,
Baba, gəl, özün də bax, elə bil ki, topdu bu...

- O, kirpidir, tikanı əlinə batar sənin,
Yavaş - yavaş sürünüb dadına çatır sənin...

Uşaq kimi yüyürsən, yorularsan, yatarsan,
Kirpi kimi yerisən, mənzilə tez çatarsan...

Yadda saxla, tələsən, təndirə düşər, qızım,
Saçları alovlanır, əlləri bişər, qızım...

İKİ KUKLA

- Sizə kukla almışam, biri oğlan, biri qız,
Qoy kuklalar oynasın, heç vaxt qalmasın yalqız...

Nənən sıyıq bişirib, əvvəlcə yeyin, doyun,
Sonra da fikirləşib, kuklalara ad qoyun...

- Baba, mənim kuklamın adı olsun Natəvan,
Bizə nağıl danışsın, şeir yazsın hər zaman...

- Qoy mənim də kuklamın Mübariz olsun adı,
Düşmənlərə dağ çəksin, igid Vətən övladı...

SƏN ÇİÇƏKDƏN GÖZƏLSƏN

Çiçəkli bir bağçada kəpənək uçdu, uçdu...
Sonra da yaxınlaşıb Məryəmə könül açdı:

- Sən çiçəkdən gözəlsən, başına fırlanım mən,
Ətrini duymaq üçün, qoy saçına qonum mən...

UŞAQ DÖZMÜR BU DƏRDƏ

Mədinə Xocalıda çəkilməmiş şəkə baxdı,
Onun uşaq qəlbində qəfil şimşəklər çaxdı:

- Baba, şəkildəki qız, sanki donub, buz olub,
Yəqin, o da mənimtək ağıllı bir qız olub...

- Xocalı şəhididi, indi də savaşırdı...
Özü sənin boydadı, yaşı anan yaşdadı...

Mədinə şəkli öpüb, onu bərk qucaqladı,
Göz yaşı selə döndü, hönkür - hönkür ağladı...

Babası alnından öpüb, sildi onun gözünü,
Əllərini qaldırıb, söylədi öz sözünü:

Allah, sən ki, görürsən, dərdimiz nə qədərdi,
Məsum, körpə uşaq da, çəkə bilmir bu dərdi...

MARAL

- Ay baba, o maralın niyə açıqdır başı?
Niyə o təkcə gəzir, yoxdur dostu, sirdaşı?

- O maralın papağı meşədə düşüb itib...
Yaşılıq olsun, deyə, başında ağac bitib...

KEÇİ VƏ CANAVAR

Məryəm çox narahatdır, yeyib - tökür içini,
Mədinəyə söyləyir: - Qoy gizlədim keçini...

Canavar keçisi ilə, heç zaman deyib - gülməz,
Biz oynaya bilərik, onlar oynaya bilməz!...

QURD QUZUYA DADANSA...

İt çobanın dostudur, Aysel bilir bunları...
Qara köpək qoruyur qurdlardan qoyunları...

Məryəmin quzusu var, Mədinənin köpəyi,
Qurd quzuya dadansa, çoban vurur kötəyi...

SİÇAN VƏ PİŞİK

Məryəm barmağın sayır: - Ad günümə az qalıb,
Babam elə indidən çoxlu oyuncaq alıb...

Deyir, oyuncaq ilə çox oynayıb doymayın,
Pişiyi siçan ilə bir qutuya qoymayın...

ÜÇAYAQLI BABA

Məryəm dedi: - Sən mənim üçayaqlı babamsan,
Nə yaxşı ki, Vətənə elə bağlı babamsan...

Baba, əl ağacını mən harasa atmışam,
Sən qorxma, yıxılmazsan, mən əlindən tutmuşam...

DOVŞAN

- Baba, mənim dovşanım kök yeyir gündüz, gecə...
Söylə, bəs, mən bu kökü, dovşandan alım necə?

- Məryəm, bu gün dovşana ağ kələm ötürərsən,
Onun başı qarışar, sən kökü götürərsən...

ŞƏLALƏ

Məryəmin bir dostu var, adı da Şəlalədir,
Sevdiyi novruzgülü, bənövşədir, lələdir...

Məryəm deyir: - Ay bacı, gəl mənə qucaqla sən,
Adın Şəlalədirsə, şəlalətək çağla sən!..

KEÇİ

Məryəm çıxır həyətə, baxır gülə, çiçəyə,
Birdən gözü sataşır, qoşabuynuz keçiyə...

Deyir, baba, əskiyəm, söylə, kimin qızından?
Mən gedib sallanacam keçinin buynuzundan...

DƏVƏ VƏ NƏVƏ

Uzaq Misir elindən bir dəvə gətirmişəm,
Yaxından baxmaq üçün əlimə götürmüşəm...

Məryəm baxıb soruşur: - Neyləyirsən dəvəni,
Kimi çox istəyirsən, dəvəni, ya nəvəni?...

SƏNƏ ŞİRİN ŞEY OLMAZ

- Mənə bir də "baba" de, şirin sözlü Mədinəm!..
Gəl, baban öpsün səni, gülər üzlü Mədinəm!..

- Baba, sən məni öpsən, xəstəliyin sağalmaz,
Bəs, həkim tapşırmayıb, sənə şirin şey olmaz!..

Tahirə İSAQIZI**QISAQULAQ**

Bir çərək qulağı var
Mənim körpə quzumun.
Fikir məni aparıb,
Heç tapmıram yozumun.

Bircə onu bilirəm,
Qonşusu dovşan olub.
Yəqin, quzum qulağın
Qonşusundan borc alıb.

Üç gün keçdi, dovşanın
Üçcə balası oldu.
Balalardan birinin
Qulağı qısa oldu.

Quzumun qulağının
İndi yerin bilirəm.
Baxıb qısaqulağa
Lap ürəkdən gülürəm.

KƏPƏNƏK

Kəpənək uça- uça,
Gəlib qondu çiçəyə.
Oxşamaq istəyirdi
Çiçəkdəki ləçəyə.

Qanadı naxış- naxış
Olsa da, o, böcəkdir.
Toxunsan toz qoxuyar,
Elə belə göyçəkdir.

Hey düşünürdü Azər:
çiçəklərin çətri var.
Gözsə də kəpənək,
nə çətri, nə ətri var.

DEYƏN YAZ GƏLİR

Çiçəklər açdı,
kəpənək uçdu,
ürəklər coşdu,
deyən yaz gəlir.

Yağdı yağışlar,
vurdu naxışlar,
güldü baxışlar,
deyən yaz gəlir.

Gəldi qaranquş,
oxudu hər quş,
bağlardan soruş,
deyən yaz gəlir.

Əsdi küləklər,
rəngbərəng güllər,
ötdü bülbüllər,
deyən yaz gəlir.

A QUŞLAR

A quşlar, işim düşüb,
Bir məni dinlərmisiz?
Qısadır qanadlarım,
Pay- lələk verərmisiz?

A quşlar, arzum çin- çin,
Yığılıb ifçin- ifçin.
A turac, a bildirçin,
Siz bunu bilərmisiz?

Bələdəm yola, izə
Səfərim var Təbrizə,

Xoş xəbər verrəm sizə,
Sevinib, gülərmisiz?

Şəhriyar elindəyəm,
Arzular gölündəyəm,
Gəzirəm- çölündəyəm,
Tərimi silərmisiz?

Salamım var ellərdən,
Ləhcəli xoş dillərdən,
Yüküm də ki güllərdən,
Siz onu çinlərmisiz?
A quşlar, çinlərmisiz?!

QIŞ SEVİNCİ

Göylərdən qopa- qopa,
Yerlərə hopa- hopa,
Hər yerə çırpır özün,
Quşbaşı lopa- lopa.

Sevinirlər uşaqlar,
Qar altdadı qoçaqlar.
Qar qıza saç hörürlər,
Küləşdəndi saçaqqlar.

Geyinib qalın kürkü,
Başında tutub börkü,
İstəmir Şaxta baba,
İslənsin onun kürkü.

Əlvan rəngli, toqqalı,
Buz bağlayıb saqqalı.
Şaxta baba qonaqdır
Min bir oyun, hoqqalı.

Həç qurtarmır meyvəsi,
Dopdoludur heybəsi.
Darıxmasın balalar,
Sevindirər hər kəsi.

Ağcabədi

Qəşəm İSABƏYLİ**VƏTƏN**

İki hecadır "Ana",
İki hecadır "Ata",
İki hecadır "Vətən".
Bəs, nədən;
İki analı olmur,
İki atalı olmur?!
Bəs, nədən,
İki paradır Vətən?!

QOYUN... DƏVƏ...

Qoyuna bax - ot qırpır,
Dəvəyə bax - çır-çırpı.

NƏZAKƏT

Mənim adım Nəzakətdi,
Amma "Nazzi" deyirlər.
Dərsə getmək istəyirəm,
"Yaşın azdı!" deyirlər.

NƏNƏM

Nənəm təkdi kəndimizdə,
Üçcə göz otaqda tək;
Qapısında təndiri,
Süfrəsində - duz-çörək.

Allaha oxşamışam,
Deyir ki, son çağımda;
O da Təkdi, mən də - tək
Dünyanın qucağında.

NƏNƏMİN ƏLLƏRİ

Nənəmin əlləri - quru... bar ağacı,
Çiçəyə бүрүйәр әrişi, arğacı.
Darayı darayır, toxuyur kirkidi;
Bu, dəvə, bu, cüyür,
bu da ki, kirkidi.

Rəngbərəng gülləri
kilimə vurur o.
Bir anda gör neçə ilmə vurur o.
Bir nənəm var mənim,
əli - bar ağacı;
Daş üstə ot olur, ip üstə gül açır.

ƏRİŞTƏ

-Əriştə həkimdir, ey,
Mən bilirəm, bala, mən;
Ölünü dirildərəm
Əriştəylə, Vallah, mən!

Ay Anarım, hər həkim
Çatmaz ona hünərdə;
Dizlər çökdürüb, bala,
Əriştə neçə dərdə!

Yorğunsan, əriştə vur?!
Soyuqlamısan, buyur?!
Bir kasa da bəsindi,
Sap-sağlam ayağa dur!

-Ay nənə, təriflədin,
Ağzımın suyu axdı,
Mən bilən beləsini
Yeməmişəm ha vaxtdı!

Tez ol, görüm, ver bura,
Kasayla göndər bura.
-Hazırdı hər yarağım;
Bu, soğanım, bu, yağım,

Turşum, yarpızım, duzum,
Bu da qazan dolu su.
Dayan, kündəni yayım,
Yuxa kəsim, doğrayım.

Əlimi görməcəksən
İndi, balası, işdə;
Gözünü yum... aç, buyur,
Bu da sənə əriştə.

Qaşıq-qaşıq vururam,
Damcı-damcı tər çıxır;
Canımdan-ciyərimdən
Elə bil zəhər çıxır.

Haçan yuxu aparıb,
Haçan yatmışam, görən?

Ayılarda baxıram,
Sappasağ olmuşam mən!

Düzü, çaşıb qalmışam
Bu işə, bu işdəyə,
Kimə təşəkkür edim;
Nənəyə...Əriştəyə?!

Polad BİLALOĞLU

AY

Top kimi idi
Ötən həftə ay.
Yox idi ona
Gözəllikdə tay.

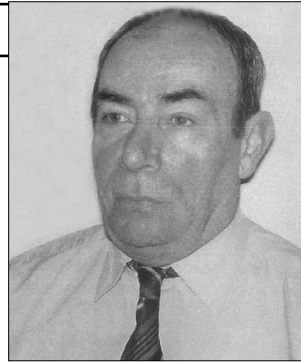
Bəs, indi ona
Necə top deyim.
Onu ortadan
Paralayıb kim?

BULUDLAR

Cingiz ocaqdan
Çıxan tüstünü
Görüb, buluda
Tutdu üzünü.
Dedi:- uşaqlar,
Bilirsiz nə var?
Bəlkə, tüstüdən
Olub buludlar?!

KÖMƏKÇİYƏM MƏN

Mən evimizin
Qab-qacağını
Yuya bilirəm.
Dəst- dəst yerinə
Qoya bilirəm.
Anam nə desə,
Onu edirəm.
Hara buyursa,
Ora gedirəm.

Hamı bilir ki,
Bax, nəciyəm mən,
Evdə anama
Köməkçiyəm mən.

BULUD

Göydə dolanır bulud,
Yerə çəkmir əlini.
Ancaq kölgəsi ilə
Çəkir yerin şəklini.

ACGÖZ

-Ay mənim balam,
Yatmaq zamanı
Çox yemək omaz.
Yediklərinə
Az demək olmaz.

- Heç qorxma, ana,
Sənin başını
İnan, qatmaram.
Çoxlu yeyərəm,
Amma yatmaram.

KƏPƏNƏK

Xallı -xallı kəpənək,
Güldən - gülə qonursan.
Uçursan, ha uçursan,
Çəmənələrə qonursan.

Dalınca ha qaçıram
Sənə çata bilmirəm.
Gül - çiçəyi tuturam,
Səni tuta bilmirəm.

KÖLGƏ

Bu ağacın kölgəsi,
Yaman gəlir xoşuna.
Axı, onun kölgəsi,
Fırlanır öz başına.

YELLƏNÇƏK

Quşlara bax, quşlara,
Olub ağac çiçəyi.
Budaqlar da olubdu
Quşların yelləncəyi.

*Borçalı***İlham İLHAMİ****NEÇƏ ALMA YETİŞMİŞDİ***(yanıltmac-hesablama)*

Cavid alma ağacından
Almaları beş-beş dərdi,
Sonra da ki, almaları
Beş uşağa beş-beş verdi.

Diqqət etdi, gördü Cavid,
Bu ağacda budaq beşdi,
Hər budaqda alma beşdi,
Düşündü, "qəribə işdi!"
Deyin görək, ay uşaqlar,
Soruşsalar əgər, işdi -
Cavidgilin ağacında
Neçə alma yetişmişdi?

"SUSUZDUR GÜLLƏR..."*(yanıltmac)*

Böyük bacıdır
Güllərə Güllər,
Güllər bacını
Çox sevir Güllər.

Gülləri sevir,
Güllərlə Güllər,

Hər iki bacı
Becərir güllər.

Əyninə güllü
Don geyir Güllər,
Onu gül bilir
Baxçada Güllər.

Səsləyir onu,
"Hardasan Güllər?
Tez gəl, sulayaq,
Susuzdur güllər..."

QUŞLAR BALIQ TUTDU*(Yanıltmalı hesablama)*

Dimdiyi uzun bir quş
Çayda balıq tuturdu,
Tutduğu balıqları
Bir andaca udurdu.

Bir az keçdi, bu quşa
Daha beş quş qoşuldu.
Beş quşun dimdiyində
Balıq sayı beş oldu.

Beş dəqiqə ərzində
Balıq tutdu hər quş beş,
Tutulan balıqların
Görən sayı neçəymiş?

KÜLƏK VƏ DƏNİZ

Savaşa girdi dəniz,
Küləklə bərk tutaşdı.

Hirsindən, hikkəsindən
Dalğalar coşdu, daşdı.

Balaca bir qayığı
Dalğa qovdu sahilə.
Daha üzə bilmədi,
Qayıq oturdu lilə.

Bir qədər keçdi, külək
Dəniz ilə barışdı.
Ləpə dostu qayıqla
Bəhsə girdi, yarışdı.

Astara

Tükəzban VƏLİQIZI

YUXUDA

Atası kəsdi
Qumral quzunu,
Ağladı qoyun,
Ağladı Sevinc,
Ağladı Arzu.
Ölmüşdü çöldə
Bir bala sərçə
Ağladı quşlar,
Ağladı Sevinc,
Ağladı Arzu.
Sındı kuklanın
Ayağı dibdən.
Ağladı kukla,
Ağladı Sevinc,
Ağladı Arzu.
Ağlama, Sevinc,
Ağlama Arzu,
Bir azdan yeyib
Yatacaqsınız.
Yuxuda quzu,
Yuxuda sərçə,
Yuxuda kukla
Tapacaqsınız.

ELDAR VƏ QUZULAR

Quzuları bir - bir
Sayıbdı Eldar.
Sürünü çəmənə
Yayıbdı Eldar.
Yumurta kimi
Mamırı daşdan
Soyubdu Eldar.
Yeyib yemlikdən,
Axşama kimi
Doyubdu Eldar.
Ayağını göyə,
Başını yerə
Qoyubdu Eldar.
Bir qəşəng quzu
Baxdı Eldara,
Elə bil dedi:
Ayıbdı Eldar.

Zahid AVŞAR ELOĞLU**MƏN DAVA İSTƏMİRƏM**

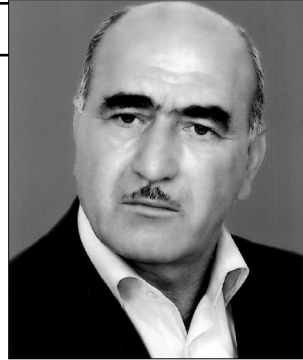
Dava-dava oynayır
 Məhlənin uşaqları.
 Taxtadan düzəldilib
 Tankları, silahları.
 Onların arasında
 Snayperçi, topçu var.
 Kəşviyyatdan qayıdan
 Yaralı var, gopçu var.
 Küçə döyüşü gedir -
 İki dəstə üzbəüz.
 Güllələr vızıldayır,
 Ağızlarda düzbədüz.
 Vuran kim, vurulan kim,
 Qıran kim, qırılan kim.
 Yara sarıyan da var,
 Yerdə zarıyan da var.
 Şirə, pələngə dönüb
 Qarğı atlı igidlər.
 Matdım-matdım boylanır
 Qaçqın oğlu Oğuzxan,
 Girov balası Hünər.
 Siz niyə oynamırsız
 Mənim gül balalarım?
 Keyfini korlayırsız,
 Şirindil balaların.
 Gözləri dola-dola,
 Dilə gəlir Oğuzxan:
 -Mən dava istəmirəm...
 Yaşasın Azərbaycan!

ALMALARI KİM YEYİR

Nənəm mənə hər axşam,
 Qəşəng nağıllar deyir.
 Göydən üç alma düşür,
 Mən yatıram, bilmirəm
 Almaları kim yeyir?!

HEYVANLAR ALƏMİNDƏ

Dovşan qorxaq,
 Tülkü bic,

Çaqqal sarsaq,
 Ayı gic.
 Şir dəli,
 Pələng hikkəli,
 Bircə ilan qaldı,
 Bir də onun əməli...

ÇÖMÇƏQUYRUQ

Çömçə girdi qazana,
 Dolandı, çıxdı.
 Quyuq qərar yazana
 Bulandı, çıxdı.

Çömçə də haqdı,
 Quyuq da haqdı.
 Çömçəquyuq olmaq
 Günahdı...

BÖYÜMƏK İSTƏYİRƏM

Saxlamışam saatı,
 İşləməsin deyirəm.
 Qocalmaq istəmirəm.

Nəvəm qaçır yanıma;
 - Baba, baba, ay baba!
 Saatımız işləmir,
 Zaman durub yerimir.

Qurban olum, ay baba,
 Düzəltdir bu saatı.
 Qoy işləsin deyirəm.
 Böyümək istəyirəm...

Mikayıl YANAR

DOLU

Göydən ələnir dolu,
Ətraf doluyla dolu.
Tezəcə evə qaçır, bax,
Gülə-gülə Üzeyir.
Böyük qardaşına o,
Siz bir görün nə deyir:
-Nə durmusan, ay Toğrul,-
Bayıra yağır noğul!..

FƏVVARƏ

Meydanın ortasında
Qanad açan suya bax.
Gərib ağ qanadını,
Göyə uçan suya bax.
Yorulur birdən-birə,-
Qayıdıb düşür yerə.

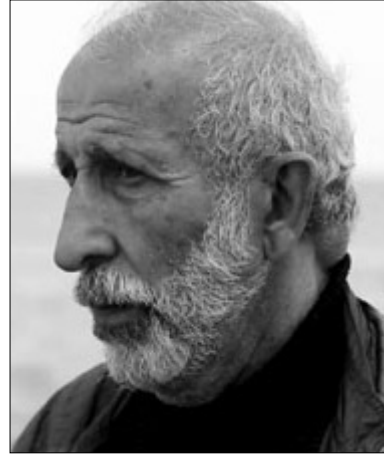
MEŞƏ YOLU

Uzanıb gedir
Meşənin yolu.
Dolanır dağı,
Dolanır yalı.
Yol kənarında
Gül-çiçək bitir.
Yollar meşənin
İçində itir.

Gəncə

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Ölən ümidlərin ruhu naminə

Camal Yusifzadə deyəndə istedad və məsuliyyətə ciddi yanaşan, özünə qarşı dedikcə tələbkar, əsl ədəbi dəyərlərə böyük sevgisilə seçilən təvazökar bir şair gəlir gözünün önünə.

Camal Yusifzadə nədən yazmağı özü seçir. Onun şeirlərində azadlıq ruhu çox güclüdür. Elə buna görə də bu şeirlər oxucu yaddaşında möhkəm iz qoyur.

Camal Yusifzadə yaradıcılığına məxsus keyfiyyətlərdən biri də onun bir şair kimi konkret öz mövzularının olmasıdır.

Camal şeiri şeir, dəb, mövzu aktuallığı, eləcə şöhrət xatirinə yazmır. Onun şeirlərində sıqallı qafiyələrə də az rast gələrsən. O, şeirin sərbəst vəzninə üstünlük verən şairlərdəndir. Bu vəzn fikir, düşüncə qəliblərini keçməyə, onların ifadə yeniliyinə daha böyük imkanlar yaradır. Bəlkə, buna görə də C.Yusifzadə böyük şair R.Rzanı özünün ən sevimli müəllimi hesab edir.

Dünyaya özünəməxsus münasibəti olan Camal Yusifzadənin şeirləri fikir orijinallığına, dərinliyinə, məna çalarlarına görə seçilir. Bu poetik nümunələr müəllifin kövrək, incə, mürəkkəb daxili dünyasının eləcə obrazlı təəcəssümüdür. Yüz dərd, yüz düşüncə yığılıb bir şeir olur və bu şeir də öz oxucusunu yüz düşüncə, yüz fikir dünyasına çəkib aparır.

**...Yağış suvağını yuyur bu evin,
Külək şüşəsini döyür bu evin,
Sükut hay-küyünü qovur bu evin,
Zaman taxtasını ovur bu evin,
Ay qonşu, bu evin yiyəsi hanı?**

İllərlə qanadlarına sığındığımız valideynlər bizləri tərk etdikdə boş qalan ata ocağı hansımızda belə hiss doğurmur?! Hər dəfə bu müqəddəs yuvaya yolumuz düşəndə içimizdə soyuq küləklər əsir sanki. Həsrət qəlbimizi üşüdür. Müəllifin yuxarıdakı misraları hər birimizin qəlbindən xəbər verir.

“Ula, Alabaş!” şeiri də bu ruhdadır. Dünyaya özünəməxsus münasibəti olan Camal Yusifzadə bu şeirdə kədər və həsrətini itlə bölür:

**Hanı bu evin yiyəsi indi?
Bir ula görüm.**

...Ula mənimçün ötüb-keçəni,

- deyir. O, iti ailənin bir üzvü görür. İt həm də sədaqət simvoludur.

“İnsanları tanıdıqca itimi daha çox istəyirəm” başlığı ilə yazılan “Ula, Alabaş!” şeiri bədii təxəyyülün, hiss və duyğuların, bir sözlə, gerçəkliyin emosional ifadəliliyi baxımından xoş təsir bağışlayır.

“Təkrar yuxular” şeirindəki bənzətmələr də nə qədər dürüst və inandırıcıdır:

**Allı-güllü köynəyində
Bacım-anam təkrarı,
Anam-nənəmin təkrarı,
Nənəm-payızın təkrarı,**

- deyir müəllif. Payız da sarı, qırmızı, allı-güllü rənglər mövsümüdür, hər il təkrarlanır və düşüncələri uzaqlara çəkir. Müəllif yuxularına da “allı-güllü” deyir. Ümumiyyətlə, bu ifadə C.Yusifzadəyə xas poetik deyimdir və çox xoş təsir bağışlayır: “Allı-güllü gözəllər”, “allı-güllü yuxular”, “allı-güllü payız”, “allı-güllü köynək”, “allı-güllü xoruz...” (“Təkrar yuxular” şeirindən.)

Camal Yusifzadənin şeirlərində fikir dərinliyi, məna çalarları öz dolğunluğu ilə həmişə diqqət mərkəzində durur. Yetimlik, müharibənin uşaqlardan qoparıb apardığı ata həsrəti, adamların, hətta ən yaxın qohumların “yad”lığı “Cırtanın əmisi oğlu” şeirində həzin bir musiqi tək bəstələnir:

**Adım vardı,
Adım öldü!
Öldü beş yaşında-
atam öləndə.**

O gündən mən oldum cırtanın əmisi oğlu.

Şeirdə müəllif öz obrazının döyülüb-incidilməsindən danışmır, eləcə yazır:

**Meşəyə apardılar
Su daşdı,
...Şələləndi şələ-şələ şələ ona.
...Kölgə qondu üz-gözünə,
...Yamaq düşdü yamağına,
Bir cüt qaloş tapılmadı ayağına**

“Hünərin var bu illərin yumağından ayağının ipini aç”, - deyən müəllif (“Üzübəri olmadı” şeirində) insanın bəzən tale yazısı qarşısında əli -qolu bağlı olduğunu göstərdiyi halda “Unuduram, unuduram” şeirində isə hər şeyin -sevincin, fərəhin, hətta ağrının, acının keçəri olduğunu, ötüb - keçdiyini yazaraq “Sinəmdəki köz yerini unuduram”, - deyir.

**...Kədər ötür,
Həsərət ötür,
Nifrət ötür-
Halay tutub ötür-ötür!
Ötürürəm!-
Unuduram-
itirirəm!
...Özüm-özümdən keçirəm,
...Qopub içimdən köçürəm!**

“Lay-lay” şeirində “daşımaq” ifadəsini bir başqa notda işlədir.

**Hələ itirmədiyim
Bir səs, bir ad,
Bir gün belə qalırsa-
Daşıyıram özümlə,
Daşıyıram özümü:
Anam mənim içimdə-
Laylay, anam, a laylay !**

“İçimdə” sözü də Camal Yusifzadəyə məhrəm kəlamdır. “Atamın kölgəsi” şeirində oxuyuruq:

**Ölüləri içinizdə dəfn edin!-
İçinizdə baş daşı yox, qəbir yox,**

***İçinizdə heç vaxt,
Heç kim itməyəcək!***

Şeir mərsiyyə kimi qurulmayıb. Orada yasa yer yoxdur. Əksinə, bu nikbin beytlər nə qədər xoş təsir bağışlayır. İtirilmiş əziz adamın xatirəsinin toxunulmaz, ülvî yeri elə insanın içi, - qəlbi deyilmi?! Bundan özgə etibarlı məkan varmı?!

Camal Yusifzadə üçün ölüm nəm və yaşıdır və həm də, bu nəm və yaş heç vaxt qurumur:

***"...Ölümü köynəkdən keçirən anam
Kətan köynəyinin yaxası yaşmı?"***

"Kətan köynək" şeirindən.

İtkini isə müəllif içində əkdii qəm ağacına bənzədir.

Qəm ağacı yaşıl olur, - deyir müəllif.

***Əkmə qəm ağacı, əkmə -
Qəm ağacı-göz yaşı -
Çiçəkləyər yaz başı!***

"Əkmə qəm ağacı" şeirindən.

"Göz yaşının çiçəklənməsi" kədərini doğru, dürüst, inandırıcı adır.

Camal Yusifzadənin şeirlərində nə mədh, nə ittiham, nə də kinayə var. Bu şeirlər səni yormur, bezikdirmir, əksinə çağırır, dönə-dönə, əzbərləyəne qədər oxuyursan.

Camal Yusifzadənin poeziyası məcburi yaşamağa, ona verilən cəncəlli, dolaşıklı taleyə baş əyməyə məcbur qalan insan ömrünün boğuq hönkürtüsü, könül çırpıntısıdır. "Nə ölüm, nə də yaşamaq insanın öz ixtiyarında deyil" - fəlsəfi düşüncələrində "insana verilən ömür: "Yaşamağa məhkum - Ölümə məhkum. Bir ömürdü beləcə - Bitir." , - deyir müəllif:

***...Qürub ümiddi bəlkə,
Batır,
...Zamanın nəbzi vurur
Ömrün yaralarında-
Atır...
Nə vardı, vardı elə -
Gümüşü çay məsəli
Axır üfüqə sarı,
İtir, Əntiqə xanım...*** (*"Əntiqə xanım" şeirindən*).

Camal Yusifzadənin şeirləri A.Blokun, F.Q.Lorkanın lirikasını xatırladır. Müxtəlif dövrlərdə yaşayan, müxtəlif millətlərin nümayəndələri olan bu adamları eyni ovqat birləşdirir. C.Yusifzadənin şeirləri bu baxımdan dünyəvi, bəşəridir. Vaxt, zaman kəsiyində insan düşüncəsində baş verən təbəddülatlar öz sirli, lirik ifadəsini bu şeirlərdə nə qədər gözəl tapır, hər bir kəsin könül çırpıntısı, nəbzi, döyüntüsü olur:

***...Nə qədər ki,
Təzə paltar geyinəndə sevinirdim,
Nə qədər ki, məndən böyük
Qardaşım la öyünürdüm,
Nə qədər ki, həyat mənə
Ölüm mənə yuxu kimi görünürdü-
Hər gecə mən arpa boyda böyüyürdüm!***

("Arpa boyda böyüyürdüm" şeirindən)

Onun şeirlərində bu dünyanın gözəlliyinin, o cümlədən, puç və boşluğunun mənzərəsi, dramatik başlanğıc və dramatik sonluq - məcburi yaşamağa və məcburi ölümə məhkumluq - bu kimi həqiqətlər oxucunu da düşünməyə vadar edir.

**Nəsə itirmişəm deyəsən axı?-
Zamanmı, vaxtmı?
Ümidmi, baxtmı?-
Səsim özümə çatmır,
Əlim özümə çatmır...
İçimə boylandım-içimdə yoxam.**

- "Nəsə itirmişəm deyəsən axı?" şeirindən.

"Sən böldün bu dünyanı?" şeiri Allaha xitabla seçilir:

**...Sən böldüyün bu dünyanı
bölüb, bölüb - bölürlər!...
Sən böldüyün nəymiş görən,
İLAHİ? - soruşur müəllif.**

Belə ərəb atalar sözü var: "Qəlbdən çıxan söz qəlbə düşər" - deyirlər. Camal Yusifzadənin şeirləri də qəlbdən çıxdığına görə qəlbə xoş gəlir.

**Düşüb kənd yoluna çıxıb gedirəm,
Atamın izləri pay-piyada,
Anamın gözləri pay-piyada,
...Düşüb kənd yoluna yuxulu başım.
Düşüb kənd yoluna arxamca gəlir
Fatma qarının bircə nəvəsi,
pay-piyada... ("Pay- piyada" şeirindən)**

"Kəndim, evim, anam mənim" adlanan ikinci bölmədəki "Lənkəran", "Bu şəhər yağışa düşüb ömürlük", "Gecə - zülmət işığı", "Nə o yaşdı yaşımda" və s. şeirlər fikirlərə sanki parlaq işıq qatır.

Camal Yusifzadə məhəbbəti özünəməxsus qələmə alır. Sevginin şəklini daha inandırıcı, daha dürüst çəkir:

**...Sənə veriblər bu qaranlığı,
Gecəni, məni-qucaqla məni.
...Unut kədəri, ümidi
Sevinci, xatirələri-qucaqla məni**

**.....
Məhəbbət haqqında sonra danışarıq.**

"Sonra danışarıq" şeirindən.

"Sanarsan", "Bura bax, həsrət", "Səndən o tərəfdə...", "Bəyaz çiçəkli alça ağacı", "Ayı pəncəli ayrılıq" şeirləri bu baxımdan maraqlıdır.

* * *

Camal Yusifzadənin yaradıcılığında uşaqlar üçün yazılmış şeirlər də çoxdur. Bu şeirlərdə doğma yerlərin dadı-ləzzəti, uşaqların saf, məsum dünyası nə qədər cazibədar, inandırıcı tərənnüm olunur. "Oğlum saymaq öyrənir", "Küləyi döymək olmaz", "Bapbalacam, qaracam", "Sizin kənddə nəyiniz var?" və s. şeirləri oxuyarkən dodağına təbəssüm, içinə işıq dolur.

**... "İnqəbəbəm", göyçəyim,
Yeldən, seldən,
Gündən, güldən,
Ağzıqara tülküdən küsmək olmaz!**

Və ya

**Qaranlıqda işıqlar
Qorxusundan ağlamaz -
Elə hey soruşursan:
"Ayın başın kim kəsib?"
"Suyun neçə yaşı var?"
"Uzaq hanı?"**

"Küləyi döymək olmaz" şeirindən.

**Bizim kənddə meşəmiz var-
Yaşıl-yaşıl,
...Bizim kənddə dağımız var.
Dağımızda qarımız var.
...Bizim kənddə nənəmiz var!**

“Sizin kənddə nəyiniz var ?” şeirindən.

Bu gözəl şeirdən görünür ki, şəhər nə qədər böyük, cazibədar olsa da kəndin bol-bol nemətləri və gözəlliyi qarşısında təslim olur.

İxtiyar çağlarının qürub düşüncələri - həsrət dolu anlar - sevinc, kədər, ümid-bir-birinə dolaşır, bir-birinə sarmaşır - nə qədər real, nə qədər doğru, nə qədər siraətəddir... - Elə buna görə də bu şeirlərdən qopa bilmirsən. Burada hər bir şeirin adı ilə yanaşı verilən digər başlıqlar da öz seçimi ilə insanın düşüncələrini elə payız kimi sarı, qırmızı, yağışlı aləmə aparır. “Belə havalarda neyləyim, Allah? - deyir müəllif.

C.Yusifzadənin şeirlərində həm tarix, həm yaddaş var. Uzun əsrlər yol gələn bir xalqın təfəkkürü, məişəti, düşüncə, rəng dünyası... Bu şeirlər, elə bil, üstündə butalar, həndəsi fiqurlar həkk edilmiş bürünc, gümüş qablardır, tərpədirsən cingildəyir, cəngi çalır. Al-qırmızı, yaşıl, sarı boyalı xovlu xalılardır, isti, rahat, bəxtəvər, nənəli-babalı günləri yada salır.

Camal Yusifzadənin şeirləri həm də təpədən dırnağa millidir. Milli ruh, milli intonasiya o qədər qabarıqdır ki, bir an da olsun diqqətdən kənarda qalmır:

**Uşaqdım, dəcəl idim.
Əl-ayaqdan itiydim.
İllərlə oynayanda nağılımı itirdim-
Mənə nağıl danışın!**

“Mənə nağıl danışın” şeirindən.

Azad, əlçatmaz, ünyetməz uşaqlığın yaddaşda donmuş bəxtəvər anları, həsrət dolu xatirələr, onların sevinci musiqi kimi bəstələnir, axır, axır - səni də çəkib aparır:

**Dörd yanımla gül-çiçəkdi,
Otlaqdı, biçənəkdi.
Göy ilə, səma ilə
Yüyürürəm - uçuram-
Gedirəm nənəmgilə!
...Zümrüd quşu, qanad çal!
Göyün yeddı qatından sehrli bir lələk sal.
Atıb məni nağıla,
Bürüyüb əfsanəyə nənəmgilə yola sal!**

“Gedirəm nənəmgilə” şeirindən.

Bir sözlə, Camal Yusifzadənin lirikası öz bənzərsizliyi ilə seçilir. Elə bil musiqi notlarıdır, - rənglər, boyalar qanadlıdır sanki, - uzaqlardakı əlçatmaz üfüqləri aşır, dəyər, qiymət gözəllik kəsb edir. Bu dünyada əziz, doğma, qiymətli nə varsa, onu haraylayır, sevdilir və səni Haqqa sarı aparır. Onun şeirlərində Vətənə, doğulduğu məkana, torpağa pərəstiş dedikcə güclüdür. Bəlkə elə buna görə də bu şeirlər hərarət dolu nəfəsilə qəlbləri isidir.

“Dəfn olunmamış kəndlər” poema-elegiyası bu baxımdan maraqlıdır. Poemanın girişindəki “Yuxusunda bu kəndləri görə varmı? Yuxusunda bu kəndlərdə ölən varmı?” başlığı da öz orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir. Müəllifin bütün şeirlərində olduğu kimi burada da misralar üreyəyatımlılığı ilə yaddaşa çökür.

Bu poemada nə qədər hərarət var! Sevgi, ehtiram, təəssüf ehtirası necə coşqundur! Bu kəndlərin nemət dolu bolluğu, gözəlliyi bir addımlıqda imiş təki duyulur. Yerini, göyünü, təpənin nəfəsini belə sanki hiss edirsən.

Bu bəşəri mövzu nə qədər kədərli. Bəlkə ona görə də müəllif ön sözdə "Kimdi belə ağlayan?" deyir. Bu ifadə də gözəl tapılıb və necə yerinə düşür.

**Dünyanın o başından,
Səs çatmayan, ün yetməyən
Mavi üfük qaşından səs gəldi qulağına,
"Hanı kənd?"
Öncə bir ün,
Öncə fikir sədası
Qayalarda sina-sına
Sıyrılib yetdi ona:
"Bu kənd dönüb holavara,
Uçub gedib
üfüqlərdən-üfüqlərə vara -vara!"**

Poema hamının başa düşdüyü sadə, axıcı bir dildə qələmə alınmışdır. Elə bil kimsə nisgillə dodaqaltı zümzümə edir, dağın, daşın düzənin səsin, sədasın eşidirsən...

**...Baş daşları təpələrin üstündən
Kənd yoluna boylanır-
...Zaman ovub illəri
Sərçə dimdiyində samana dönüb
Bu kəndlərin evləri.**

Bütün bunlarla yanaşı, poema nikbin əhval-ruhiyyə oyadır, ümid, təsəlli qoyur. Nə qədər ki, insan var, nə qədər ki, yaddaş var, nə qədər ki, məzarlıqlar durur, bu mövzu da əbədidir, müasirdir, köhnəlməzdir. Çünki yurdsuz, yersiz insan olmur! Hər bir kəsin bir yurd yeri olur.

**...Xoş gördük səni, yurd yeri
Xoş gördük!
...Mən sizi ölmüş bilirdim
Dizəvər, Şıxlar, Təkəli.**

Müəllif xeyirxahlığı ön plana çəkir. Əgər bu dünyada mal, mülk, vəzifə, mövqe və insanın özü də əbədi deyilsə, deməli, yalnız ruhuna doğma olanı əzizləməlisən.

**...Göz yumub üz çevirdim
dünyanın o başına:
saçlarımı yel aldı,
göz yaşımı sel aldı.
Yüyürdüm-yüyürürəm,
yüyürürəm dünyanın
əl çatmayan, ün yetməyən
bu başına - sizə sarı
kəndim mənim,
evim mənim,
anam mənim, dağım mənim.
Göz yumub, alın dirəyib
öpdüyüm torpağım mənim!...**

"Kəndim, evim, anam mənim" şeirindən.

Bu misralar nə qədər əzəmət kəsb edir və müəllifin dünya duyumuna, böyük istedadına haqq qazandırır. Sanki onun özü, duyğularının silüetidir. Bu fikri C.Yusifzadə belə ifadə edir: "...Bu yazılar barmaqlar arasından süzülən bir ovuc torpaq masalıdır, ölənlərin ruhu naminə yaşayan bir ADAMIN, AL-LAHDAN qorxdugu qədər adamdan qorxan BİR ADAMIN özünə məktublarıdır."

Mehriban RZAYEVA

«ŞAİRƏM, DEMƏLİ, MƏNİM Kİ DƏRDDİ»

(Səməd Qaraçöpün şeirləri haqqında)

Səməd Qaraçöp...Gürcüstanın bir kəndində - Qaraçöpdə müəllimdir. Hündür boylu, üz - gözündən bu dünyanın dərdləri özünün dərdlərinə qarışan bu adamı mən bir neçə dəfə Bakıya gələndə görmüşəm və, təbii ki, bir-birimizi tanıyırdıq. Onun mənim haqqımda təsəvvürü, olsun ki, çox azdı, amma mən onu, yalan olmasın, özü qədər tanıyıram. Bu mənəvi yaxınlığı onun şeirləri yaradıb. Şeirlə insanın tək-cə nələr düşündüyünü yox, həm də xasiyyətini, xarakterini, həyat tərzini, yaşadığı mühitin ona münasibətini də öyrənmək olarmış. Amma ən əsası odur ki, Səməd Qaraçöpün «Son nəfəs» adlı şeirlər kitabını oxuyub başa çatdırandan sonra anladım ki, minillik şeirimizin enerjisi hələ tükənməyib. Son nəfəs, əslində, sonuncu deyil, haçansa yeni bir nəfəsin - poeziya sehirinin doğacağı bir günün, ayın, ilin doğacağı nəfəsin ərəfəsidir.

Səməd Qaraçöpün şeirləri haqqında peşəkar tənqidçilər və qələm dostları heç nə yazmayıblar və içi mən qarışıq, Bakıdan Qaraçöpə - o kənddə yaşayan və ömrü boyu, bəlkə də, o kənddən qırağa nadir hallarda yol alan bir şairə, onun SÖZünə, şeir dünyasına boylanmamışıq.

***Hələ söz altında qalmamışam heç,
Hələ susmamışam söz qabağında.
Vətənin qıraqda qalan yerisən,
Vətənin görünən yerisən, Vətən,
Yaxşın da, pisin də - göz qabağında.
Tarixin yel döyən yerisən, Vətən,
Tarixin sel döyən yerisən orda.
Vətənin qıraqda qalan yerisən,
Vətənin daş dəyən yerisən orda.***

«Qaraçöp» şeiri Səmədin cavanlıqda yazdığı ən gözəl şeirlərindən biridir və bu şeirin gözəlliyi ondadır ki, balaca bir kəndin Vətən obrazı kimi reallaşması, sonrakı bəndlərdə bu kəndin Dədə Qorqud qəhrəmanlarının qırqovul ovladığı, yaylaq yeri kimi mənalandırılması, «Sən bir gələcəyə gedən yolçusan, Bir bulaq başında düşmüşsən atdan» misralarının poetik effekti Vətən sevgisinin bir balaca kənddən boy atdığına əminlik yaradır. Ümumiyyətlə, Səmədin şeirlərində Vətən obrazı qətiyyətlə tərənnüm və vəsf obyektinə çevrilir. Onillər boyu gözümüzün və qulağımızın alışdığı Vətənə ünvanlanan nimdaş və şablon təşbihlərdən bir-cə rəng də qatılmayıb onun şeirlərinə. Amma Vətən sevgisini o, müxtəlif obrazlarda, daha çox İŞIQ və QARANLIQ obrazlarında reallaşdırır. Əslində, onun əksər şeirləri işığın (geniş mənada Vətənin) keçdiyi əzablı və həm də şərəfli yolun tarixini anladır.

***Çəkdikcə dünyanı qaranlıqlara
Qaranlıq dünyanın qara qoçları;***

*İşıq dirəkləri düzülən kimi,
Düzülüb tarixə dar ağacları.
İşıqlar asılıb dar ağacından,
Dar gündə bu dünya işıqnan durur;
Nəsimi asılıb 600 ildi,
Tarixin yolunu işıqlandırır.
Yaxşı ki, yer üzü qaranlıq deyil,
Yaxşı ki, yanrlar işıq acları.
...Dünyada ən ağır yük altındadı
İşıq dirəkləri, dar ağacları.*

İşıq sevmək, işığa can atmaq və bu işığı həyatına, ruhuna, məramına sərgiləmək - qaranlıqları da o işığın çevrəsində aydınlatmaq-bununla da tarix boyu Xeyir və Şərin mübarizəsini əks etdirmək Səmədin şeirlərində başlıca motivdir. Və əsrlər boyu Şərin - Qaranlığın daim fəlakət, rəzalət, mənəvi depressiya törətdiyi məlum məsələ. Səmədin Şərə qarşı mənəvi mübarizəsi Şair və Zaman əbədi qarşıdurması ilə reallaşır. Səməd üçün Zamanın amansız sınaqlarından cəsərlə keçən şairləri - Nizami,Füzuli, Nəsimi, Sabir, Hadi, Mirzə Cəlil, Əli Kərim sözün ocağını alovlandıran ustadlardır. Səmədin «Namıs yeri» adlı bir şeiri mənə Əli Kərimin, Məmməd Arazın şair və şeir haqqında yazdıqlarını xatırladı:

*Qovur şairləri bu gidi dünya,
Hərleyir- fırlayır oda salınca.
Bir dövlət şahından - darğasınacan
Yenə bir şairin düşüb dalınca.
Şair taleyinə yenə yol tapıb
Keçdilər tarixin kübar yerindən;
Namus şairlərin sevr yeridi,
Vurdular Puşkini sevr yerindən.
Şairin taledən istəyi -Vətən,
Şairin dünyadan umusu - torpaq...
Şairlər torpağın namus yeridi,
Gözləyib həmişə namusu torpaq!*

Amma indi şair adını qorumaq, şair ləyaqətini uca tutmaq asanmı? Antişair, antişair, antimədəniyyət, «dövrün şairləri, münəccimləri» o qədər çoxalıb ki... «Hərə öz başını götürüb gedir, Dünyanın başında-şahların tacı. Gedib asılmağa iki ağac var-Bir çörək ağacı, bir dar ağacı». Dünyanın Xeyir-Şər mənzərəsində iki şairin - birinin çörək ağacına, birininse dar ağacına məhkum olduğu bir zaman gəlib. Tarix təkrar olunur.

*Tarix yollarında üz - üzə gəldi
Mənim Xeyir babam, sənin Şər baban.
Tarixin əliynən qaçaq babamı
Satdı düşmənlərə komissar baban.
Biz düşdük tarixin söz meydanına,
Sözdən ilham alıb yola düzəldik;
Gəldik babamızın gəldiyi yolnan,
Sənət yollarında üz - üzə gəldik.
Komissar babanın şair nəvəsi,
Yaşa öz babayın torpağı sanı!
Mənim damarımda qaçaq qanı var,
Sənin damarında-komissar qanı.*

Səməd Qaraçöp sırf realist şairdir, romantika, ay işığının, təbiət gözəlliklərinin yaratdığı romantik ovqat onun şeirlərində nəzərə çarpmır, təzadlı həyat və bu həyatın doğurduğu acılıqlar, cəmiyyətdə, yaşadığı mühitdə yaranan neqativ hallar və bütün bu antigözəlliklərə qarşı kəskin etiraz onu, necə

deyərlər, acıqlı bir filosofa döndərib. SƏMƏD QARAÇÖP DƏRDİN POEZİYASINI YARADAN ŞAİRDİR və o, bu dərdi POEZİYANIN DƏRDİNƏ DƏ ÇEVİRƏ BİLİR. Çıxılmazlıq qarşısında hiddət, gedəcəyi yolların qaranlıq döngələri, həmişə sonuncu yazı fikirləşmək («Allah, bu soyuq dünyanın Nə yaxşı, bir ucu yazdı... Bir yaz da keçdi ömrümdən, Bəlkə, bu, sonuncu yazdı») onun bir çox şeirlərinin fikir -məzmun qatına çökür. Elə bil, dünyanın halal və düşünüən bir bəndəsi ətrafındakı «zülmetsevər insanlara», işıqdan qorxan və halal-haram səddini vurub uçuranlara meydan oxuyur, amma bu meydanda tək olduğu üçün acizliyini də dərk edir: «Dünyanın işıqlı heç nəyi yoxdu, Mənə işıq ucu yoxdu dünyada... Üzümü hayana tutum, ay Allah, hayana baxıram - hər yan qaranlıq». Amma sonra Səməd Qaraçöp Kefli İsgəndər kimi bu zülmetə, bu qaranlığa ittiham oxuyur. Çünki başqa yol yoxdur. Artıq içindəki ölümə tapınmaqlıq duyğusunu Yalınçılara, birincirlərin vəzirlərinə («Həmişə tarixin yol ayrıcında Bu xalqı vəzirlər parçalayıbdı»), bir uzun içində gizlənən çoxüzlülərə, it olmaqdan utanmayıb yal üçün gecə-cümdüz hürənlərə, ağılı balaca-başı yekə olanlara İskəndərsayağı protestlər səslənir: Hərdən də bu ittihamçı qəhrəmanın kövrək duyğuları baş qaldırır. Ana məzarı önündə: «Anamı torpağa tapşırdım bu yaz, Şeirimi torpağa yazacam daha». «Neylim, sənə əlim çatmır, Torpağına qarışım, ay ana!».

Səməd Qaraçöpün şeirlərində müşgüllər içində yaşayan, gerçəkliyin sərt həqiqətləri ilə üzləşən, şeirə, sözə biganəlikdən hiddətlənən və bununla belə, yenə sözə tapınan bir şair obrazı canlanır və bu şair elə Səməd Qaraçöpün özüdür. Hansı şeirini oxuyursan, o şair obrazının müəyyən cizgisi ilə qarşılaşırsan. Və düşünürsən ki, Allah Səmədi elə ŞAİR yaradıb. Deyir ki, bu dünyada kimi dəmir döyür, kimi daş yonur, ancaq bircə mənəm dərdə susayan.

***Bu döymə dünyada hər şey döyülür,
Eh, mənim taleyim - dərd döymüş çuxur.
Daşdan çörək çıxır, dəmirdən - çörək,
Amma söz andırdan göz yaşı çıxır.***

Əlbəttə, bu dövrün şair taleləri heç də bir- birinə bənzəmir. Səməd Qaraçöpün şair yaşidləri arasında ona, sanki onun taleyini yaşayanlara da rast gəlirik, tamam fərqli yaşayanlara da. «Şairlər ev növbəsinə durdular, mən qəbir növbəsinə durmuşam, Əli Kərimdən sonra mənəm»- bu taleyi yaşayanlar da var, ortabab həyat tərzini keçirənlər də, az da olsa, varlı - karlı - pullu, maşınlı, bağ evi olanlar da. Səmədin «Sözü ağıladır - ovuduram mən, Uşağım acından ağlayır amma» - bu tipli misralar klassiklərimizdən bu yana şairlərimizin şeirlərində də səslənib. Füzuli doqquz axçanın ona verilməməsindən şikayətlənib, Vəqif «Bayram oldu heç bilmirəm neyləyim», Səhhət «Ürəyimdə daha yox qönçə dodaqlar dərdi, Vardı ev dərdi, qadın dərdi, uşaqlar dərdi» deyiblər, Səməd Qaraçöp də, onun yaşidləri olan şairlər də hərdən çörək dərdindən, aclıqdan, işsizlikdən gileylənirlər, amma gəlin bunları bilmərrə unudaq, dərdlərimizi «çörək dərdi»nə - bu həddə endirməyək. Elə Səməd Qaraçöpün özünə yazdığı bir şeirə haqq qazandırmaq:

***Dünyada hər şeydən elə ki, bezdim,
Elə ki dünyadan əlimi üzdüm,
Həmişə də gündə mənimki sözdü,
Yaxşı ki, üstünə getməyə söz var.***

Mən Səməd Qaraçöpü ilk dəfə görəndə onu çox sevdiyim, səsinə və sazını eşidəndə dönə-dönə kövrəldiyim Aşıq Hüseyn Saracılıya bənzətdim. Səmədin «Saz» şeiri ustad aşığa həsr olunub: «Yandır bu dünyanı, Yarıq Kərəmi, Görüm, bu yanmaqdan ürək nə deyir! O qız saçlarından üç tel ayırsın, Bassın sinəsinə-görək nə deyir!». Bəlkə də, bu oxşarlıq doğru deyil. Amma Səməd Qaraçöpün dərd dolusu qoşmalarını oxuyanda Hüseyn Saracılı nəvasının

həzinliyini, kövrəkliyini duyduğum. Hüseyn Saracılı Səmədin qoşmalarını oxusaydı, onun sazında bir yanğı da artacaqdı. Səmədin şeirlərində, təbii ki, o yerlərin saz havalarının, qoşma - gəraylı təsirinin izləri labüddür. Amma bunlar yalnız formallıq kəsb edir, çünki müqayisə eləsək, qoşma ustası Zəlimxan Yaqubla Səməd Qaraçöp arasında fərq açıq-aydın nəzərə çarpır. Zəlimxan öləncən nikbin şair idi, o, dərddən yazanda da nikbin idi, amma Səməd Qaraçöp ağrı, dərd şairidir və şəxsən bir oxucu - tənqidçi kimi bunu Səmədə heç cür irad tuta bilmərəm. Hər bir şair öz ürəyinə, içindəki duyğulara köklənir. Amma Səmədin bütün bu dərqli, acıqlı, hiddətli şeirləri arasında bir şeir də var ki, dərqli Səmədi orada görə bilməzsiniz. (Əslində, bir şairin nikbin ya pessimist olmasının məsələyə heç bir dəxli yoxdur- təki ortada ŞEİR olsun, POEZİYA olsun!) Səməd Qaraçöpü tanıtdığım ilə bağlı bu yazını həmin o şeirle bitirirəm:

*Söz üstə qılınclar baş - başa gəlib,
Söz üstə tarixlər baş - başa gəlib.
Bu qanlı dünyanın üstündə yenə
Zaman daş olubdu - söz daşa dəyib.
Elə zaman - zaman yaralanıb söz,
Kişilər soyulub - sözün üzündən.
Bu qanlı dünyanın üstündə yenə
Zaman çəkinibdi kişi sözündən.
Kişilər dönməyib kişi sözündən,
Bu sözün üstündə bir başdan keçib.
Bu qanlı dünyanın üstündə elə
Zaman daş olubdu - söz daşdan keçib.*

Vaqif YUSİFLİ

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2017-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı başlamışdır.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Aynur SABİTOVA

Con Uintropun dini və ictimai-siyasi baxışları

Yeni İngiltərənin erkən puritan dövrünün ən görkəmli xadimlərindən biri Con Uintropdur (John Winthrop, 1588-1649). O, Massaçuset körfəzi koloniyası adlanan və Boston ətrafında cəmlənmiş kiçik və lap balaca yaşayış məntəqələrindən ibarət icmanın lideri və uzun müddət qubernatoru olmuşdu.

Zəngin ailədə doğulmuş və öz dövrünə görə mükəmməl təhsil almış Con Uintrop ilk koloniyaçılar arasında istisna təşkil edirdi. Başqalarından fərqli olaraq, Amerikaya o, təqiblərdən qurtarmaq üçün köçməmişdi. Kembriçdə oxuyanda puritanlığı qəbul edən Uintrop ilk vaxtlar İngiltərədən getmək fikrində olmamış, yalnız 20-ci illərin sonunda - kralla parlament arasında açıq qarşıdurma başlayanda fikrini dəyişmiş, İngiltərədə vəziyyətin get-gedə daha da pisləşəcəyini anlayanda vətəni tərk etmək qərarına gəlmişdi.

Con Uintrop 1630-cu ildə «Arbella» gəmisində Yeni İngiltərəyə gəlir və avtoritar hakimiyyətə, dini və mənəvi riqorizmə söykənən dini hakimiyyətin, «Yeni Yerusəlimin» yaradılmasına başlamış konqreqatsionalist puritan ideoloqu olur.

Yeni İngiltərəyə köçməsinə əsaslandırmaq üçün Uintrop günahla mübarizənin zəruriliyi tezisində əsaslanır və hesab edir ki, kalvinist doktrinaları əsasında islahatı aparılmış kilsə orada İblis çarlığının yayılmasının qarşısını alacaq, kilsənin özü isə Məsih təliminin öncülü olacaq. İcma qarşısında duran məsələlərə baxışını Uintrop Amerikaya yola düşən «Arbella» gəmisində söylədiyi «Xristian rəhmədilliyi nümunəsi» ("Christian Charitie. A Model Hereof", 1630) moizəsində çatdırmışdı. Orada aşkar bildirilir ki, puritanlar müstəsna, seçilmiş, ali məqsəd üçün dünyaya gəlmiş insanlardır. Bu isə onların Yeni İngiltərəyə köçmələrinin Allahın əmri ilə baş verdiyini hesab etməyə əsas verir. Nitqinin sonunda Uintrop Amerikaya köçənlərlə İsrail xalqını Misir əsirliyindən çıxaran Musa arasında paralel aparır. Müqəddəs kitabdan götürülmüş tarixçə onların missiyasının uğurla başa çatacağını bildirir, həm də missiyanın özünü sakral kontekstə daxil edirdi. O, yol yoldaşlarına deyirdi: «...Buna görə də biz adətən qəbul olunmuş vasitələrlə kifayətlənməməliyik. İngiltərədə olanda nə etsək də və ya nə etməli olsaq da, həmin şeyi də, hələ ondan artığını da, getdiyimiz yerdə etməliyik... ..Bizimlə Allah arasında işlərin vəziyyəti belədir: biz bu işlə bağlı onunla Müqaviləyə giririk; biz öz üzərimizə öhdəlik götürürük və İlahi isə bizə öz Qaydalarımızı qoymağa imkan verir... ..Belə ki, İlahi lütf edib bizi eşitsə və bizi əmin-amanlıqla getdiyimiz yerə çatdırsa, deməli o, bu müqaviləni təsdiq edib və bizim Öhdəliyi təsdiq edib və bizdən orada göstərilmiş şərtlərə ciddi əməl etməyimizi gözləyəcək» (1, r. 26).

Uintropun moizəsinin bir çox məqamları məşhur «Meyflauer razılaşmasını» andırır. Bu, birinci növbədə, icma ilə Allah arasında hər iki tərəfin təsdiqini tələb edən müqavilədir. Puritanların vəzifəsi Allaha xidmət kimi müəyyənləşdirilirdi, bunun nəticəsi isə «Dağda şəhər»in yaradılması olmalıdır (1, r. 27). Əgər icma dünyanın felinə uyub bunu yaddan çıxartsa, onların koloniyası, Uintropun sözlərinə görə, Allahın qəzəbinə gələcək. Uintrop əmindir ki, koloniyaçıların söyləri ümumun xeyrinə yönəldilməlidir. Onların təsəvvürlərində icma insan bədənə kimidir və onun hissələri bir-birindən ayrı yaşaya bilməz: «Bu kimi hallarda bizi yalnız vicdan məsələlərində deyil, həm də Mülki quruluşda birləşdirən ictimai haqqında qayğılar şəxsi maraqları üstələməlidirlər, çünki ictimai bina uçan yerdə ayrı-ayrı mülklər

mövcud ola bilməz - bu qayda doğrudur» (1; r. 26). Bu, Uintropun erkən xristian kommunizmi ideyalarının tərəfdarı olması demək deyil. Onun sosial baxışları varlı təbəqənin maraqlarını əks etdirir və puritanlığın əhəlinin demokratik təbəqələrinin maraqlarını əks etdirən cərəyanları ilə ziddiyyətə girirdi. O, hesab edirdi ki, dünya əzəldən varlılara və kasıblara bölünüb və insanlar qarşılıqlı mövcud vəziyyəti dəyişmək məqsədi qoymamalıdır, çünki bu qayda insan qanunları ilə deyil, ilahi qanunu ilə müəyyənləşdirilib. Sosial və mülkiyyət qeyri-bərabərliyini əsaslandırmaq üçün Uintrop Allah istinad edir: «Qadir Allah özünün müqəddəs niyyətlərinin böyük müdrikliyində insan mövcudluğunun belə Şərtlərini müəyyənləşdirmişdi ki, bütün dövrlərdə bir qismi varlı, digərləri kasıb; bir qismi hakimiyyətə və titullarına görə yüksək və sanballı yer tutsun, digərləri isə miskin və tabelikdə olsun» (1; r. 25). Uintropun fikrincə, əmlaka görə bu bölgü qadir ilahinin iradəsini göstərmək üçün müəyyənləşdirilib. Belə vəziyyətin saxlanılmasını o, bir də onunla əsaslandırır ki, bu halda ilahi ruhunun fəaliyyəti üçün geniş meydan qalır və O, müxtəlif zənginlik səviyyəsində olan insanlar arasında bir növ vasitəçi kimi çıxış edir. Və ən əsası, o bildirir ki, qeyri-bərabərlik vəziyyətində insanlar bir-birinə daha çox möhtac olacaq və buna görə də onlar arasındakı xristian məhəbbəti bağları daha möhkəm olacaq.

Uintrop puritanlığın daha demokratik qoluna xas olan kortəbii-eqalitar tendensiyanı inkar edirdi. Siyasət məsələlərində də o, demokratiyanın əleyhidarı kimi çıxış edir. Bu özünü magistrat hakimiyyəti haqqında mübahisələrdə bariz göstərdi. Uintrop bildirdi ki, ölkəni narahat edən məsələlər magistratların hakimiyyəti və xalqın azadlığıdır. Amma suverenliyə malik olan xalq öz hakimiyyətini seçdikləri nümayəndələrə ötürmək yolu ilə həyata keçirə bilər. Onlar seçilən andan allahın nəzəri də onların hakimiyyətinə keçir. «Siz özünüz bizi bu vəzifəyə çağırırsınız və sizin tərəfdən çağırıldığımıza görə, - Uintrop bildirir, - biz hakimiyyətimizi Allahdan alırıq...» (3, r. 69)

Uintropun fikrincə, insan kamil olmadığından magistratlar səhv edə bilərlər, amma buna görə onları seçicilərin özündən çox günahlandırmaq olmaz - sonuncular öz səhvlərinin bəhrəsini görürlər. Magistratları yalnız onlara tapşırılan işə sadıqlıq andlarını pozduqlarına görə günahlandırmaq olar. Uintrop aşkar avtoritar sistem tərəfdarıdır. İnsanın azadlığına gəldikdə isə, onun bir araya sığmayan iki növünü fərqləndirir. Bunlardan biri insana yaranışdan verilib, digəri insan cəmiyyətinə xasdır. Puritan olduğuna görə Uintrop təbii olan hər şeyə şübhə ilə yanaşırdı, çünki insanın günahları onun təbiətindədir. Uintrop deyir ki, «birincisi insana heyvanlar və başqa canlılarla birgə verilib. Buna malik olan insan yalnız insanlarla ünsiyyətdə olaraq nə istəsə, onu edə bilər; bu azadlıq həm xeyir, həm də şər doğurur. Bu azadlıq hakimiyyətlə bir araya gəlmir və bəzişməzdir və ən adil hakimiyyət tərəfindən sıxışdırmaya dözmür. Bu kimi azadlıqdan istifadə edərək və onu saxlayaraq insanlar get-gedə daha çox şərə quylanır və müəyyən zamandan sonra vəhşi heyvandan pis olurlar» (3, pp. 69-70).

Təbii azadlığa Uintrop «vətəndaş və ya federal» azadlığını qarşı qoyur. Təbii azadlıqdan fərqli olaraq bu azadlıq «...Allah və insanlar arasında mənəvi qanunda razılaşma və siyasi razılaşma və insanlar arasında qaydalara əsasən» mövcuddur. Bu azadlıq hakimiyyətin himayədarlığının birbaşa məqsədi və predmetidir və ondan kənarda mövcud ola bilməz və bu azadlıq xeyir işlər görmək, adillik etmək və vicdanla hərəkət etmək azadlığıdır... Bu azadlıq hakimiyyətə tabe olmaq vasitəsi ilə dəstəklənir...» (3, r. 70). Öz fikrini təsdiqləmək üçün Uintrop ailə həyatından da misal gətirir: «Qadın öz seçimi ilə hər hansı kişini ər müəyyənləşdirir, amma seçilmiş olsa da, kişi onun ağasıdır, qadın isə ona tabe olmalıdır; etibarlı arvad isə öz tabeliliyini şərəf və azadlıq hesab edir və öz vəziyyətini öz ərinin hakimiyyətinə tabelikdən kənarda təhlükəsiz və azad təəvvür etmir» (3, r. 70).

Tədqiqatçıların bir qismi Uintropun öz mövqeyini əsaslandırmaq üçün əksər hallarda Bibliyaya müraciət etməsini nəzərə alaraq, onu teokratiyanın banisi hesab edir. Digər qismi bunu əsassız hesab edir, çünki koloniyanın qubernatoru qismində

o, kilsə xadimlərinin hakimiyyətini məhdudlaşdırmalı olurdu. Hər halda Uintrop təfəkküründə siyasi və dini baxışların qovuşduğunu inkar etmək mümkün deyil.

Uintropun mülahizələri göstərir ki, onun dini görüşlərini sosial və siyasi baxışlarından ayırmaq mümkün deyil. L.Barits yazır ki, «onun intellektual sistemi siyasi teologiya idi; bu teologiyanın məqsədi dövlətin xristianlaşdırılması idi» (5, r. 13).

Uintrop hətta teokratiyanın əsas nəzəriyyəçisi olmasa belə, o, həm vəzifəli şəxs kimi, həm də əsərləri ictimai fikrə güclü təsir edən müəllif kimi teokratiyanın Massaçusetsdə və Bütün Yeni İngiltərədə möhkəmlənməsinə kömək etmişdi. Bu özünü, məsələn, dini müxalifliyin ən sərt metodlarla aradan qaldırılmasında göstərir. Uintropun 1630-1647-ci illərdə yazdığı gündəlikdə icazəli nöqtəyi-nəzərdən kənara çıxanların məruz qaldığı cərimələr, şallaqlamalar, edamlar və ərazidən qovulmalar haqqında çoxlu qeydlər var.

Gündəlik birinci növbədə müəllifin özü üçün nəzərdə tutulmuşdu və təbii ki, onun sağlığında çap olunmamışdı. İlk dəfə o, XVIII əsrin sonunda (1790) «Yeni İngiltərənin tarixi» adı altında işıq üzü görmüşdü. XIX əsrdə amerikalıların öz tarixlərinə maraqları artdığından, koloniya dövründə yazılmış əsərlərin çapı xüsusi maraqla qarşılanırdı. Buna görə də Uintropun gündəliyi bütövlükdə 1825-ci və 1853-cü illərdə çap olunmuşdu.

Uintropun qeydləri ilk nəzərdən xronika janrına çox gözəl misaldır, çünki burda bütün hadisələr - gəminin gəlib yerinə çatması, canavarların mal-qaraya hücumu, yanğınlar, həlak olmuş insanların və heyvanların siyahısı, illər və günlər üzrə qısa, aydın cümlələrlə dalbadal sadalanır, havanın necə olduğu da verilir. Müəllif tam obyektivliyə və özünün tam bitərəfliyinə cəhd etsə də, maddi aləmlə onun İlahinin bir kimsə tərəfindən sonadək dərk edilə bilməyən iradəsinin təzahürü kimi maraqlanır. Bir halda ki, insan baxışından irili-xırdalı, əhəmiyyətli və əhəmiyyətsiz hadisələri yönəldən Yaradandır, xronikaçı seçim, qiymətləndirmə və şəxsi fikrini bildirmək hüququnu öz üzərinə götürmür, çünki bu halda o, İlahinin işinə qarışmış olardı. Müəllifin ifadə tərzı qətiyyəyən dəyişmir. Ən dramatik məqamlarda da o, özünə sadıq qalır. Məsələn, Tomas Mortonun həbsi Bredfordda olduğu kimi qeyzli ifadələrlə müşayiət olunmur. Müəllif faktı qeyd etməklə və sadəcə onun səbəbinin izahı ilə məhdudlaşır. Bu fraqmentlərdə hər şeyi rəasional təhlilə, qəlbədəki əsl duyğuları boğmağa və onları Yeni İngiltərə mədəniyyətinin tədqiqatçısı K.Merdokun (6) dediyi kimi, dini baxımdan daha məqbul reaksiya ilə əvəz etməyə can atan puritan şüurunda ağıl ilə hisslər arasında ciddi haçalanma olduğu bariz hiss olunur.

Yeri gələndə Uintrop da şərh verir, lakin bu şərh hisslər səviyyəsində deyil, məntiq səviyyəsindədir. Amma bu məntiq günah və cəza, bədbəxt hadisə və onun haqqında öncədən xəbərdarlıq arasında səbəb-nəticə əlaqələrini müəyyənləşdirməyə yönümlənir. Suda batmış uşağın ölümünün səbəbi onun atasının bir qədər əvvəl qaydanı pozaraq bazar günü işləməsi ilə izah olunur. Paltarın yanib əldən çıxması sahibini qarşıda gözləyən daha böyük bəlalara hazırlıq kimi dəyərləndirilir. «Allah istəyirdi ki, paltarın itirilməsi ona fayda versin, qəlbini dünyanın qayğılarından uzaqlaşdırsın və daha böyük dərde - bir müddət sonra «Qəder» adasında öldürüləcək ərinin vaxtsız ölümünə hazırlasın».

Faktlar neytrallığını, birmənalılığını itirir və günahlara görə cəzanın, xeyir əməllərə görə isə mükafatın qaçılmazlığını təsdiqləyən misallara çevrilirlər. Onlar hətta dünyəvi əhəmiyyətini itirib, nəsə bir metaforaya çevrilə bilirlər. Məsələn, ilanla siçanın mübarizəsi belə şərh olunur: «İlan iblis, siçanlar isə kasıb, sınağa çəkilən adamlar idi - onları Allah bura gətirdi ki, iblisə qalib gəlib onun səltənətini əlindən alsınlar» (2, p. 51). Uintropun əsərində hərdən yumor da özünə yer alır. İki kəndli haqqındakı hekayət komik görünür. Belə ki onlardan biri digərini danışığa tutub, başını qarışdırır ki, onun inəyi sahəyə girsin. Kitabxanaya girib anqlıkan duaları toplusunu yeyib, daha dini kitablara toxunmayan siçan haqqındakı hekayət də kinayə ilə yazılmışdır. Dini səciyyəli və didaktik yönümlü olsalar da, bu kimi

hekayətlər şifahi folklor nümunələrinə çox yaxındılar.

Uintropun fəaliyyətini qiymətləndirən Kotton Mezer «Magnalia Christi Americana» (1702) əsərində onu olduqca yüksək qiymətləndirir. O, hesab edir ki, Uintrop Yunanıstan və Romanın görkəmli şəxslərindən geri qalmır, özü də onların qüsurlarından azad və nümunəvi xristiandır: «Qoy Yunanıstan səyləri, sadəliyi, dəyanəti və müdrikliyi möhkəm və şanlı dövlətin zəmini olmuş səbirli qanunvericisi Likurqu ilə fəxr etsin; qoy Roma sayəsində məşhur dövlətin qəddar talanlarlı müharibə üzərində qələbə çalmış və qətlərin dinin daha sülhsevər ayinləri ilə əvəzləndiyi sülhü gördüyü qanunverici mömin Num haqqında danışsın. Bizim Yeni İngiltərə öz Con Uintropu haqqında danışacaq və onunla, Likurq kimi səbirli, amma onun cinayətkar hərc-mərcliyinə yol verməyən, Num kimi mömin,... amma onun bütperəst dəliliklərinin heç birinə məruz qalmayan qanunvericisi ilə fəxr edəcək» (Bax: 4, pp. 187-188).

K.Mezer bununla kifayətlənmir, daha sonra antik dövrün bir çox başqa məşhur xadimlərinin adlarını çəkir və məsələn, bildirir ki, Uitrop öz üzərində qələbə ilə Katon və Makedoniyalı İsgəndər, Hannibal və Sezar kimi böyük sərkərdələrin hünərlərini geridə qoymuşdur və hətta bununla da, onun fikrincə, Massaçusetin birinci qubernatorunun həqiqi böyüklüyünü çatdırmaq mümkün deyil. Yeni İngiltərə puritanlarının düşüncə tərzini üçün səciyyəvi olan analogiyalar sistemindən çıxış edən Mezer Uintropu Amerikanın Musası adlandırır çünki o, Musa peyğəmbər kimi öz xalqını ağır əsarətdən qurtarmış və zülmətdən çıxardaraq həqiqəti ilahi nuruna çatdırmışdı.

Tədqiqatçıların Uintrop haqqında fikirləri çox fərqlidir.

Onların bir qismi onu «kitablar və elm içində tərbiyə almış» «savadlı adam», «Əhdi-əqiqə əsaslanan puritan əxlaqının ümumi mədəniyyətin təsiri altında yumşalıb daha humanist səciyyə aldığı» «olduqca cəzbedici şəxsiyyətlərdən» (7, s. 81,84). Başqaları isə Uintrop haqqında heç bir xoş söz demirlər.

Uintropun qiymətləndirilməsindəki fikir müxalifliyi birbaşa onun fəaliyyətinə təsir edən dünyagörüşü ilə bağlıdır. Onun dini və siyasi görüşləri haqqında dövrümüzdə qədər gəlib çatmış çoxsaylı sənədlər əsasında fikir yürütmək olar. Özü də bu sənədlərin çoxu onun özü tərəfindən yazılmışdı.

Bir şey mübahisə doğurmur: Uintropun gündəlikləri, Bredfortun qeydləri ilə birgə, bu gün də Yeni İngiltərənin mövcudluğunun ilk onillikləri haqqında çox dəyərli mənbə olub, puritanların mənəvi surəti və müqəddəs «şəhr» tikilməsi işində axtarışları haqqında dolğun təsəvvür yaratmağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. American Literature. The Makers and the Making. Book A: Beginning to 1826. Ed. by Cleanth Brooks, R.W.Lewis, Robert Penn Warren. N.Y., St. Martin's Press, 1974.
2. American Literature Survey. Colonial and Federal to 1800. N.Y., 1968.
3. American Literature Survey. Colonial to Federal: to 1800. Ed. by Milton R.Stern and Seymour L.Gross. N.Y., Viking Press, 1973.
4. Bercovitch S. The Puritan Origins of the American Self. New Haven and L., Yale Univ. Press, 1975.
5. Baritz L. A City Upon a Hill: A History of Ideas and Myths in America. N.Y., L., Sydney, 1964.
6. Murdoch K.B. Literature and Theology in Colonial New England. Cambridge: Mass., 1949
7. Parrington V.L. Osnovnie teçeniə amerikanskoy misli. M.: 1962, t. 1.

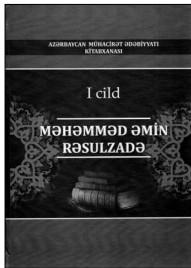
♦ K i t a b r ə f i

ZİYA BÜNYADOV
AZƏRBAYCAN VII-IX ƏSRLƏRDƏ
BELQRAD, «TOTAL TRADE INTERNATIONAL»
NƏŞRİYYATI

Azərbaycan Respublikasının Qərbi Balkan ölkələrində - Serbiyada, Monteneqroda, Bosniya və Herseqovinada fəvqəladə və səlahiyyətli səfiri Eldar Həsənovun dəstəyi ilə Belqradda görkəmli tarixçi alim, akademik Ziya Bünyadovun «Azərbaycan VII-IX əsrlərdə» kitabı işıq üzü görüb.

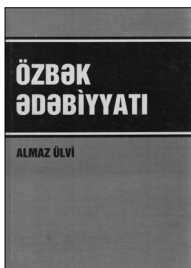
Əsəri tanınmış serb mütəxəssisi Draqolyub Masliçinin redaktorluğu ilə Qradimir Poliç və Nina Poliç tərcümə edib.

MƏHƏMMƏD ƏMİN RƏSULZADƏ.
MÜHACİRƏT DÖVRÜ ƏDƏBİ-ELMİ
İRSİNDƏN SEÇMƏLƏR
BAKİ, 2016

Akademik İsa Həbibbəylinin baş redaktorluğu ilə tərtib edilərək nəşrə hazırlanan «Azərbaycan mühacir ədəbiyyatı kitabı» seriyasının «Məhəmməd Əmin Rəsulzadə. Mühacirət dövrü ədəbi-elmi irsindən seçmələr» adlı I cildi işıq üzü görüb. «Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin 130 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında» Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Sərəncamına müvafiq olaraq nəşr edilən kitabda M.Ə.Rəsulzadənin həyatının ikinci mühacirət dövründə (1922-1955) qələmə aldığı bədii əsərləri, elmi-publisistik məqalələri, resenziyaları və digər monoqrafiyaları toplanıb.

Kitaba akademik İsa Həbibbəyli ön söz yazıb. Tərtibçiləri və nəşrə hazırlayanları Nikpur Cəbbarlı və Şamil Vəliyevdir.

ALMAZ ÜLVİ
ÖZBƏK ƏDƏBİYYATI
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2016

Bu kitabda filologiya elmləri doktoru Almaz Ülvı Binnətovanın özbək ədəbiyyatı ilə bağlı araşdırmaları təqdim edilir. Toplu 4 bölmədən ibarətdir. I bölmədə - Ə.Nəvai, Ə.Fitrət, X.C.Xocayev, Həmzə Niyazi, Abdulla Qədiri, M.Şeyxzadə və b. haqqında ədəbi portretlər təqdim olunur. II bölmə «Araşdırmalar, tədqiqatlar» adlanır. Bu bölmədəki yazılar: «I Bakı Türkoloji Qurultayı - türk xalqlarının mənəvi körpüsü», «Nizami Gəncəvi ədəbi irsinin özbək ədəbiyyatında təsiri, özbək ədəbiyyatşünaslığında tədqiqi və Özbəkistanda nəşri məsələləri», «Hüseyn Cavid və özbək elmi-ədəbi fikri» və s. maraq doğurur. III bölmədə müəllifin özbək sənətçiləri ilə müsahibələri, IV bölmədə isə səfər qeydləri təqdim edilir.

Kitabın elmi redaktoru və «Dünya üçün də əhəmiyyətli iş» adlı öz sözün müəllifi akademik İsa Həbibbəylidir.

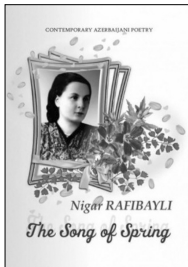

MUXTAR KAZIMOĞLU
SƏNƏT QAYĞILARI
BAKİ, «ELM VƏ TƏHSİL», 2016

AMEA-nın müxbir üzvü Muxtar Kazımoğlu - İmanovun «Sənət qayğıları» kitabına müxtəlif illərdə yazdığı məqalələri və iki müsahibəsi daxil edilib.

3 bölmədən ibarət kitabın I bölməsi «Şifahi söz sənəti» adlanır. Bu bölməyə «Oyunlar və ayinlər», «Dədə Qorqud» eposunda yuxarı və aşağı paralelliyi, «Folklorda lokallıq və universalıq» və s. məqalələri, «Yazılı söz sənəti» adlanan II bölmədə «Qətl günləri, ölümlər və dirilər», «Sənətkarın əyilməzliyi», «Tənhalıq qılıbəndi» və b. yazılar, «Söz sənəti və ömür-gün qayğıları» bölməsində «Adam dilində yazın», «Görüləsi işlərimiz çoxdur» kimi müsahibələr toplanıb.

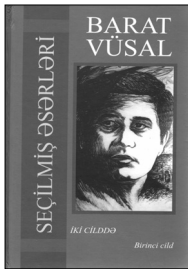
Kitabın redaktoru Vəfa İsgəndərovadır.

NİGAR RƏFİBƏYLİ
BAHARIN NƏĞMƏSİ
BAKİ, «MÜTƏRCİM» NƏŞRİYYAT EVİ, 2016

«Mütərcim» nəşriyyat evi «Müasir Azərbaycan şeiri» seriyası ilə növbəti kitabı ingilis dilində çap edib. Müasir Azərbaycan ədəbiyyatının ən görkəmli qadın nümayəndələrindən biri, xalq şairi Nigar Rəfibəylinin «Baharın nəğməsi» (The Song of Spring) adlı şeirlər toplusu ingiliscə çapdan çıxıb. Kitaba şairin 21 şeiri daxil edilib. Eləcə də Dorian Pottenberqin tərcümə etdiyi «Mətbəx şeirləri» də yer alıb.

Şeirləri yazıçı-tərcüməçi Kamran Nəzirli çevirib.

BARAT VÜSAL
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ. 2 CİLDDƏ
BAKİ, «QANUN» NƏŞRİYYATI, 2016

Şair-publisist Barat Vüsalın seçilmiş əsərlərinin I cildinə onun Vətən, yurd, millət sevgisi, insana və onun mənəvi dəyərlərinə həsr olunan şeirləri toplanmışdır. II cildə isə şeirlərlə yanaşı, poemaları və esseləri də verilir. Barat Vüsal bu şeir və poemalarda dövrümüzün ictimai-siyasi hadisələrinin geniş mənzərəsini əhatə etməyə çalışır.

Kitabın redaktoru Nəriman Əbdülrəhmanlıdır.

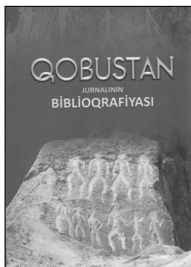

ƏLİ RZA XƏLƏFLİ
TƏNQİDÇİNİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEALI
BAKİ, «3 SAYLI BAKİ MƏTBƏƏSİ» ASC, 2016

Şair-publisist Əli Rza Xələflinin «Tənqidçinin azərbaycançılıq ideali» monoqrafiyası görkəmli ədəbiyyatşünas-tənqidçi Təyyar Salamoğlunun həyat və yaradıcılığına həsr edilmişdir. Müəllif çağdaş ədəbi tənqidimizin azərbaycanşünaslığa elm, azərbaycançılığa ideologiya baxımından münasibətlərin araşdırılmasına - tədqiqinə, eyni zamanda tənqidçinin portret cizgilərinə də geniş yer ayırmışdır. Tədqiqatda

şəxsiyyət və adət-ənənə, milli ruh, milli xarakter... məsələləri ədəbi faktlar, ədəbi-tənqidi materiallar əsasında araşdırılıb.

Elmi redaktor və «İdeala doğru: düşüncədən yazıya» adlı ön sözün müəllifi AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərovdur.

«QOBUSTAN» JURNALININ BIBLIOQRAFIYASI
BAKI, «TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2016

«Qobustan» jurnalı Azərbaycan oxucularının çox sevdiyi incəsənət toplusudur. Bu topluda Azərbaycan mədəniyyəti: rəssamlıq, heykəltəraşlıq, musiqi, rəqs, xalçaçılıq və s. sahələr əhatə olunur. Biblioqrafiyada «Qobustan» jurnalının bütün tarixi ərzində çap olunan yazılar müəyyən sistem üzrə təqdim olunur.

Toplunun tərtibçisi Xuraman İsmayılova, elmi redaktoru Bəybala Ələsgərovdur.

NARINGÜL
QAR ÇİÇƏYİ
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL» NƏŞRİYYATI, 2016

İki şeir və iki nəsr kitablarının müəllifi Naringülün bu yeni - «Qar çiçəyi» kitabında onun müxtəlif illərdə qələmə aldığı hekayə və esselərdən seçmə nümunələr toplanıb. Yazılar həyata, dünyaya yeni baxışın ifadəsi kimi diqqəti cəlb edir.

Kitabın redaktoru yazıçı-publisist Hicran Hüseynovadır.

ŞƏFƏQ SAHİBLİ
BU SEVGİYƏ ÖLÜM GƏLDİ
BAKI, «ELM VƏ TƏHSİL», 2016

Şəfəq Sahiblinin bu yeni toplusunda onun müxtəlif illərdə yazıb-yaratdığı, ayrı-ayrı kitab, jurnal və dövri mətbuatda dərc etdirdiyi poetik nümunələr toplanmışdır. Torpağa bağlılıq, Vətənə məhəbbət, insanlara sevgi, dostluğa sədaqət şeirlərin başlıca məziyyətidir.

Toplunun redaktoru Mələhət Yusifqızıdır.

VƏLİYULLA NOVRUZ
“LALƏLƏR YAMACDA TONQAL OLANDA”
BAKI, “ELM VƏ TƏHSİL” NƏŞRİYYATI -2016

Kitaba müəllifin son illərdə yazdığı şeirlər toplanıb. Vətən, kənd həyatı, müasir insanın duyğu və düşüncələri şeirlərin baş mövzusunı təşkil edir. Şairin bütün şeirlərində keçmişə qayıtmaq instiki var. Bu insana, təbiətə, kəndə, elə - obaya, folklorla, xalq dilinə, qafiyə sistemine qayıdır.

Kitabın redaktoru və ön sözün müəllifi Qəşəm Nəcəfzadədir.

“AZƏRBAYCAN” - 2016

2016-cı İLDƏ “AZƏRBAYCAN” JURNALINDA DƏRC OLUNMUŞ MATERIALLAR

20 YANVAR... 26 İL

MƏZAHİR SÜLEYMANZADƏ - Yanvar düşüncələri, №1
ƏHMƏD QƏŞƏMOĞLU - Cavanşir (poemadan parçalar), №1

NƏSR

ROMAN VƏ POVESTLƏR

ZAHİD SARITORPAQ - Kül (roman), №1
HÜSEYNBALA MİRƏLƏMOV- Od və büt (roman), №2
MƏMMƏD ORUC - Qara güzgü (roman-Nizami Cəfərovun "Məmməd Orucun Vedibasars dastanı" ön sözü ilə), №3-4
ANAR - Parisdə höcət (kinopovest), №4
MÜBARİZ CƏFƏRLİ - İkinci Adəm (roman), №5
FİRUZ MUSTAFA - Payız süvarisi (kinopovest), №6
PƏRVİZ SEYİDLİ - Şokolad paylayan (povest), №6
KAMİL ƏFSƏROĞLU - İttiham (povest), №7
ELÇİN HÜSEYNBƏYLİ - Yenə iki od arasında (roman), №9-10
QAN TURALI - Samir, Samiri... (povest), №11
NİSƏ BƏYİM - Təkbunuzlu (fantastik roman), №11-12
ŞİRİNGÜL MUSAYEVA - Depressiya (povest), №11
MURAD İBRAHİMBƏYOV - Şəbəbə (povest) №12

HEKAYƏLƏR

ALPAY AZƏR - NATO və Rembrandt, Qərribə xahiş (iki hekayə), №1
VÜSAL NURU - Luvrda hadisə (hekayə), №1
CAVİD ZEYNALLI - "Dərd qapını tapmır" (hekayə), №1
KAMRAN NƏZİRLİ - Yatan gül və ya Jozefinin bənövşəsi (hekayə), №2
SƏHƏR ƏHMƏD - İlahə (hekayə), №2
XUMAR ƏLƏKBƏRLİ - Haram (hekayə), №3
ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - Tərif (hekayə), №4
ATABABA İSMAYILOĞLU - Köləliyin ilk günü (hekayə), №5
LAURA CƏBRAYILLI - Göz yaşı muzeyi (hekayə), №5

NATİQ MƏMMƏDLİ - Bakı-Tiflis qatarı (hekayə), №6
ASİM CƏLİLOV - Dönüş (hekayə-ruscadan çevirən: Məmməd Oruc), №7
VÜSAL NURU - Zamanın arxasında, Qayıdış (iki hekayə), №7
KAMRAN NƏZİRLİ - Sarışın mələk, Şəkil haqqında ballada (iki hekayə), №9
AYDIN TALIBZADƏ - Memi (hekayə), №9
QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Məni ağladan it (hekayə), №10

DRAMATURGIYA

İLQAR FƏHMİ - Son reportaj (pyes), №1
ƏLİ ƏMİRLİ - “Hacı Murad” (Lev Tolstoyun eyni adlı povesti əsasında iki hissəli tarixi dram), №8

YENİ TƏRCÜMƏLƏR

ALEKSANDR KERDAN - Mundir (hekayə-rus dilindən tərcümə edənlər: Məmməd Oruc, Knyaz Qoçaq), №1
KATE ÇOPİN - Peşmanlıq (hekayə-ingiliscədən tərcümə etdi: Sevil Gültən), №1
LAO MA - Zaman (hekayə-ingiliscədən tərcümə etdi: Sevil Gültən), №1
KENZABURO OE - Nüvə əsrinin meşə guşənişini (novella-tərcümə edən: Əyyub Qiyas), №3
QABRİEL QARSİA MARKES - İtmiş çağların dənizi (hekayə-tərcümə edən: Mehman Musabəyli), №4
YURİ TRİFONOV - Göyərçin ölümü, Vera və Zoyka (iki hekayə-tərcümə edən: Zahid Sarıtorpaq), №7
HAYNRİX BÖLL - Və bircə kəlmə də demədi (roman - alman dilindən tərcümə edən: Vilayət Hacıyev), №8-9
ANTUAN DE SENT-EKZÜPERİ - Girova məktub (hekayə - rus dilindən tərcümə edən: İbrahim İlyaslı), №8
ELÇİN - Mişel Fermo və onun komediyaları haqqında, №10
MİŞEL FERMO - Qapıları çırpırlar (üç pərdəli komediya - tərcümə edən: ELÇİN), №10
FRENSİS SKOTT FİTZCERALD - Bencamin Battonun sirli hekayəti (tərcümə edən: Əziz Rzazadə), №11
SERGEY KOZLOV - Adi əhvalat (hekayə - tərcümə edən: Məmməd Oruc), №12

POEZİYA

ŞEİRLƏR

MUSA YAQUB - İkinci nəfəs, Zoğal ağacı, Payız üşüyür, Özümə oxşatma, Bir topa bulud, Yaşamalılıq, Ruh söhbəti, Qəzəl, Bir də gördüm, Qoca vələs, Ömrümüzə bir baxış, Uzaq... uzaq (şeirlər), №1
AĞASƏFA - Qarabulaqda səhər duası, Eynəyimdə görünüş, Dözümlər, Qızıl qəfəs, Minnətsiz, On kişi... bir dovşan..., Daşlaşma, Ağacların vəfatı, Qışda qar istədim... (şeirlər), №1

CAVİ DAN- Hava nəm buludlu..., Sərgərdan ruhlartək, Dünya başına dolana, Köhnə qəzet kimi qadın, Abrek üçün, Əfv, Soyuq, Kafka üçün konsert, Gələn dəfə yaşamaqçın, Sevmək, Həmin gün (şeyrlər), №1

QARDAŞXAN - "Sahil dabanına tüpürür dəniz...", "Gücü dahisində uca millətin...", "Ay sarvanı ulduz karvanı...", "Bütün dünyalar divar, bütün divarlar saat...", "Gözü bağlı doğulduq gözü açıq olmağa...", "Ruhun azadlığından pulun azadlığı çox...", "Gözüm Yer yarım kürəsi qarası quru, ağ su..." (şeyrlər), №1

NİSƏ BƏYİM - "Günlərin bir günü bir gün istədim...", "Vaxtın köləsiymiş, sən demə, ümidlər...", "İlahi, haqdan asılan tük imiş, tük, tənhalığım...", "Əlimin altında-götürə bilmədiklərim...", "Həmişə darıxan adam...", "Deyir, könül, çarxı dönüb...", "Çıxma, kimsənin yoluna...", "Yatmayan yuxuların səsi gecəni dəlir...", "Demədim... söyləsəydim, sözümə bağlanacaqdın...", "Başın dönürsə, demək, ətrafında dünya dönür...", "Qəlbim o qədər yuxa ki...", "Doğulduğum ayrılıqlar çoxdan ölüb...", "Bir də gördün ürəyimiz "pr" eləyib uçdu göyə...", "Əlimi-qolumu zaman bağlayıb, ha yana dönürəm, məhbəs görürəm..." (şeyrlər), №1

FAZİL AYDIN - Şəhid atası, Mən kiməm?, Narahat duyğular, Şirin sözün arasında, Bu vətən öldürür məni (şeyrlər), №1

BALAYAR SADİQ- Tənhalıq zəngləri (Sonetlər çələngi), №2

EMİN PİRİ - Sənin üçün darıxmış, İlahi, Mesaj, Dodaqların fevral dadır, Dərdini ağacdən as, Safdı günahkar, Nə qədər, necəsən?!, Ölüm kölgəsi, Səni Şopen unutturdu, Bu payız sənə vurulub, H2o, Yalançı dindar, Allahın sui-qəsd, Üzü çopur səhrələr, Üstü-başı tozlu şeir, Can borcu, Səni sevməyə qorxuram, Allah! (şeyrlər), №2

ƏBÜLFƏT MƏDƏTOĞLU - Dərdim, "Qərībədir bu yerlər...", "Bu həsrət üzdü məni...", "Sözüm düz gəlmir sözlə...", "Boynunu büküb durub...", "Mən səndən ayrılacam...", "Həsrətlə bir yol gedirəm...", "Sən mənə tərəf çevril...", "Qurbanın olum, "Əl boyda bir kağıza "getmə" yazıb getmisən...", "Sən mənim qədərimi gülünc sayma, gülümsə...", "Bəlkə də fərqlənmədi bu yanaşma, bu baxış...", "Dibçəkdəki güllərin baxışında bir eyham...", "Duymağa başlayıram bu şirin ayrılığı...", "Sən içimin, çölümün dərdinə gün ağlama...", "Niyə ağladığını soruşmuram..." (şeyrlər), №2

QƏDİR TƏRTƏRLİ - Torpaq və dəniz, İstəmirəm, Dünya, qoru qadınları!, Ağacdələn (şeyrlər), №2

ƏVƏZ QURBANLI - Xocalı baharı, Yollarda, Mənim gözümdə, Qalmışam, Çəkirəm, İlahi, bu ömür nə baha çıxdı (şeyrlər), №2

RUSLAN DOST ƏLİ - "Hamı maşınlardan aşağı düşsün...", "Bu həmənlə güzəddür-o vaxtdan qalan...", "Yenə başda durar yapıdığı çörək...", "Daha sözlərimdə ləzzət gəzməyin..." (şeyrlər), №2

ELMAN SƏMƏDOĞLU- Taxtından enən şair, Günah, Şeyrim, Kimi axtarırsan bu gecə vaxtı, Sizə qarışdım, Şairlər, Mən niyə Bodruma gedim?!, Qarabağ yaraları (şeyrlər), №2

NAİBƏ YUSİF - Nə istəyirəm?, Ayrılıq, Bozumtul dünya, Nəfəs, Ovqat, Qara sürməli gecələr, Yarımhəqiqət (şeyrlər), №2

İNQİLAB İSAQ- Açılan gül xəbəri, Bulud-bulud yellənçək, Bu bahardan ayrılma, Sovrulduqca son dənəcən, Dünyanın bir işıq ucu, Evdəyəm, Donmuş vaxtın içində, Sınmış badə, Könül daxması (şeyrlər), №3

AYBƏNİZ ƏLİYAR - Dağ dediyim, O gecə, İşıq dirəyi, Ümid edirəm, Xəbərin varmı?, Dilini-dodağını, Get, Hicran, Qorxuram, Mən getsəm, Ha qaç, Sevləməyən bu ürəyin, Kim bilə (şeyrlər), №3

SABİR SARVAN - Belə bir gündə, Qan, Qarabağlı uşaq, Tövbə, Qardaşım oğluna, Gözümün içindən qocalmışam mən, Bu qismət sənindi, Düşman, Sevgi, Bəlli-bəlli, Qədimlik, Təcnis, Deyiləndə (şeyrlər), №3

MURAD QOÇUOĞLU - Bu gecə ruqları bağışladılar, Görməz, Nə yaxşı, Bilmirəm, İtdiyi yerdə, Təzə söz, Bax (şeyrlər), №3

ZİRƏDDİN QAFARLI - Nəvəm İsmayıl, Ayrılıqdı, Bilmirəm, Allahdandı, Çanaqqalam, İlahi sevgi, Ömrüm, Gördüm, Necə göyçəkdi, Çat, Gəlmişəm (şeyrlər), №3

ZAHİD AVŞAR ELOĞLU - Bahar lövhələri, Payız, Qış, Aralanmasın, İndi, Uşaqlığım (şeyrlər), №3

SƏYYARƏ MƏMMƏDLİ - Üfüqlərdən sonra, “Dəli şeytən deyir, unut hər dərdi...”, 50 yaşın düşüncəsi, “Çəkdiyim fikirləri...”, “Yayda yağan qar...”, “Yediriblər o ki var...”, “Şeir coşdu qanımda...”, “Özünə yer tapacaq...”, Bəxtsiz gileyi, Sizin doğru gəlirəm... (şeyrlər), №3

DİLSUZ MUSAYEV - Qobustan kitabələri, Qabrovo, Yaşa, dünya!, Çatıldı, Gözlər, Bu dənizin bəxti yaman gətirib (şeyrlər), №3

ETİBAR VƏLİYEV - Səndən vətən daşı olmaz, Köçüb gedəcəyəm, Adımı orduya yazın, Yazım, yazmayım (şeyrlər), №3

GÜLNARƏ CƏMALƏDDİN - Balıqlar ağlamazlar ki..., Dua, Mən daha səni sevecək qədər. “Atalar ata ocağında artıq olanda...”, “Mən öylə bir yerdəyəm, mən öylə bir zamanda...”, “Gəlib çıxmadı başıbatmış qaranquş...”, Mən səni elə sevirdim, Vətən, Allahını saymayan uşaq, “Bu adamların göz yaşından qara torpaq çiçəkləməz...”, “Qoymadılar, daş atdılar, şüşə ürəyimi neçə yol qırdılar...”, Məndən olsaydı, “Əvvəli iməkləməkdə, sürünməkdə...”, Qırmızı-qırmızı, “Payız leysanları başlar içində...”, Mənim gəncliyim, Miqrantlara, “Xarabadır, ucuq yurddur...”, Su, Mən səni belə tanıdım, Həyat! (şeyrlər), №4

QƏDİMƏLİ ƏHMƏD - Özümə yazdığım şeir, Niyə də gözləyim ki?, Gedəm, Üzünə gülmədi vaxt, İçində ağlayır kişilər, Bu yarpaq, Dördkünc otaqdı dünya, Xeyallarının uzaq suallarında, Boylanır yollara, Yağışla yağa, Qırır ürəyimin arzularını (şeyrlər), №4

NAZİR RÜSTƏM - “Yoxluğunla bu gecə dayanmışam üz-üzə...”, “Sevgim ayaq açıb ayrılıq üstə...”, “Nə telefon zəng çalır, nə qapını döyən var...”, “Gözlərimə əkdim səni, oxudum bir kitab kimi...”, “Görən əyninə almadı, bilən yadına salmadı...”, “Təpə dağla, dərə düzlə, çöl dənizlə bəhsə girir...”, “Elə ki sən gedəcəksən, hər şey qurtarıb gedəcək...”, “Nə danışa billəm, nə danışmaya-dilimin ucunda sözlərim sınır...”, “O qopuzu birdə al, o qopuzu birdə çal...” (şeyrlər), №4

İNTİQAM MEHDİZADƏ - Xəzadəm, Getdi (şeyrlər), №4

BİLAL ALARLI - Məni xatırlamaq üçün, Dirək, Pöhrə, Ağırliq, Bəm, Kitab, Tüstü, Özgə, Qətl, Oyun (şeyrlər), №4

MİNA RƏŞİD - Kim ki əl uzadar, Yağış yuyar kədərimi, İlahi, Yuxu kimi, Sənintək dostum varsa, İnanıram (şeyrlər), №4

ELNUR MEHDİYEV - İki, Arzu, Nə, Ehtiyac (şeyrlər), №4

ELDAR SƏFA - “Ümidlərim məndən öndə gedirdilər...”, Beləcə, Üzü gəlmədi, “Sən mənim gözümdən düşən...”, Yaza həsrət, “Alnımın yazısı bu

kənddən keçir...”, “Nənəm örkənli yağış”, Tənhalıq, Məhkumlar, Qaraçuxam (şeirlər), №5

MƏNSURƏ QAÇAYQIZI - “Gözləmək-ümidlərin işardığı anı gözləmək...”, Unudum, “Hərdən inanmaq istəyirəm sənə...”, “Bir az dəli olaq, bir az da dolu...”, Günün birində, Vardı, “Bu gün gəncliyimlə rastlaşdım metro qatarında...”, İstəmədi (şeirlər), №5

YUSİF HƏSƏNBƏY- Dənizdə fırtına var, Səhrada alın damcısı, Payız hələ qış deyil, Gözlərin divanı, Böyük Sabir, Dədə Sabir, Saflar sərrafı, Böyük daşı götürən, Kişilik nişanı, Mühitin igidi (şeirlər), №5

RƏŞİD FAXRALI- Kənddə payız günü, Tələbəlik, Yarpaq ömrü yaşamaram, Söz var, Qu nəğməsi, Yolumuza, Ay gözəl, Dünyanın rəngi, Işıq istəyirəm,ışiq! (şeirlər), №5

MƏRYƏM ASLANQIZI- Sən hara qaçırsan, oğul?, Mənim uşaqlığım, Dönməsə, Mən doğanda oğul doğdum (şeirlər), №5

AĞACƏFƏR HƏSƏNLİ- Mənim deyilmiş, Allahın dili, Adın nədir?, Yolumdan oldum, Üşüyən qəbir yeriym, Köhnə vala səsim düşür, Tövbə günü, Qədim məzar, Haqqın qapısı, Papaq altda, Paltar, Şərab qoxusu, Məhəbbət ünvanlı ada, Yaşadım (şeirlər), №5

AQŞİN EVRƏN- Bütün dünya insanlarına, Kerri bacı xəstəxanası, Unudulmuş bahar madriqalı, Tək taylı əlcək, Ağrımağın resepti, Qartopu uşaqları, Erkən su dövrü, Ekrən yura dövrü, Unutmağın resepti (şeirlər), №5

ADİL CƏMİL- Köhnə dəyirmanlar, Səni Kəlbəcərə necə aparım?, İşğal günü, Ürəyim üşüyür, Dolaşıq dünyanın bu dönəmində, Üzü Allaha, Bir dostuma, Bizim sevgi, Yazdım adını, Olasan (şeirlər), №6

İLHAM QƏHRƏMAN- Arif Əmrahoğlunun xatirəsinə, Təbriz, Silah görəndə, “Günəşli” faciəsinə, Məktub, Səhəngdəki qarpızın nağılı, Quşların gündüz küçəsi, “İstanbulun şəkəri”, Günəşi üç adamlar, Sivil cəza, “Ayrılığın gözü acdı”, Çiçəklər, Yaxşıdı (şeirlər), №6

KƏMALƏDDİN QƏDİM- Ölən, sağ əlin başıma, Evim-eşiyim, Düşmüşəm, Yoxmu, Yaman bənzəyirik bir-birimizə, Daha ürəyim damır, Çəkməyə dərd olacaq, İstəyir, Getmədi (şeirlər), №6

ZEYNALABDİN NOVRUZOĞLU- Şairlər yarımçıq ömür yaşayır, Haqqı danmayın, Bu torpaq, Salam (şeirlər), №6

İSLAM SADİQ- Susur, Kənd oyanar sərçə-sərçə, Ayağım büdrəyir, izim səyriyir, Qaçma, Paxıllıq, Evimizlə üz-üzə, Salam olsun, Qalmışığı (şeirlər), №6

ƏLİRZA HƏSRƏT- Bülbül nəzmə çəkər qəfəsdə məni, Sənə hardan baxsam, Qisas sevdası, Ayrılıq yerindən qırıldı bu eşq, İlahi, dağların keç günahından, Dağ könlü alıncadır dumanın etibarı, Sevgidən sərxoş qalıbmı (şeirlər), №6

RAMİZ ORSƏR- Qarabağ-əsir torpaq, Süd kimi bir gün, Şəkilçəkən, Şəklimi azad çək, Səndən özgə kimim var?, “Mənzərə”silsiləsindən (şeirlər), №6

ŞÖVKƏT HOROVLU- “Kənd uşaqları” (Poemadan parçalar), №6

RƏFAİL TAĞIZADƏ- O gülən gözlərinə, O baxış ola, Bizim bağın qoz ağacı, Məni harda gizlətdin?, İntihar, Hardayıq, Göz danışacaq, Hamilə dəniz, Yenə (şeirlər), №7

NÜLUFƏR ŞİXLİ- Leysan, Gecə düşüncələri..., Qaranlıqdan qorxmuram mən, Nə qərribə ayrılıqlar varmış, Pianonu ağladır həzin nəğmə bayaqdan, Ayılasan, görəsən ki, Sənli arzularım mənimlə yaşıd (şeirlər), №7

RİZVAN NƏSİBOĞLU- Yuxunun qurbanıymış dünyanın adamları, Qatar yolu varıymış sözdən yatağa kimi, Darıxıram, İkiyə bölünmüş Vətən kimi yəm, Gedək başımızı qataq, Məni unudanlar yadıma düşür, Gəlin havası, Sözüün içində, Qaçan yuxumu görmədin?, “Payız qonağı”, Ağappaq şeir, ...Həyəcan qalır (şeirlər), №7

ƏDALƏT SALMAN- Bəlkə də, Bu, bizik, “Ehey, eşidirsizmi?”, “Övladını öyməyə yer tapmadınmı, atam...”, “Ölürəm deyə-deyə, içini yeyə qırxı adladın, əllinin belini qatladın...”, Bu gördüyüm sən deyilsən, Əl saxla, söz qatili (şeirlər), №7

İSA SEVƏR- Atəşkəs, İzin ver, Sən hara, segah hara, Adamdan şeir yazmırlar, Kredit var, qara inək, Yaxşılıq, Kəndin dəli dərdi, Əlif Hacıyev gəmisini, Gülsümün xatirəsinə, Səni daş dişləməsin (şeirlər), №7

VƏLİYULLA NOVRUZ- İllər sığal çəkdi ağ saçlarıma, Gecə keçib yarıdan, Artdı dərdim, “Gör necə də şirindi, doğma ana qucağı...”, Bahar duyğuları, Bu ömür, Çəkil yolumdan (şeirlər), №7

QİSMƏT MƏSİM- Sizə gəlirəm, Soyuqda çox durma, Lətif dayı, “Səni hər görəndə dəli oluram...”, “Çiyində günah yazan əyilib bircə dəfə baxmır alın yazıma...”, “Telefonumda saat, qolumda saat...” (şeirlər), №7

İBRAHİM İLYASLI- Hardasan, Ömrüm, Gəl, Sazıma (şeirlər), №7

KAMİL VƏFADAR- Kəpəgə qarıya, Qaldı (şeirlər), №7

MƏMMƏD İSMAYİL - Şeirimdən dörd misra dörd oğul kimi, Duel, Mənim zərrə qədər şübhəm yox buna, Tanrıya qaldı, Orda ruhlar aləmində, Aradan boğaz keçir, Ovcumun içində «M» hərfi var, Yeraltı zülməti seyr edən sular, Bəlkə də gəncliyim belə yazardı, Sabah ilk günüdür qalan ömrümün, Ayrılığın ad günü, Ömür, Həsrət sevgilərin əlifbasını, Axtarsan qərbət də yazıqdır, Mənim keçmişimdən gələcək olmaz (şeirlər), №8

BARAT VÜSAL - Məbəd, Qəhrəmanlar, Yağışlı gün, Heykəl dağ, Sənin şairin, İçimin işığı, Siyahı, Boy, «Tək adam yox, ay atam, mən köç-kömək, mən zətam...», «Bir çiçək də açammaz daşa tərəf getməyən...» (şeirlər), №8

TƏRLAN ƏBİLOV - Düstur, Tərəzi, Henatit, Yeridir, Pərdə, Qayıtdım, Göyərir, İşıqfor, Meyar, Yeni il şeiri, Üstümə, Axar, İnanc, Yığırsan (şeirlər), №8

VAHİD ASLAN - Sevinmə, Uçuş, Ölüm, Bir ürəyin iki üzü, Əllərini uzat mənə (şeirlər), №8

RAMİZ MÖVSÜM - Təcili yardım maşını, Böyütkən (şeirlər), №8

AĞASƏFA - Cənnətdən qovulmuşlar, Kimsən, ey, Allahın sirli işləri, Bu gedən mənim qatarım, Ruhun Kəlbəcərdədir, Dünyanın işi şuluqdur, «Tanrıma yar dedim, haqq yolu tutdum, getdim...», Yoxdu səndən gözəli (şeirlər), №8

ALƏMZƏR SADIQQIZI - «Sənin pisliyinə bəhanə gəzir...», «Sən mənim ömrümə yazılan sevinc...», «Bu gündən özümü atıram oda...», «Bu gecədən sağ çıxan... (şeirlər), №8

GÜLBALA TEYMUR - Ağladım, aparmadı ki, «Göz görməyə, burun iyə, qan üçündür ürək sənə...», İt ölümü, Söz arasında, Öldürür, Kökdən qoparacaq, deyəsən, məni (şeirlər), №8

VƏFA MÜRSƏLQIZI - Olmayanlar oldumu, Quş ölünə ağlayan uşaq, Bəlkə də, qadın budur!, Sən Allah, bağışla, Sizin pəncərəmiz, Götürüb, Bu daş adama oxşayır, Gödəkcə mövsümü (şeirlər), №8

VAQİF BƏHMƏNLİ - Həyat nədir, Alçaq adam, Heç kimə demə, Ən böyük eşq, Köhnə, təzə, Ölümsüz, Fəda, Əgər, Şairlik, Qəribə hal, Əlyazma, Şəhərli kəndçi, Bostan adamı, Tüstü çağırır, Vaqif bayatıları, Qardaşıma, Ad günü, Təcrid, Çəkil (şeirlər), №9

FƏRİD HÜSEYN - Son nəfəsimə qucaq daşlar, Mühəribə, Xoşbəxtlik, İldırma uzalı ot, Bir ömür yaşadım ki, Fəfa, Svetayevanın dilindən, Ömrüm, Təsbeh, Nənəm üçün, Fikir yorğununun dedikləri, Mən, Kimdi gələn, Mühəribənin göz yaşları (şeirlər), №9

SABİR YUSİFOĞLU - Kitab söhbəti, Qələmdən ağ vərəqəcən, Vətənin xatirə şəkli, Vətənə soyuq dəyməsin, Dərdin üzü ağ olmasın, Yaşamaq adınan can verməkdi bu, Mən gecələr baş ağrısı, Balaca Zəhraya, Bu dənizi neyləyim, Büküldüm bu qadına, Gəl, Xəbərim yoxdu..., Çapılmış xəritə, Bu günə, Yarımçıq domino, Qapanmamış gözlər qaldı (şeirlər), №9

TAHİR TAİSOĞLU - Səbəbsiz deyil, Günün günorta vaxtı, Təki toxunmasınlar, Tanımadığım qız, Səbəbkərin sükutu, Alın yazısı, «Ürəyimdə ağrım-acım, mən dərdimi kimə açım...», Dəniz filləri (şeirlər), №9

NOFƏL ÜMİD - Elindən gələr, Sevgiyə nağıl demə, Rahat olasan, Ürəyim (şeirlər), №9

AVTANDİL AĞBABA - Dərdimi, «Bu doğma şəhərdə bilmirəm niyə, doğmalar içində elə bil yadam...», Dua, Yayla həmənlə yayladımı?, Dayanıb, Aparır (şeirlər), №9

DƏYANƏT OSMANLI - Azadlığın hakim olduğu yer, Bir gün sənə gələrəm, Qibləyə dönükdü insanın üzü, Son sözü unutmaq, Anama son sözüm, Haqq qapısında, Vaxt varkən, Sənə məktublar yazdım (şeirlər), №9

İSMAYİL İMANZADƏ - Ucal, bayrağım, ucal, Acı söz, İlk sevgi, Şair, Söz oğruları, Qız, Nə qalıb, İçimdə boğulan səs, Həyat savaş meydanıdır, Ürəyim açıq qapıdır, Yıxılır, Öldürür, Oynadır, Xəyanət (şeirlər), №9

ƏLİZADƏ NURİ - İlahi, göyləri göy varaq eylə, Yeriylə üstümə qaçar bir ağac, Gələndə payızı özünə gətir, Ay Allah, bu çiçək nə yumşaq yatır, Tək, Gedəndə uşaq gedək, Bu şeirdi, ya quyu, Bir yarpağa salam verdim, Qəribə adam, Gözləri bağlı mələk, Yaxşı ki, xoşbəxt deyilik, Bəzən qürurluyam, bəzən qüruram, Yelə yalvarram, elə yalvarram; Bu sinəm - qəm təpələri, Işıq, Neynim bu yetim günahı, Görən, bu nəğmədir, ya karvan səsi, Bu ömrün hər günü bir əsgər kimi, Ürəyini elə gizlət, Darıxan gecənin şeiri, Həyata dönməsək də, xatirəyə dönərik, Küçədən bir nəğmə keçir, Zərə könül verən dünya zərrədi, Bu su da ətrafa boylanıb baxır, Eşitdim bu dünya intihar edir, Oğlumla söhbət (şeirlər), №10

ƏŞRƏF VEYSƏLLİ - Özümdə bir şair öldürmüşəm mən, Gəlin ürəyimdən bənövşə dərin, Anasız keçən günlərim, Məni bağışla, Hələ ki, Ömrümün gül mürəbbəsi, Qəribəm, ay ana, qəribəm, qərib, Axırda, Qorxusu yoxdur, Qocanın ömrü, Sevgidir, Sevgi şeirləri yazıram hələ, Yaxşı, Gəldi (şeirlər), №10

ŞƏHANƏ MÜŞFİQ - Sənə gətirən yollar, Ümid, Sən kimsən?!, Göylərin qonağıyam, Qovuşan əllər, Sərçə, Gülüşünə and olsun, Bu gecə qonaq gəlmişdin, Küçə (şeirlər), №10

FƏXRƏDDİN TEYYUB - Bir az da yaşamaq, Vətən, Qanadlarım, Ulu tanrıma, Nə gətirim, Payız, Onda başlayıram şeir yazmağa (şeirlər), №10

TAPDIQ YOLÇU - Qaldımı?, Yağışlar, Apar məni uzaqlara, Getdi, Dağ başına, Dağ yolları, İçimdəki körpə uşaq, Yoldu, Görən, nə var uzaqlarda (şeirlər), №10

MİRDAMƏT ƏZİZ - Bilmək istəsən kiməm, Gecələr, Ana, bizə indən belə gərəksən, Mənə ad günümdə iki gül verin, Atamın solmayan xatirəsinə, Bir çiçək boylanır yol kənarından (şeirlər), №10

ŞƏMSİ QOCA - Bu yerdə, Ay adam, Mənə adam demə (şeirlər), №10

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Əl ağacları, Qocalıram, Gülümsə, Qəşəm, Gedin düşmənlərimə deyin, Tələsməyə, Ay baxçaya süd daşıyan sürücü, Polkovnikin şəkli, Gəl, Gələcək bir gün leyləyim, Tük kimi ayrılıq, Əllərin kimidir bu qar, Əlin qalıb əlimdə, Qayıt, Səninlə dolmuşam, Nəgmə yaylıq, Verim əllərimi Əhməd kişiyyə, Çiçək qırğını, Qocalar, Bir şəhid anasına, Mikrofon, Bircə yol, Uşaq əllərinə ithaf, Sükut, Dinməmək, Səsin (şeirlər), №11

ORXAN PAŞA - Şərqdə şəhər oyunu, Təbriz meydanında, Tanıdım səni, Öyrət, Hər gün, Kimdi?! Bəri gəl, Sirli bir işıq, Dizim göynədi (şeirlər), №11

FƏXRƏDDİN ƏSƏD - «Əvvəllər niyə görməmişəm deyə...», «Arxamca gələn səs...», «Quraqlıq içindəyəm qarlı havada...», «Bizim ümid yerimiz...», «Şəhanə divanə bir qız...», «Allahım, bağışla məni...», «Öylə yorğunam...», «Dul qadının xatirələri...», «Qadın həsrətində doğulub Xəzər...», «Açıq qalan qapıdan...», «Bir mücahir həyatı yaşayıram burada...», «Sahil qayalıqda...» (şeirlər), №11

YUSİF HƏSƏNBƏY - Dənizdə «Zindan» gəmi, Ağ qar işıqları, O, heç yana getmədi (şeirlər), №11

ÜLKƏR ATƏŞ - Sevməyi hardan öyrəndim, Eynəyim həmişəlikdir, Dünya dadın itirib, Mən həmişə səninləyəm (şeirlər), №11

ƏNTİQƏ SƏMƏNDƏR - Son başlanğıc, Addım, Var ki, Qadın ağlayırdı, Dənizdə ölüm (şeirlər), №11

İLTİFAT SALEH - Hamıya ürək olar, Təsəllidir, Bu meşələr, Qaldı, Qaçırma yuxusunu, Sükut içində, Yaşla dola bilərdi, İltifat Salehə (şeirlər), №11

RAFİQ ODAY - Haqq deyən haqqa qovuşar, Yaşadım, Oynayırdı, Yəqin, Yazığım gəlir, Bilirəm, Gedim, Götürmür, Yazığın gəlsin (şeirlər), №11

CAHANBAXIŞ - Əndişəm var, Zalım fələk, Bu qələmin başı xarab olubdur (şeirlər), №11

FİRUZƏ MƏMMƏDLİ - Saxladım, Söz və məna, Şəirin, Bu yay da, «Qəlbim susuz səhra imiş...», Göndərirəm, «Ön söz» doğru, «Üstünə qol açıb gəlir...», Deyilsən, «Uzaqda yaxın kimiyyik...», «Arxeoloq əlində daş-divar dilə gəlir...», «Yandım, külümdən çıxaram...», Xatirələrin, «Düşdüm vaxtın dabanına...», «Şəlalələr hörüyünü açacaq...», «Bahar musiqi çalır təmiz mahnı dilində...», «Canım ağrı qışqırır, kimsə eşitmir məni...», «Nə deməyə sözüm qalıb, nə susmağa üzüm qalıb...», İntiqamım «Şuşa» deyib haylayır, Gələ bilmirəm, Bu, «Nəsə yazmaq istəyirəm...», «Bu qar deyil, yağış deyil, ömür-gündü, yağır fələk...», Növbə kimindir, Var (şeirlər), №12

RAMİZ QUSARÇAYLI - Dünyanın, Xırdalar, Bu dağı mən çəkmişəm, Güldürür, Borc, A daş gülüm, «Tanrım, bu meşəlikdə dəndə olmamış olmaz...», Səndən küsməyə gəlmişəm..., Sənin işığından keçir bu yollar, Bəlkə, gəlməsən yaxşıdı, Şair İzmirə Töhmərlinin dəfninə yazılan şeir, Şeirdən uçdu bülbüllər, Mənlik deyil, Nə var, «Qoca Xalid, bu havanın ritmi nə...», Gecələr dağlara baxa bilmirəm, Zeynəb (şeirlər), №12

AFAQ ŞIXLI - Sakura, Bəlkə də, «Dəyişmə ünvanını...», Ağ eyvanlı ev, «Yaxınlaş, yanımda otur...», Qərib qoşma, Təklük belə olurmuş, Bu dünyalıq deyiləm, Sənə gələn yol, Ay işığı qucaqlayıb gecəni (şeirlər), №12
 AVDI QOŞQAR - Sakitcə susub dayandım, Gördün sözün keçmir, Bu bizik, Anamın ölümünə, Qana bulaşırıq, Səni yaddaşımda, Bir qara qəpiyə, Yetdim altmışa (şeirlər), №12

FUAD BABANLI - Söz gözdən düşəndə, şeir öləndə, Yaz gəlir, Qocalanlar ucalır, Gələrəm, Kəsməyin yolu, Məndə, Gecələr, Var (şeirlər), №12

BALAYAR SADİQ - Ömrün dan yerinə məktublar (şeir), №12

ƏBÜLFƏZ ÜLVİ - Əlincəqala, Canlı muzey, Öldürə bilməsən, Dedim yuxuma gəl) (şeirlər), №12

MAHİRƏ NAĞIQIZI - Vətəndir, Gizlədim, Bir ildir, Qarışıqdı, qarışıq (şeirlər), №12

UŞAQ ƏDƏBİYYATI

REYHAN YUSİFQIZI - İgid şahin, Təranənin arzusu (iki hekayə), №12
 Məzahir Süleymanzadə, Tahirə İsaqızı, Qəşəm İsabəyli, Polad Bilalovlu, İlham İlhami, Tükəzban Vəliqızı, Zahid Avşar Eloğlu və Mikayıl Yanarın şeirləri, №12

PUBLİSİSTİKA

QƏNBƏR ŞƏMŞİROĞLU- Ucalıqda keçən ömür, №2

VALEH BAHADUROĞLU- Yurdun varsa, №4

RƏŞİD FAXRALI- Bu yol hara aparır?, №6

VAHİD MƏHƏRRƏMOV- Aprel zəfəri apreldə qalmayacaq, №7

XATİRƏLƏR, DUYĞULAR

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ- Dəvə, №1; Haqqımda film çəksəydilər, №4

NİZAMİ CƏFƏROV- Keçən günlərin "tərcümeyi-hal"ı, №5-7

DƏYİRMİ MASA

TARİX VƏ BƏDİİ HƏQİQƏT, №4

"ŞAİR VƏ ŞƏR", №5

TÜRK DÜNYAMIZ

ADİL CƏMİL- Qırğız atalar sözləri və məsəlləri, №4

BƏSTİ ƏLİBƏYLİ- Dilavər Cəbəci- "Şairi-Müəzzəm", №5

DİLAVƏR CƏBƏÇİ- İndiki zaman şəkilsizlə bir məhkumə məktub, Mavi rəngin türküsü, Bakılı Qərənfil, Beş zaman arasında qəsidə, Nur dağından gələnələr, Sığınacaq, Türkiyəm, Həsərət, Alınmayan qoşma (şeirlər- Azərbaycan türkcəsinə çevirən Bəsti Əlibəyli), №5

MƏMMƏD İSMAYIL- Əbədi buzlar ölkəsi və dost hərarəti, №7

YELENA SLERTSOVA- KUOPSUNANAAX- Qış dumanı, Yaqutların soyu (şeirlər- tərcümə edən: Məmməd İsmayıl), №7

NATALYA XARLAMPİYEVA-"Bilə bilmədim nədən sönən zaman ocaqlar...", Məktub (şeirlər- tərcümə edən: Məmməd İsmayıl), №7

AĞAHÜSEYN ŞÜKÜROV - Birinci Türkoloji Qurultay - 90, №10

DÜNYA, SƏNDƏN KİMLƏR KEÇDİ...

SƏADƏT VAHABOVA- Ömər Faiq Nemanzadə, N1

RÜSTƏM KAMAL-Zəlimxan Yaqub: səsdən ünə,N2

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ-Yurd hekayəsi,N2

ANAR HƏBİBOĞLU- Con ümid yeri, Mütləq nəğmə, Ömür uzun çəkdi, Getmişən, Xatirən, " Bir illikdi, bir aylıqdı, bir anlıq...", Telefonu atdığı gün, Ürəyimin xəbəri yox, Ağlayır, Saxlama, Hec nə aparmırsan, Bir gözəl xanıma, bir gözəl qıza, Alın yazısı, " Atan böyük kişi olub, o qədər böyük ki...", " Axı, indi necə olsun, özün de...", Çərasız olmaq, "Mən payızı gözləməirdim..."(şeirlər), №7

SÜDABƏ AĞABALAYEVA- "Səni ölməyəsən, dünya, əlvida!...", №7

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ- Biz onu çağırıydıq, №7

GÜNEL NATİQ - Natiq Səfərov - özünə sürgün, №8

SƏRVAZ HÜSEYNOĞLU - “Qocaltdı durnalar məni”, №10

KAMİL ƏFSƏROĞLU - Çinar kəhrizin suyu, №11

ŞAİRİN ARXIVİNDƏN

ƏLƏKBƏR SALAHZADƏ- "Mən sınmışam lap binədən...", Heykəldi şam, "Yandırırısan, əridikcə ağlayır şam...", Dəniz, "Bir az bərbad olmasaydı...", "Bilmirsənmi, duman arxasında dağ var..", " Qulağını gen açıb gözlərini yumursan...", "Bir acıyın bəndənizə...", Yanımdan keçirlər piyadalar, maşınlar...", "Qara rənginə göz yumub...", Fikrət Sadığa, "Qaranlığın üçündədi səhər...", Yorgunluq, Şərq-Qərb arası, "Yerdən qopa bilməzsən..." (şeirlər), №2

SÜDABƏ AĞABALAYEVA- "İntihardan...meyxanəyə", №4

ADİL MİRSEYİD- Supermatik şeirlər, №4

ESSE

QAN TURALI- Yad et məni, qəmli- qəmli yad et!..., №1

AYDIN TALIBZADƏ- Şəhər və teatr üçün fəlsəfi manifest, №7

QƏŞƏM NƏCƏFZADƏ - Unudulmağım haqqında bir neçə kəlmə, №8

AXTARIŞLAR, TAPINTILAR

AYTƏN QULUYEVA- Cəfər Cabbarlının arxivindən məktublar, №7

ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏLƏR

VAHİD QAZI- Qırıq talelərin pazu tablosu, №3

ƏDƏBİ TALELƏR

GÜNEL NATİQ- Jorj Sand: " Sevgilərin ən gözəli, №3; Kafka yalqızlığı, №5; İnsanı unudulmaz etmək!-Necə, №6; Tənhalığın cəhənnəmi, №7

SÖZ XƏZİNƏMİZDƏN

MƏHƏRRƏM QASIMLI- Ata Qorquddan Dədə Qorquda, №2
PAŞA ƏLİOĞLU- Cənublu Sabirin naməlum şeirləri, №7
SEYİD RZA SABİR- Muxəmməs, "Mürği-ruhum səfheyi ruyində bəndi-xalidir...", "Salıbdı atəşi-eşqin şərərə bu canə...", "Ey dil, usanma munca qəmi- ruzigardən...", "Gəldi bahar, oldu tələf qəm zəmanəsi..." (şeirlər), №7

AKTUAL MÖVZU

FƏRƏH CƏLİL- Tolerantlıq türkçülüyn və islamın kökündədir, №5
VAHİD MƏHƏRRƏMOV - Qarabağ müharibəsi nəsrimizdə, №9

CƏNUBDAN SƏSLƏR

SAKİBƏ ƏLƏKBƏROVA- Yəhya Şeyda, №

YENİ NƏŞRLƏR

PAŞA ƏLİOĞLU- Əlyazmalar İnstitutunun yeni nəşrləri, №5

TARİXİN QARANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

MEHMAN SÜLEYMANOV - Bir qətlın gizlinləri, №8

ELMİN ÜFÜQLƏRİ

ƏZİZ BABAYEV - Həmişə müasir, №8

YAZIÇILAR HAQQINDA XATİRƏLƏR

MƏZAHİR SÜLEYMANZADƏ - Əzizə Cəfərzadə; Süleyman Rüstəm; Xəlil Rza Ulutürk; Tofiq Bayram - Rəsul Həməzətov, №9

TANITMA

VAQİF YUSİFLİ - «Mənim şeirlərim Qarabağlıdı...»; «Ruhum baxdı dan yerinə...»; «Ölsəm, dirilərəm...», №9; «Çıxdım qərrib dağlara...», №10

TƏNQİD VƏ ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

SAFURƏ QULİYEVA - "Bir nadan sözünə susuramsa mən ...", №1

VAQİF YUSİFLİ - "Bir uzun küçə"nin sakinləri, №2
 GÜNAY QARAYEVA - Qaranlıqdan görünən dünya, №2
 ƏSGƏR ZEYNALOV - Alim qeyrəti, vətəndaş cəsarəti, №3
 ELNARƏ AKİMOVA - "Bir kəs ki, onun qibləsi yalnız Vətən oldu...", №3
 AĞAHÜSEYN ŞÜKÜROV - Böyük Çöl Mədəniyyətinin bədii inikası, №3
 GÜLŞƏN ƏLİYEVƏ-KƏNGƏRLİ - Tarixi həqiqət və poemik vüsət, №4
 TƏYYAR SALAMOĞLU - "Qarlı aşırım"-sarsıntıdan doğan işıq, №4
 ÜLKƏR BAXŞIYEVƏ - Böyük demokrat: milli məfkurə və realizm, №5
 NƏRGİZ CABBARLI - Çağdaş dövrün roman bumu və nəticələri, №6
 AYNURƏ MUSTAFAYEVƏ - Dramaturgiya-2015, №6
 SÜDABƏ AĞABALAYEVƏ - Söz vaxtı, №6
 NƏRMİN CAHANGİROVA - "Od və büt" romanı-ilahi işığın qələbəsi, №7
 VAQİF YUSİFLİ - Şeir dünyamızdan üç yarpaq, №7
 İRADƏ MUSAYEVƏ - Mənzum roman: tariximiz və müasir dünya romanı, №8
 AYNURƏ MUSTAFAYEVƏ - İki mininci illər dramaturgiyası, №9
 ELNARƏ AKİMOVA - «Təkliyin yorğun söz azadlığı...», №10
 AYNUR XƏLİLOVA - Kül altından közərən ocaq, №11
 TƏYYAR SALAMOĞLU - M.Ə.Sabir: uzaqdan və yaxından, №11
 MEHRİBAN RZAYEVƏ - Ölən ümidlərin ruhu naminə ... №12
 VAQİF YUSİFLİ - "Şairəm, deməli, mənimki dərdi...", №12
 AYNUR SABİTOVA - Con Uintropun dini və ictimai-siyasi baxışları, №12

KİTABLAR, RƏYLƏR

ALLAHVERDİ EMİNOV - Sona Vəliyevanın «İşığa gedən yol» əsəri və roman sənəti, №11
 GÜNAL SƏFƏRLİ - Azadə Rüstəmovə - Klassik ədəbiyyatımızın görkəmli tədqiqatçısı, №11

ƏLAĞA VAHİD - 120

VAQİF YUSİFLİ - "Səni zəmanə yetirməz dübarə...", №1
 SONA XƏYAL - Əlağa Vahidin mənzum məktubları, №1
 ƏLAĞA VAHİD - Qulama, Qulama ithaf, "Məni də yad elə, qurbanın olum..." (şeyrlər), №1

VAQİF SƏMƏDOĞLUNUN VƏFATININ İLDÖNÜMÜ

İNTİQAM QASIMZADƏ - Sabahın xeyir, Vaqif; №2
 VAQİF SƏMƏDOĞLU - Gürzəçöl yazıları, №2
 NÜŞABƏ - Sənə, sevgilim..., №2
 AYGÜN BAĞIRLI - Nə qaldı dünyada, №2
 SÜDABƏ AĞABALAYEVƏ - Vaqif Səmədoğlunu yaşamaq, №2

SƏMƏD VURĞUN - 110

RAMİZ RÖVŞƏN - Səməd Vurğun 20 il də yaşasaydı..., №3

SEYRAN SƏXAVƏTİN 70 YAŞI

VAQİF YUSİFLİ - "Mən zamanın içindəyəm...", №3
CAMAL YUSİFZADƏ - Keçmişə dəyib qayıdaq?, №3

YAŞAR QARAYEV - 80

AYGÜN BAĞIRLI - Tənqidin Yaşarı, №3
Müasirləri Yaşar Qarayev haqqında, №3
Yaşar Qarayev, №3

SÜLEYMAN RÜSTƏM - 110

ANAR - Süleymanla Süleymansız, №5

OLJAS SÜLEYMENOVUN 80 YAŞI

MƏMMƏD İSMAYIL - Özgələrin dağlarını alçaltmadan, №5
OLJAS SÜLEYMENOV - Qazaxıstan, "Qəhr olası poçt suçludur, sən məktub yazırsan mənə hər gecə...", Qurd balaları, Qadınlar, "Niyə şanslı deyiləm?", Batır Məhəmmədin edam öncəsi duası, Niaqarada gecə, Qarağac, "Sakitcə uyu, dayə. Sakitcə uyu, atam...", Moskova əkim (şeyrlər), №5

QƏRİB MEHDİNİN 80 YAŞI

VAQİF YUSİFLİ - Qərib hey, №6

QABİL - 90

VAQİF YUSİFLİ - «Qabildən başqa Qabil yoxdur...», №9

RAMİZ RÖVŞƏNİN 70 YAŞI

İNTİQAM QASIMZADƏ - Sözü İlahidəndir, №12
RAMİZ RÖVŞƏN - Xəyanət (kinopovest), №12
VAQİF YUSİFLİ - "Bir qoca işıqam mən bu yaşımda", №12
SÜDABƏ AĞABALAYEVA - "Yaşamaq istədiyini yaşamaq istəyən qorxular", №12

KİTAB RƏFİ №1 - №12